ТАЗИ ГИЗЗАТ

Избранные произведения

В пяти томах

Том 3

Пьесы

Казань
Татарское книжное издательство
2009

ТАҖИ ГЫЙЗЗӘТ

Сайланма әсәрләр

Биш томда

3 том

Пьесалар

Казан
Татарстан китап нәшрияты
2009

УДК 821.512.145-2
ББК 84(2Рос=Тат)-6
Г92

Редколлегия:
*З.Р.Вәлиева, Р.И.Вәлиев, Т.А.Миңнуллин, И.М.Ибраһимов,
Д.С.Шакиров, Л.М.Шәехов, Ф.И.Фәтхетдинова*

Төзүчесе *Казбек Гыйззәтов*

Гыйззәт, Т.К.

Г92 Сайланма әсәрләр : 5 томда / Таҗи Гыйззәт ; төз. К.Гыйззәтов. – Казан : Татар. кит. нәшр., 2009.
ISBN 978 -5-298-01869-2
3 т. : пьесалар. – 2009. – 287 б.
ISBN 978-5-298-01872-2

Бу томга әдипнең заманында татар театрларында зур уңыш белән барган «Таймасовлар», «Изге аманәт», «Чын мәхәббәт» һәм башка пьесалары тупланды.

УДК 821.512.145-2
ББК 84(2Рос=Тат)-6

ISBN 978-5-298-01872-2 (3 т.)
ISBN 978-5-298-01869-2

© Татарстан китап нәшрияты, 2009
© Гыйззәтов К., төзү, 2009

ТАЙМАСОВЛАР

(Патриотлар)

Драма өч пәрдәдә, алты күренештә

КАТНАШУЧЫЛАР:

Таһир Таймасов – карт эшче.
Шәмсия – аның хатыны.
Шәйхаттар, Солтан, Шәүкәт, Марат, Гөлшат – аларның балалары.
Кадрия – Солтанның хатыны.
Сания – күрше кызы.
Маһирә – артистка.
Искәндәр – теш врачы.
Кәнҗебикә – Шәмсиянең сеңлесе.
Шамил – Гөлшатның дус егете.
Шофер.

БЕРЕНЧЕ ПӘРДӘ

БЕРЕНЧЕ КҮРЕНЕШ

Тамашачыларга карап, зур дача балконы тора. Әйләнә-тирәдә алма, чия агачлары. Артта, бормаланып, Идел ага. Аның аръягында – болын, урманнар. Урман өстеннән Казан шәһәре күренә. Пәрдә ачылганда, Марат гамакта китап укып ята. Өйдән Шәмсия чыга.

Шәмсия. Улым Марат, Марат, дим!

Марат. Нәрсә бар тагын?

Шәмсия. Әллә чукракландыңмы, нигә эндәшмисең?

Марат. Танк турында бик кызыклы китап укый идем.

Шәмсия. Куй әле шул танкларыңны. Өйдә су беткән, чиләкләрне ал да чәйгә чишмә суы алып мен.

Марат. Нигә инде хуҗа хатыныннан ташытмыйсың?

Шәмсия. Ул өйдә юк, калада.

Марат. Ул чагында апа ташысын.

Шәмсия. Аның кунаклары бар.

Марат. Әнкәй, күрәсең ич, минем эшем бар. Җиңгигә дә кушарга була бит.

Шәмсия. Җиңгәңә авыр әйберләр күтәрергә ярамый.

Марат. Миңа ярыймы?

Ш ә м с и я. Бар, бар, телеңә салынма, кушканны эшлә.

М а р а т. Өй тулы хатын-кыз өстеннән егет башың белән су ташып йөр инде.

Шәмсия. Комы, балчыгы белән тутырма, әйбәтләп тондырып ал.

Марат китә. Җырлап, Т а һ и р керә.

Т а һ и р. Җиктереп пар ат, Казанга
Туп-туры киттем карап;
Чаптыра атларны кучер,
Суккалап та тарткалап.

Ш ә м с и я. Кайда йөрисең?

Т а һ и р. Тау башында бакчада идем. Тукай кордашның шигырьләрен укыдым.

Ш ә м с и я. Акрынрак, килен бала йоклата.

Т а һ и р. Нәрсәгә күперенеп йөри ул?

Ш ә м с и я. Кичә Солтангәрәй кайтырга булган икән дә, ни өчендер кайта алмаган, шуңа үпкәләгән. Пароход килә.

Т а һ и р. Идел пароходы... Их... күңелле дә соң безнең Идел буйлары!.. Мондый матурлык, мондый хозурлык дөньяның бер җирендә дә юк.

Ш ә м с и я. Каян беләсең? Дөньяны йөреп чыкканың юк ич синең.

Т а һ и р. Йөреп чыкканым булмаса да, бик күп җирдә булганым бар. Дүрт-биш ел Кырымда, Кавказда ял иттем. Гражданнар сугышы елында Урта Азиядә Тянь-Шань таулары арасында булдым. Әмма мондагы кебек йомшак җилләрне, ягымлы кояшны, хәтфә төсле яшел болыннарны күрмәдем. Кырым-Кавказ дип авыз суларын корыталар, безнең монда ул курорт.

Мондадыр безнең бабайлар
Түрләре, почмаклары;
Мондадыр дәртле күңелнең
Хурлары, оҗмахлары.
Монда хикмәт, мәгърифәт һәм
Монда гыйрфан, монда нур;
Монда минем нечкә билем,
Җәннәтем һәм монда хур...
(Шәмсияне кочаклый.)

Ш ә м с и я. Кара, кара, әллә котырдыңмы? Җибәр, юньсез. (*Иснәп.*) Ә?.. Әйтәм аны телең ачылган, төшереп кайткансың икән.

Т а һ и р. Бераз гына булды, Шәмсия. Пристаньга төшкән идем, бик яхшы сыра китергәннәр.

Ш ə м с и я. Карт башың белән сыраханәгә кереп эчмәсәң ярамагандыр шул.

Т а һ и р. Эчсәм ни булган?

Ш ə м с и я. Май ашаган песи кебек, күзең майланган. Олы кешегә килешми.

Т а һ и р. Бик килешә, сөяк-санаклар камырдай йомшарды.

Ш ə м с и я. Картайганчы акыл кермәде, җиткән улларың, үскән кызларың бар, ә син, юләр, эчеп йөрисең.

Т а һ и р. Бозмасын иде мәҗлес күркен
Акчасы беткән кеше;
Измәсен иде яшьләрне дә
Күптән яше үткән кеше.

Ш ə м с и я. Әй, карт маймун, үзе яшь, имеш.

Т а һ и р. Яшь шул. Йөрәгем яшь, шуңа күрә бераз төшереп тә җибәрдем. Исендәме, без синең белән моннан утыз ел элек, авылдан килгәч, Алафузов баракларында газап чиккән идек? Ике ел тимер мич белән торып, өлкән балаларга салкын тидердек... Ә хәзер Таһир Таймасов Идел буенда менә дигән дачада семьясы белән ял итә. Элекке вакытта эшче халыктан берәрсе генә булса да дачада торганны күргәнең бар идеме?

Ш ə м с и я. Дача тагы. Җәй буена бер тапкыр самавыр күтәреп, балалар җитәкләп, Бакалтайга чыгып керсәк тә, түбәбез күккә тия иде.

Т а һ и р. Менә шул шул. Кара инде безнең балаларга: берсе – орденлы танкист, икенчесе – инженер, өченчесе – шагыйрь, дүртенчесе – доктор, бишенчесе урта мәктәп бетерә.

Ш ə м с и я. Балалар дигәннән, ул Маратыңны тый әле. Кичә пристаньга зур пароход туктаган иде, бөтен Ослан балаларын иярткән дә пароходның иң югарыгы җиреннән, карлыгач булып, Иделгә сикерә.

Т а һ и р. Сикерсә, бик әйбәт. Очучы йә парашютчы булыр.

Ш ə м с и я. Әй... Тел әрәм итеп, шуның белән сөйләшеп торган булам. Әнә Хантимеровларның Марат белән бер яшьлек Чыңгызлары анасының рөхсәтеннән башка комлыкка да чыкмый. Синеке булса пароход түбәсеннән сикерә.

Т а һ и р. Хантимеровлар малае кебек балаң булуга караганда, булмавы мең өлеш артыграк. Ул баламыни?! Каза ул. Балаң булса, үткен булсын, кыю булсын. Мин, гомумән, юаш куркак кешеләрне яратмыйм.

К а д р и я керә.

Ш ə м с и я. Йокладымы?

К а д р и я. Көчкә.

Ш ә м с и я. Уникенең берсе, унсигезнең сыңары дигәндәй, әллә нәрсә булды инде ул балага. Ашарга бирсәң – ашамый, йокларга салсаң – йокламый.

К а д р и я. Шаулыйлар ич, бу тавышка бала ничек йокласын, шуның өстенә көн эссе.

Т а һ и р. Иркәлисең, килен, иркәлисең, баланы алай тәрбияләргә ярамый.

К а д р и я. Әй, куйсана, әткәй, әллә кыйнарга кушар идеңме?

Т а һ и р. Юк, кушмыйм. Баланы никадәр иркәләсәң, шулкадәр бозыла гына. Чыгар бакчага, уйнасын, арысын, аннан ашар да, рәхәтләнеп йоклар да.

Ш ә м с и я. Әнә тагы уянды.

К а д р и я. Рөстәм, бәгырем, хәзер барам, елама... (*Китә.*)

Т а һ и р. Без дә үстек, Шәмсия, безнең балалар да үстеләр. Докторны да белмәделәр, авыруын да күрмәделәр. Әнә минем шагыйрем кайта.

Ш ә ү к ә т керә.

Ш ә м с и я. Улым, бүген кайтмыйм дигән идең бит?

Ш ә ү к ә т. Шулай дигән идем дә, әнкәй, кадерле кунагыбыз хөрмәтенә кайтырга туры килде.

Т а һ и р. Нинди кунак тагы?

Ш ә ү к ә т. Шәйхаттар абый кайтты.

Ш ә м с и я (*кулындагы әйберләрен төшереп җибәрә*). Кайчан?

Ш ә ү к ә т. Бүген иртәнге самолет белән.

Ш ә м с и я. Әйтәм аны ике-өч көннән бирле сул күз кабагым тарта иде, шуңа икән.

Т а һ и р. Үзе кайда соң, нигә монда алып килмәдең?

Ш ә ү к ә т. Шәһәр комендантына күренергә китте, озакламый Солтан абый машинасы белән монда киләчәкләр.

Т а һ и р. Әйдә, Шәмсия, аш-суыңны әзерлә.

Ш ә ү к ә т. Менә, әткәй, яңа газеталар китердем.

Су күтәреп, М а р а т керә.

Ш ә м с и я. Улым Марат, тиз генә колхоз бакчасына барып, бер-ике пот әнеч алма алып кайт.

М а р а т. Тукта инде, әнкәй, бераз гына хәл җыйныйм.

Ш ә м с и я. Соңыннан җыярсың, әнә Шәйхаттар абыең кайта.

М а р а т. Кем әйтә?

Ш ә м с и я. Менә Шәүкәт абыең Казанда күргән.

Марат. Шәүкәт абый, чынлап та Шәйхаттар абый кайтамы?

Шәүкәт. Әйе, Марат, озакламый монда булачак.

Марат. Алай булгач, ух... (*Сикереп куя.*) Кая, әнкәй, капчыгыңны бир.

Шәмсия. Әйдә, акча да алырсың. (*Китәләр.*)

Таһир. Улым, мин кичә җәен тоттым.

Шәүкәт. Чынлапмы?

Шәмсия өйдән чыга.

Шәмсия (*бүлдереп*). Бая кызулык белән сораша алмадым. Шәйхаттар абыең бөтенләйгә кайтканмы, әллә кунакка гынамы?

Шәүкәт. Ике айга отпуск биргәннәр. Бер аен монда үткәрәм, бер айга Кавказга барам, ди. Шуннан, әткәй?

Таһир. Шуннан, улым, әниеңә сиздерми генә, таңнан тордым да кармак карарга киттем. Су өсте шундый тын иде...

Шәмсия (*бүлдереп*). Абыеңның өс-башы ничек, әйбәтме?

Шәүкәт. Бик яхшы, әнкәй, барысы да яңадан. Абый үзе тазарган, тагын да матурланган. Күрсәгез, таный алмассыз. Сөйлә, әткәй.

Таһир. Шулай барып җитеп буекка ябыштым да әкрен генә җептән тарта башладым...

Шәмсия. Абыең өйләнәм-фәлән дип сөйләнмиме?

Шәүкәт. Ул турыда сөйләшергә туры килмәде. Йә, әткәй?

Таһир. Шулай, әкрен генә җептән тарта башладым, ләкин җеп тартылмый, бу нәрсә, мин әйтәм. Төпкә эләккән дисәм, Идел уртасында нинди төп булсын, дим. Шуннан ни булса да булыр дип тарта башлаган идем, коточкыч...

Шәмсия. Килгәндә өйгә кердеңме?

Шәүкәт. Юк, әнкәй, кереп тормадым.

Таһир. Коточкыч...

Шәмсия. Ишекне яхшылап бикләсәләр ярар иде.

Таһир. Коточкыч...

Шәмсия. Зачетларың ничек соң?

Шәүкәт. Биреп бетердем, бүген берьюлы ике предметтан алдылар. Шуннан, әткәй?

Таһир. Сөйләмим.

Шәүкәт. Нигә?

Таһир. Әй, сез балык тотуның тәмен белә торган кешеләрмени?

Шәүкәт. Менә инде үпкәләде дә.

Таһир. Монсы тагын, күзле бүкән.

Ш ә м с и я. Шул балыгың белән колагымны тондырып бетердең инде. Миңа гына өч-дүрт тапкыр сөйләдең. Бер ун тапкыр күргән-белгәннәргә сөйләгәнеңне тыңладым.

Ш ә ү к ә т. Йә, әткәй, сөйлә инде.

Т а һ и р. Юк, сөйләмим, хәтеремне калдырдың.

Ш ә ү к ә т. Сөйлә инде, үзеңә бик әйбәт бер күчтәнәч китердем.

Т а һ и р. Кая, нинди күчтәнәч?

Ш ә ү к ә т. Менә төрепкә тәмәкесе.

Т а һ и р. Әй, күчтәнәч дигәч, башка нәрсәме дип торган идем. Ярый инде, улым, рәхмәт. Шуннан, улым, коточкыч зур балык өскә килеп чыкты да кармакны өзеп ычкынды.

Ш ә ү к ә т. Ычкынды?

Т а һ и р. Әйе, улым, ычкынды.

Ш ә ү к ә т. Чынлап та җәен ите ашыйбыз икән дип тыңлап торган идем.

Т а һ и р. Ычкынмаса тота идем дә, ычкынды шул.

Шәүкәт өйгә кереп китә.

Ш ә м с и я. Балыкчы белән сунарчыдан ялганчы кеше юк инде. Аларның йә ычкына, йә җепләре өзелеп харап итә, йә, кулдан төшеп, суга кереп китә.

М а р а т керә.

М а р а т. Менә, әнкәй, алма булды.

Ш ә м с и я. Рәхмәт, улым, чоланга кертеп куй.

Киемнәрен чишенеп, өйдән Ш ә ү к ә т чыга.

Ш ә ү к ә т. Әйдә, Марат, су коенырга барасыңмы?

М а р а т. Хәзер, абый, бераз көт. (*Алма күтәреп, өйгә кереп китә.*)

Ш ә м с и я. Улым Шәүкәт, Гөлшатларны күреп әйтерсең, самавырым өлгерде, чәйгә кайтсыннар.

Ш ә ү к ә т. Ярый, әнкәй.

М а р а т чыга.

М а р а т. Әйдә, абый.

Ш ә м с и я. Улым Марат, мин сине йомышка җибәрмәкче идем.

М а р а т. Кая тагын?

Ш ә м с и я. Алма бәлеше пешерсәк, камырга сөт кирәк.

М а р а т. Су коенып кайтыйм инде, әнкәй, аннан барырмын.

Ш ә м с и я. Аннары соң була, озакламый абыеңнар кайтыр, аңарчы камырны мичкә тыгарга кирәк.

М а р а т. Фу, билләһи, бетмәде.

Ш ә ү к ә т. Ярый, Марат, мин киттем, сөттән кайткач төшәрсең.

М а р а т. Ярый ла... (*Икесе ике якка китәләр.*)

Ш ә м с и я. Атасы, Шәйхаттар балык ярата иде, бәлеш пешерсәк, балыгыбыз юк.

Т а һ и р. Хәзер табабыз аны, түбән Алексейга төшәм дә сатып алам, шул гына.

Ш ә м с и я. Бар алайса, еллап йөрмә, мин хәзер мичкә ягам.

Таһир китә. К ә н җ е б и к ә керә.

К ә н җ е б и к ә. Исәнме, апа?

Ш ә м с и я. Әнекәем лә, Кәнҗебикә түгелме?

К и н җ е б и к ә. Әйе, апа, мин. Сау гына торасызмы?

Ш ә м с и я. Шөкер әле, сине нинди җил китереп ташлады?

К ә н җ е б и к ә. Менә калага килгән идем дә, өегезгә барсам, ишегегез бикле. Шуннан бер күрше малаегыз монда өйрәтеп җибәрде.

Ш ә м с и я. Калага берәр йомыш белән килгән идеңме?

К ә н җ е б и к ә. Синнән яшерен-батырын түгел инде, апа, мин кала белән авыл арасында кыты-мыты итәргә керештем.

Ш ә м с и я. Алай икән. Соң ничек, файдасы каламы?

К ә н җ е б и к ә. Аллага шөкер, йөрсәң кала икән, ике пот май китергән идем, гөрәнкә башына биш сум табыш белән сатып бетердем.

Ш ә м с и я. Ничек торасыз, кияү ни хәлдә?

К ә н җ е б и к ә. Бер көйгә. Ишеткәнсездер, теге елларны бик кыстылар, кыерсыттылар. Киявегез өч ел Биламорда йөреп кайтты. Соңгы елларда, Аллага шөкер, алай какмыйлар-сукмыйлар, колхозда эшләп ятабыз.

Ш ә м с и я. Бәхетең бар икән, бәйрәм көнебезгә юлыктың.

К ә н җ е б и к ә. Нинди бәйрәм ул тагын?

Ш ә м с и я. Казанга Шәйхаттар кайткан, аны көтәбез.

К ә н җ е б и к ә. Ул кайда иде соң?

Ш ә м с и я. Кытай ягында гаскәри хезмәттә иде, күптән түгел генә үзен орден белән зурладылар.

К ә н җ е б и к ә. Шулаймыни?

Ш ә м с и я. Аннан, Гөлшатыбыз докторлыкка укып бетерде, шул уңай белән иптәшләрен кунакка җыйган иде.

К ә н җ е б и к ә. Солтангәрәйне өйләнгән икән дип ишеткән идек, хатыны нинди кеше, әйбәтме?

Ш ә м с и я. Болай төскә-биткә чибәр, укыган, агроном,

ләкин бик аксөяк, өй эшен бер дә яратмый. Синең килүең яхшы булды әле, миңа булышырсың.

Марат керә.

Марат. Әни, сөтеңне өйгә кертеп куйдым.
Шәмсия. Рәхмәт, улым. Апаң белән күреш, әллә танымыйсыңмы?
Кәнҗебикә. Танымас та шул, сезгә килмәгәнгә ун ел тула инде.
Марат. Таныйм, Кәнҗебикә апа бит.
Кәнҗебикә. Бу кайсы була соң, игезнең сыңарымы?
Шәмсия. Түгел. Игезләр Гөлшат белән Шәүкәт ул. Бу Марат, җиде айдан туган, төпчегем.
Кәнҗебикә. Кара син аны, нинди зур егет булган.
Шәмсия. Улым, син миңа утын ярып бир инде.
Марат. Әнкәй, ансын әткәй дә эшли ала, нигә тагы миңа кушасың инде?
Шәмсия. Әтиең өйдә юк, бар, бәбкәм, вак кына итеп ярып бир. Әйдә, Кәнҗебикә, өйгә кер.

Марат белән Кәнҗебикә китә, Гөлшат керә.

Гөлшат. Әнкәй, Шәйхаттар абый кайта диме?
Шәмсия. Әйе, кызым. Кайта шул...
Гөлшат. Нинди зур шатлык...
Шәмсия. Әйтмә инде, кызым, ишетүгә үзем дә аптырап калдым.
Гөлшат. Мин аны шулкадәр сагындым, шулкадәр сагындым. Күргәч, еламыйча чыдамам.
Шәмсия. Кызым, кунакларың кайда соң?
Гөлшат. Әнә Шәүкәт белән кайтып киләләр.

Маһирә, Шәүкәт, Сания, Шамил керә.

Маһирә. Шәмсия апа, тизрәк самавырыңны куй, үләм, эчәсем килә.
Шәмсия. Куйдым, Маһирә, куйдым, кайнап та чыккан.

Таһир керә.

Сания. Әбәү, нинди зур балык. Әллә тере инде?
Маһирә. Таһир абзый, үзең тоттыңмы?
Таһир. Билгеле, үзем.
Маһирә. Нәрсәгә эләктердең?
Таһир. Көмеш кармакка.
Маһирә. Кармакның көмеше дә буламыни?
Гөлшат. Шаярта, акчага алдым дигән сүзе.

Т а һ и р. Туктагыз, машина тавышы...
Г ө л ш а т. Абыйлар кайтты бугай.

Таһир белән Шәмсиядән башкалар китәләр.
Бераздан Ш ә й х а т т а р, С о л т а н һәм б а ш к а л а р керә.

Ш ә й х а т т а р. Әнкәй, исәнме?
Ш ә м с и я. Балам Шәйхаттар... Сине күрер көнем дә бар икән.
Ш ә й х а т т а р. Әткәй, саумы?
Т а һ и р. Бик яхшы, улым... (*Күрешәләр.*)

П ә р д ә.

ИКЕНЧЕ КҮРЕНЕШ

Шунда ук. Кичкә таба. Сәхнәдә беркем дә юк. Өйдә патефон уйнаган тавыш ишетелә. Балконга К а д р и я , аның артыннан С о л т а н чыга.

С о л т а н. Кадрия, әллә авырыйсыңмы? Ташла инде шул үпкәләүләреңне. Кадрия, йә, миңа кара инде. (*Якын бара, Кадрия, терсәге белән төртеп, бакчага төшеп китә.*) Кадрия, син кая барасың? (*Аның артыннан югала.*)

М а р а т белән И с к ә н д ә р керә.

М а р а т. Апа, апа, дим...

Г ө л ш а т чыга.

Менә сиңа кунак бар.
Г ө л ш а т. Ә, Искәндәр. Әйдәгез, өйгә рәхим итегез.
И с к ә н д ә р. Гөлшат туташ, мине гафу итегез, кичә клиникада мөһим эшләрем булу сәбәпле, сезне, студентларны, чыгарылыш тантанасында була алмадым. Соң булса да, врач булуыгыз белән тәбрик итәргә рөхсәт итегез.
Г ө л ш а т. Рәхмәт, Искәндәр.
И с к ә н д ә р. Менә шушы кечкенә бүләгемне алсагыз иде. (*Парфюмерия гарнитуры бирә.*)
Г ө л ш а т. Зурлавыгыз өчен рәхмәт сезгә.

Ш ә м с и я чыга.

Ш ә м с и я. Кызым, нигә кунакны чәйгә алып кермисең?
Г ө л ш а т. Әнкәй, Искәндәр иптәш миңа бик зур бүләк китергән.
Ш ә м с и я. Рәхмәт аңарга. Гаеп итмәгез, сез кем буласыз?
И с к ә н д ә р. Теш клиникасының докторы Искәндәр Абашев булам.

Ш ә м с и я. Шулаймыни? Бик әйбәт, бик яхшы һөнәр иясе икәнсез. Әйдәгез чәйгә.

Кереп китәләр. Бакчада К а д р и я күренә, аның артыннан С о л т а н килә. Балконга менәләр, икесе ике җирдә сүзсез торалар.

С о л т а н. Их, бүген һава нинди саф... Кадрия, Идел өстенә кара әле, көзге төсле тип-тигез... Кадрия, син бүген шундый матурайгансың...

К а д р и я. Эндәшмә миңа...

С о л т а н. Уһу, ничек ачулы... Сагындыңмы?

К а д р и я. Телеңне әрәм итмә, барыбер сөйләшмим.

С о л т а н. Гафу ит, кичә кайта алмадым.

К а д р и я. Хәлеңнән килмәгәч, вәгъдә бирмиләр аны. Имеш, иртәгә Осланга киләм. Бергә-бергә көймәдә йөрербез, куыша-куыша су коенырбыз, имеш.

С о л т а н. Нишлим, көтмәгәндә бик мөһим эш чыгып куйды, кисәктән генә бер инженерыбыз авырып китте, аның урынына төнге сменага калырга туры килде.

К а д р и я. Нигә соң башкалар калмыйлар?

С о л т а н. Туры килгәндә, алар да калалар.

К а д р и я. Юк, Солтан, сиңа әллә нәрсә булды, син һаман өлгермисең, һаман сиңа вакыт җитми, минем турыда, семьяң турында уйлап та карамыйсың.

С о л т а н. Дөрес, Кадрия. Соңгы айларда сиңа җитәрлек игътибар бирә алмадым. Ләкин минем оборона заводында эшләвемне онытырга ярамый. Күрәсең бит, капиталистик илләрнең дипломатлары илдән илгә самолетларда очалар, курьер поездларында чабалар. Без шуларны хис итәргә тиештер дип беләм.

К а д р и я. Ләкин, үз интересыңнан кул селтәп, семья тормышыңны да онытырга ярамый.

С о л т а н. Әлбәттә, шулай, һәм мин аны онытканым да юк. Мин дә бит кеше. Минем дә сөясем, иркәләнәсем, менә шушы Кадриямне назлыйсым килә. Менә озакламый отпуск алам, аннан икәүләп Кавказга ял итәргә китәрбез. Аннан кайтуга, яңа салына торган йорттан яхшы квартира бирәләр. Аннан инде, әткәйләрдән башка чыгарбыз да рәхәтләнеп тора башларбыз. Йә, миңа кара әле.

К а д р и я. Кирәкми, карамыйм.

С о л т а н. Менә Гөлшат белән икегезгә пардан сәгатьләр алдым.

К а д р и я. Ах, нинди матурлар, кыйбат торалармы?

С о л т а н. Бирелгән бүләкнең хакын сорамыйлар. Йә, инде үпкәң беттеме?

К а д р и я. Җен, эндәшмәм дигән идем. Тәмле теле белән эретте.

С о л т а н. Их, Кадрия, эштән бизәргә, эштән качарга ярамый. Эш кенә кешеләрне берләштерә, эш кенә кешеләргә семья тормышын төзергә ярдәм итә. Хәзер бала зур инде, сиңа да эшкә керергә кирәк. Югыйсә тормыштан артта калырсың.

К а д р и я. Солтан, әйдә бакчага чыгабыз.

С о л т а н. Әйдә, шуннан Иделгә коенырга төшәрбез. (*Китәләр.*)

Өйдән М а һ и р ә чыга, бакчадагы гамакка ятып, китап укырга керешә. Ш ә ү к ә т чыга. Маһирә янына килеп, җырлап, гамакны тирбәтә.

Ш ә ү к ә т. Йокла, балам, йом күзең,
йом күзең,
Йокла, өмет йолдызым,
йолдызым.
Кичтән йокың кала да,
кала да,
Елап үтә көндезең,
көндезең.

М а һ и р ә. Чү, егасың, Шәүкәт, егасың дим...

Ш ә ү к ә т. Маһирә, өченчекөн газетада басылган минем «Патриотлар» дигән шигыремне укыдыңмы?

М а һ и р ә. Әйе, укыдым.

Ш ә ү к ә т. Соң ничек, тәнкыйтеңне ишетик.

М а һ и р ә. Мин синең шигырьләреңне, Шәүкәт, яратам. Синең шигырьләреңдә җанга рәхәтлек бар.

Ш ә ү к ә т. Үземне ничек?

М а һ и р ә. Үзеңне яратмыйм.

Ш ә ү к ә т. Ни өчен?

М а һ и р ә. Ни өчен икәнен әйтмим.

Ш ә ү к ә т. Әйт инде, нинди гаебем бар? Мин алай тәнкыйтьтән курыкмыйм, ошамаган җирем бар икән, тот та күземә карап әйт.

М а һ и р ә. Әйтмим, яратмыйм булгач яратмыйм. Шул гына.

Ш ә ү к ә т. Туры «комплиментың» өчен рәхмәт. Ә мин, ишәк, аңа багышлап шигырьләр язган булам.

М а һ и р ә. Миңамы?

Ш ә ү к ә т. Әйе, сиңа шул, син таш йөрәккә.

М а һ и р ә. Кая, бир, укыйм әле.

Ш ә ү к ә т. Юк, укыма... Саф йөрәктән булган мәхәббәтем мәсхәрә ителгәч, җансыз лирам сиңа азык була алмас. (*Кулындагы кәгазен ертып ташлый.*)

М а һ и р ә. Шәүкәт, нигә ерттың, нигә әрәм иттең? (*Җирдәге кәгазь кисәкләрен җыйнап.*) Менә инде укырлык та калмаган. Мәхәббәткә шулай җиңел карарга ярыймы? Мин бит шаярып кына әйткән идем.

Ш ә ү к ә т. Күптән шулай диләр аны. Тыңла, укыйм.

М а һ и р ә. Әллә күңелдән беләсеңме?

Ш ә ү к ә т. Үз шигыремне дә яттан белмәгәч, мин нинди шагыйрь булам ди. Шигырьнең исеме – «Мәхәббәт».

Чын мәхәббәт алларында, иркәм,
Кемнәр генә тезен чүкмәгән?!
Кемнәр генә аның уты белән
Янып, каты газап чикмәгән?!
Бөек шагыйрь, хәтта философлар –
Бар да шулай өзелеп сөйгәннәр,
Җырларының көчле лирикасын
Мәхәббәткә алар биргәннәр.
Луизасын ничек сөйгән булса
Саф йөрәкле батыр Фердинанд, –
Мин дә сине шулай өзелеп сөям,
Шашып сөям барлык җан белән.
Мин картаеп бөкрәйсәм дә,
Назлап сине һаман сөярмен.
Соңгы сулышым чыккан минутта да
Сөям сине, бәгырем, диярмен...

М а һ и р ә. Әйдә, әйдә, дәвам ит.

Ш ә ү к ә т. Бетте инде.

М а һ и р ә. Их, иң кирәкле җиренә җиткәч кенә өзгәнсең.

Ш ә ү к ә т. Сәнгать һәм шигърият, бөтенесен әйтеп бетермичә, кыскача төп фикерне генә бирергә тиеш. Йә, ничек?

М а һ и р ә. Ярыйсы гына, татар тәнкыйтьчеләре әйтмешли, «кытыршы әле», шомартасы бар. Күп урыннарда иҗекләрең сакланмый, кафияләрең ятышсыз чыгалар. Бигрәк тә соңгы өлешен көчәйтергә кирәк.

Ш ә ү к ә т. Билгеле, шулай. Мин бит аны бүген генә яздым. Шигырь бит ул бик күп көч куеп, озак вакытлар эшләү нәтиҗәсендә генә чын сәнгать үрнәге булу дәрәҗәсенә ирешә ала.

М а һ и р ә. Шәүкәт, сиңа артист булу кирәк иде, чөнки синдә артист булу өчен кирәк булган сыйфатларның барысы да җитәрлек.

Ш ә ү к ә т. Шагыйрьлек өчен юкмы?

М а һ и р ә. Алай димим, шулай да минем сине артист итәсем килә.

Ш ә ү к ә т. Юк инде, Маһирә, әдәбият патриоты булып

калырга рөхсәт итегез. Киләсе елга институтны бетерәм дә, Гоголь әйтмешли, «кәгазь буярга керешәм». Маһирә, син һаман минем баягы сорауга җавап бирмисең.

Маһирә. Кайчан институтны укып бетерерсең, шул көнне миннән җавап алырсың.

Шәүкәт. Димәк, син принципиаль яктан каршы түгелсең, шулаймы?

Маһирә. Ансын инде сер итеп сакларга рөхсәт итегез.

Шәүкәт. Маһирә, син нигә мине газаплыйсың?

Маһирә. Шәүкәт, тотма беләктән, авырттырасың.

Шәүкәт. Авыртсын, миңа карата таш йөрәкле булуыңның җәзасы булыр.

Маһирә. Шәүкәт, җибәр, дим.

Шәүкәт. Җавап бирмичә җибәрмим.

Маһирә. Ул чагында каравыл кычкырам.

Шәүкәт. Булдыра алмассың.

Маһирә. Булдыра алмыйммы? Таһир абзый... (*Кычкыра.*)

Таһир чыга, Шәүкәт качып китә.

Таһир. Нәрсә бар, ни булды?

Маһирә. Юк, берни дә булмады.

Таһир. Кем соң кычкырды?

Маһирә. Мин... Ни... елан күргән идем.

Таһир. Тау башында коры җирдә елан буламы?

Маһирә. Белмим шул. Әллә кәлтә елан булды инде.

Таһир. Ике аяклы елан булгандыр. Ә мин кармакка эләккәнсең дип курыккан идем. (*Китә.*)

Маһирә. Шәүкәт, син кайда?.. (*Агач арасына кереп югала.*)

Гөлшат белән Искәндәр чыга.

Искәндәр. Гөлшат, теге нинди егет ул?

Гөлшат. Кайсы?

Искәндәр. Әнә, таза гына, тупас кына, синең белән янәшә утырган.

Гөлшат. Ә, Шамилне әйтәсең икән.

Искәндәр. Кем соң ул?

Гөлшат. Әтиләр белән бергә заводта эшли, производстводан аерылмыйча, очучылар мәктәбендә укый.

Искәндәр. Әйтәм аны үзен бик иркен тота. Мин аның урынында булсам, интеллигенция арасында барган сүзгә кысылмас идем.

Гөлшат. Аның турында юкка алай уйлыйсың. Бик акыллы егет ул.

И с к ә н д ә р. Күренеп тора, май чүлмәге тышыннан билгеле, ди. Монда нишләп йөри ул?

Г ө л ш а т. Менә кызык... Бала чактан бирле бергә уйнап үскән иптәшем минем бәйрәм көнемә кунакка килгән. Йә, Шәйхаттар абый сиңа ошадымы?

И с к ә н д ә р. Әйе, кешеләр күз алдында үсәләр. Шәйхаттар күптән түгел генә шаян бер малай иде. Ул хәзер ничек үзгәргән, ничек җитдиләнгән. Их, Гөлшат, минем хәрби кеше буласым килә, әгәр дә Ватаныбыз чиген дошман үтеп кереп, сугыш була калса, мин, хөкүмәтнең чакыруын көтмичә, үз теләгем белән сугышка китәр идем.

Г ө л ш а т. Кара, сез герой икән.

И с к ә н д ә р. Һу... Нинди генә әле. Мин бөтен табигый яратылышым белән герой булырга тиешле кеше. Чөнки миндә җитезлек, физик тазалык, һичбер нәрсәдән курыкмаучанлык бар. Әгәр дә мин хәрби булсам, күкрәгемне орден белән тутырып, берничә тапкыр герой исемен алган булыр идем. Ләкин медицинага эләгеп харап булганмын. Шуның өчен дә мин үз профессиямне яратмыйм.

Г ө л ш а т. Ялгышасың, Искәндәр. Медицина безнең илдә иң кадерле, иң почетлы хезмәт санала.

И с к ә н д ә р. Анысы шулай, ләкин минем батырларга хас булган натурам өчен лаеклы эш түгел.

Ш а м и л керә.

Ш а м и л. Гөлшат, әйдә тау башына, аннан көймәдә йөрергә чыгарбыз. *(Култыклый.)*

И с к ә н д ә р. Чибәр егет, башта кызлардан рөхсәт сорыйлар.

Ш а м и л. Безнең рөхсәт күптән соралган, шулай түгелме, Гөлшат?

Г ө л ш а т. Әйдә, Искәндәр. (*Култыклый. Өчәүләп китәләр.*)

Өйдән Ш ә й х а т т а р белән Т а һ и р чыга.

Ш ә й х а т т а р. Шулай, әткәй, кешелек дөньясын һәлакәттән коткару вазифасы безнең өскә йөкләтелгән. Тиздән дөньядагы иң соңгы выстрелны совет пушкасыннан атарбыз да бөтен дөнья хезмәт иясенә сугышсыз, кан коешсыз туганлык ватаны ясарбыз.

Т а һ и р. Кара әле, улым, безнең совет пушкалары ничә чакрымга аталар?

Ш ә й х а т т а р. Төрлесе бар инде, әти.

Т а һ и р. Шулай да? Әллә миннән шикләнәсеңме? Бердән, мин – эшче, икенчедән, мин – синең атаң.

Ш ә й х а т т а р. Хәзерге сугышта пушканың ничә чакрымга атуы иң мөһим сыйфат түгел, әти.

Ш ә м с и я керә.

Ш ә м с и я. Балыкчы картың килгән.
Т а һ и р. Кайда ул?
Ш ә м с и я. Капка төбендә.

Таһир китә.

Улым Шәйхаттар, өйләнү, тормыш кору турында уйларга иде инде.
Ш ә й х а т т а р. Вакыт тигәне юк бит әле, әнкәй.
Ш ә м с и я. Өйләнү өчен озак вакыт кирәкми, улым, һаман шулай тол дүдәк булып йөрмәссең бит.

М а р а т керeп тыңлап тора.

Ш ә й х а т т а р. Турысын әйткәндә, әнкәй, шулайрак дип кайткан идем.
Ш ә м с и я. Бик яхшы, улым. Без әтиең белән дә сөйләшкән идек. Хафиз абыйларыңның Саниясе сиңа пар булыр иде, үзе яшь, үзе укыган, үзе тагы холык ягыннан да әйбәт.
М а р а т. Әнкәй, җиләкче хатын килгән.
Ш ә м с и я. Варенье кайнатырга сораган идем, шуны китергәндер. (*Китә.*)
Ш ә й х а т т а р. Ну, Марат, үсеп буламы?
М а р а т. Күргәнеңчә, абый, үсәбез.
Ш ә й х а т т а р. Дәресләр ничек?
М а р а т. Яхшы, отличнога укыйм. Киләсе елга урта мәктәпне бетерәм.
Ш ә й х а т т а р. Молодец, энекәш.
М а р а т. Абый, бире кил әле. (*Читкә алып.*) Син әтиләргә белдерә күрмә, мин берничә тапкыр үз теләгем белән Кызыл Армиягә язылырга барган идем, яшең җитми дип алмыйлар. Син мине берәр хәрби мәктәпкә урнаштыр инде.
Ш ә й х а т т а р. Булмый, Марат, син бик яшь әле.
М а р а т. Нишләп яшь булыйм? Кышка унсигез тула, паспорт алганыма инде ике ел була.
Ш ә й х а т т а р. Аннан, мин ишеттем, син шоферлар курсына укырга кергәнсең диме?
М а р а т. Әйе, көзгә укып бетерәм.
Ш ә й х а т т а р. Молодец, энекәш, тик кара аны, укуыңа зыян китермә.
М а р а т. Курыкма, абый, Марат сынатмас. Син, абый, мине урнаштыр инде.

Ш ә й х а т т а р. Юк, Марат, алай төрле якка ташланып йөрергә ярамый. Бик яхшылап урта мәктәпне бетер. Аннан мин сине менә дигән танкистлар мәктәбенә урнаштырырмын.

М а р а т. Юк шул, абый, минем тизрәк хәрби кеше буласым килә. Син хәзер үк урнаштыр инде.

Ш ә й х а т т а р. Юк, Марат, булмый.

М а р а т. Шуны да эшли алмагач, синең орденлы абый булуыңнан миңа ни файда?!

Ш ә й х а т т а р. Орденны протекция өчен бирмиләр. Шулай, Марат. Син бик яшь әле. Кызыл Армиядәге дисциплинага чыдый алмассың. Хәзер бит, ай-яй...

М а р а т. Минме чыдый алмам? Әйдә, көрәшәбез, кем җиңәр икән. (*Барып биленнән тота.*)

С а н и я керә.

С а н и я. Шәйхаттар абый, сезне алырга җибәрделәр. Көймәдә йөрергә чыгабыз, диләр.

Ш ә й х а т т а р. Ярый, Сания, мин өстемне генә алыштырып чыгыйм. (*Өйгә кереп китә.*)

М а р а т. Сания, бире кил әле. (*Читкә чакыра.*) Менә сиңа күчтәнәч.

С а н и я. Шәйхаттар абыйданмы?

М а р а т. Нишләп аннан булсын, үземнән.

С а н и я. Каян алдың?

М а р а т. Кеше кесәсеннән урладым.

С а н и я. Алай димим, акча каян алдың димәкче идем.

М а р а т. Әллә син мине өч сумга шоколад алырлык акча таба алмый торган булдыксыз егет дип уйладыңмы? Кичә колхоз клубына радио куйдым, шуның өчен илле сум бирделәр. Мә, кеше күргәнче ашап бетер.

С а н и я. Күрсә ни була?

М а р а т. Булмый да, мин оялам.

С а н и я. Син шулай оялчанмыни?

М а р а т. Оялчан шул, шуның аркасында сиңа да әйтәсе сүземне әйтә алмый йөрим.

С а н и я. Нинди сүз ул?

М а р а т. Ярый инде, калсын бу юлы.

С а н и я. Йә, әйт инде, Марат, минем беләсем килә.

М а р а т (*икеләнеп торганнан соң кисәк кенә*). Алай булса, менә бел, син нигә Шабанов белән дуслашып йөрисең?

С а н и я. Йөрсәм ни була?

М а р а т. Трепач бит ул, ике предметтан начар билгесе бар. Чак-чак кына классында калмады. Атасы профессор,

имеш, гетр киеп, суконный галстуклар тагып йөргән була, әйтерсең чит ил кешесе.

Шәйхаттар чыга.

Шәйхаттар. Әйдә, Сания, киттек.
Сания. Әйдә, Шәйхаттар абый.
Шәйхаттар. Под ручку алырга мөмкинме?
Сания. Пожалуйста. (*Китәләр.*)
Марат. Пожалуйста, имеш... Юкка гына кычыткан чыпчыгына шоколадымны ашаттым. (*Артларыннан китә.*)

Бакчада култыклашкан хәлдә Гөлшат белән Шамил күренә, алар артыннан, мескен генә булып, Искәндәр бара.

Шамил. Без инструктор белән машинага утырдык та җирдән югарыга күтәрелдек. Озак та очмадык, куе томан, яңгыр болытлары безне чорнап ала башлады. Ләкин без һаман очабыз, һаман, калын болытлар куелыгын ярып, күк бушлыгын кочабыз. (*Үтеп китәләр.*)

Мендәр-ястыклар күтәреп, өйдән Шәмсия чыга. Верандага урын җәяргә керешә, бакчадан Марат керә.

Шәмсия. Улым Марат, син ни өчен көймәдә йөрергә чыкмадың?
Марат. Чыгасым килмәде...

Шахмат тотып, өйдән Таһир чыга.

Таһир. Улым Марат, әйдә әле, кичәге партияне уйнап бетерик.
Марат. Таптың, әткәй, шахмат уйнар чак. (*Өйгә кереп китә.*)
Таһир. Ни булган аңа?
Шәмсия. Ни булсын, уйныйсы килми торгандыр.
Таһир. Мин таңнан балыкка китәм, уятырсың.
Шәмсия. Йөрми тор әле, иртәгә мин калага барам. Өй сакларсың.
Таһир. Анда ни эшең калган?
Шәмсия. Теге теш докторы белән сөйләштем, тешләремне төзәтеп бирәм, ди.
Таһир. Кирәкмәс иде, Шәмсия. Болай да тешләрең бик үткен, аннан мине чәйнәп өзәрсең.
Шәмсия. Бик әйбәт егет икән.
Таһир. Кызың артыннан йөргәч, билгеле, әйбәт була инде ул.

Ш ә м с и я. Гөлшатка бүләкләр китергән.

Т а һ и р. Мин бер дә ошатмадым, вак кеше булырга кирәк, Гөлшат абынып куймаса ярар иде. Ярый, мин ятам, урын җәйгәнме?

Ш ә м с и я. Җәйгән, җәйгән, бар, такылдап утырма.

Таһир китә. Тышта караңгылык төшә. Ерактан электр утлары балкыган Казан күренә. С о л т а н белән К а д р и я керә.

К а д р и я. Әнкәй, Рөстәм еламадымы?

Ш ә м с и я. Юк, килен, шул ятудан йоклый да йоклый.

К а д р и я. Әйдә, Солтан, керик.

С о л т а н. Бар, Кадрия, керә тор, мин тәмәке генә тартам.

Кадрия китә.

Әнкәй, Кадрияне эшкә керергә күндердем.

Ш ә м с и я. Бик яхшы булган, улым, кулында һөнәре була торып, бала карап ята иде.

С о л т а н. Иртәгәдән Рөстәмне үз тәрбияңә алырсың.

Ш ә м с и я. Ярый, улым, мин бала карарга иренмим. Тик килен генә кысылмаса ярар иде.

С о л т а н. Кысылмас, мин аңа яхшылап аңлаттым, үзе дә риза булды. Бигрәк тә бабайларга җибәрмә, иркәләп бозалар. Аннан, әнкәй, менә сиңа расходка акча.

Ш ә м с и я. Кирәкмәс иде, улым, узган атнаны биргәнең дә бетмәгән әле.

С о л т а н. Ал, әнкәй, бу арада кунак-төшем күп булды, бер әткәйгә авырдыр.

Ш ә м с и я. Үзегезне карарга иде инде, улым.

С о л т а н. Үзебезгә җитәрлек, сезгә дә булсын. Мин кичә квартальный планны арттырып тутыруыбыз өчен биш мең сум премия алдым.

Ш ә м с и я. Алай булса ярый, улым.

Китәләр. Зур пароход узганы ишетелә. Тышта караңгылана. Еракта, Идел өстендә, татарча җырлаган тавышлар ишетелә. Әкрен генә ай калка, гитара тотып, өйдән Марат чыга. Үзе уйнап җырлый.

М а р а т. Тышка чыксам, айга карыйм, –
Ай да ялгыз минем кук;
Яшь йөрәгем түрләрендә
Сиңа сөйләр сүзем күп.

Ш ә м с и я чыга.

Ш ә м с и я. Улым Марат, син нигәдер күңелсез, әллә берәр җирең авыртамы?

Марат. Юк, әнкәй, бер җирем дә авыртмый.
Шәмсия. Алай булгач, нигә күңелсез?
Марат. Болай гына...
Шәмсия. Әйдә, балам, кереп ят.
Марат. Юк, әнкәй, мин утырам әле.

Шәмсия китә.

Их... Әллә нәрсә генә эшлисе иде. (*Үзе уйнап, үзе русча җырлый.*)

Если завтра война,
Если завтра в поход,
Будь сегодня
К походу готов...

Гөлшат, Маһирә, Сания, Искәндәр
һәм башка кызлар астан менәләр.

Гөлшат. Кызлар, тау башына утырып ял итик.
Сания. Төне дә төне, бигрәк тә күңелле инде. (*Марат уйнавын дәвам итә.*)
Гөлшат (*кычкырып*). Марат, безнең янга кил...
Маһирә. Ул ни өчендер бүген күңелсез... Их, яратам да шул гитара тавышын...
Сания. Әнә Шәйхаттар абыйлар да менделәр.

Шәйхаттар, Шәүкәт, Шамил һәм башкалар менәләр.

Шәйхаттар. Кызлар, җырлагыз әле, минем күптәннән татар көйләрен ишеткәнем юк. (*Марат «Идел» көенә уйный, аңа кушылып, Сания җырлый.*)
Сания. Иделкәем алкын, суың салкын –
Һәр көн төшеп синнән су алам,
Көзгеләрдә үзем күргән төсле,
Йөзем күреп синдә куанам.
Хор. Шунда туып, шунда көлеп,
Шунда суың эчтек без;
Шунда уйнап, шунда җырлап,
Шунда гөрләп үстек без.
Шәүкәт. Карагыз, бер моторка килеп туктады.
Сания. Дулкыны, дулкыны... Зур пароходныкыннан бер дә ким түгел.
Шамил. Ниндидер бер хәрби кеше төште.
Шәйхаттар. Ягез, кызлар, ник туктадыгыз, җырлагыз әле.
Сания. Иделкәем алкын, суың салкын,
Еракларга даның тарала;

Салкын суларыңны эчкән яшьләр
Һәрбер эштә уңган санала.
Хор. Шунда туып, шунда көлеп,
Шунда суың эчтек без;
Шунда уйнап, шунда җырлап,
Шунда гөрләп үстек без.

Кызылармеец керә.

Кызылармеец. Гафу итегез, Шәйхаттар Таймасов кем була?

Шәйхаттар. Мин булам.

Кызылармеец. Сезгә пакет китердек. (*Бирә.*)

Шәйхаттар (*ачып укый*). Яхшы, мин хәзер, бераз шунда көтегез. (*Китә.*)

Маһирә. Нәрсә бар икән?

Гөлшат. Белмим шул.

Сания. Иптәш, нинди язу китердегез?

Кызылармеец. Әйтә алмыйм.

Өйдән Шәйхаттар, Таһир, Шәмсия, Солтан һәм Марат чыга.

Шәйхаттар. Әткәй, әнкәй, мине шәһәр комендантына чакырганнар.

Шәмсия. Ходаем, нәрсә генә бар икән?

Шәйхаттар. Хуш, сау булыгыз, әткәй һәм әнкәй, Солтан, Марат, хушыгыз. (*Баскычтан бакчага төшә, бөтенесе белән күрешә.*) Хушыгыз, иптәшләр!.. (*Яр астына төшеп китә, мотор тавышы ишетелә.*)

Башкалар. Хуш, Шәйхаттар абый, хуш... (*Кул селтәп озатып калалар.*)

Пәрдә.

ИКЕНЧЕ ПӘРДӘ

БЕРЕНЧЕ КҮРЕНЕШ

Таймасовлар квартирасы. Төрле якта ишекләр. Пәрдә ачылганда, сәхнәдә беркем дә юк. Бераздан звонок тавышы. Кухня ягыннан Шәмсия чыга.

Шәмсия. Кайсы чәнчелгересе шулкадәр баса икән? (*Ача.*) Ә, син икәнсең...

Кәнҗебикә керә.

Кәнҗебикә. Мин идем шул, исән тордыгызмы, апа!

Ш ә м с и я. Бер көе генә. Каян болай?
К ә н җ е б и к ә. Ленинградтан кайтып килешем.
Ш ә м с и я. Ленинградтан? Анда нәрсәгә бардың?
К ә н җ е б и к ә. Менә товарлар алдым.
Ш ә м с и я. Тотсалар ябып куялар бит.
К ә н җ е б и к ә. Япты ди пычагымны, сату итеп йөри дип мине кем уйласын. Шәйхаттардан хәбәр килгәне бармы?
Ш ә м с и я. Әле өченчекөн генә Пульша ягыннан Ленинградка кайттык дип язган иде. Сиңа очрамагандыр инде?
К ә н җ е б и к ә. Анда кеше күреп буламы. Сугыш булыр, ахры, вагонда шулай дип сөйләделәр.
Ш ә м с и я. Әйтмә инде, Кәнҗебикә, үзем дә шул турыда куркып торам. Кичә балалар да газеттан финнар белән нәрсәдер барлыгы турында укыганнар иде. Син торып тор, теге балага манный буткасы пешергән идем, шуны ашатып алыйм. (*Китә.*)

Сөлге белән сөртенеп, тыштан яланөс М а р а т керә.

М а р а т. Исәнме, апа?
К ә н җ е б и к ә. Бик әйбәт, улым. Нишләп болай шыр ялангач йөрисең?
М а р а т. Тышта кар белән ышкындым.
К ә н җ е б и к ә. Кар белән ышкындым дисеңме?
М а р а т. Әйе, апа, нигә аңа исең китә?
К ә н җ е б и к ә. Суык тиеп үләрсең бит, юләр!
М а р а т. Менә инде белмәдең. Кыш көне кар белән ышкыну, салкын су белән юыну кешене салкынга күнектерә һәм нервларны ныгыта, ди врачлар.
К ә н җ е б и к ә. Үлмәсәң, әллә ни дә ишетерсең. (*Күрше бүлмәдә такмак әйтеп биегән тавыш ишетелә.*) Кем ул анда дөберди?
М а р а т. Ә, әнкәй ул, биеп-җырлап, бала ашата. Хәзер, әни, үзем ашатырмын... *(Биеп, бүлмәгә кереп китә.)*

Хәле бетеп, Ш ә м с и я чыга.

Ш ә м с и я. Уф, үләм инде бу бала белән, каршысында биеп-җырлап тормасаң, һич ашамый.
К ә н җ е б и к ә. Апа, бу Маратың әллә акылдан шашканмы? Яланөс тыштан сөлге белән сөртенеп керде, шушындый чатлама суыкта кар белән ышкындым, ди.
Ш ә м с и я. Әй, Кәнҗебикә, ансы бернәрсә түгел, ул әле көнаралаш Казанкага су коенырга йөри.
К ә н җ е б и к ә. Әнекәем лә, ничек салкын тидерми! Ничек иманы качып үлми ул?

Ш ә м с и я. Киресенчә, мунчадан чыккандай, кып-кызыл булып кайтып керә.

К ә н җ е б и к ә. Үзегезне дә әйтер идем инде, нигә ирек бирәсез, нигә узындырасыз?

Ш ә м с и я. Әйдә, йөрсен, сәламәтлек өчен файдалы диләр ич.

К ә н җ е б и к ә. Элек вакытта архириларны бәкегә чума икән дип сөйлиләр иде, башка кешеләр турында ишеткәнем юк иде. Ярый, апа, мин аптобус белешеп кайтыйм, әйберләрем синдә торсыннар.

Ш ә м с и я. Ярый, бар, бераздан чәй эчәргә кайтырсың.

Кәнҗебикә китә, бүлмәдән М а р а т чыга.

Улым, помой чиләгем тулган, түгеп керсәңче.

М а р а т. Ярый, әнкәй, түгәрмен.

Ш ә м с и я. Аннан, улым, иртәдән бирле радио эшләми, ни булды икән?

М а р а т. Өй түбәсендә малайлар йөреп бозгандыр. Хәзер, әнкәй, менеп карармын.

Ш ә м с и я. Шулай ит әле, улым, бер өйрәнгәч, радиосыз тору күңелсез икән. (*Кереп китә.*)

Марат көзге каршысына килеп гимнастика ясый, С а н и я керә.

С а н и я. Марат, Гөлшат апа өйдәме?

М а р а т. Юк, эшкә китте.

С а н и я. Ул бит, бүген эшләмим, төнге дежурствога барам, дигән иде.

М а р а т. Шулай иде дә, иртәнге сәгать алтыда телефоннан чакырып алдылар.

С а н и я. Нигә икән?

М а р а т. Бер авыруның хәле начарланган, профессор операция ясарга булган.

С а н и я. Алай икән.

М а р а т. Әйе, шулай.

С а н и я. Ярый, мин китим. Гөлшат апага кайткач әйтергә онытма, безгә кереп чыксын әле.

М а р а т. Сания, тукта әле, мин сиңа аттестатымны күрсәтим.

С а н и я. Нинди аттестат?

М а р а т. Мин шоферлар курсын укып бетердем. Мин хәзер, теләгән машинага утырып, шофер була алам.

С а н и я. Бик харап инде, синнән башка кеше таптатучылар аз иде.

М а р а т. Шофер булу – бик зур эш ул. Мин хәзер мотор-

ны биш бармагым кебек беләм. Тракторга, танкка, хәтта самолетка да утыра алам.

Сания. Юкка энергияңне әрәм итеп йөрисең, бала, барыбер шофер буласы кеше түгел, командир булам дисең ич.

Марат. Бигрәк тә яхшы, һәрбер командир машинаны белергә тиеш. Беркөнне мин комдивны күрдем, хатынын, балаларын түргә утырткан да, үзе шофер булган. Менә күрдеңме? Шофер булуның зыяны юк аның, кайчан булса да бер кирәк була ул.

Сания. Ярый, мин киттем.

Марат. Кичә Бауман урамыннан кем белән бара идең?

Сания. Синең өчен кем булса да барыбер түгелме?

Марат. Түгелдер шул. Бер булса, сорамас идем.

Сания. Кара әле, Марат, нигә син мине каравыллап йөрисең? Театрга барсам, анда буласың. Киногa керсәм, артымнан керәсең, нигә ул алай?

Марат. Нигә икәнен әйтимме?

Сания. Әйт.

Марат. Оялам...

Сания. Күземне йомып торам, әйдә әйт.

Марат. Юк, булмый. Мин сиңа язып кына бирим, яме?

Сания. Ярый, бир. (*Марат язып бирә дә бүлмәгә кача, Сания укый.*) «Мин сине сөям». Әйтәм аны артымнан йөри... (*Утырып яза.*) Марат, хатыңа каршы хат яздым. Өстәлдә калдырам, алып укырсың.

Китә. Йөгереп, бүлмәдән Марат чыга, өстәлдәге хатны алып хис белән укый.

Марат. «Марат, акыллым, кеше көлдереп йөрмә... Син бик яшь әле. Турысын әйткәндә, борының да кипмәгән. Моннан соң минем артымнан йөрисе булма, сабагыңны тырышып укы. Әгәр дә сүземне тыңламасаң, әтиеңә әйтеп, кистерермен». Яшь, имеш... (*Ишеккә барып кычкыра.*) Син, Сания, минем яшькә карама, менә монда янар таулардай кайнаган мәхәббәт утына кара...

Таһир керә.

Таһир. Нинди ут турында сөйләнәсең?

Марат. Ул, ни, әткәй, теге... Кайда гына куйдым соң?..

Таһир. Тукта әле, син нигә койрыгы көйгән мәче төсле өзгәләнәсең?

Марат. Әнә малайлар радионы бозганнар, шуны төзәтергә йөри идем. (*Китә.*)

Таһир чишенә, Шәмсия керә.

Ш ә м с и я. Кайттыңмыни, атасы?

Т а һ и р. Юк, китеп барышым.

Ш ә м с и я. Әй, кыланышы.

Т а һ и р. Исән кайттыңмы дип сорыйлар аны.

Ш ә м с и я. Исән булмаска, шайтан тисенме сиңа. Нәрсәгә җенләнеп кайттың?

Т а һ и р. Минем рационализаторлык тәкъдимемне тикшерделәр.

Ш ә м с и я. Соң, нәрсә диделәр?

Т а һ и р. Заводның баш инженеры әйтә: сез, ди, тәкъдимегезне фәнни яктан ачып салмагансыз, ди, бу бары тик практик яктан гына карап төзелгән, ди. Аннан соң, фабриканың эшләп чыгару нормасын күтәрү, шулай ук Мәскәү белгечләре төзегән планны үзгәртү безнең эш түгел, ди. Юк, безнеке, дидем. Алексей Стахановка да сезнең кебек белгечләр шундый ук бәя биргәннәр иде, ләкин ул, академиклар төзегән нормаларны җимереп, социалистик эш методы нормасын төзеде, дидем.

Ш ә м с и я. Кирәкмәс иде, карт. Гомереңә кеше белән булышуыңны ташламыйсың.

Т а һ и р. Ташламыйм шул, алар һаман да искечә эшләргә, ниндидер бюрократ белгеч төзегән уку китабы буенча барырга уйлыйлар. Алар фән белән теориянең тәҗрибә аркасында туганлыгын инкяр итәргә тырышалар. Кая, газеталар бармы?

Ш ә м с и я. Ни өчендер бүген килгәне юк әле.

Т а һ и р. Берәр яңа хәбәр булырга кирәк. Әйе, Шәмсия, дөньялар бутала. Безне дә сугышка тартырлар, ахры.

Ш ә м с и я. Әллә шундый хәбәр ишеттеңме?

Т а һ и р. Бүген радио буенча иптәш Молотов сөйләячәк дип иртән хәбәр иткәннәр.

Кулына газеталар тотып, М а р а т йөгереп керә.

М а р а т. Шатлык, әткәй, шатлык...

Т а һ и р. Нинди шатлык?

М а р а т. Сугыш була.

Ш ә м с и я. Тилебәрән орлыгы ашаган нәрсә, сугыш булгач, шатлык буламы?

М а р а т. Була шул. Буржуйларны, капиталистларны кыйныйбыз.

Т а һ и р. Кая әле, укып җибәрик.

М а р а т (*укый*). «26 нчы ноябрь 15 сәгать 45 минутта «Майнила» тирәсендә урнашкан безнең гаскәрләргә көтелмәгәндә Финляндия ягыннан артиллериядән атыш башлан-

ган. Биш кызылармеец, ике командир үтерелгән. Җиде кызылармеец яраланган».

Таһир. Ох, этләр, этләр, кемгә каршы кул күтәргәннәр бит, ә!

Марат. Әйдә, әти, күтәрсеннәр, үз башларына булыр. Өч көн эчендә без аларның бөтен Финляндиясен айкап чыгарбыз.

Таһир. Юк, улым, алай җиңел карарга ярамый. Алар үзләре генә түгел. Алар артында башка капиталистик дәүләтләр тора.

Почтальон керә.

Почтальон. Сезгә телеграмма.

Таһир. Каян?

Почтальон. Ленинградтан.

Шәмсия. Ленинградтан?

Почтальон. Хушыгыз. (*Китә.*)

Таһир. Күзлегем кая соң? Улым, укы әле.

Шәмсия. Шәйхаттар абыеңнанмы?

Марат. Түгел, армия командующиеннан...

Шәмсия. Нәрсә язган, укы инде.

Марат. Юк, әнкәй, укый алмыйм...

Таһир. Кая, бир миңа...

Шәмсия. Ни булган, әллә Шәйхаттар авырумы?

Таһир. Ул үлгән...

Шәмсия. Үлгән?

Таһир. Әйе, Шәмсия, үлгән. (*Яшькә тыгылып укый.*) «Сезнең улыгыз Шәйхаттар Таймасов изге Ватаныбызны саклау постында батырларча һәлак булды, авыр кайгыгызны уртаклашабыз...»

Шәмсия. И бала, бала, соңгы тапкыр күрүем булган икән. Ичмасам туйганчы сөйләшә дә алмадым. Атасы, шулай ук дөрес булыр микәнни?

Таһир. Тукта. Шәмсия, акылымны башыма җыярга ирек бир. Күз алларым караңгыланып, бөтен тәнемне бизгәк калтырата башлады.

Марат. Мә, әткәй, су эч...

Таһир. Кирәкми, улым, бу хәлсезлектән түгел, дошманнардан үч алырга өндәп кабынган ачу ялкыннарыннан ул. Улым Марат, абыеңнарга, Гөлшат апаңа чылтырат. Хәзер үк кайтып җитсеннәр. (*Марат телефонга бара.*)

Марат. 8–48, Солтан абый, Марат сөйли, хәзер үк өйгә кайт.

Шәмсия. Хәрби мәктәпкә китәм дигәч тә, күңелем сизгән

икән. Никадәр җибәрмәскә тырыштым, ничә әйтсәм дә, баланы син өндәдең.

Т а һ и р. Куй, Шәмсия, ахмак сүз сөйләмә. Ләкин дошманнар үзләре өчен куркынычлы булган ут белән уйныйлар. Шунсы кызганыч, арсландай бала котырган этләр кулыннан югалды...

М а р а т. Әткәй, сабыр, радиода мөһим хәбәр бар.

Р а д и о. Тыңлагыз, тыңлагыз! Москва, Коминтерн станциясе сөйли. Хәзер СССР Халык Комиссарлары советы председателе Вячеслав Михайлович Молотовның радио буенча чыгышы була. Тыңлагыз, микрофон алдында иптәш Молотов...

Р а д и о. Советлар Союзы гражданнарына һәм гражданкаларына... Хәзерге Финляндия хөкүмәтенең безнең илебезгә карата дошманлык политикасы һәм дәүләтебезгә тыштан куркынычсызлыкны тәэмин итү бурычы безне ашыгыч чаралар күрергә мәҗбүр итә...

П ә р д ә.

ИКЕНЧЕ КҮРЕНЕШ

Шул ук декорация. Бөтен б а л а л а р кайтканнар. Утырган җирләрендә дикъкать белән радио тыңлыйлар.

Р а д и о. Ленинградка куркынычсызлыкны тәэмин итү бурычын уңышлы рәвештә хәл кылуыбыз СССР белән Финляндия арасындагы җимерелмәс дуслыкның нигезе булып хезмәт итәчәгенә шикләнмибез. (*Тышта музыка тавышлары.*)

Ш ә м с и я. Нинди музыка ул?

М а р а т. Ирек мәйданына митингка баралар. (*Бөтенесе балкон тәрәзәсенә килеп карап торалар.*)

Т а һ и р. Ягез, балалар, кайсыгыз минем белән бара?

С о л т а н. Кая, әткәй?

Т а һ и р. Мин сезнең берегезне абыегыз урынына Кызыл Армиягә бирергә уйлыйм. Совет иленең дошманнары минем бер улымны үтерсәләр дә, минем әле тагын өч улым бар. Алар үлә икән, үзем барырмын...

Ш ә м с и я. Карт юләр, син нишлисең? Бер баланың каны да суынып бетмәгән, инде икенчеләрен котыртасыңмы?

Т а һ и р. Юк, Шәмсия, котыртмыйм. Совет иленең һәрбер намуслы кешесе эшләргә тиешле булган аталык бурычымны гына үтим. Ягез, улларым, ни дисез?

С о л т а н. Рәхмәт, әткәй... Мин әле күкрәгемдә кайнаган ачу утларымны сезгә белдерергә кыймый тора идем. Син аны миннән элек әйтеп ташладың. Әйе, абый урынына мин барам.

Ш ә ү к ә т. Патриотик теләкләр күрсәтүеңне, әткәй, мин дә котлыйм. Ләкин Солтан абыйга караганда минем китүем яхшырак булыр. Чөнки аның хатыны, баласы бар. Шуның өстенә ул – җаваплы эшче.

М а р а т. Дөрес, әткәй, минемчә дә, Солтан абыйны җибәрү урынлы түгел. Ул инженер кеше, бөтен бер заводның язмышы аңа тапшырылган. Шулай ук, Шәүкәт абый, сиңа да китәргә ярамый, синең институтың бар. Монда безнең семьядан иң кулай кеше мин булып чыктым. Шулай булгач, әткәй, миңа рөхсәт итегез.

Т а һ и р. Әй, куй әле, куй, үз эшең булмаганга кысылма.

Г ө л ш а т. Шәйхаттар абый урынына барган кеше аның урынын алыштырырлык булырга тиеш. Солтан абыйның китүен мин дә урынлы саныйм. Чөнки ул, бердән, таза, нык кеше. Икенчедән, белеме буенча да запастагы танк командиры.

Т а һ и р. Дөрес, кызым. Әйдә, улым Солтангәрәй, киттек.

С о л т а н. Әйдә, әткәй.

Китәләр.

Ш ә ү к ә т. Марат, әйдә әле минем белән. (*Бүлмәгә узалар.*)

Ш ә м с и я. Бу нинди җиңел кеше булды соң? Бернәрсә эшләргә уйласа, үтерсәң дә ул эшеннән кайтара алмыйсың.

Г ө л ш а т. Син, әнкәй, үз-үзеңне бетермә. Бер Солтан абый гына түгел, меңләгән егетләр үз теләкләре белән барып язылалар. Әнә күрәсеңме, урамда күпме халык ташкыны... алар дошманнарга ачы нәфрәт, Ватаныбызга кайнар мәхәббәт белдерергә чыкканнар. Мин әле, кыз була торып та, үч алу тойгыларыма ия була алмыйча калтыранам... Изге Ватанымның данлы патриоты булган туганымның аккан каннары бәрабәренә үч алырга юллар эзләнәм. Син, әнкәй, тынычлан, һәрбер сугышка киткән кеше үлә дигән сүз түгел.

Ш ә м с и я. Анысы шулаен шулай да, кызым, ана өчен авыр бит... Ярый, еламыйм, әйдә барсын, ирлек бурычын үтәсен.

Г ө л ш а т. Менә шулай. Син нәрсәдер эшли идең бугай?

Ш ә м с и я. Токмач баса идем... (*Бүлмәгә китә. Телефон чылтырый.*)

Г ө л ш а т. Тыңлыйм. Гөлшат Таймасова. Ничек, паспорт белән военный билетымны алып килергә дисезме? Яхшы.

Ашыгып, И с к ә н д ә р керә.

И с к ә н д ә р. Гөлшат, мин хәзер генә урамда Таһир абый белән Солтанны очраттым. Авыр кайгыгызны уртаклашырга килдем.

Г ө л ш а т. Рәхмәт, Искәндәр.

И с к ә н д ә р. Бу, Гөлшат, сезнең өчен генә түгел, бәлки, бөтен халкыбыз өчен зур кайгы. Ләкин, Гөлшат, борчылма, бездәге патриотлык хисләре бер Финляндия бандаларын гына түгел, хәтта бөтен дөнья буржуазиясен тар-мар итәргә дә җитәрлек. Без алардан Шәйхаттар үчен алырбыз, без – меңләгән, йөз меңләгән совет яшьләре — яхшы атларга, корыч танкларга, җитез самолетларга утырырбыз да нахакка аккан совет кешеләренең каннарын даулярбыз. Мин хәзер военкоматка барам да үз теләгем белән фронтка җибәрүне сорыйм.

Г ө л ш а т. Сез үз теләгегез белән фронтка китәсез?

И с к ә н д ә р. Башкача мөмкинме соң, Гөлшат? Ватаныбыз шундый авыр минутлар кичергәндә, нинди генә совет яшьләре читтә калырга риза булыр икән!

Г ө л ш а т. Рәхмәт, Искәндәр, чын күңелемнән котлыйм. Әйдә киттек алайса.

И с к ә н д ә р. Кая?

Г ө л ш а т. Мин дә шунда, военкоматка барам.

И с к ә н д ә р. Мин, Гөлшат, хәзер үк бара алмыйм әле. Чөнки клиникада бик мөһим эшем бар. Шулай да чатка кадәр озата алам.

Китәләр. М а р а т белән Ш ә ү к ә т бүлмәдән чыга.

Ш ә ү к ә т. Шулай итеп, Марат, союз?

М а р а т. Союз, Шәүкәт абый.

Ш ә ү к ә т. Мин киттем.

М а р а т. Ярый, бар.

Шәүкәт китә. Марат эзләнергә керешә. Ш ә м с и я керә.

Әнкәй, минем паспортым кайда икән?

Ш ә м с и я. Язу өстәле астындадыр.

М а р а т. Карадым, анда юк.

Ш ә м с и я. Яхшылап кара, кирәкле язулар шунда саклана ич.

М а р а т. Юк инде, юк. Бөтен җирне актарып чыктым. Кая, табып кына бир инде.

Ш ә м с и я. Эч пошкан чакта борчып йөрмә әле, кирәк булса, үзең эзләп ал. Тукта әле, сиңа нәрсәгә ул паспорт?

М а р а т. Милициягә барып, специальностемны шофер дип яздырып кайтам.

Ш ә м с и я. Кая гына куйдым икән соң? И, комод тартмасындадыр. (*Кереп китәләр.*)

Бераздан, кулына паспорт тотып, М а р а т чыга. Тышкы ишеккә китә. Башын тотып, К ә н җ е б и к ә керә.

К ә н җ е б и к ә. Алла, Алла, күземнән утлар күренде… Сукыр чебен шикелле, кая бара торгандыр?

Ш ә м с и я чыга.

Әй халык, әй, халык, каян җыелгандыр шулкадәр халык. Милицияләр урамнан йөртмиләр, әллә кайлардан, Кабан күлләре аша әйләнеп кайттым. Безнең кызылармеецларыбызны үтергәннәр диме, апа?

Ш ә м с и я. Әйе, Кәнҗебикә, үтергәннәр. Шулар арасында безнең Шәйхаттар да үлгән…

К ә н җ е б и к ә. Шәйхаттар да үлгән дисеңме?!

Ш ә м с и я. Әйе, Кәнҗебикә, үлгән. Аларның үлеменә кайгы белдереп, бөтен шәһәр халкы урамга чыккан.

К ә н җ е б и к ә. Алай булгач, сугыш була икән, апа?

Ш ә м с и я. Булыр, Кәнҗебикә, бик каты сугыш булыр. Таһир җизнәң Шәйхаттар урынына Солтангәрәйне илтергә китте.

К ә н җ е б и к ә. Әй Ходаем, Закирҗанымны гына алмасалар ярар иде.

Ш ә м с и я. Синең Закирҗаның карт инде, нишләп аны алсыннар?

К ә н җ е б и к ә. Карт дип тормаслар, әнә герман сугышында илле яшькә кадәр алдылар. Безнеке дә нәкъ илленең өстендә. Кая, әйберләремне алыйм да тизрәк китим, апа.

Ш ә м с и я. Самавыр кайнаган, чәй эчәр идең.

К ә н җ е б и к ә. Юк, юк, Закирҗанымны күрми калыр хәлем юк.

Т а һ и р керә.

Исәнме, җизни, хуш, сау бул… (*Китә.*)

Т а һ и р. Ни булган аңа?

Ш ә м с и я. Сугыш була, Закирҗанымны күрми калам, ди. Солтангәрәй кайда?

Т а һ и р. Кадрия килен янына кереп калды.

Ш ә м с и я. Соң ничек, яздырдыңмы?

Т а һ и р. Әйе, Шәмсия, язылырга дип меңләгән халык килгән. Ләкин һәрбер теләгән кешене алмыйлар. Мин дежурныйга телеграмманы күрсәткән идем, кереп китте дә комиссарны алып чыккан. Комиссар әйтә: «Таһир Муталлипович, кабинетка рәхим ит», – ди. Кердек. «Правда» газетасының корреспонденты башта үземне, аннан Солтангәрәй белән икебезне карточкага төшереп алды.

С о л т а н белән К а д р и я керә.

Ш ә м с и я. Шулай итеп, улым, син дә китәсеңме инде?

С о л т а н. Әйе, әнкәй, әзерләнеп торырга куштылар.

Ш ә м с и я. И бала, бала, син дә кайтмассың инде.

С о л т а н. Сөйләмә, әнкәй, менә күр дә тор, таң чулпаны якты йолдыз шикелле кайтып килербез.

Т а һ и р. Мин дә шулай дим шул. Әйдә, әйберләрен караштырыйк. (*Китәләр.*)

К а д р и я. Солтан, син бу адымың белән, минем тормышымны жимереп, тәмле хыялларымны җилгә очырдың. Ике арадагы чын мәхәббәтебез хөрмәтенә, Рөстәмне ятим итмәү хакына, син язылмаска тиеш идең.

С о л т а н. Ватан язмышы хәл ителә торган чакларда шәхси тормыш тынычлыгына чумып кала торган булсак, ике арадагы коры мәхәббәтебезнең нинди әһәмияте калыр иде икән?! Шәһәр өстенә дошман самолетлары килеп берничә бомба ташлау белән, безнең мәхәббәтебез яңа төс алачак. Ватан язмышы җылы өйләрдә хәл кылынмаган кебек, аерым шәхесләр тормышы да өйдә чишелми. Аларны чишә торган көч, Кадрия, әнә анда, фронтта.

К а д р и я. Аңлыйм, Солтан, барысын да аңлыйм, ләкин нишлим, мин бит сине өзелеп яратам.

С о л т а н. Мин сине яратмыйммы?

К а д р и я. Әлбәттә, яратасың. Менә шуның өчен дә мин сине бер генә минутка да җибәрәсем килми иде. Ярый, хәерле булсын, бар.

С о л т а н. Менә шулай.

К а д р и я. Солтан, мине гафу ит.

С о л т а н. Ни өчен?

К а д р и я. Мин бая, монда кайтканда, ачу белән каты сүзләр әйтеп ташладым. Кичер мине.

С о л т а н. Әлбәттә, кичерәм. Әйдә, әйберләрне җыештырыйк. (*Китәләр.*)

Т а һ и р чыга. Телефонга бара.

Т а һ и р. 40 нчы завод коммутаторын бирегез. Коммутатормы? Сидоров белән тоташтырыгыз. Александр Петрович, бу сезме? Менә нәрсә. Көтелмәгән авыр кайгы аркасында, мин бүген агитаторлар җыелышына бара алмыйм. Өлкән улымны ак финнар үтергән... Нишлисең, авыр булса да түзәргә туры килә, ярый, хуш, сау булыгыз...

Ш ә м с и я чыга.

Ш ә м с и я. Атасы, Шәйхаттарны күмәргә барсак, ничек булыр икән?

Т а һ и р. Бик ерак бит, Шәмсия. Алар – военный кешеләр, без барганчы көтеп тормаслар.

Ш ә ү к ә т чыга.

Ш ә м с и я. Улым Шәүкәт, дәресеңә нигә бармыйсың?

Т а һ и р. Бүген комсомол собраниесе үткәрәм дигән идең, кара аны, соңга каласың түгелме?

Ш ә ү к ә т. Мин, әткәй, бүген мәктәпкә бармаска булдым.

Т а һ и р. Ни өчен?

Ш ә ү к ә т. Мин китәм.

Ш ә м с и я. Китәсең?

Т а һ и р. Кая?

Ш ә ү к ә т. Фронтка.

Т а һ и р. Фронтка?..

Ш ә ү к ә т. Әйе, әткәй, Шәйхаттар абыйның үчен алыр өчен язылып кайттым.

Т а һ и р. Тукта әле, улым, чынлап сөйлисеңме?

Ш ә ү к ә т. Дөрес, әткәй, без бүген китәбез.

Т а һ и р. Ничек инде ул безгә әйтми-нитми язылырга булдың? Мин – синең атаң, минем рөхсәтемнән башка ул нинди башбаштаклык була ди?

Ш ә ү к ә т. Дөрес, әткәй, син миңа ата, ләкин минем үз гражданлык хокукым да бар.

Т а һ и р. Безнең семьядан җиткән иде инде. Шәйхаттар абыең, мәрхүм, үз Ватанын саклауда җан бирде, аның урынын алмаштырырга Солтан абыең үз теләге белән язылды.

Ш ә ү к ә т. Алар үзләре өчен, мин үзем өчен. Һәркем изге гражданлык бурычын үтәргә тиеш.

Ш ә м с и я. Сезнең урыныгызга кыз балалар тудырган булсам, үземә файдалары тигән булыр иде. Бөтенегез дә сугыш чукмары булып бетәрсез микәнни?

Г ө л ш а т, М а һ и р ә, Ш а м и л керә.

М а һ и р ә. Исәнме, Шәмсия апа?

Ш ә м с и я. Ярыйсы шунда.

Ш а м и л. Саумы, Таһир абзый?

Т а һ и р. Бер көе генә.

Ш ә ү к ә т. Шамил, син ни өчен күңелсез?

М а һ и р ә. Аны жибәрмиләр.

Ш ә ү к ә т. Нишләп?

Ш а м и л. Кирәк булгач әйтербез, хәзергә без сезне аэродромга инструктор итеп күтәрергә торабыз, диләр. Шулкадәр китәсем килгән иде, булмады.

Ш ә ү к ә т. Үз теләгеңне аңлатырга, яхшылап сорарга иде.

Ш а м и л. Сорадым, Шәүкәт, ике тапкыр начальникка кердем. Берничә тапкыр секретарьга әйтеп карадым. Беләсез, военный кешеләр кабатларга яратмыйлар.

Гөлшат. Әнкәй, минем әйберләремне хәзерләсәң иде.
Шәмсия. Нинди әйберләреңне?
Гөлшат. Юл өчен кирәк-яракларны.
Шәмсия. Кая барасың?
Гөлшат. Мине дә, әнкәй, фронтка җибәрәләр.
Шәмсия. Кайчан?
Гөлшат. Бүген кичкә җыенып килергә куштылар.
Шәмсия. Ярабби, нишлим инде мин сезнең белән, нишлим?

Марат керә.

Марат. Сезгә ни булды? Әнкәй, нигә елыйсың?
Шәмсия. Еламый нишлим? Әнә Шәүкәт абыең сугышка китәргә язылып кайткан. Гөлшат апаңны да җибәрәләр.
Марат. Аның өчен еларга ярамый. Рәхмәт, Шәүкәт абый, чын күңелемнән котлыйм.
Шәмсия. Сиңа нәрсә? Үгез үлсә – ит, арба ватылса – утын дигәндәй, сиңа диңгез тубыктан.
Марат. Шундый батыр уллар, уңган кызлар үстерүегез белән мактанырга кирәк иде. Әткәй, нигә инде син дә уйга чумып эндәшмичә утырасың? Әйдә әле, бер партия шахмат уйнап җибәрик.
Таһир. Кит әле, кит, эч пошкан чакта...
Марат. Менә инде, рәхмәт әйтеп аркамнан сөярләр дип кайтсам, бөтенесе борыннарын салганнар.
Таһир. Тукта әле, тукта, ни өчен синең аркаңнан сөяргә?
Марат. Мин дә фронтка китәргә язылдым.
Шәмсия. Ә?.. Син дә язылдың?
Марат. Әйе, әнкәй, язылдым.
Шәмсия. Нишлим мин сезнең белән, нишлим?.. Нигә телең йоттың, нигә эндәшмисең шуларга?!
Таһир. Монда, Шәмсия, эндәшерлек урын калмады. Тик минем бер генә теләгем бар. Өчесе бергә Шәйхаттар абыйлары танкысына утырсыннар да дошманнарны турап салсыннар!..

Пәрдә.

ӨЧЕНЧЕ ПӘРДӘ

БЕРЕНЧЕ КҮРЕНЕШ

Шул ук Таймасовлар квартирасы. Вакыт кич. Пәрдә ачылганда, Кадрия язып утыра.

Кадрия. «Дөрес, Солтан, эш кенә, кешеләрнең дөньяга карашларын үзгәртеп, әйләнә-тирәдәге вакыйгаларны дөрес

аңларга ярдәм итә икән. Хәзер мин, синең елак Кадрияң, чәчү беткәнче, өч айга командировкага китәм. Хатны шунда язарсың. Рөстәм хәзер матур итеп сөйли башлады. Ул хәзер яхшы итеп ашый, тәмле итеп йоклый».

Шәмсия керә.

Ярый, әнкәй, миңа вокзалга төшәргә вакыт.

Шәмсия. Иртә түгелме соң әле?

Кадрия. Түгел инде. Син, әнкәй, зинһар өчен Рөстәмне яхшы кара, авырый күрмәсен.

Шәмсия. Әй, килен, мин аны балама караганда да яратарак төшәм. Ул булмаса, мин әллә нәрсә эшләгән булыр идем, ярый әле ул бар. Минем белән бертуктамый сөйли ул, төрле әйберләр сораша. Аның белән мин атасының, абыйларының кайгыларын онытам. Син, килен, тынычлап кит. Беләсең ич, без аны бабасы белән өрмәгән җиргә дә утыртмыйбыз.

Кадрия. Күкрәгемә кысып, бер сөйим дә китим.

Шәмсия. Син аны, килен, уятма инде, ул рәхәтләнеп йоклый.

Кадрия. Ярый алайса, Солтаннан хат килүгә, миңа хәбәр итәрсез.

Шәмсия. Ярый, килен, ярый. Үзең дә чылтырата торырсың. (*Озата чыга.*)

Кәнҗебикә белән Шәмсия керә.

Кәнҗебикә. Исән тордыгызмы, апа?

Шәмсия. Бер көйгә генә.

Кәнҗебикә. Җизни өйдәме?

Шәмсия. Юк, әле эштән кайтмаган. Авылдан килдеңме?

Кәнҗебикә. Юк, апа, Мәскәүдән товар белән кайтып килешем.

Шәмсия. Хатын башың белән ничек курыкмый йөрисең?

Кәнҗебикә. Сөйләмә инде, апа, кайчагында үзем дә аптырыйм. Элегрәк ялгыз башым күрше авылга чыгарга курка идем. Хәзер атна саен Мәскәү юлына кырпак төшермим. Бу товарларны сатып бетерәм дә теге пуляк ягына китәм әле, анда товар очсыз, ди. Балалардан хәбәр киләме?

Шәмсия. Килгәли.

Кәнҗебикә. Ир бала ир бала инде, ул Гөлшатка анда ни калган икән?

Шәмсия. Доктор кеше бит.

Кәнҗебикә. Булса да инде.

Ш ә м с и я. Үзем дә аптырыйм. Өй тулы балалар иде, карлыгач балалары төсле очтылар да киттеләр. Тышта җил булса да, буран булса да, алар турында уйланам, алар турында кайгырам.

К ә н җ е б и к ә. Кайгырмыйни? Кышы да нинди суык, каһәрле кыш булды бит. Сиңа гына сер итеп сөйлим, апа, иншалла, кешегә чыгармассың. Бу суыкларны да шул финнар җибәрә, ди.

Ш ә м с и я. Ничек финнар җибәрә?

К ә н җ е б и к ә. Безнең кияүләрнең җизнәсенең кодасы фронттан кайткан кызылармеецның апасының иреннән ишеткән. Шул әйтә, ди, Финляндия дигән җирнең түбәсе күккә тигән бик биек таулары бар икән, шул тауларның башына коточкыч суык җибәрә торган иләмсез станцалар салганнар, ди. Менә шул станцалар, зур трубалары аша, безгә таба суык җибәреп торалар икән.

Ш ә м с и я. Куй, тузга язмаганны сөйләмә, безнең Совет илен бик зур диләр бит, ничек итеп машина көче белән салкынайтырлар икән.

К ә н җ е б и к ә. Ник салкынайтмасыннар! Әнә күптән түгел генә сезнең шәһәрдә дә холодильник дигән завод салганнар ич. Шундагы машина көче белән берничә сәгать эчендә әллә никадәр боз таулары катырып куялар, ди. Шулай булгач, ышанмый нишлисең? Аннан, апа, сиңа гына сер итеп сөйлим, зинһар, кешегә чыгармассың. Шул безнең кияүләрнең җизнәсенең кодасы фронттан кайткан кызылармеецның апасының иреннән ишеткән. Фин солдатлары шулкадәр яхшы киенәләр, ди, һәрбер солдатның өстендә төлке тамагыннан тегелгән озын тун икән. Аркаларына электр машинасы куелган, ди. Шул машина, электрик чыбыклары аша, солдатның бөтен тәненә җылы җибәреп тора икән. Шул ук машина, кирәк чагында, солдатның баш очына беркетелгән котелок эчендә аш та пешереп куя икән.

Бүлмәдән И с к ә н д ә р чыга.

И с к ә н д ә р. Шәмсия апа, мине сорап чылтыратучы булса, әйтерсең, мин киного барам.

Ш ә м с и я. Ярый, әйтермен. (*Искәндәр китә.*)

К ә н җ е б и к ә. Бу сездә торамыни?

Ш ә м с и я. Сөйләмә инде, балалар киткәч, бер-ике көнгә генә дип кергән иде, чыгара алмыйбыз. Йә, шуннан соң?

К ә н җ е б и к ә. Шуннан шул, безнең кияүләрнең җизнәсенең кодасы фронттан кайткан кызылармеецның апасының иреннән ишеткән. Шул, фин солдатлары эчтән ядрә үткәрми

торган резина күлмәк кияләр икән. Шул каһәрләргә никадәр атсаң да, үтереп булмый, ди. Безнең командирлар, аптырагач, туп ядрәсе белән ата башлаганнар. Барыбер бернәрсә дә эшләтеп булмый, ди. Туп ядрәсе тиюгә, йомгак булып һавага очып китә икән дә, бераздан төшеп, дөп итеп утыра икән.

Шәмсия. Алар нинди кешеләр икән соң?

Кәнҗебикә. Алар, апа, Алып кадәрле зур гәүдәле, тубал кадәрле зур башлы, чәй тәлинкәсе кадәр зур күзле кешеләр икән. Уһу... сәгать унбер дә булган. Апа, берәр җиргә башым төртим әле. Әйберләремне урламасыннар дип, багында йокламаган идем.

Шәмсия. Әнә, бар, Гөлшат бүлмәсендәге диванга ятырсың.

Кәнҗебикә. Апа, мин килгәнне жизнигә белдермәсәң дә ярар, аның холкын беләсең, йә куып чыгарыр. *(Әйберләрен алып, бүлмәгә китә.)*

Ишектә звонок. Шәмсия барып ача. Таһир керә.

Таһир. Балалардан хәбәр юкмы?

Шәмсия. Юк, атасы. Шул турыда уйланып йөри торгач, чак-чак кына машина астында калмадым.

Таһир. Нишләп?

Шәмсия. Александровларның кызыннан хат юкмы икән дип бара идем. Бауман урамы буйлап уйга чумып бара торгач, урам аша чыгарга булганмын. Тротуарда кычкырышкан тавышка әйләнеп карасам, дөнья кадәр машина өстемә килә. Куркудан егылдым... Шуннан мине күтәреп алганнар да Татиздат алдына салганнар. Аңыма килгәндә ишетәм: бөтен җыелган халык шоферга рәхмәт әйтә. Бичара егет, мине таптатмас өчен, машинасын фонарь баганасына бәреп ваттырган. Шулай итеп, үлемнән калдым.

Таһир. Байгыш шикелле йөрмиләр аны.

Шәмсия. Анысы да монысы, карт, фронтта эшләр бик мөшкел икән.

Таһир. Кем әйтә?

Шәмсия. Кәнҗебикә сөйләде. Аларның кияүләренең җизнәсе кайткан, әллә нинди кеше ышанмаслык машиналары бар дип әйтә, ди.

Таһир. Ышанма шул Кәнҗебикә гайбәтенә.

Шәмсия. Нишләп гайбәт булсын. Халык авызына кергән сүз буш булмый ул.

Таһир. Халык авызыннан чыккан һәрбер сүзне дә дөрес дип санарга ярамый. Бигрәк тә аны Кәнҗебикә кебек хатыннар да сөйләсә. Ул нишләп йөри?

Ш ә м с и я. Мәскәүдән кайтып килә.

Т а һ и р. Син, Шәмсия, ул спекулянтканны өйгә кертүдән тыясыңмы инде, юкмы?

Ш ә м с и я. Акрын, теге якта йоклый ул.

Т а һ и р. Әле син аны кунарга да керттеңме?

Ш ә м с и я. Керсә, чит кеше түгел лә, үз туганым.

Т а һ и р. Андый туганнарыңның булуына караганда булмавы артыграк. Хәзер генә бит туган, революциягә кадәр сәлам дә бирмиләр иде. Менә нәрсә, Шәмсия, бүген тимим, йокласын, әмма бүгеннән соң аяк басасы булмасын. Җизнәң кертергә кушмады дип тот та әйт. Кайда, чәең бармы?

Ш ә м с и я. Куйдым, хәзер кайнап чыгар. (*Таһир, җиңен сызганып, юынырга китә. Ишектә звонок.*) Теге Искәндәр имгәк кайтты бугай. (*Барып ача.*)

Гаскәри киемнән Г ө л ш а т керә.

Г ө л ш а т. Әнкәй, исәнме?

Ш ә м с и я. Саумы, балам.

Г ө л ш а т. Әткәй кайда?

Ш ә м с и я. Теге якта, юына.

Сөртенеп, Т а һ и р керә.

Г ө л ш а т. Нихәл, әткәй, саумы?

Т а һ и р. Исәнме, кызым, сау кайттыңмы?

Ш ә м с и я. И бала, бала, сине күрер көнем дә бар икән.

Т а һ и р. Әйдә, чишен, кызым, өстеңне сал. (*Чишенделәр.*)

Ш ә м с и я. Сөйлә, кызым, абыйларыңны күрдеңме?

Г ө л ш а т. Ленинградка кадәр бер эшелонда барган идек, шуннан соң мин аларны күрмәдем.

Т а һ и р. Син ничек, кызым, бөтенләйгә кайттыңмы?

Г ө л ш а т. Юк, әткәй, мин берничә яралы командирны китердем.

Т а һ и р. Йә, кызым, фронтта эшләр ничек?

Г ө л ш а т. Яхшы, әткәй, тау-ташларны җимереп, алга барабыз.

Ш ә м с и я. Ә безнең монда әллә ниләр сөйлиләр.

Т а һ и р. Куй әле шул Кәнҗебикә гайбәтен.

Г ө л ш а т. Дөрес, әткәй, Финляндия фронты безнең өчен көтелмәгән каршылыклар, табигый уңайсызлыклар китереп чыгарды. Ләкин безнең данлыклы Кызыл Армиябез каршында, халкыбызның үз Ватанына булган чиксез мәхәббәте алдында 45 әр градуслы салкыннар, башка табигый уңайсызлыклар да чүп булып кына калдылар. Бөтен көнбатыш ин-

женерлары кулы белән салынган тимер-бетон ныгытмалары көлгә әйләнеп күккә очалар. Финляндия өстендә очкан самолет тавышлары, меңләгән корыч танклар авазы, бөтен Скандинавия ярыматавын тетрәтеп, Европа илләренә барып ишетелә. Мин башта фронтта идем. Өч-дүрт җиреннән яраланган кызылармеецлар, командирлар, операция өстәленнән башын күтәрүгә, сугышка җибәрүне, Ватаныбызның язмышы белән үз тормышын алыштыруны сорыйлар.

Т а һ и р. Менә, ишеттеңме? Әллә нинди кешенең сүзенә ышанып, дошман тегермәненә су коеп йөрисең.

Ш ә м с и я. Чын иттереп сөйләгәч, ышанмый нишлисең?

Т а һ и р. Ышан, ышан, андый халык сиңа әллә нәрсәләр дә сөйләр.

Ш ә м с и я. Ярый, минем белән булышып утырма. Әнә, бар, утын ярып кер. Иртә белән Гөлшатның йокыдан торуына мич ашы пешереп җибәрербез.

Т а һ и р. Синең шул булыр инде, рәхәтләнеп сөйләшергә дә бирмисең.

Ш ә м с и я. Сөйләшерсең әле, төн озын. Кызым, юынып алмыйсыңмы?

Г ө л ш а т. Бик яхшы булыр иде, әнкәй.

Ш ә м с и я. Мин, алайса, ванна әзерлим. Аннан чәй эчәрбез. (*Китә.*)

Г ө л ш а т. Әткәй, әнкәй алдында әйтергә кыймадым. Безнең өчен кайгылы хәбәр бар.

Т а һ и р. Нинди хәбәр ул, кызым?

Г ө л ш а т. Син, әлбәттә, аек акыл белән кабул итәрсең. Безнең Шәүкәт белән Солтан абыйлар каты яраланганнар...

Т а һ и р. Каты яраланганнар?..

Г ө л ш а т. Әйе, әткәй. Бүгенгә әнкәйгә белдермә, җаен туры китереп әйтерсең.

Т а һ и р. Кемнән ишеттең, кызым?

Г ө л ш а т. Ленинградта алар белән бер частьта хезмәт итүче командирны очраттым, шул сөйләде.

Т а һ и р. Ә соң Марат?

Г ө л ш а т. Ул исән-сау, син кайгырма, әткәй. Аларның батырлыклары турында бөтен фронт газеталары мактап язалар. Менә миндә Ленинград газетасында басылган «Өч туган Таймасовлар экипажы» дигән зур мәкалә бар, портретларын да басканнар. (*Газета бирә.*)

Т а һ и р. Әй, балакайлар, балакайлар...

Г ө л ш а т. Син үзең уйлап кара, әткәй, ак финнарның чолганышында калып, унике сәгать буена сугышканнар. Дошманның берничә ДОТын җимереп, барлык тере көчен кыр-

ганнар. Марат, бер кулы яралы көенчә, кыш көне агым суны йөзеп чыккан да, яланөс, яланаяк кар өстеннән боевой заданиесен үзебезнекеләргә тапшырган. Шәүкәт белән Солтан абыйны коткарган. Шунда ук дошманның эчкәре тылына кергән, кеше ышанмаслык могҗизалар күрсәткән.

Шәмсия керә.

Шәмсия. Син утын ярырга чыкмадыңмы әле? Бар инде, бар, газетаңны соңыннан укырсың.

Таһир китә.

Кызым, ванна булды.

Гөлшат. Ярый, әнкәй.

Шәмсия. Бар, кызым, син юынганчы, мин камыр изеп җибәрим.

Гөлшат. Әнкәй, Шамил шәһәрдәме?

Шәмсия. Шәһәрдә, кызым, шәһәрдә. Әле бүген генә Гөлшаттан хәбәр юкмы дип чылтыраткан иде. Ул бит хәзер зур кеше булды. Яшь очучыларны өйрәтә.

Гөлшат. Чылтыратыйм әле.

Шәмсия. Чылтырат, кызым, чылтырат. (*Искәндәр бүлмәсенә күрсәтеп.*) Бу каһәр төшкән белән бәйләнә күрмә, бик начар егет булып чыкты. Аның елгыларга мобилизация булган иде, авыруга сабышып, докторлардан әллә нинди язулар алып, сугыштан качып калды. (*Китә.*)

Гөлшат (*телефонда*). 44–47, миңа Шамил кирәк иде. Шамил, бу синме? Таны, кем соң? Әйе, Гөлшат, күптән түгел генә самолетта кайтып төштем.

Искәндәр керә.

Искәндәр. Мин кемне күрәм? Гөлшат?!. (*Йөгереп бара, Гөлшат әһәмият бирми генә сөйләвен дәвам итә.*)

Гөлшат. Әйе, хатларыңны алдым, бик рәхмәт.

Искәндәр. Гөлшат, телефоныңны куй инде.

Гөлшат. Мин иртәгә китәм, вакытың булса кер, яме? Мин дә сине сагындым... Хуш хәзергә, ярый...

Искәндәр. Гөлшат, нинди язмыш сине монда китереп ташлады? Берәр йомыш белән кайттыңмы?

Гөлшат. Билгеле, качып түгел.

Искәндәр. Ничә тапкыр хат яздым, берсенә дә җавап алмадым.

Гөлшат. Хат язарга вакыт булмады.

Искәндәр. Йә, Гөлшат, финнарны бик каты кырабызмы?

Гөлшат. Төрле чак була.

Искәндәр. Их, җибәрмәделәр бит, шулкадәр китәсем килгән иде, булмады, берничә тапкыр гаризалар биреп карадым, юк, алмыйлар. Имеш, сездә йөрәк авыруы, сугышка ярамыйсыз, диләр.

Гөлшат. Ләкин мин сездә андый авыру билгеләре күрмим.

Искәндәр. Әллә ышанмыйсызмы? Менә документларым янымда...

Гөлшат. Кирәкми, мин сезгә документсыз да ышанам.

Искәндәр. Билгеле шулай, без бер-беребезгә ышанырга тиеш. Шулай, Гөлшат, кайчан бу сугыш бетәр икән дә, кайчан безнең тантаналы туй көннәребез җитәр икән?

Гөлшат. Болай булгач, бераз кичектереп торырга туры килер.

Искәндәр. Кайчанга кадәр?

Гөлшат. Синең йөрәгең төзәлгәнчегә кадәр.

Искәндәр. Гөлшат, мин сине аңламыйм.

Гөлшат. Ә мин ачыктан-ачык аңлыйм. Кызыл авыз, шкурник син... (*Китә.*)

Искәндәр аптырап кала, бүлмәсенә кереп китә. Утын күтәреп, Таһир керә. Бүлмәдән Шәмсия чыга.

Шәмсия. Синең нишләп сөмсерең коелган?

Таһир. Утын ярганда, балта сабы белән теземә бәрдем.

Шәмсия. Карап эшлиләр аны.

Таһир. Чәең булдымы инде?

Шәмсия. Булды, теге якка әзерләдем. Тик Гөлшат ваннадан чыкканны көтик инде.

Таһир. Ярый алайса, минем нәрсәгәдер кәефем юк.

Шәмсия. Бар алайса, бераз ятып тор.

Таһир. Мондагы утларны сүндерерсең, әрәмгә янмасын.

Шәмсия. Бар, бар, үзем карармын.

Таһир китә. Шәмсия утларны сүндерә. Бүлмәгә кереп барганда, телефон чылтырый.

Әйе, без булабыз. Безгә киләсез? Без яттык инде. Сез кем соң? Совет председателе дисезме? Өйдә, өйдә. Атасы, кил әле.

Таһир (*бүлмәдән башын сузып*). Кем ул?

Шәмсия. Сине сорыйлар. Ниндидер совет председателе, Таһир абзый өйдәме, хәзер сезгә барабыз, ди.

Таһир. Мондый вакытсыз чакта нинди председатель йөрсен ди.

Ш ә м с и я. Әнә, бар, үзең сөйләш.

Т а һ и р (*трубканы алып*). Әйе, Таһир Таймасов. Исәнмесез. Бу кем? Верховный Совет председателе? Ничек, минем улларымны дисезме? Хуш, әйе. Нишләп инде ул алай? Юк, мин алай әйтергә теләмәгән идем, чынлап та бу дөресме дип соравым иде. Обком секретаре белән киләсез? Рәхим итегез. Мондый шатлыклы чакта нинди йокы ди ул. Хәзергә хушыгыз.

Ш ә м с и я. Нәрсә бар?

Т а һ и р. Шатлык, Шәмсия, безнең Маратка Советлар Союзы Герое исеме бирелгән.

Ш ә м с и я. Ә соң Солтангәрәй белән Шәүкәткә?.. Бернәрсә дә юкмыни?

Т а һ и р. Алар Кызыл Байрак орденнары алганнар. (*Сүз таба алмый карашып торалар.*) Тукта әле, Шәмсия, нәрсә булды бу?

Ш ә м с и я. Белмим, атасы, төш түгелдер бит?

Т а һ и р. Юк, Шәмсия, өн бу, өн!.. Бар, син Гөлшатка әйт. Өстәлне бу якка әзерлә. Булган сыйларыңны куй. Обком секретаре белән Верховный Совет председателе котларга килә, алар янына күршеләрне чакырам...

Таһир тышка, Шәмсия кухняга китә. Артта Таһирның: «Әй, күршеләр, нишләп йоклап ятасыз, торыгыз...» – дип кычкырып йөргәне ишетелә. Бераздан йөгереп өйгә керә. Ачык ишегалдында йокыдан уянган к ү р ш е л ә р күренә. Бүлмәләрдән Ш ә м с и я, Г ө л ш а т, К ә н җ е б и к ә, И с к ә н д ә р чыга, аптырап карап торалар.

Әйдәгез өйгә, өйгә керегез, түрдән узыгыз, Таймасовларның шатлыгын уртаклашыгыз...

Машина тавышы.

Ш ә м с и я. Бар, кунакларны каршыла.

Ут сүнә.

ИКЕНЧЕ КҮРЕНЕШ

Шул ук Таймасовлар квартирасы. Май аеның беренче көннәре. Тышта кояш яктысы. Киереп ачылган тәрәзәләр аша Казан шәһәренең тау як өлеше, Кремль башнялары күренә. Т а һ и р белән Ш ә м с и я, бүлмәдән чыгып, балконга узалар.

Ш ә м с и я. Кара әле, атасы, никадәр халык...

Т а һ и р. Әйе, Шәмсия, алар җиңеп кайтучы Казан егетләрен каршыларга вокзалга баралар. Ул егетләр арасында безнең улларыбыз булу нинди зур шатлык. Бире кил әле. Безгә әзерләнергә кирәк булыр.

Ш ә м с и я. Аш-су әзерләнгән, калганнарын нарпит кешеләре карыйлар.

Т а һ и р. Юк, мин ул турыда әйтмим. Мин – герой атасы. Син – аның анасы. Шулай булгач, кунаклар алдында ни дә булса сөйләргә туры килер.

Ш ә м с и я. Кирәк булса сөйләрсең.

Т а һ и р. Мин сөйләрмен, менә син нишләрсең икән?

Ш ә м с и я. Юк, юк, миннән булмый ул. Гомеремдә бер тапкыр жакт собраниесендә сөйләргә булып сүз алган идем, әллә ниләр бутап бетердем. Миннән булмый ул.

Т а һ и р. Булмый дип ярамый, ни булса да сөйләргә кирәк. Син бит бер геройның, ике орденоносецның анасы.

Ш ә м с и я. Яңадан бер герой тудырып үстерергә дисәләр, өстемә алам, әмма сөйләргә дисәләр, булмый ул.

И с к ә н д ә р керә.

Әнә теге кайтты, яхшылап сөйләш.

Т а һ и р. Кара әле, Искәндәр, малайларга урын кирәк, син бүлмәне бушатасыңмы, юкмы?

И с к ә н д ә р. Юкка гына, Таһир абзый, минем киңәшне тотмыйсың. Бер улың герой булды, икесе орден алды, шәһәр советына барып сорасаң, миңа берәр бүлмә табып бирерләр иде инде.

Т а һ и р. Әһә, алай икән! Болай үзеңдә акыл юк түгел, мин әйтәм, биш-алты ай квартирамда буш тотыйм да, җитмәсә тагы үзеңә бүлмә дә алып бирим икән.

И с к ә н д ә р. Бирмәсәң, мин чыкмыйм, шул гына.

Т а һ и р. Яхшылап әйткәнне аңламасаң, мин сине, энекәем, чыгарырмын.

И с к ә н д ә р. Хәлеңнән килсә карарсың. Урамга куып чыгарырга хакың юк.

Т а һ и р. Хакым юкмы? (*Телефонга барып.*) Милиция начальнигын бирегез.

И с к ә н д ә р. Ярый инде, чылтыратма, чыгам дидем бит. (*Бүлмәсенә кереп китә.*)

Ш ә м с и я. Бу кадәр оятсыз кеше булыр икән. Гөлшат өчен үчегә ул.

Т а һ и р. Төче телле кешедән өметеңне өз диләр иде, бик дөрес икән. Тәмам канга тоз салды бит, сорыкорт.

Г ө л ш а т керә.

Г ө л ш а т. Әткәй, ишетәсезме?

Т а һ и р. Әйе, кызым, ишетәбез.

Гөлшат. Казан егетләренә багышлап, «Геройлар маршы» дигән көй язганнар.

Арттан җырлап узалар.

Батырлык белән геройлар кайта,
Җиңү бәйрәме илне балкыта;
Алар шатлыгы — безнең шатлык ул,
Алар данлыгы — безнең данлык ул.
Әйдәгез, дуслар, урам яңратыйк.
Җырлыйк бергә, дөнья шаулатыйк.
Геройлар төсле, чын намус белән,
Уңышлар өчен бергә даулашыйк.

Шәмсия. Шундый шатлыклы көннәребездә бәбкәем Шәйхаттар гына юк.

Таһир. Әйе, Шәмсия, арсландай баланы югалту – безнең өчен зур кайгы. Нишлисең, зур көрәшләр корбансыз булмаган кебек, зур сугышлар да үлемсез булмыйлар. Без, һәр ел саен кабере өстенә барып, дошманнарга каршы йөрәгебездә ачу утлары саклар быз. (*Сәгатьне карап.*) Барырга вакыт җитә, әйдәгез, өс-башларны алыштырыйк. (*Кереп китәләр.*)

Очучылар киеменнән Шамил керә, чемоданнар күтәреп, бүлмәдән Искәндәр чыга.

Шамил. Исәнмесез! Кая болай?

Искәндәр. Күченәм.

Шамил. Не везет сезгә, күченәсез дә күченәсез.

Искәндәр. Без шулай инде. Сөтнең каймагын җыябыз да сыегын башкаларга калдырабыз.

Шамил. Ничек, ничек дидең?

Искәндәр. Ярый, сау бул.

Шамил. Юк, китми тор. Гөлшат, Гөлшат...

Гөлшат чыга.

Гөлшат. Нәрсә, Шамил?

Шамил. Менә бу сезнең намуска тап төшерә торган сүзләр сөйли.

Искәндәр. Ышанмагыз, Гөлшат, ялганлый ул.

Шамил. Ах, оятсыз, хәзер генә «сөтнең каймагын җыябыз да сыегын башкаларга калдырабыз» дип әйттең бит.

Искәндәр. Валлаһи, честное слово, әйткәнем юк, ышаныгыз миңа.

Гөлшат. Әйе, сиңа ышанырга ярый, чөнки син пошляк!

Искәндәр. Нәрсә?

Г ө л ш а т. Күзеңнән ут күрсәтмәс борын чыгып киткән бул, вон!.. (*Искәндәр китә.*) Бу кадәр түбән, бу кадәр оятсыз кеше булыр икән. Ничек итеп мин шундый түбән кешене башта таный алмадым...

Ш а м и л. Ярый, Гөлшат, калдыр аны. Мин сиңа үзем турында бер хәбәр әйтергә кердем.

Г ө л ш а т. Нинди хәбәр ул?

Ш а м и л. Мине Ерак Көнчыгышка җибәрәләр.

Г ө л ш а т. Кайчан?

Ш а м и л. Мәскәүдән җавап көтәм, бәлки, бүген үк булыр.

Г ө л ш а т. Кызганыч.

Ш а м и л. Минме?

Г ө л ш а т. Юк, китүеңне әйтәм.

Ш а м и л. Киресенчә, Ерак Көнчыгышка китүне мин үземә дәрәҗә дип саныйм. Чөнки миңа анда китү тәҗрибәмне арттырырга, очучылык техникамны күтәрергә ярдәм итәчәк. (Сүз таба алмый.) Гөлшат, әллә бергә китәбезме?

Г ө л ш а т. Бик ерак шул.

Ш а м и л. Булса соң? Ерак Көнчыгыш үз Ватаныбыз, үз җиребез бит.

Г ө л ш а т. Анысы шулай. Ләкин клиникада зур профессор кул астында тагын да бераз эшлисем килә иде.

Ш а м и л. Ярый, хәерле булсын. Китеп барсам, хуш, сау бул.

Г ө л ш а т. Тукта инде, нигә ашыгасың?

Ш а м и л. Аэродромда яңа тип машина сыныйсым бар.

Г ө л ш а т. Предложениең шуның белән беттеме?

Ш а м и л. Барлыгы шунда инде. Мин алай матур итеп боргалап-сыргалап сөйли белмим. Ләкин, Гөлшат, минем мәхәббәтем керсез, риясыз, саф йөрәктән булачак. Йә, әйт инде, ризамы?

Г ө л ш а т. Ярый, Шамил, мин синең белән Ерак Көнчыгышка гына түгел, әллә кайларга да китәргә риза. (*Үбешәләр.*)

Кәгазь, карандаш тотып, Т а һ и р чыга. Гөлшатны күреп борыла да ишеккә карап кычкыра.

Таһир. Рөстәмне минем янга чыгармагыз, доклад әзерлим.

Гөлшат белән Шамил китәләр. Таһир язу өстәле янына утыра.

Ничек башларга икән? (*Ораторларча.*) Иптәшләр... Бөтендөнья буржуазиясе... (*Туктый.*) Юк, ярамый, андый зур мәсьәләләргә кереп буталырсың да, очына чыга алмыйча, аптырап бетәрсең. Ни дә булса гади генә сүзләр табарга иде.

Кәнҗебикә керә.

Кәнҗебикә. Нихәл, җизни, арумы?

Таһир. Ару, ару, бик ару. Бу арада күренмәдең, кай тирәләрдә йөрдең?

Кәнҗебикә. Сөйләмә инде, җизни, таш капчыкта яттым бит.

Таһир. Нишләп?

Кәнҗебикә. Товар белән яптылар. Көчкә иллалла судка кадәр генә дип чыгардылар.

Таһир. Бик яхшы иткәннәр икән, балдыз. Сорыкорт булып яшәргә ярамаганны аңларга вакыт инде.

Кәнҗебикә. Үзем дә тәүбә иттем инде, җизни. Колхозга кайтып, җиң сызганып эшләргә булдым.

Таһир. Акылга утыртканнар, күрәсең?

Кәнҗебикә. Утырдым, җизни, бик нык утырдым. Апа кая соң?

Таһир. Теге якта. Үзеңнең болай бәхет юк түгел, төенче эт шикелле, әллә каян иснәнеп сизәсең дә бәйрәм көннәрендә киләсең дә чыгасың.

Кәнҗебикә. Нинди бәйрәм тагы?

Таһир. Бүген малайлар кайта, кунаклар җыябыз. Хөкүмәт кешеләрен чакырабыз.

Кәнҗебикә. Шулаймыни? Кара әле, җизни, атбакат дигәннәрен ялласам?..

Таһир. Бар, бар, миңа уңайсызлама, күрәсең ич, доклад әзерлим.

Кәнҗебикә китә.

(*Яңадан әзерләргә керешә.*) Иптәшләр... Мин Николай патша заманында... (*Туктый.*) Болай ярамый, мондый сүзләрне һәрбер речь сөйләүче телгә ала. Ни дә булса кеше сөйләмәгән сүзләр табарга иде.

Шәмсия керә.

Шәмсия. Атасы, өстәлгә аракы куярбыз микән?

Таһир. Куй, куй, әчесеннән, төчесеннән мул итеп куй.

Шәмсия. Андый зур кунаклар эчәрләр микән соң?

Таһир. Ә-ә... Менә шундый мәҗлесләрдә әзрәк җибәргәлиләр.

Шәмсия. Аннан соң?

Таһир. Бар инде, бар, мине эштән бүләсең.

Шәмсия китә.

Әгәр дә Тукай кордашның сүзләре белән башласам.

Сания керә.

С а н и я. Саумы, Таһир абзый?
Т а һ и р. Сау, сау.
С а н и я. Гөлшат апа өйдәме?
Т а һ и р. Өйдә, өйдә, әнә теге якта. (*Аңа карамыйча, кире якка күрсәтә.*)

Сания китә.

Иптәшләр, мин сүземне бөек шагыйребез Габдулла Тукайның сүзләре белән башларга уйлыйм. Ул иске Россия халкының тормышын болай дип язган иде:

Күзге төн, мин йоклый алмыйм,
Өй түрендә җил елый;
Җил еламый, ач үлемнең
Куркусыннан ил елый.

Тукта әле, бүгенге шатлыклы көндә нигә мондый күңелсез шигырь укырга кирәк?

Ш ә м с и я керә.

Ш ә м с и я. Атасы, Марат апасының диванында йоклап йөри иде. Хәзер кая салырбыз икән?
Т а һ и р. Чыннан да, яхшы караватт юк. Кичә әйткән булсаң, чыгып алган булыр идек, хәзер өлгерә алмыйбыз.
Ш ә м с и я. Ярый инде, булмаса иске урынында гына йоклар.
Т а һ и р. Куй, юләр. Ул хәзер синең йомыштан йомышка чабып йөри торган Маратың түгел, Советлар Союзы Герое. Зур караватны бирергә туры килер.
Ш ә м с и я. Ә үзебез кайда ятабыз ди?
Т а һ и р. Без геройлар түгел, бер-ике көнгә идәндә дә ятырбыз.
Ш ә м с и я. Аннан тагы?
Т а һ и р. Ну билләһи... Тавык тары чүпләгәндәй, сүзең бетмәде. Бар инде, бар, башны чуалтасың.

Ш о ф е р керә.

Ш о ф е р. Таһир абзый, сезне алырга Совнаркомнан җибәргәннәр иде, озакламый поезд килә ди.
Т а һ и р. Шулаймы? Без хәзер.

Шофер китә.

Ш ә м с и я. Соң ничек, речең булдымы?
Т а һ и р. Юк, Шәмсия, булмады, нәрсә булса да сөйләрмен инде, үз кешеләр, гаеп итмәсләр. Әйдә, өстеңә ки. (*Китәләр.*)

С а н и я белән Г ө л ш а т чыга.

Сания. Гөлшат апа, ничек итеп Марат күзенә күреним инде?

Гөлшат. Нигә, Сания?

Сания. Соң бит теге вакытны мин аңардан көлгән идем. Син яшь малай, сабагыңны укы, дип хурлаган идем. Мин аны хәзер шулкадәр сөям, шулкадәр яратам... Төннәр буе йокламый чыгам. Әгәр дә ул минем шикелле үк: «Әй, син яшь кыз бала, минем арттан йөрмә, әнә сабагыңны кара», — дип җавап кайтарса, мин нишләрмен?..

Гөлшат. Марат алай эшләмәс, ул – бик акыллы, яхшы күңелле бала. Ярый, мин җайлап кына әйтермен.

Юл киеменнән Кадрия керә.

Кадрия. Гөлшат?..

Гөлшат. Кадрия апа... (*Кочаклашып үбешәләр.*) Синең өчен борчылып тора идем. Ярый әле, кайтып өлгердең.

Кадрия. Син мине белсәң иде, Гөлшат... Кичә сездән Солтан кайта дигән телеграмманы алгач, төн буенча йокламый чыктым. Бүген таңнан, исполком председателен уятып, машина алдым, юлда шофер белән талашып беттем.

Гөлшат. Ни өчен?

Кадрия. Акрын китергән кебек тоела.

Гөлшат. Әйдә, Кадрия апа, каршыларга барабыз.

Кадрия. Мин юынмаган, киенмәгән дә.

Гөлшат. Ярар инде, гаепләмәс.

Кадрия. Юк, юк, бу көенчә аның күзенә күренер хәлем юк. Сез барыгыз, мин монда гына каршыламын.

Таһир белән Шәмсия киенеп чыга.

Таһир. Бәлеш... Кадрия килен дә кайтып өлгергән.

Кадрия. Саумы, әткәй. Исәнме, әнкәй.

Шәмсия. Бик яхшы, килен, әйдә, каршыларга барабыз.

Кадрия. Юк, әнкәй, мин монда гына каршылыйм инде. Минем Рөстәмем кая соң?

Шәмсия. Кунаклар киләсе булганга, кодаларга җибәргән идем.

Таһир. Әйдә, киттек, соңга калабыз.

Китәләр. Кадрия бүлмәгә уза. Хәзерләүче хатын-кызлар чыга. Өстәлләрне кушып куялар. Киемнәрен үзгәртеп, Кәнҗебикә керә.

Кәнҗебикә. Ипләбрәк, аякларын сындырасыз. (*Урындыкларны рәтләп куялар.*) Юньләп куегыз, кулыгыз черемәгәндер бит.

Хатын. Абыстай, монда тыкшынып йөрмә әле, үз өеңдә хуҗа булырсың.

К ә н җ е б и к ә. Яхшылап эшләгез, миннән киткәнче, иясенә җиткәнче димәгез. (*Ашъяулыклар җәяләр, ашамлыклар кертеп куялар.*)

М а һ и р ә керә.

М а һ и р ә. Гөлшат өйдәме?

К ә н җ е б и к ә. Юк, бакзалга киттеләр. (*Китә.*)

М а һ и р ә. Нишлим инде, соңга калдым бит. (*Телефон трубкасын алып.*) Вокзалны бирегез. Справочная, сөеклем, кырык алтынчы поезд тиз киләме? Нәрсә? Килде дисезме?

К а д р и я керә.

К а д р и я. Маһирә җаным...

М а һ и р ә. Кадрия апа...

К а д р и я. Нигә каршыларга бармадың?

М а һ и р ә. Үч иткәндәй, бүген безнең балалар спектакле иде. Менә, гримымны да сөртмәдем, монда йөгердем. Ләкин өлгерә алмадым.

Артта оркестр тавышы.

К а д р и я. Әнә кайталар, әйдә балконга.

Балконга узалар. Кулларына чәчәкләр тотып, күп санда к ы з л а р керә, оркестр якыная. Урамда шау-шу, «ура» тавышлары, йөгереп, С а н и я керә.

С а н и я. Кадрия апа, нишләп монда торасың, әйдә, ичмасам, баскыч төбендә каршы ал.

К а д р и я. Кирәкми, Сания, халык алдында оялам.

С а н и я. Әй, нәрсәгә оялырга, чит кеше түгел лә, үз ирең ич, әйдә. (*Өстерәп китә.*)

М а һ и р ә. Әйдәгез, кызлар, залда каршылыйбыз.

Залга чыгып тезеләләр. Зур итеп ишек ачыла, Т а һ и р белән Ш ә м с и я керә.

Т а һ и р. Шәмсия, күрәсеңме, күпме кызлар җыелган?

Ш ә м с и я. Әйдә, әйдә, телеңә салынма, әнә кунакларны каршыла.

К у н а к л а р керә.

Т а һ и р. Әйдәгез, кунаклар, рәхим итегез, түрдән узыгыз.

С а н и я керә.

С а н и я. Керәләр, керәләр!..

Сәхнәдәге бөтен халык аякка басып кул чаба. С о л т а н, Ш ә ү к ә т, М а р а т керә, алар артында Г ө л ш а т, К а д р и я күренә, кызлар чәчәкләр ташлыйлар.

П ә р д ә.

1941

ТӨНГЕ СИГНАЛ

Драма өч пәрдәдә, дүрт күренештә

КАТНАШУЧЫЛАР:

Антон – карт колхозчы.
Арина – аның карчыгы.
Богдан – партком секретаре.
Лукерья – колхоз председателе.
Мансур – кызылармеец.
Лукач – словак солдаты.
Гильбах – танк батальонының командиры.
Гимлер – обер-лейтенант, гестапочы, маймылга охшаган ямьсез кеше.
Розенберг – лейтенант.
Франц, Альберт – солдатлар.

БЕРЕНЧЕ ПӘРДӘ

Украина крестьянының өй эче. Берничә тәрәзә. Вакыт кичкә таба, өйгә караңгы төшеп килә. Пәрдә ачылганда, Арина тәрәзәдән карап тора. Еракта бертуктаусыз атып торган авыр артиллерия, пулемет тавышлары, чыбыркы шартлатып, хайван куган авазлар ишетелә.

Арина. И Аллам, малларны куалар... Бу карт кайда йөри икән? Шундый чакта ул да китеп югалды... Нишлим инде?.. Ут яндырсам, ярамый диярләр, яндырмасам, берүземә куркыныч... Ходаем!.. Нинди гөнаһыбыз аркасында бу сугыш дигән афәтне безгә җибәрдең икән?.. (*Ишек шакыйлар.*) Кем бар?

Антон (*тыштан*). Бу мин, Аринушка, ач!

Арина (*ишекне ачып*). Кайда йөрдең бу кадәр?

Антон керә.

Антон. Колхоз әйберләрен җыештым, иген коралларын озатырга булыштым.

Арина. Кая озатырга?

Антон. Көнчыгышка таба. Фашистлар безнең тирәдәге авылларны алганнар, безнекеләр чигенергә җыеналар. Колхозның мал-туарларын, иген коралларын тылга озаталар.

Самолет тавышы.

Арина. Әнә тагын килделәр... (*Почмакка поса.*)

А н т о н. Курыкма, Арина, курыкма, берни дә булмас... (*Бомба шартлау ишетелә.*) Безнең көтү хайваннарына ташлыйлар. Арина, Арина, әнә! Безнең лачыннар килеп чыктылар!.. (*Пулемет тавышы.*) Шулай, ныграк!.. Арина, кара әле, безнең самолетлар тегеләрне бәрделәр. Аэропланнары яна, мәтәлчек атып җиргә тәгәри, ха-ха-ха!..

А р и н а. Күптән шулай кирәк иде ул этләргә.

А н т о н. Әйдә, Арина, безгә дә җыенырга кирәк.

А р и н а. Ничек җыенырга?

А н т о н. Шулай, әйберләрне алып, авылдан китәргә дим.

А р и н а. Кая?

А н т о н. Кая булса да, безнең Совет иле киң. Куйбышевтагы сеңлемә, йә Мәскәүдәге улыбызга китәрбез.

А р и н а. Синең белән мине генә көтеп тормый торганнардыр әле. Остапларның үз хәлләре дә бик шәп түгел, диләр бит. Һәр көнне Мәскәү шәһәрен бомбага тоталар икән, бүген миңа Оксана сөйләде.

А н т о н. Дөрес, баштагы көннәрдә бераз гайрәт чәчтеләр, хәзер инде куыклары шиңеп бара, Мәскәүгә якын да җибәрмиләр. Шулай, карчык, китәбез! Монда калып, фашистларга кол булырга теләмисеңдер бит?

А р и н а. Аллам сакласын!

А н т о н. Шулай булгач, әйдә, караңгы төшкәнче ашап алырга да, әйберләрнең салырдаен сандыкка, төйнәрдәен төенгә төреп, Аллага тапшырыйк.

А р и н а. Ярый, йорт әйберләрен алдык, ди, ә соң кош-кортларны нишләтәбез?

А н т о н. Нишләтәсең, калалар инде.

А р и н а. Немецларгамы?

А н т о н. Башка чарабыз юк.

А р и н а. Юк, юк, гомеребез буена арка тиребез белән тапкан байлыкларымнан аерылыр хәлем юк. Беркая да китмибез, без картларга тимәсләр әле.

А н т о н. Әйе, тимәсләр... Алар кулыннан качып котылган поляк, еврей крестьяннарының аһ-зарларын ишеттең бит.

А р и н а. Йорт-җирләрем, кош-кортларым әрәм була бит...

А н т о н. Мондый чакта йорт-җир, кош-корт дип торып булмый шул, башыбыз сау булса, малын табарбыз әле. Елап утырма инде, кая, миңа ашарга бир. Аннан өй җиһазларын, өс киемнәрен сандыкка тутырырбыз.

А р и н а. Юк, күрше Оксаналарга кереп белешмичә, бер әйбергә дә кагылмыйм. Алар нишлиләр икән?

А н т о н. Йөрмә вакыт уздырып. Алар да, башкалар да китәләр.

Арина. Шулай да син ашаганчы кереп чыгыйм әле. *(Мичтән чуен белән аш китереп өстәл әзерли.)* Әйдә, утыр, ашый тор, мин хәзер чыгармын. (*Китә.*)

Антон ашарга утыра.

Антон. Эх, карчык, карчык... Үз йортымны ташлап китү миңа да җиңел түгел... Нишлисең, башка чарам юк... (*Тынсыз, тавышсыз гына ашавын дәвам иттерә.*)

Богдан керә.

Әйдә, Богдан Иванович, борщ ашарга утыр.

Богдан. Рәхмәт, Антон Кириллыч, ашап торырга вакытым юк. Әллә җыенмыйсызмы?

Антон. Җыенабыз, Богдан Иванович, әллә соңга калдыкмы?

Богдан. Юк, әле вакыт бар. Мин сиңа бик зур бер йомыш белән кергән идем.

Антон. Сөйлә, Богдан Иванович, нинди йомыш ул?

Богдан. Мин аны сиңа хәзер әйтермен, тик син ул мәсьәләгә ничек карарсың икән...

Антон. Эш нәрсәдә соң, Богдан Иванович?

Богдан. Эш менә нәрсәдә, Антон Кириллыч. Мин сиңа бик җитди бер эш тапшырмакчы булам... Ул эш – шундый җаваплы, үлем белән бәйләнгән куркынычлы эш... Ватан язмышына бәйләнгән зур эш. Менә син шуны аңлы рәвештә үз өстеңә алырсың микән?

Антон. Алай... Ватан язмышына бәйләнгән зур эш дисеңме? Шулай да син аны миңа әйтеп кара әле, миңа нишләргә дисең?

Богдан. Без, командованиенең тапшыруы буенча, илле кешелек отряд төзеп, урманда качып калабыз. Немец фашистлары авылга кереп урнашу белән, искәрмәстән һөҗүм итәргә уйлыйбыз.

Антон. Алай икән... Димәк, миңа да сезнең белән китәргә?

Богдан. Киресенчә, Арина апа белән монда калырга. Алар авылга кереп урнашкач, начальстволары йокларга яткач, бик әйбәтләп безгә сигнал бирергә.

Антон. Сезгә сигнал бирергә?

Богдан. Әйе, безгә сигнал бирергә.

Антон. Бик читен эш икән...

Богдан. Җиңел түгел. Шуның өчен дә без аны сиңа тапшырырга булдык. Бу операцияне үтәгәннән соң, теләсә-

гез, әлбәттә, без сезне үзебез белән Брянск урманнарына алып китәрбез. Йә, ни дисең?

Антон. Башка яшьрәк кеше табалмыйсызмы?

Богдан. Табарга була, ләкин андый җаваплы эшне һәрбер кешегә ышанып булмый. Син бит – гражданнар сугышы батыры. Улың – коммунист, зур урында хезмәт итә.

Антон. Ярый, мин риза!.. Тик ул сигналны ничек бирергә?

Богдан. Менә ничек: авызыңа керосин алырсың да мич юллыгы аша өч мәртәбә бөркерсең, ул утлар, тубал кадәр ялкын булып, трубадан тышка чыгарлар да безне монда килергә чакырырлар. Аңладыңмы?

Антон. Әйе, Богдан Иванович, аңладым...

Йөгереп, Лукерья керә.

Лукерья. Менә кайда икән безнең партком секретаре, кайчаннан бирле авыл бетереп эзләп йөрим. Ә ул монда ашап утыра. (*Кашык алып ашарга керешә.*) Антон Кириллович, син мине гаепләмә инде, минем бүген ашаганым юк иде. Бераз капкалыйм әле.

Антон . Әйдә, әйдә, Лукерья Павловна, рәхәтләнеп ашагыз.

Богдан. Лукерья, ашавын ашыйсың, эшеңнең ничек барышын әйтмәдең бит әле.

Лукерья. Эшләр яхшы, Богдан, билгеләнгән әйберләрнең шырпысын да калдырмадым, озатып бетердем.

Богдан. Яхшы булган. Хәзер үк авылдагы бөтен мичләрне җимерергә, тәрәзәләрне ватарга һәм, бер минут кичектермичә, теләгән кешеләрне авылдан чыгарырга куш.

Лукерья. Димәк, тагын да куркынычлы хәбәр бар?

Богдан. Бар шул. Мондагы частьның командиры белән сөйләштем, фашистлар Козловка авылын алганнар. Әгәр дә төнгә кадәр китеп өлгермәсәк, пленга калу куркынычыбыз бар. Хәзер үк колхозчыларның өй җиһазларын алып китәргә олаулар әзерлә.

Лукерья. Ярый, иптәш Богдан, була ул.

Богдан. Аннан урылмый калган ашлыкларны яндырырга кешеләр билгелә. Бер камылы да калмаслык итеп, бөтен басуга ут салсыннар.

Лукерья. Өлгереп булыр микән?

Богдан. Өлгерербез әле, вакыт бар. Шулай, Лукерья, бар, эшеңдә бул. Авылдан иң соңгы кеше булып син чыгарсың. Мин хәзер урманга, иптәшләр янына китәм.

Лукерья. Эшем бетүгә, мин дә барып җитәрмен. (*Китә.*)

Б о г д а н. Антон Кириллыч, ничек эш итәргә икәнен мин сиңа өйрәтеп тормыйм, үзең белеп эшләрсең. Тик шулай да алар яклы булып кылан.

А н т о н. Ул турыда кайгырма, Богдан, тәҗрибәм җитәрлек. Син бар инде, бар, соңга кала күрмә.

Б о г д а н. Хуш, сау бул...

А н т о н. Исән йөр, Богдан...

Богдан китә. Антон озата чыга. Бераздан әйләнеп керә. Еракта пыяла ваткан тавышлар ишетелә. Антон тәрәзәгә килеп карап тора. А р и н а кайтып керә.

А р и н а. Антон, син нишләп гамьсез торасың? Әйдә, әйберләрне чыгар, озакламый ат килә.

А н т о н. Менә нәрсә, Арина, син киткәч, уйладым-уйладым да шундый бер уйга килдем: нигә, мин әйтәм, чегәннәр шикелле күчеп йөрергә, нигә... Озын сүзнең кыскасы: мин авылдан чыкмаска булдым.

А р и н а. Чыкмаска булдың?

А н т о н. Әйе, Арина. Шушы җирдә туып, шушы җирдә үстек. Шушы җирнең икмәген ашап, тәмле суын эчтек. Шушы җирдә ата-бабаларыбызның сөякләре күмелгән. Шулай булгач, нигә безгә аны ташлап китәргә? Калыйк, бая үзең әйткәнчә, без картларга тимәсләр әле.

А р и н а. Бөтен авылның яше-карты китәргә җыенганда, бер без генә калыйкмы?

А н т о н. Үзең әйткәндәй, анда китеп нишләрбез? Чит-ят җирләрдә башкаларга имгәк булып йөргәнче, калыйк шушында. Үләбез икән, яшебез яшәлгән, ашыбыз ашалган. Үз туфрагыбызда, үз түшәгебездә үләрбез.

А р и н а. Юк, юк, Антоша, китәбез. Хәзер атлар килә. Әйдә, әйберләрне чыгар.

А н т о н. Арина, мин сиңа әйтмәскә булган идем, болай булгач инде яшерә алмыйм. Хәзер генә безгә Богдан килгән иде, алар мине монда калдырырга булганнар.

А р и н а. Монда калдырырга? Нигә?

А н т о н. Бер җаваплы эш белән...

А р и н а. Нинди эш?..

А н т о н. Аны әйтергә ярамый, сугыш сере санала.

А р и н а. Син шуңа риза булдыңмы?

А н т о н. Әйе, булдым. Син әйберләрне ал да кит, мин монда калыйм.

А р и н а. Юкны сөйләмә, берьялгызың ничек торырсың?

А н т о н. Озакка түгел бит, торырмын әле. Тиздән безнекеләр җиңәрләр, аннан сез кайтырсыз. Ә мин сезне икмәк, тоз белән каршы алырмын. (*Артта тавыш.*)

Т а в ы ш. Антон Кириллыч, тизрәк булыгыз, китәбез!
А н т о н. Әнә әйберләрне чыгарырга, диләр. Әйдә, Арина, озатыйм.
А р и н а. Белмим, белмим, нишләргә икән?
А н т о н. Беләсе-нитәсе юк, китәсең, әйдә. (*Әйберләрен күтәреп, ишеккә баралар. Арина туктап кала.*)
А р и н а. Юк, Антоша, мин сине ташлап китә алмыйм. Ни күрсәк тә, бергә күрербез. Мин дә синең белән калам!
А н т о н. Рәхмәт сиңа, Арина. (*Тәрәзәгә барып кычкыра.*) Барыгыз, юлыгызда булыгыз, Алла ярдәмчегез булсын, без китмибез!
А р и н а. Ә соң Богданнар үзләре?
А н т о н. Алар да калалар.
А р и н а. Авылдамы?
А н т о н. Юк, хәзергә алар үзебезнең урманнарда, аннан Брянск урманнарына күчәләр. (*Өйгә тәрәзәдән ут шәүләсе төшә.*)
А р и н а. Нинди ут шәүләсе ул?
А н т о н. Ашлык басуларына ут төрттеләр.
А р и н а. Кемнәр?
А н т о н. Үзебезнекеләр, яндырып китәләр. Моны колхоз председателе Лукерья башкара.
А р и н а. Йа Ходай, күпме байлык, күпме игеннәр яна...
А н т о н. Әйдә янсын, Арина, дошманга калмасын! Алар бит, саранчалар шикелле, Украина икмәген ашарга киләләр. Юк, котырган бүреләр, икмәкне аны тирең белән ашлап үстерергә, таңнан таңга кадәр көч куеп эшләргә кирәк.

Тышта үтеп киткән солдат аяк тавышлары ишетелә.

А р и н а. Болар кемнәр, Антоша?
А н т о н. Безнекеләр, чигенәләр...
А р и н а. Кара инде, күпме көч, күпме халык... Нигә сугышмыйлар, нигә шул этләрне кыйнап измиләр икән?
А н т о н. Изәрләр әле, Арина. Сугыш эше серле төш шикелле ул, аны тиз генә юрап булмый. Чигенүнең файдалы ягы бардыр.

Танклар тавышы.

А р и н а. Кара инде, кара, күпме машина, күпме танклар...
А н т о н. Әйе, бездә көч җитәрлек.
А р и н а. Әйдә, әйберләрне чишеп, урыннарына куйыйк.
А н т о н. Тимә, бәйләгән көенчә торсыннар. Шулай да, теге якка чыгарып куйсак, яхшырак булыр. (*Әйберләрне аргы якка чыгарып куялар. Тагын тәрәзәгә киләләр.*) Китеп беттеләр, ахры, бер генә дә аяк тавышы ишетелми...

А р и н а. Әйе, авыл үлек чыккан өй шикелле, нинди шомлы тынлык... (*Сузсез торалар.*) Ичмасам, этләре дә өрми, әллә алары да качып беттеме?

А н т о н. Эт белән ат бик акыллы, бик сизгер хайваннар алар, киләчәк афәтне, булачак куркынычны алдан сизәләр...

А р и н а. Нишлибез? Ятсак йоклый алмабыз инде.

А н т о н. Сабыр итик, чакырылмаган кунакларның килгәнен көтик. (*Сузсез торалар*).

А р и н а. Антоша, эчем поша, берәр нәрсә сөйлә, ичмасам.

А н т о н. Нәрсә сөйлим икән соң? Әнә килделәр!..

Артта танклар тавышы.

А р и н а. Йа Ходай, үзең сакла... Антоша, мин туңам, калтыранам...

А н т о н. Курыкма, үзеңне кулга ал. (*Артта граната тавышы.*) Тукта, бу ни бу?..

А р и н а. Нәрсәдер шартлады...

А н т о н. Кемнедер куалар...

А р и н а. Әйе, әйе, әнә йөгерешәләр...

Т а в ы ш. Тотыгыз, тот, качырмагыз!.. (*Артта мылтык аткан тавыш.*)

А н т о н. Кемнедер аттылар... Тукта, чыгыйм әле.

А р и н а. Йөрмә, үзеңне үтерерләр...

А н т о н. Юк, Арина, чыкмый ярамый. Белмәссең, үз кешебез булуы бар. (*Чыгып китә. Бераздан ишектән башын сузып.*) Арина, әйдә чык әле!..

А р и н а. Кирәкми, куркам...

А н т о н. Курыкма, беркем дә юк, безнең ишек төбендә яралы кызылармеец бар.

Арина чыгып китә. Бераздан М а н с у р н ы җитәкләп кертәләр.

А н т о н. Әйдә, улым, әйдә, атларга тырыш...

А р и н а. Йа Алла!.. Синең бөтен җирең канга буялган...

А н т о н. Акрын... Улым, хәлең ничек?..

М а н с у р. Су бирегез, бабай, су...

А н т о н. Арина, бар, китер.

А р и н а (*су китереп*). Мә, эч, балам...

М а н с у р. Рәхмәт, әби. (*Китәргә тели.*)

А н т о н. Тукта, син кая?

М а н с у р. Үзебезнекеләр янына.

А н т о н. Алар күптән киттеләр инде.

М а н с у р. Миңа, бабай, монда калырга ярамый.

А н т о н. Бик яхшы беләм, ләкин син хәлсез, чыгуыңа тотып алырлар. Әнә киләләр, бар теге якка... (*Кертеп җибәрә.*)

Берничә солдат ияртеп, Розенберг керә.

Розенберг. Әй, хохол!.. Сезнең ишек төбендә бер большевикны атып калдырган идем, кая китте ул?

Антон. Бераз гына соңга калдыгыз, офицер әфәнде, яңа гына торып йөгерде.

Розенберг. Кая таба?

Антон. Бакча ягына китеп югалды.

Розенберг. Әйдәгез!.. (*Чыгып китәләр.*)

Антон. Арина, бар син тышкы якта сакта тор, килә башласалар, әйтерсең.

Арина. Кара әле, Антоша...

Антон. Бар инде, бар...

Арина китә.

Әйдә, улым, бу якка чык...

Мансур. Бабай, зинһар өчен миңа юл күрсәт, тизрәк качып котылыйм.

Антон. Ярамый, улым, бу килеш мин сине беркая да җибәрмим, курыкма, ничек булса да коткарырга тырышырмын... (*Ярасын карап.*) Ярый әле яраң ул кадәр куркыныч түгел икән. (*Бәйләргә керешә.*) Син, улым, ничек монда калдың, ничек эләгәсе булдың?

Мансур. Без өчәү идек, сезнең күрше Козловка авылында торучы частьтан монда связьга җибәрелгән идек. Төн караңгы, авылга килеп керү белән безне чорнап алдылар. Шуннан без, аларга гранаталар бәреп, урам буйлап монда таба йөгердек. Берсе минем артымнан җитеп атты... Мин үлгән булып егылдым. Шуннан алар калган ике иптәшемне куа киттеләр.

Антон. Яраңны бәйләп бетердем.

Мансур. Рәхмәт, бабай, мин сезнең бу яхшылыгыгызны, гомерем булса, онытмам.

Антон. Ашыйсың киләме?

Мансур. Юк, бабай. Мөмкин булса, тагын су эчәр идем.

Антон. Эч, балам, рәхәтләнеп эч. (*Эчерә.*) Атаң-анаң бармы?

Мансур. Бар, бабай. Хатыным һәм бер балам да бар.

Антон. Кай тирәдән буласың?

Мансур. Татарстан Республикасыннан.

Антон. Ерактан икәнсең. Татармыни?

Мансур. Әйе, бабай.

Антон. Сезнең халык – әйбәт халык, мин татарлар белән солдатта бергә хезмәт иттем, алар – иптәш өчен, дуслык өчен үлә торган кешеләр.

М а н с у р. Бабай, мин китим инде.

А н т о н. Юк, улым, алар хәзер бөтен җиргә каравыл куйганнардыр. Таңга кадәр түз инде, курыкма, сине коткарырлар.

М а н с у р. Кемнәр?

А н т о н. Партизаннар...

М а н с у р. Нинди партизаннар?

А н т о н. Безнең авылныкылар. Богдан дигән уңган егетебез кул астында урманда качып яталар. Таң алдыннан һөҗүм итәргә торалар.

М а н с у р. Чынлап та бу дөресме?

А н т о н. Әйе, улым, дөрес, мине монда сигнал бирергә калдырдылар. Әйбәт кенә тынсыннар, урнашсыннар, бәлки, йокларга да ятырлар. Шул чакта мин мич юллыгы аша өч тапкыр утка керосин бөркермен дә аларны монда килергә чакырырмын...

М а н с у р. Ләкин, бабай, мин аңарчы ничек монда торырмын?

А н т о н. Кайгырма, улым, урын табарбыз. Менә шушы мич казнасына яшеренерсең.

М а н с у р. Мич казнасына? Ул ачыламы?

А н т о н. Әйе, ачыла. Мин аны гражданнар сугышы елында Махно бандасыннан качып калырга шулай ачыла торган итеп эшләгән идем.

А р и н а йөгереп керә.

А р и н а. Антон, киләләр!

А н т о н. Бар, улым, шунда кереп ят.

Мансур мич казнасына кереп ята.
С о л д а т л а р белән Р о з е н б е р г керә.

Р о з е н б е р г. Әй, син, хохол, нигә дөрес сөйләмәдең? Бөтен җирне штык белән айкадык, таба алмадык.

А н т о н. Белмим шул, офицер әфәнде. Шул якка йөгергән иде. (*Кулы белән күрсәтә.*)

Р о з е н б е р г. Ялганлыйсың! Өеңә яшергәнсеңдер.

А н т о н. Аллам сакласын, офицер әфәнде. Мин коммунистларны яшерәмме соң! Мин аларны бер дә яратмый идем.

Р о з е н б е р г. Ышанмыйм! (*Солдатларга.*) Бөтен җирен тентергә! (*Тентиләр.*) Кара аны, карт аю, яктыргач та табылмаса, башың белән җавап бирерсең.

А н т о н. Табарлар, офицер әфәнде, табарлар. Бакчада бәрәңге арасына яшеренгәндер. Таң аткач, үзем тотып бирермен.

Р о з е н б е р г. Ни өчен авылыгызда бер кеше дә калмаган?

А н т о н. Сездән куркып качтылар, офицер әфәнде. Тик менә без генә курыкмыйча калдык.

Р о з е н б е р г. Менә нәрсә: сезнең өегезне штаб итәбез, озакламый зур офицерлар киләчәк, ашарга, эчәргә әзерләгез.

А н т о н. Була ул, офицер әфәнде, тик безнең әллә нинди сыебыз булмас, крестьянча, ипи-тоз, якты йөз булыр.

Р о з е н б е р г. Тәрәзәләрне каплагыз, ут яктысы күренерлек булмасын. Мин бераздан килермен. (*Китәләр, Антон белән Арина тәрәзәләрне томалыйлар.*)

А р и н а. Антоша, синең гомереңдә кешегә болай ялганлаганың юк иде.

А н т о н. Нишлисең бит... Йөрәгемдә зәһәрле ачу утлары кайнаса да, акылым белән тәмле телле булырга тырышам. Әйдә, самавыр куеп җибәрик, ботка пешерик.

А р и н а. Сорап калмадык, ул ботканы ничә кешегә пешерергә икән соң?

А н т о н. Күбрәк пешер. Әйдә, туйганчы тыгынсыннар. (*Самавыр куя. Арина казан аса, сүзсез генә өйне җыештырып йөриләр.*) Арина, безнең өйне штаб итүләре яхшы булды әле.

А р и н а. Нигә?

А н т о н. Шикләнергә юл калмый.

А р и н а. Шикләнерлек безнең ни гаебебез бар?

А н т о н. Ә соң теге егет?

А р и н а. Әйе, ансы дөрес...

Р о з е н б е р г керә.

Р о з е н б е р г. Өй җыештырасызмы?

А н т о н. Әйе, офицер әфәнде, шатлана-шатлана җыештырабыз. Менә самавыр куйдык, ботка пешерәбез, арган кешеләр рәхәтләнеп ашарлар, дибез.

Р о з е н б е р г. Ботка? Нинди ботка?

А н т о н. Тары боткасы.

Р о з е н б е р г. Немец офицеры тары боткасы ашамый.

А н т о н. Алай булгач, нишләрбез икән?

Р о з е н б е р г. Сезнең бакчагыз бик әйбәт икән, барыгыз, миңа чия, алма җыеп кертегез!

А н т о н. Бар, Арина.

А р и н а. Тышта караңгы, мин үзем генә куркам.

А н т о н. Ярый, алайса, син өйдә тор, мин үзем чыгармын. (*Китә.*)

Ф р а н ц керә.

Ф р а н ц. Лейтенант әфәнде, белдерергә рөхсәт итегез, 58 нче танк батальонының кухня, обозлары килделәр.

Р о з е н б е р г. Хәзер үк ужин әзерләсеннәр.

Ф р а н ц. Лейтенант әфәнде, обозда бернинди дә азыктөлек булмавын сезгә җиткерергә куштылар.

Р о з е н б е р г. Бөек Германия армиясендә әллә беренче көн хезмәт итәсеңме? Авылдан табыгыз!

Ф р а н ц. Кызганычка каршы, лейтенант әфәнде, бу авылда хайван түгел, эт тә калдырмаганнар.

Р о з е н б е р г. А, бу рус, украина халкы… Нинди усал, нинди хәйләкәр алар… Авылдагы бөтен абзарларын тикшереп чыгыгыз, тавык, үрдәк, каз кебек кош-кортлары калмаганмы. Аннан элемтә командасына әйтегез, телефон аппараты белән радионы ишегалдындагы кладовойга урнаштырсыннар. Капитан әфәндегә тулы тынычлык булсын.

Ф р а н ц. Тыңлыйм. (*Китә.*)

Розенберг өй эченнән эзләнә. Күзе зур сандыкка төшә. Озак кына аңа карап тора. Ишек янында кулларын кушырып торучы Аринаны күреп, тупас рәвештә аңа кычкыра.

Р о з е н б е р г. Әй, син, хохлушка!.. Нишләп монда торасың? Бар, картыңа булыш!..

Арина чыгып киткән була, ләкин ишек артында яшеренеп кала. Розенберг, кесәсеннән бер бәйләм ачкычлар чыгарып, сандыкны ачарга керешә, Арина түзми, качкан җиреннән чыга.

А р и н а. Алай ярамый, офицер әфәнде, әйберләрне урынына куегыз!

Р о з е н б е р г. Нәрсә?

А р и н а. Әйберләрне урынына куегыз, дим!..

Р о з е н б е р г. Ах, син, хохлушка! (*Үзенә каршылык күрсәткән Аринаны буа башлый.*)

А н т о н, кереп, карчыгын коткарырга ташлана.

А н т о н. Кулларыгызны алыгыз!

Р о з е н б е р г. Менә ничек?! (*Пистолетын чыгарып, Антонга атарга тели.*)

Яшеренгән җиреннән М а н с у р чыга. Розенбергны чәнчеп үтерә.

А р и н а. Улым, син нишләдең?

М а н с у р. Эткә бездә, әби, эт үлеме!

А н т о н. Рәхмәт, улым…

А р и н а. Харап булдык. Керәләр.

А н т о н. Бар, улым, кач!..

Мансур яңадан мич казнасына яшеренә. Г и м л е р белән Ф р а н ц керә.

Г и м л е р (*өйне каранып*). Штаб урнаштырырлык башка яхшырак йорт табарга иде.

Ф р а н ц. Юк шул, обер-лейтенант әфәнде, таба алмадык. Авылдагы бөтен йортларның мичләрен җимереп, тәрәзәләрен ватып киткәннәр. (*Розенбергны күреп.*) Обер-лейтенант әфәнде, монда үлек бар!

Г и м л е р. Безнең Розенберг түгелме?

Ф р а н ц. Әйе, ул, обер-лейтенант әфәнде.

Г и м л е р. Кем аны үтергән? Сездән сорыйм, кем аны үтерде?

А н т о н. Мин!..

Г и м л е р. Син?!

А н т о н. Әйе, мин үтердем!!!

Г и м л е р. Ни өчен?

А н т о н. Гомер иткән карчыгымны буа башлаган иде, пычак белән чәнчеп үтердем!..

Г и м л е р. Алыгыз! (*Антонны тоталар.*)

А н т о н. Хуш, Арина!.. Улым, онытма!!! (*Алып китәләр.*)

А р и н а. Антоша, Антоша! (*Артларыннан чыгып китә.*)

П ә р д ә.

ИКЕНЧЕ ПӘРДӘ

Шул ук Антон карт өенең эче. Вакыт кич. Пәрдә ачылганда, Л у к а ч каз йолкып утыра. Әкрен генә җырлый.

Л у к а ч. Дунай буйлап саллар ага,
Саллар ага тезелеп;
Матур Дунай, гүзәл Дунай,
Сагынам сине өзелеп.

Каз тотып, Ф р а н ц керә.

Ф р а н ц. Йолкып бетердеңме?

Л у к а ч. Юк әле, ата каз, ахры, бер дә юньләп йолкынмый.

Ф р а н ц. Әйдә, әйдә, тизрәк йолкы, ашарга сорыйлар. (*Үзе дә каз йолкырга утыра.*)

Л у к а ч. Каян буласыз?

Ф р а н ц. Сиңа нигә ул?

Л у к а ч. Болай гына, кай шәһәрдән, дим.

Ф р а н ц. Мюнхеннан.

Л у к а ч. Чын немецмы?

Ф р а н ц. Әйе, таза канлы, саф немец.

Л у к а ч. Алай икән...

Ф р а н ц. Син үзең кай җирдән?

Л у к а ч. Трансильваниядән.

Ф р а н ц. Румынмыни?

Л у к а ч. Түгел, словак.

Ф р а н ц. Күптән килдеңме?

Л у к а ч. Бүген генә, ял да итмәдем, каз йолкырга куштылар.

Ф р а н ц. Син доброволецмы?

Л у к а ч. Юк, мобилизация белән.

Ф р а н ц. Үз илеңдә дә повар идеңме?

Л у к а ч. Һич. Дунай пароходчылыгында боцман идем.

Ф р а н ц. Ә нишләп соң монда повар иттеләр?

Л у к а ч. Каян белим, шулай кирәк булгандыр, солдаттан бит сорап тормыйлар, кайда теләсәләр, шунда куялар…

Ф р а н ц. Син бик ялкау икәнсең, әйдә, тизрәк йолкы инде.

Л у к а ч. Без җәяү килгән идек, арыганмын.

Ф р а н ц. Ялганлама! Славян халкына хас булган ялкаулыгың ул. (*Пауза.*)

Л у к а ч. Руслар һаман чигенәләр микән?

Ф р а н ц. Чигенмиләр, качалар, ха-ха-ха!

Л у к а ч. Шулай да безнекеләрне бик каты кыралар, ахры.

Ф р а н ц. Каян беләсең?

Л у к а ч. Без Варшавадан алып монда кадәр таш юлсыз җирләрдән җәяү килдек.

Ф р а н ц. Нишләп алай?

Л у к а ч. Бөтен таш юллардан яралы солдатларны ташыйлар.

Ф р а н ц. Әйе, бу сугыш – хәлиткеч сугыш!

Л у к а ч. Рус солдаты дөньяда иң яхшы сугышчы санала шул.

Ф р а н ц. Солдатларының яхшы сугышчы булуы бер хәл иде, ләкин аларның халкы бик яман. Олысыннан алып кечесенә кадәр теше-тырнагы белән безгә каршылар. Әле бүген, менә шушы йортка килеп керүгә, җитмеш яшьлек карт тарафыннан бер офицер үтерелде.

Л у к а ч. Офицер үтерелде?

Ф р а н ц. Әйе, үтерелде…

Л у к а ч. Мылтыктан атыпмы?

Ф р а н ц. Юк, пычак белән.

Л у к а ч. Кара син аларны… нинди усаллар икән!

Ф р а н ц. А!.. Бүредән дә болайрак… Монда һәрбер җан иясеннән, һәрбер карачкыдан, хәтта һәрбер күләгәдән дә сакланырга кирәк.

Л у к а ч. Ул картны нишләттеләр соң?

Ф р а н ц. Алып киткәннәр иде, белмим, нишләткәннәрдер.

Син – яңа кеше, сакланып йөр, иң яхшысы, кайда рус күрсәң, шунда юк ит, югыйсә ул сине үтерә.

Гимлер керә.

Гимлер. Йолкыйсызмы?

Франц. Әйе, обер-лейтенант әфәнде, йолкыйбыз.

Гимлер. Димәк, тиздән ужин булачак?

Франц. Әйе, обер-лейтенант әфәнде, бик яхшы ужин булачак.

Гимлер. Ләкин сезнең итегез бик аз күренә.

Франц. Бары шунда инде, обер-лейтенант әфәнде, авылның урам, су буйларын йөреп чыктык. Ләкин шушы ике ата каздан башка кош-корт тапмадык.

Гимлер. Аз, бик аз. Абзарларга кереп йөрергә иде.

Франц. Ләкин бит, обер-лейтенант әфәнде, солдатларга андый караңгы җирләргә кереп йөрү командование тарафыннан аерым приказ белән тыелган.

Гимлер. Анысы шулай... Әйдә әле минем белән, мин бер абзарда тавык кытаклаганны ишеткән идем. (*Франц белән китәләр.*)

Лукач (*авыр сулап*). Ихи-хи-хи... кешеләр түгел, ерткычлар...

Дунай буйлап саллар ага,
Саллар ага тезелеп;
Матур Дунай, гүзәл Дунай,
Сагынам сине өзелеп.

Шашкан кыяфәттә Арина кайтып керә, ишек яңагына сөялеп, үз-үзенә сөйләнә. Лукач хәрәкәтсез калып тыңлап тора.

Арина. Ах, Антоша, Антоша... харап иттеләр сине... Көләч йөзең, тәмле сүзең хәзер миңа юк инде... Усал кешеләр сине, аз гына да кызганмыйча, чиркәү капкасына астылар... авыр миңа, картым, бик авыр... Синсез ничек гомер итәрмен дә ничек яшәрмен?.. (*Икона алдына барып тезләнә.*) И Аллам!.. Чиксез шәфкать, мәрхәмәтең без картларга нигә салмадың? Антошасыз ялгыз калдырганчы, ник җанымны бергә алмадың?.. (*Озак кына идәнгә ятып елый. Торып, каядыр барырга тели, Лукачны күреп, артка чигенә.*) Син монда нишләп торасың?

Лукач. Курыкма, әби, мин сиңа тимим...

Арина. Тукта, бу бит минем казым түгелме? Әйе, әйе, минеке. Нигә аны суйдың син, явыз?..

Лукач. Мин суймадым, миңа аны йолкырга гына куштылар.

А р и н а. Их, сез, талаучылар!.. Бир минем казымны!

Л у к а ч. Әби, мин – солдат кеше, начальство тарафыннан тапшырылган әйберне мин сезгә бирә алмыйм. Син ул турыда безнең офицер белән сөйләш.

А р и н а. Юк, мин ул кансызлар каршына бармыйм, шулай ук сездән ярдәм дә сорамыйм. Сез бит – кеше ашаучылар! Минем җитмеш яшьлек картымны асучылар!

Л у к а ч. Ул бабай синең картың идемени?

А р и н а. Әйе, минеке иде...

Берничә тавык тотып, Г и м л е р белән Ф р а н ц керә.

Г и м л е р. Менә сезгә тагын тавыклар, тизрәк йолкыгыз.

А р и н а. Юк, йолкымагыз! Алар – минем тавыкларым.

Г и м л е р. Әле син, убырлы карчык, исәнмени?

А р и н а. Күрәчәгем булганга исән шул. Картым белән асып үтергән булсагыз, мондый түбәнлекне күрмәгән булыр идем. Бирегез минем тавыкларымны.

Г и м л е р. Туктыйсыңмы, юкмы син, Русиш һунд!..

А р и н а. Юк, туктамыйм. Исән чакта тавык-казым сезгә ашатмам!

Г и м л е р. Ашарбыз! Һәммәгезнең дә бугазына фюрер кургашыны коярбыз! (*Револьверын чыгарып, Аринага төзи.*)

А р и н а. Их син, адәм актыгы. Көчсез карчыкка корал төзисең. Җитмәсә тагын үзегезне укымышлы кешеләр итеп атыйсыз. Кеше суючылар, караклар!..

Г и м л е р. Тотып бугазын чәйнәмәс борын, күз алдымнан алыгыз!

А р и н а. Юлбасарлар!

Г и м л е р. Ни карап торасыз? Алыгыз!

Франц барып тота.

А р и н а. Әй, сез, кешеләр! Күрегез, ишетегез!..

Г и м л е р. Кычкыртмагыз, авызын томалагыз.

Аринаны өстерәп алып китәләр. Лукач, тирән кичерелеш астында, күз яше катнаш җырлый.

Л у к а ч. Дунай буйлап саллар ага,
Саллар ага тезелеп;
Матур Дунай, гүзәл Дунай,
Сагынам сине өзелеп.

Тукта инде, бу казларны юып казанга салыйм, пешә торсыннар. (*Казларны алып, тышка чыгып китә.*)

Бераздан Ф р а н ц керә.

Ф р а н ц. Кеше югында бу сандыкны бушатыйм әле. (*Барып, сандыкны ача башлый.*)

Мич казнасыннан М а н с у р чыга.

М а н с у р. Син нишлисең, сволочь!

Франц аңа таба әйләнә, куркудан идәнгә утыра.

Ф р а н ц. Геноссе...

М а н с у р. Мал, байлык кирәк булдымыни? Бөтен Европаны талап туймадыгыз, инде картларны җәберләргә керештегезме?

Ф р а н ц. Геноссе руссиш, мин ялгышлык белән.

М а н с у р. Ялгышлык беләнме?

Ф р а н ц. Кичерүеңне сорыйм. (*Тезләнә.*)

М а н с у р. Кичерүемне сорыйсың? Сезнең кебек мародерларны бездә менә шулай кичерәләр... (*Буып үтерә. Кесәләрен актара.*) Әһә... Хатын-кыз сәгате?! Алтын йөзек, алкалар... Иң кирәклесе әләккән икән. (*Тагын актара. Куен дәфтәре ала. Укый.*) «9 нчы июльдә миңа бер усал рус кызы туры килде. Ул минем кулымны тешләде, битемне тырнап бетерде. Шулай да мин аны җиңдем». Нинди кабахәт, нинди җирәнгечләр сез... Инде хәзер китсәм дә ярый торгандыр. Әйе, сигнал бирергә дә тизрәк качарга кирәк. Каһәр төшсен, тагын керәләр. Бу үләксәне кая куйыйм соң? (*Францны сандыкка салып куя, яңадан мич казнасына яшеренә. Лукач керә.*)

Л у к а ч. Бичара карчыкны яптылар. Иртәнге көн аңар үлем алып киләчәк. Франц, Франц, син кайда? (*Бөтен җирдән эзләнә.*) Яңа гына шунда кереп киткән иде бит. Кая китте икән? (*Яңадан эзләргә керешә. Каршысына Мансур чыгып баса.*) Геноссе. Син кем? Кызылармеецмы, йә булмаса өрәкме?

М а н с у р. Таны, кем соң?

Л у к а ч. Алла хакы өчен, миңа тимәгез. Мине харап итмәгез!.. (*Тезләнеп, кулларын күтәрә.*)

М а н с у р. Тор, кулыңны төшер. Мин сине бик яхшы беләм.

Л у к а ч. Беләсең?

М а н с у р. Барысын да тыңлап тордым. Шулай да сөйлә, син нинди кеше?

Л у к а ч. Мин Трансильваниядән, словак. Минем әтием унсигезенче елны Кызыл Армиядә, мадьяр полкында хезмәт иткән. Минем әнием дә рус кызы. Волга буеннан. Алар мине монда озатканда, руслар белән сугышмаска, җае туры килү белән, сезнең якка чыгарга кушып җибәрделәр.

М а н с у р. Сүзләрең дөрес булса, миңа ярдәм ит, мин сине болар тырнагыннан коткарырмын.

Л у к а ч. Иптәш, чынлап әйтәсеңме?

М а н с у р. Әйе, коткарырмын. Син миңа берничә граната табып бир. Мин менә шушы мич казнасында булырмын.

Л у к а ч. Керәләр, кач!

Мансур яшеренә, Г и л ь б а х белән Г и м л е р керә.

Г и л ь б а х. Мин моңар ышанмыйм. Бер ниндидер мужик немец офицерын үтерсен, имеш.

Г и м л е р. Кызганычка каршы, капитан әфәнде, ышанырга туры килә. Ул эшне мин үзем тикшереп, гаепле кешесенә җәзаны бирдем.

Г и л ь б а х. Алай булса, яхшы. Авылдагы гаскәрләрнең хәвефсезлеге ничек? Тәэмин ителгәнме?

Г и м л е р. Төнге разведкаларга кешеләр җибәрелгән. Төрле якка каравыл һәм дозорлар куелган. Ләкин солдатлар арасында, кайнар азык булмауны сәбәп итеп, ризасызлык күрсәтүләр сизелә.

Г и л ь б а х. Әйе, азык белән ягулык мәсьәләсе – безнең өчен җитди мәсьәлә. Бу турыда командованиега уйларга вакыт иде. Шулай да сез аларны нинди азык белән тәэмин итәргә уйлыйсыз?

Г и м л е р. Руслардан калган берничә яралы атны суеп ашатудан башка бернинди дә мөмкинлегем юк.

Г и л ь б а х. Барыгыз, теләсәгез ничек туйдыру чарасын күрегез. Ни өчен телефон, радио куелмаган?

Г и м л е р. Сезгә монда тынычлап ял итәргә мөмкинлек бирү максаты белән, мин аларны тыштагы кладовойга урнаштырырга кушкан идем.

Г и л ь б а х. Яхшы. Хәзер миңа пленныйларны кертегез.

Гимлер китә. Л у к е р ь я н е кертәләр. Ул хәлсезләнгән, өс-башы таланган, ертылган. Гильбах ачу белән карап тора.

Син хәзер миңа дөресен сөйләрсеңме?

Л у к е р ь я. Сөйләрмен.

Г и л ь б а х. Ул чагында җавап бир. Басудагы игеннәргә утны син салдыңмы?

Л у к е р ь я. Юк дидем бит.

Г и л ь б а х. Кем соң?

Л у к е р ь я. Сез үзегез.

Г и л ь б а х. Ничек инде ул без үзебез?

Л у к е р ь я. Аткан снарядларыгыздан кабынды.

Г и л ь б а х. Ялган! Кем сине өйрәтте?

Л у к е р ь я. «Саңгырауга ике тапкыр поп дога укымый», – ди безнең халык.

Г и л ь б а х. Син ул мәкальләреңне күзләреңне чукырга килгән каргаларга сөйләрсең. Ә хәзер миңа туры җавап бир. Басуда нишли идең?

Г и м л е р керәп тыңлап тора.

Л у к е р ь я. Икмәкләрне саклалдым.

Г и л ь б а х. Син бит миңа дөресен сөйләргә сүз биргән идең.

Л у к е р ь я. Әйе, мин дә сезгә чын дөреслекне сөйлим.

Г и л ь б а х. Ни өчен авылны җимердегез? Хайваннарны куып алып киттегез?

Л у к е р ь я. Белмим. Мин ул чагында авылда юк идем.

Г и л ь б а х. Гаскәрләрегезнең саны күпме иде?

Л у к е р ь я. Әйтә алмыйм.

Г и л ь б а х. Нинди кораллары бар иде?

Л у к е р ь я. Күрмәдем.

Г и л ь б а х. Кадерлем, нигә син үз-үзеңә начарлык эшлисең? Минем сорауларыма туры җавап бирсәң, минем кулдан тормыш, бүләк алырсың...

Г и м л е р (*арттан Лукерьянең башына ата, ул егыла. Гильбах каршысына килеп баса*). Либеральлек, филантропия белән шөгыльләнергә безнең вакытыбыз юк, капитан әфәнде!..

Г и л ь б а х. Йомшаклык белән алдамакчы булган идем, обер-лейтенант әфәнде.

Г и м л е р. Безнең алдыбызда рәхимсез катылыктан башка бернинди дә метод булмаганны тагын бер кат исегезгә төшерәм. (*Ишеккә барып кычкыра.*) Пленныйларның берсен дә допроска кертмәгез! Барысын бер бауга бәйләгез дә, танк артына тагып, урам буенча өстерәп йөртегез!

П ә р д ә.

ӨЧЕНЧЕ ПӘРДӘ

БЕРЕНЧЕ КҮРЕНЕШ

Шул ук өй эче. Пәрдә ачылганда, йокымсырап, А л ь б е р т сакта тора. Ашъяулык, кашык, вилкалар тотып, Л у к а ч керә.

Л у к а ч. Смирно! Часовой шулай торырга тиешме?

А л ь б е р т. Гафу итегез, ефрейтор әфәнде, ике төн йокламаган идем.

Л у к а ч. Ярый, бер юлга кичерәм. Моннан соң күрсәм, кара аны. Бар, урыныңа бас!

Альберт ишек төбенә барып баса. Лукач өстәлгә ашъяулык, вилкалар тезеп куя. Акрын гына җырлый.

Дунай буйлап саллар ага,
Саллар ага тезелеп;
Матур Дунай, гүзәл Дунай,
Сагынам сине өзелеп.

(*Тәрәзәдән нәрсәдер күргән булып.*) Өй артында ниндидер бер кеше йөри, бар кара әле.

Альберт китә.

Иптәш, иптәш, дим.

М а н с у р мич казнасыннан башын чыгара.

М а н с у р. Нәрсә бар?

Л у к а ч. Менә мә, бая сораганнарың булды. (*Берничә граната бирә.*)

М а н с у р. Рәхмәт, иптәш. Болар кайда соң, берсе дә күренми.

Л у к а ч. Теге солдатны эзлиләр.

М а н с у р. Кайсы солдатны?

Л у к а ч. Минем белән каз йолыккан солдатны.

М а н с у р. Соң?

Л у к а ч. Шул. Ул бит югалды.

М а н с у р. Кайчан?

Л у к а ч. Бая менә монда кереп киткән иде, шуннан чыкмады.

М а н с у р. Шулай да кызык. Кая китте икән ул?

Л у к а ч. Ярый, кыланма, уңган егет икәнсең, молодец! Кешесен эләктергәнсең, күптән аңа шул кирәк иде. Тик син аны кая яшердең? Керәләр!

Мансур яшеренә. А л ь б е р т керә.

Тоттыңмы?

А л ь б е р т. Юк, ефрейтор әфәнде, анда беркем дә күренми.

Л у к а ч. Нишләп күренмәсен? Тәрәзә астында посып тора иде.

А л ь б е р т. Юк, ефрейтор әфәнде, бөтен җирне тикшереп чыктым, тыштагы часовойлар да күрмәгәннәр.

Л у к а ч. Әйдә әле минем белән, хәзер без аны эзләп табарбыз.

Китәләр. М а н с у р чыга.

М а н с у р. Яхшы булды. Тыныч чакта хәзер сигналны бирергә кирәк. (*Мич алдына бара.*)

Ишектә Г и л ь б а х күренә.

Г и л ь б а х (*Мансурны күреп*). Доннер веттер! (*Яшеннән качкан эт шикелле, кире борылып чыгып китә. Тышта тревога күтәрелә, йөгерешеп йөрүләр ишетелә.*)

М а н с у р. Шайтан алгыры, тагын булмады. (*Яшеренә. Ишек, тәрәзәдән штыклар сузыла.*)

Г и л ь б а х (*тыштан*). Тере көйгә тотып алырга! Куркак куяннар, әрәмтамаклар, җаныгызны җәһәннәмгә җибәрмәс борын, шул кызыл шайтанны тотып алыгыз!..

Курка-курка гына, ишек, тәрәзәләрдән с о л д а т л а р керәләр. Өй эчендә беркемнең дә булмавын күреп гаҗәпкә калалар.

А л ь б е р т (*тәрәзәдән*). Капитан әфәнде!

Г и л ь б а х белән Г и м л е р керә.

Г и л ь б а х. Тоттыгызмы?

А л ь б е р т. Юк, капитан әфәнде.

Г и л ь б а х. Ничек юк?

А л ь б е р т. Монда беркем дә күренми.

Г и л ь б а х. Берәр җиргә качкандыр, җентекләп карагыз.

Солдатлар бөтен җирдән эзлиләр.

Г и м л е р. Капитан әфәнде, кайда ул күргән кызылармеецыгыз?

Г и л ь б а х. Менә шунда, мич алдында тора иде.

Г и м л е р. Сездә, капитан әфәнде, артык дәрәҗәдә алкоголь куллану нәтиҗәсендә, галлюцинация башланган, йә бөтенләй акылдан шашкансыз. Монда нинди кызылармеец булсын?

Г и л ь б а х. Ышаныгыз, бар иде.

Г и м л е р. Булгач, кайда соң?

Г и л ь б а х. Чыгып качкандыр.

Г и м л е р. Бу мөмкин түгел, чөнки ишек төбендә часовойлар, тәрәзә төбендә солдатлар торды.

Г и л ь б а х. Изгеләр исеме белән ант итеп әйтәм: кызылармеец формасында бер кеше арты белән тора иде.

Г и м л е р. Калдырыгыз! (*Солдатларга.*) Барыгыз, урыннарыгызда булыгыз. (*Солдатлар китәләр.*) Капитан әфәнде, бу нинди куркаклык? Бу нинди немец офицерствосының намусын пычрату? Мин сезнең бу эшегезне командованиегә белдерәм.

Гильбах. Үзегезгә мәгълүм, өч тәүлек йоклаганым юк. Шуның нәтиҗәсендә чынлап та миндә галлюцинация башлангандыр.

Альберт керә.

Альберт. Капитан әфәнде, җибәрелгән солдатлар кайттылар, Франц Шульцны тапмаганнар.

Гильбах. Обер-лейтенант әфәнде, Франц Шульц кая китәргә мөмкин дип уйлыйсыз?

Гимлер. Әйе. Көнчыгыш әкиятендәге тылсымлы йөзек шикелле югалды.

Гильбах. Бәлки, ул руслар ягына чыккандыр?

Гимлер. Уйларга да ярамый. Чөнки мин аны Франция походыннан бирле беләм. Ышанычлы һәм Германия гегемониясе өчен җанын бирергә риза булган солдат иде. Бу, һичшиксез, нинди дә булса берәр серле җинаять белән бәйләнгән булырга тиеш. (*Ишеккә барып кычкыра.*) Часовой!

Альберт китә. Лукач керә.

Лукач. Сезнең чакыруыгыз буенча, обер-лейтенант әфәнде.

Гимлер. Франц Шульц кайда?

Лукач. Мин бүген генә килдем, обер-лейтенант әфәнде, фамилиясе белән беркемне дә белмим.

Гимлер. Бая синең белән каз йолыккан солдат?

Лукач. Юк, обер-лейтенант әфәнде, мин аны белмим.

Гимлер. Ничек белмисең, сез бит бергә булдыгыз.

Лукач. Әйе, булдык, шушы йортның карчыгын алып киткәннән соң, ул монда кайтып кермәде.

Гимлер. Карчыкны ул урамга кадәр генә озатты. Аннан мин аны өйгә кертеп җибәрдем.

Лукач. Мин күрмәдем, обер-лейтенант әфәнде.

Гимлер. Ничек күрмәдең? Мин сиңа әйтәм: ул өйгә кереп китте, дим.

Лукач. Бәлки, мин кухня ягында чакта кергәндер.

Гимлер. Димәк, син аны шуннан соң күрмәдең?

Лукач. Шулай, обер-лейтенант әфәнде, күрмәдем.

Гимлер. Китәргә мөмкин. (*Лукач китә.*)

Гильбах. Бу солдатның нинди кеше икәнлеген яхшы беләсезме?

Гимлер. Бүген генә Венгриядән килде. Личный эше белән танышканым юк әле.

Гильбах. Гаҗәп, искитәрлек гаҗәп. Күз алдында кеше югалсын, имеш.

Г и м л е р. Әйе, бу серле йомгакның мәкерле җинаять белән чорналуы турында икеләнеп торырга урын калмады. Франц Шульц тере булса да, үле булса да, шушы йортта булырга тиеш.

А л ь б е р т керә.

А л ь б е р т. Икенче ротадан сезгә пакет.(*Китә.*)

Г и м л е р.Нәрсә турында язалар? (*Укый.*)

Г и л ь б а х (*укып*). Ат итеннән пешкән ужинны ашамыйбыз дип, венгр солдатлары тавыш чыгарган.

Г и м л е р. Ах, ул хамнар!

Г и л ь б а х. Обер-лейтенант әфәнде, барыгыз, бу җитди мәсьәләне тизлек белән чишегез. Тик мин сезгә тупаслык приемнарыгызны калдырып торырга киңәш итәм.

Г и м л е р. Андый хамнар белән ничек эш итәргә мин беркемнән дә киңәш сорамыйм! (*Китә.*)

А л ь б е р т керә.

А л ь б е р т. Капитан әфәнде, сезне аппаратка сорыйлар. (*Китәләр.*)

М а н с у р чыга.

М а н с у р. Моннан да уңайлы вакыт табып булмас. Инде сигналны бирергә кирәк.

Мич алдына бара, авызына керосин кабып, шырпы кабыза, өч тапкыр шырпы утына авызындагы керосинны бөрки дә кире урынына кереп ята. Л у к а ч, кереп, өстәлгә тәлинкәләр тезә. Г и л ь б а х керә.

Г и л ь б а х. Солдат, ужин булдымы?

Л у к а ч. Булды, капитан әфәнде, хәзер ашарсыз.

Йөгереп, Г и м л е р керә, шашынып, Гильбахка кычкыра.

Г и м л е р. Бу нинди кабахәтлек? Бу нинди хаинлек?

Г и л ь б а х. Сезгә ни булды, обер-лейтенант әфәнде?

Г и м л е р. Кем мичкә якты?

Г и л ь б а х. Беркем дә якканы юк.

Г и м л е р. Ялган!.. Хәзер генә шушы өйнең морҗасыннан ут чыкканны күргәннәр.

Г и л ь б а х. Ялгышасыз, обер-лейтенант әфәнде, бу өйдә миннән башка беркем дә булганы юк. Ут ягу түгел, тәмәке кабызганым да булмады. Ышанмасагыз, менә мичне карагыз. (*Барып карыйлар.*)

Г и м л е р. Юк, юк, мин ышанмыйм, бу йортта ни дә булса бар. Франц Шульцның юкка чыгуы, хәзер генә морҗадан ут күренүләр мине шикләндерә. Шуның өчен бу йортка яңадан бер кат тентү ясарга уйлыйм.

Г и л ь б а х. Нәтиҗә бирерлек булса, әлбәттә, ясарга кирәк.

А л ь б е р т керә.

А л ь б е р т. Капитан әфәнде, алгы позициядән телефонга сорыйлар.

Гильбах белән китәләр, Гимлер бөтен җирне актара, җентекләп тикшерә. Ахырдан, сандыкка килеп, каерып ача, куркып кала, ишеккә барып кычкыра.

Г и м л е р. Капитанны чакырыгыз!

Г и л ь б а х керә.

Г и л ь б а х. Нәрсә бар?
Г и м л е р. Франц Шульцны таптык.
Г и л ь б а х. Таптыгыз? Кайда ул?..
Г и м л е р. Әнә сандыкта.
Г и л ь б а х. Әллә ул подлец исереп йоклаганмы?
Г и м л е р. Ул үтерелгән!
Г и л ь б а х. Үтерелгән? Ничек?
Г и м л е р. Буып булса кирәк. Менә карагыз, тәненең бер җирендә дә яра эзе юк.
Г и л ь б а х. Мин башыма сыйдыра алмыйм. Кем аны үтергән дип уйлыйсыз?
Г и м л е р. Бу җинаятьнең шаһиты булырлык минем алдымда бер генә кеше.

Л у к а ч керә.

Л у к а ч. Ужин өлгерде, капитан әфәнде.
Г и л ь б а х. Кертегез, офицерларны чакырыгыз.
Л у к а ч. Яхшы. (*Китә башлый. Каршысына ерткычларча Гимлер килеп баса.*)
Г и м л е р. Хаин, кеше үтерүче!
Л у к а ч. Аңламыйм, обер-лейтенант әфәнде.
Г и м л е р. Үз телеңнән икърар ит: Франц Шульцны ни өчен үтердең?
Л у к а ч. Юк, обер-лейтенант әфәнде, мин үтермәдем.
Г и м л е р. Ялган, син үтергәнсең, аның өйгә кереп киткәнен тыштагы часовойлар күргәннәр.
Л у к а ч. Ышаныгыз, обер-лейтенант әфәнде, мин аны үтермәдем.
Г и м л е р (*ишеккә барып*). Часовой!

А л ь б е р т керә.

А л ь б е р т. Ни боерасыз, обер-лейтенант әфәнде?
Г и м л е р. Алыгыз! Тиешле урынына илтеп ябыгыз!

П ә р д ә.

ИКЕНЧЕ КҮРЕНЕШ

Шунда ук, өстәл әйләнәсенә бөтен офицерлар утырганнар. Шактый исерекләр. Кулына тост тотып, Гимлер *речь сөйли.*

Гимлер. Без Австрия, Чехословакияне баш идердек. Польшаны таптап издек. Дания, Норвегия, Голландияне чәйнәп йоттык. Франция, Бельгияне астык, кистек. Югославия, Грецияләрне кол иттек. Бөтен Европаны үзенә буйсындырырга көченнән килгән бөек Германия гасырлар буе үзен кыйнап килгән рус дәүләтен дә тиздән җимерәчәк. Югыйсә ниндидер рус, украин, белорус, татар халыклары безнең өстебездән хакимлек итәргә җыенсыннар, имеш. Мин саф канлы немец булу сыйфатым белән әйтәм: дөньяда фәкать немец халкы гына яшәргә, башка халыклар безгә кол булырга, безнең гегемонлыгыбыз өчен хезмәт итәргә тиешләр. Минем дөньяда өч төрле ләззәтем бар: беренчесе – хатын-кыз, икенчесе – кан, өченчесе – исерткеч! Әгәр дә мин һәр кич саен шуларның берсен генә үтәмәсәм, төннәр буе йоклый алмыйм. Менә хәзер мин шуларның беренчесен телим. (*Китә башлый.*)

Гильбах. Бик яхшы беләсез, обер-лейтенант, бу авылда хатын-кызлар юк.

Гимлер. Ул чагында кан телим мин, кан! Теге словак солдатын атарга чыгам.

Гильбах. Сабыр итегез, сез исерек.

Гимлер. Минме исерек?

Гильбах. Әйе, каты исерек.

Гимлер. Ялгышасыз, капитан. Мин әле, безнең бүгенге сводкабызда әйтелгән немец солдаты шикелле, берүзем мең рус белән сугышып җиңә алам. Мин әле шушы килешемдә йөз кешене үтерә алам.

Гильбах. Әлбәттә, үтерә аласыз, ул турыда һич шикләнмибез. Ләкин сезгә бүген ятып йокларга кирәк.

Гимлер. Юк, мин әле немец солдатын үтерүче славян этен җәһәннәмгә җибәрмичә йокламыйм.

Гильбах. Сез аны иртәгә эшләрсез. Ә хәзер бераз ял итегез. Беләсез, озакламый русларга һөҗүм итәсебез бар.

Гимлер. Кая, миңа эчәргә ром бирегез!

Гильбах. Әйтәм бит, сезгә артык эчәргә ярамый, обер-лейтенант. Үз чирегезнең тотуы бар.

Гимлер. Ансы дөрес, ярамый шул. (*Егыла, гырылдап йокыга китә.*)

Гильбах. Офицер әфәнделәр! Вакыт бик соң инде, берничә сәгатьтән һөҗүмгә китәргә тиешбез. Операция планыбыз сезгә билгеле, шул планыбызны уңышлы рәвештә үтәп чыгуы-

быз, тиздән Мәскәү ресторанында утыруыбыз шәрәфенә, фюрер саулыгына соңгы бокалларыгызны күтәрүегезне сорыйм.

Эчәләр.

Барыгыз урыннарыгызга, мин берничә сәгать йоклап алырга уйлыйм. Һөҗүм башланыр алдыннан һәр солдатка шнапс бирергә онытмагыз.

Офицерлар чыгып китәләр, Гильбах өсләрен сала.

Часовой!

Альберт керә.

Альберт. Ни боерасыз, капитан әфәнде?

Гильбах. Йорт әйләнәсенә каравыллар куелганмы?

Альберт. Әйе, капитан әфәнде, куелган.

Гильбах. Сез – минем ышанычлы солдатым, мине өй эчендә сакларсыз. Тышка башкаларны куйсыннар.

Альберт. Тыңлыйм, капитан әфәнде. (*Китә.*)

Гильбах чишенеп, йокларга ята, бераздан Альберт керә, ишек төбенә утыра, өй эчендә тынлык. Бары тик Гимлер белән Гильбахның гырылдап йоклаганнары гына ишетелә. Бераздан утырган җирендә Альберт та йокыга китә. Мич казнасыннан акрын гына Мансур чыга. Альбертны буып үтерә. Ишекне эчке яктан бикләп ала, аяк очы белән генә барып, Гимлерны буа, бөтен коралларын ала, Гильбахны уята.

Мансур. Капитан әфәнде!

Гильбах (*йокы аралаш*). Кем ул мине борчырга батырчылык итә?

Мансур. Бу мин, капитан әфәнде. Торыгыз, вакыт җитте.

Гильбах (*Мансурны күреп*). Майн Готт!

Мансур. Кычкырма, елан! Хәзер граната җибәрәм. (*Кизәнә.*) Кулыңны күтәр! Әйдә, менә шул сандыкка кереп ят.

Гильбах. Господин комиссар!

Мансур. Господин капитан, әйдә, сандыкка ят!

Гильбах (*сандыкка кереп*). Сез минем сүземне тыңлагыз әле.

Мансур. Әйдә, күп сөйләнмә. Кара аны, тыныңны чыгарасы булма. (*Өстеннән бикләп ала, бөтен документларын җыйнап, кесәсенә сала. Еракта ура кычкырган тавышлар ишетелә.*) Әнә партизаннар килделәр!

Тыштан (*ишек дөбердәтеп*). Капитан әфәнде, торыгыз, безгә һөҗүм итәләр! (*Каты атышлар башлана, йөгерешкән авазлар ишетелә.*)

Мансур. Качмагыз, барыбер котыла алмассыз! (*Тәрәзәдән гранаталар җибәрә. Тынлык. Ишек кагалар.*) Кем ул?

Богдан. Бу – мин, Антон Кириллыч, Богдан!

Мансур ача, Богдан керә. Мансурны күрүгә аптырап кала.

Антон Кириллович кайда?

М а н с у р. Алар юк инде.

Б о г д а н. Ничек юк?

М а н с у р. Кичә икесен дә астылар...

Б о г д а н. Астылар?.. Ә соң безгә сигнал кем бирде?

М а н с у р. Мин.

Б о г д а н. Син?

М а н с у р. Мине Антон бабай үзенең серле мич казнасына яшергән иде. Ул миңа сезнең турыда сөйләде. Аларны алып киткәч, мин төн буе, бөтен вәхшәтлекләр шаһиты булып, мич астында яттым.

Б о г д а н (*үлекләргә күрсәтеп*). Боларны да син башкардыңмы?

М а н с у р. Әйе, иптәш Богдан, аларны да мин тончыктырдым. Берсен, экспонат итеп, сезгә тереләй калдырдым. (*Сандыкны ача. Капитан чыга.*)

Б о г д а н. Алай икән... Асыл кош булырга кирәк.

М а н с у р. Менә дигәне. Капитан. Танк батальонының командиры.

Б о г д а н. Рәхмәт, иптәш.

Л у к а ч керә.

Л у к а ч. Иптәш кызылармеец, син исән?

М а н с у р. Әйе, исән. Димәк, син дә котылдың?

Л у к а ч. Ба, мин кемне күрәм?.. Капитан әфәнде, шушы хәлгә төшүең белән тәбрик итәргә рөхсәт бир. (*Кулларын төкереклэп сугарга кизәнә.*)

Б о г д а н (*аны тотып*). Бездә коралсыз кешене кыйнарга ярамый.

Л у к а ч. Ә алар сезнекеләрне кыйнаганда ярыймы?

Б о г д а н. Шуның өчен дә алар – фашистлар. Алыгыз, Кызыл Армия командованиесенә илтеп тапшырыгыз! (*Алып китәләр.*)

А р и н а керә. Богданның кочагына ташлана.

А р и н а. Улым, Богдан, минем картым Антошаны...

Б о г д а н. Беләм, Арина апа, барысын да беләм...

А р и н а (*Мансурны күреп*). Улым, ярый әле син калгансың котылып.

М а н с у р. Аның өчен мин сезгә бурычлы. Сез мине үлемнән коткардыгыз, сез миңа тормыш бирдегез.

А р и н а. Башкача мөмкинме соң? Син бит безнең Украинабыз өчен, аның бәхете өчен сугышасың, син – минем туганым.

Б о г д а н. Әйе, без – барыбыз да туганнар!

П ә р д ә.

1941

ИЗГЕ ӘМАНӘТ

Драма биш пәрдәдә, ун күренештә

КАТНАШУЧЫЛАР:

Гыйният Галимҗанов – күмер остасы.
Латыйфа – аның хатыны.
Фуат – аларның улы, шахта мөдире.
Наҗия – аларның кызы.
Хәзинә – Гыйниятнең әнисе.
Әбузәр — шахтада хуҗалык мөдире.
Заһидә – аның хатыны.
Әсфан – Заһидәнең энесе.
Асия – Әбузәрнең сеңлесе, Фуатның хатыны.
Лидия – телеграфистка.
Мартынов – электротехник.
Остап – стахановчы.
Апанас – кортчы карт.
Шәйхи – шахтер.
Сахибә – аның хатыны.
Сабирҗан, Хәйрулла, Каюм – шахтерлар.
Һуберт – комендант.
Розенбах – комендант ярдәмчесе.
Һерман – немец докторы.
Ганс – немец солдаты.
Врач – урта яшьтәге хатын.
Һольцман – элекке шахта хуҗасы.
Петраччио – Италия солдаты.
Лазареску – румын солдаты.

БЕРЕНЧЕ ПӘРДӘ

БЕРЕНЧЕ КҮРЕНЕШ

Галимҗановлар квартирасы, төрле якка китә торган ишекләр. Пәрдә ачылганда, дөм-караңгы. Бер читтә, абажурлы өстәл лампасының яктысы астында, Наҗиянең пианинода уйнап-җырлап утырганы күренә.

Наҗия. Яз көнендә ап-ак чәчәк аткан
Агачларга туеп бакмадым.
Ул агачлар инде җимеш бирде,
Тик син, бәгърем, һаман кайтмадың.
Дөм-караңгы көзге кичләрдә
Кай илләрдә йөрисең икән?
Киткән юлларыңнан күземне алмый,
Көтәм сине зарыгып кич, иртән.

Латыйфа керә.

Латыйфа. Кызым, нигә ятмыйсың инде?

Нәҗия. Абыйны көтәм.

Латыйфа. Ул кайтмый торгандыр, кызым, кабинетында гына йокларга булгандыр.

Нәҗия. Көтим әле, барыбер йоклыйсым да килми.

Латыйфа. Асия килен дә юкмы әле?

Нәҗия. Яңа гына кайтып керде.

Латыйфа. Сәгать иkенче инде, кайда йөрде икән?

Нәҗия. Кодаларда булгандыр.

Латыйфа. Юк, кызым, анда түгелдер. Абыең белән бүген бик каты талашты... Ичмасам, аерылышсыннар иде. Абыеңны бетерә бит. Бичара бала көне-төне шахтада, фронт өчен тырыша. Ә монысы киенә дә ясана.

Ишектә звонок тавышы.

Әнә абыең кайтты, бар, ишек ач.

Латыйфа бүлмәгә, Нәҗия ишек ачарга тышка чыгып китә. Бераздан Фуат белән әйләнеп керә.

Нәҗия. Абый, ашыйсың киләме?

Фуат. Юк, сеңлем. Бер стакан чәй булса, эчәр идем.

Нәҗия. Хәзер, абый. (*Китә. Шунда ук стакан белән чәй кертеп куя.*)

Фуат. Әтинең хәле ничек?

Нәҗия. Ярыйсы, гипска салгач йокыга китте.

Фуат. Әйе... Һәр көнне иң яхшы шахтерларны фронтка бирәбез, шуның өстенә аның да шахтада булмавы бик нык сизелә... Теге йоклыймы?

Нәҗия. Юктыр әле, яңа гына кайтып керде...

Фуат. Кайда булган?

Нәҗия. Кем белә аны... (*Сүз табалмый торалар.*)

Фуат. Нәҗия, берәр көй уйна әле.

Нәҗия. Соң бит инде, абый.

Фуат. Кемгә ничек бит. Әйдә, уйна әле...

Нәҗия уйнарга керешә. Яртылаш чишенгән хәлдә, бүлмәдән Асия чыга.

Асия. Җитәрегез! Йокларга бирмисез...

Нәҗия чыгып китә.

Фуат. Кайда йөрдең?

Асия. Минем кайда йөрүемне йокларга ятканда сорамыйлар.

Ф у а т. Башка чакта минем вакытым юклыгын син бит беләсең.

А с и я. Шулай да «үзгәләргә» табасың.

Ф у а т. Ничек инде ул «үзгәләргә»?

А с и я. Бүген нindidер бер ханым белән машинада кататься итеп йөргәнеңне күргәннәр.

Ф у а т. Беренчедән, «нindidер» түгел, яңа килгән чертежницабыз, икенчедән, кататься итеп йөрмәдек, Рудоуправлениегә эш белән бардык.

А с и я. Сез ирләрнең шулай инде, кайсы монтажницагыз, кайсы чертежницагыз була...

Ф у а т. Үз гаебеңне аклар өчен, юк сәбәпләрне сылтау итәсеңме? Ләкин алар миңа ябышмый. Син миңа шуны әйт, кемдә булдың?

А с и я. Һәрбер адымга рөхсәт алырга, кайту белән отчет бирә барырга сорамыйсыңмы тагын?

Ф у а т. Минем сиңа андый таләпләрне куйганым юк шикелле, шулай да мин хатынымның кайда йөргәнен белергә тиеш!..

Ишектә Л а т ы й ф а күренә.

Л а т ы й ф а. Улым, акрын, атаңны уятасың. Ятыгыз инде, вакыт бик соң бит... (*Китә.*)

Ф у а т. Их, Асия... Ватан күген каплап алган кара болыт пәрдәләре сиңа бер дә тәэсир итмиләрмени?

А с и я. Кирәкми, мораль укыма! (*Бернәрсә булмагандай елмаеп.*) Әйдә, дуслашыйк. (*Кул бирә.*)

Ф у а т. Син бит әле миңа кайда булуыңны әйтмәдең.

А с и я. Серафима Петровналарда идем, ул бүген хатын-кызлар җыйган иде, шунда бераз патефон уйнаттык, җырладык, биедек...

Ф у а т. Серафима бик иртә башлаган, ире киткәнгә өч ай да тулмаган, хатын-кыз мәҗлесләре оештырырга керешкән. Моннан соң андый компанияләргә йөрисе булма!..

А с и я. Кая, миңа бер тәмәке бир әле.

Ф у а т. Син бит миңа «беркайчан да тартмыйм» дип сүз бирдең.

А с и я. Тартмыйм ич инде, күптән ташладым, дуслашуыбыз хөрмәтенә берничә генә суырам.

Еракта тревогалы гудок тавышы. Л а т ы й ф а, Н а җ и я чыга.

Н а җ и я. Бу нәрсә? Һава тревогасымы?

Ф у а т. Юк, Наҗия, бу нindidер башка тревога!..

Латыйфадан башкалар аннан-моннан киенеп чыгып китәләр.

Л а т ы й ф а. Тагын нәрсә генә бар икән. (*Тәрәзәдән карап.*) Әйе, бертуктаусыз атлы арбалар, йөкле машиналарның кире якка агылуы юкка түгелдер... (*Өйдә тынлык. Үзен кая куярга белми.*) Нишлим инде, ятсам, күзне йокы алмас, ятмасам, эшкә кул бармый. Шундый төнне әнкәй дә китеп югалды.

Еракта самолетлар тавышы, зениткалар авазы.

Әнә төнге юлбасарлар килделәр!..

Култык таягыннан ишектә Г ы й н и я т күренә.

Нигә тордың?.. Нигә урыныңнан кузгалдың? Мин сине уятмаска булган идем. Әйдә, алайса, тышка чыгыйк.

Г ы й н и я т. Кирәкми, Латыйфа, беркая да чыкмыйбыз. Утны сүндер.

Дошман самолетлары якыная, зениткалар көчле ут ача, сызгырып төшкән бомба шартлавы ишетелә.

Л а т ы й ф а. Гыйният, мин куркам...

Г ы й н и я т. Курыкма, Латыйфа, кил минем яныма.

Латыйфа Гыйният янына елыша. Тышта дәһшәт дәвам итә.

Л а т ы й ф а. Балалар ни хәлдә икән?

Г ы й н и я т. Алар өчен кайгырма, берни дә булмас... Тик менә әнкәй кая соң? Әллә йоклап ятамы?

Л а т ы й ф а. Күрше Фатыйма ирен күрергә Харьковка китте, аның балалары янына кунарга кергән иде...

Г ы й н и я т. Киттеләр бугай?..

Л а т ы й ф а. Әйе, олактылар, ахры.

Гыйният тәрәзә каплавычын ача, өй эченә яктылык төшә.

Әнекәем!.. Бу кайсы төш яна?..

Г ы й н и я т. Олы урам тирәсе...

Л а т ы й ф а. Күпме йортлар җимерелеп, нинди бәндәләр һәлак булды икән?..

Г ы й н и я т. Әйе, коточкыч хәлләр... Кеше көче белән төзелгән күпме байлыклар, күпме җиһазлар кырыла, күпме бәндәләрнең җаны кыела. Күпме ятим сабыйларның күз яше коела... Юлбасарлар төсле, кара төндә киләләр дә анасының җылы кочагында йоклап яткан сабыйлар өстенә бомба ташлыйлар...

Х ә з и н ә кайтып керә.

Х ә з и н ә. Күрдегезме, күрдегезме, тагын шәһәрнең астын өскә айкады?! Нигә соң безнекеләр явызларның каршыла-

рына чыкмыйлар да тирес кортларыдай үрмәләгән кабан дуңгызларының борыннарына сукмыйлар?!

Гыйният. Сугыш серен безгә аңлау кыен эш ул, әнкәй, күрәсең, ул көн әле килеп җитмәгән.

Хәзинә. Вакыт инде, улым, юлын буарга, вакыт инде каны белән авыз-борынын юарга!..

Ашыгыч хәлдә Нәҗия кайтып керә.

Латыйфа. Кызым, ни бар анда, нигә гудок кычкырткан?

Нәҗия. Немецлар фронтны өзгәннәр. Бөтен организацияләргә күчәргә приказ бирелде. Теләгән кешеләргә шәһәрдән чыгарга кушалар.

Латыйфа. Шәһәрдән чыгарга?..

Гыйният. Кая?

Нәҗия. Көнчыгышка. Озакламый Фуат абый машина белән кайтырга булды, җыенып торырга кушты.

Хәзинә. Мин сезгә әйтә килдем – тыныч чакта күчегез, дидем, тыңламадыгыз.

Нәҗия. Дәү әни, әткәйнең кәефе юк.

Хәзинә. Әйдә, улым, әйдә, урыныңа кереп ят.

Гыйниятне җитәкләп китә.

Нәҗия. Әнкәй, катып торма инде, әйберләрне җыйнарга кирәк.

Латыйфа. Тукта әле, кызым, бәлки, дөрес түгелдер.

Нәҗия. Дөрес, әнкәй, әйтәм бит, мине Фуат абый җибәрде. «Тиздән кайтырмын, әзер булып торыгыз», – диде.

Латыйфа. Гомер иткән җиребезне, сезне тудырып үстергән нигезебезне ничек ташлап китәрбез икән?

Нәҗия. Бер бездә генә түгел бит, бөтен ил белән. Әйдә, әни, җыеныйк инде.

Латыйфа. Әйдә, әйдә!.. Башта иләк-чиләкләрне зур сандыкка тутырыйк.

Нәҗия. Юк, әнкәй, аларның берсен дә алмыйбыз. Андый вак-төяк әйбер барган җирдә дә табылыр.

Латыйфа. Юк, юк, инәмне дә калдырмыйм. Гомерем буена бөртекләп җыйган әйберләрем белән нимеч калдыкларын кинәндерер хәлем юк.

Нәҗия. Ул турыда уйлап та карама. Бөтен шәһәр китә бит. Барыбыз да иләк-чиләкләр төяп йөри башласак, нәрсә булыр иде.

Латыйфа. Алай булса, мин китмим, шул гына.

Нәҗия. Ярый, китмәсәң, шунда калырсың. (*Кайбер әйберләрне алып китә.*)

Еракта бик каты шартлау тавышы ишетелә. А с и я кайтып керә.

Л а т ы й ф а. Килен, әллә тагын килделәрме?

А с и я. Юк, әнкәй. Шахтаны шартлаттылар!.. Наҗия җыенырга әйткәндер бит?

Л а т ы й ф а. Әйтте дә...

А с и я. Әйткәч, ни карап торасың? Әйдә, әйберләрне алгала.

Л а т ы й ф а. Ничек инде алгала? Ә бу җиһазлар?

А с и я. Алар бар да кала инде.

Л а т ы й ф а. Туктагыз әле. Сез акылдан яздыгызмы, йә мин тилерәмме? Ничек итеп бу әйберләрне калдырырга да ничек итеп аларсыз яшәргә? Юк, юк, мин өй җиһазларымнан аерылмыйм.

А с и я. Аерылмасаң, немецларга калырсың.

Л а т ы й ф а. Нигә сез мине шул нимеч калдыклары белән өркетәсез. Курыкмыйм мин нимечтән!..

Гайрәтләнеп китә. Асия ишектәге штораларны ала. Ә б у з ә р керә.

Ә б у з ә р. Җыенасызмы?

А с и я. Әйе, дәдәй, җыенабыз. Сез өлгердегез дәмени?

Ә б у з ә р. Мин кайтканда, җиңгәң җыенып маташа иде дә, туктаттым әле.

А с и я. Нигә, китмәскә дигән хәбәр бармы әллә?

Ә б у з ә р. Андый хәбәр ишетелми ишетелүен дә... Әй, сеңлем, Донбассны биргәч, бетте инде...

А с и я. Ни әйтергә телисеңдер, дәдәй, төшенмим.

Ә б ү з ә р. Дәдәңне төшенергә вакыт инде, сеңлем. Без бит синең белән столичный вокзалларда, патша поездларында ресторан тоткан Әбуталип Әбушахманов балалары. Шулай булгач, сиңа да качак булып йөрүнең нигә кирәге бар?

А с и я. Юк, юк, бу мөмкин түгел. (*Китә.*)

Ә б у з ә р. Мөмкин! Галимҗановлар белән араңны өзәргә бик вакыт.

Асия артыннан кереп китә. Н а җ и я чыга. Үзен кая куярга белми аптырап йөри.

Н а җ и я. Нигә бу абый кайтмый икән? Тизрәк китәсе иде... (*Кукрәктәге рух белән җырлый.*)

Хуш, исән бул, туган җирем,
Китәм синнән еракка.
Киткән кошлар кайткан кебек,
Без кайтырбыз бу якка.

Гөрләп торган шат яшьлегем
Үтте синең бишектә,
Яшь баладай иркәләвең
Оныталмам ничек тә.

Оныталмам йомшак җилең,
Серле зәңгәр төннәрең,
Онытаалмам беренче кат
Янып сөйгән көннәрем.

Танкистлар киеменнән Әсфан керә.

Әсфан. Сәлам гүзәл җырчыга!

Наҗия. Бу кем? Әсфан!

Әсфан. Наҗия... (*Кочагына ала.*)

Наҗия. Җибәр, Әсфан, чыгарлар.

Әсфан. Чыксыннар, сугышчыны гафу итәрләр.

Наҗия. Син ничек, озакка кайттыңмы?

Әсфан. Бик азга, берничә генә сәгатькә...

Наҗия. Аннан?

Әсфан. Машина алам да тагын фронтка. Сез дә китәргә җыенасыз, ахры?

Наҗия. Абыйның машина белән кайтканын гына көтәбез.

Әсфан. Ул әле тиз кайтмас, мин аның яныннан килдем. Ул анда шахтаның кыйммәтле машиналарын вагоннарга төятә.

Наҗия. Ә без аны монда түземсезлек белән көтәбез. Шулай диң, Әсфан, минем консерватория бетереп җырчы булу өметем, синең тау инженерлыгына ирешү теләкләрең тәмле төштәй генә булып калдылармыни?

Әсфан. Масайган дошман тиздән безнең көчебезнең гайрәтен татыячак. Тынычлык сөюче халкыбызның канлы яше өчен безнең алда җавап бирәчәк. Гыйният абыйның аягына нәрсә булды соң?

Наҗия. Өченчекөн немец самолетлары шәһәргә килделәр, электростанция тирәсенә берничә бомба ташладылар. Әткәй шул чагында станция түбәсендә дежур булган, көчле шартлау дулкыны аны җиргә бәреп төшергән.

Әсфан. Кызганыч... Безнең җизни сездә бугай, аның белән күрешергә дә миңа китәргә вакыт.

Наҗия. Тукта инде, сөйләшик әле, бәлки, безгә яңадан күрешергә дә туры килмәс.

Әсфан. Нигә алай уйлыйсың?

Наҗия. Мин китәмен тылга, еракка, син каласың монда – фронтта. Безнең язмыш белән нәрсә булмаска мөмкин, бигрәк тә синең белән...

Әсфан. Минем өчен кайгырма. Миңа бик күп каты сугышларда, дәһшәтле атакаларда, дөрләп янган танк эчләрендә калырга туры килде. Ләкин Ватаныма, сиңа булган мәхәббә-

тем һәрвакытта мине саклады. Шундый авыр минутлар кичергән чакларымда күз алдыма килеп баса идең дә котылгысыз үлемне җиңәргә көч бирә идең. Моннан соң да син минем йөрәгемдә җиңү символы булып торырсың. Ярый, Нәҗия, хуш... барып җитү белән, миңа хат язарсың.

Күрешәләр, икесе ике бүлмәгә кереп китә. Гыйният белән Хәзинә чыга.

Хәзинә. Кил әле, улым. Латыйфа киленнең әйберләре өчен өзгәләнүе бик хаклы, мин дә җиһазларны кызганам. Әллә, мин әйтәм, Аллага тапшырып, өйдә мин калыйм микән?

Гыйният. Юк, юк, әнкәй, беребезгә дә калырга ярамый.

Хәзинә. Хак язганын күрермен, киленгә әйтеп тынычландырыйм әле. (Китә.)

Гыйният (*пианино өстендәге китапны алып*). Габдулла Тукай... Дошманнарга калмасын... (*Кесәсенә сала.*)

Фуат кайтып керә.

Улым, китәбезме?

Фуат. Сабыр, әткәй, минем сиңа сүзем бар...

Ишектә Әбузәр күренә. Штора артына яшеренә.

Гыйният. Ул нинди сүз, улым?

Фуат. Мин сиңа капиталь шахтасының генераль планын һәм яңа ачылган антрацит участогының чертежларын калдырам.

Гыйният. Нигә миңа, нигә үзеңдә сакламыйсың?

Фуат. Мин хәзер үк сугышка китәм.

Гыйният. Сугышка?

Фуат. Ул чертеж, планнар теләсә нинди шартларда да дошман кулына төшмәскә тиеш. Әгәр дә инде сакларга мөмкин булмаса – яндырырсың.

Әбузәр (*яшеренгән җиреннән чыгып*). Күрми дә торабыз, кияү кайткан икән.

Фуат. Син нишләп монда?

Әбузәр. Асиянең әйберләрен җыешырга, кодаларга булышырга кергән идем.

Фуат. Алар синең ярдәмеңнән башка да җыенырлар иде, сиңа бит бөтен складларыңны яндырырга, булган эш коралларын юк итәргә кушылган иде.

Әбузәр. Син борчылма, кияү, хәзер эшлибез аны, хәзер эшлибез.

Китәргә җыена. Бүлмәләрдән Нәҗия, Латыйфа, Хәзинә, Асия, Әсфан чыга.

Л а т ы й ф а. Улым, без җыенып бетердек.

Н а җ и я. Абый, әйберләрне машинага ташыргамы?

Ф у а т. Кирәкми, Наҗия, ташымагыз. Мин сезгә бик күңелсез хәбәр китердем. Немецлар безнең чигенү юлыбызны кистеләр!..

Л а т ы й ф а. Харап булдык!

Х ә з и н ә. Әсиргә калдыкмы?

Ә б у з ә р. Немецка кол булдык?

Г ы й н и я т. Шауламагыз!.. Улым, хәлләр болай булгач, безгә нишләргә соң?

Ф у а т. Корал тотарга сәләтле кешеләр хәзер үк Ирек мәйданына җыела, ничек кенә булса да, дошман боҗрасын өзәргә тырышабыз.

Г ы й н и я т. Өзә алмасагыз?..

Ф у а т. Донбасс туфрагы өчен башыбызны куярбыз! Әсфан, әйдә, без киттек. Хуш, сау булыгыз!..

Исәнләшәләр, саубуллашалар. Китүчеләрне озата чыгалар.
У т с ү н ә.

ИКЕНЧЕ КҮРЕНЕШ

Шул ук Галимҗановлар квартирасы. Пәрдә ачылганда, кулына китап тотып, Х ә з и н ә көйләп утыра. А с и я кайтып керә.

А с и я. Әткәйләр өйдә юкмы әллә?

Х ә з и н ә. Юк шул... Үзем дә шул турыда ут йотып утырам... Иртән, полицайлар килеп, Наҗия белән икесен бергә алып киткәннәр иде, шуннан бирле кайтканнары юк... Син кичә тагын өйдә булмадың, кайда идең?

А с и я. Караңгыда сезне уятып борчыйсым килмәде, абыйларга кереп кундым. Мин гомумән инде, дәү әни, сездән китәм.

Х ә з и н ә. Китәсең, кая?

А с и я. Яңа квартирага күчәм.

Х ә з и н ә. Бездә урын тармыни?

А с и я. Киресенчә, сездә шундый киң, шундый иркенлек... Җил-давылдан тынып калган дала шикелле, кайтып керсәң, җанны кая куярга урын тапмыйсың.

Х ә з и н ә. Бу дөньялар һаман шулай бармас бит, үзгәрер әле. Сугыш бетәр, Фуатың кайтыр...

А с и я. Юк, ул кайтмас инде.

Х ә з и н ә. Каян беләсең?

А с и я. Алар отрядыннан беркем дә калмаган.

Х ә з и н ә. Кем әйтә?

А с и я. Бар да шулай дип сөйлиләр.

Г а н с керә.

Г а н с. Капитан әфәнде сезне алырга җибәрде.

Х ә з и н ә. Бу нинди мәхәббәтсез кеше?

А с и я. Мине алырга килгән. Хуш, сау бул, дәү әни, әткәй белән Наҗиягә әйтерсең. Мине гаепләмәсеннәр. Һәркем дөньяда үзенчә уйларга, үзенчә торырга тырыша бит.

Г а н с (*ирониялe көлү белән*). Исән бул, матька!

Китәләр.

Х ә з и н ә (*тәрәзәдән карап кала*). Әйе, тормышның асты өскә айкала, кешеләр, су өстендә йөзгән йомычкадай, төрле якка чайкала... *(Себерке алып, идәнне себерә.)*

Н а җ и я (*кайгылы хәлдә кайтып керә*). Нинди хурлык, нинди түбәнлек...

Х ә з и н ә. Тукта, кызым, сиңа ни булды?

Н а җ и я. Биржада...

Х ә з и н ә. Соң?

Н а җ и я. Бөтен шәһәрдән җыелган кызларны залга чыгарып тезделәр дә сәламәтлегебезне барлау хәйләсе астында чишендереп карадылар...

Х ә з и н ә. Мәккә кяферләре икән... Шуннан?

Н а җ и я. Шуннан, төрлебезне төрле исемлеккә язып, мине бойнyда эшләргә билгеләделәр.

Х ә з и н ә. Риза булмаска иде.

Н а җ и я. Риза булмый нишлисең?! Шунда ук конвой белән лагерьга йә Германиягә озаталар.

Х ә з и н ә. Бу нинди законсыз, миһербансыз кешеләр икән?! Атаң кайда калды соң, нигә кайтмады?

Н а җ и я. Без бит бергә булмадык, аны бүген комендатурага алып киттеләр.

Х ә з и н ә. Тагын ниләр күрәсебез бар икән... Синең ашыйсың килә торгандыр, хәзер чәй куям. (*Кухня ягына китә.*)

Н а җ и я (*битен кулы белән каплап, ишекле-түрле йөри*). Нишләргә, нишләргә соң миңа?..

Л и д а керә, Наҗия аңа ташлана.

Лидочка, бу син?!.

Л и д а. Әйе, Надя, мин...

Кочаклашып үбешәләр.

Н а җ и я. Сөйлә тизрәк, син каян?

Л и д а. Киевтан.

Н а җ и я. Күптәнме?

Л и д а. Яңа гына.

Н а җ и я. Берәр эш беләнме?

Л и д а. Юк, торырга кайттым.

Н а җ и я. Торырга? Без моннан ничек качарга белмибез, син торырга дисең.

Л и д а. Зарар юк, акрынлап торырбыз әле. Тормыш бит ул үзе өйрәтә. Йә, сездә ниләр бар?

Н а җ и я. Әтине һәр көнне, биржага чакырып, эшкә чыгарга кысалар иде, бүген комендатурага алып киттеләр... Абый хәбәрсез югалды... Әнкәйне үтерделәр...

Л и д а. Нәрсә өчен?

Н а җ и я. Безнең күршедә эсесчылар тора. Моннан бишалты көн элек, абзарыбызда сыерыбызны суеп ятканда, өсләренә барып кергән. Эндәшмәскә кирәк иде аңар. Каравыл салып, халык җыярга теләгән. Шул чагында капка төбендә атып үтерделәр. Син беләсеңме, Лида, мине бойняда эшләргә куйдылар...

Л и д а. Елама, Надя, синең ул зарлы нәфрәтләреңне күз яшьләре баса алмас. Мин беләм, син – хискә бирелүчән шагыйрә йөрәкле кыз, ләкин оккупация шартларында кичергән тормышыбыз хис белән түгел, акыл белән яшәүне таләп итә. Йөрәкләребездә кайнаган ачы нәфрәт тойгыларын көрәшкә файдаланыйк. Безнең мәктәптә бергә укыган иптәшләрдән биредә кемнәр бар?

Н а җ и я. Малайлардан беркем дә күренми. Катя Сорокина биржада күчерүче булып хезмәт итә. Аня Сидоренконы аттылар.

Л и д а. Ни өчен?

Н а җ и я. Яралы командирны яшереп асраган.

Л и д а. Тагын?

Н а җ и я. Луиза Янчевская румын офицерына кияүгә чыкты.

Г ы й н и я т кайтып керә.

Л и д а. Исәнмесез, Гыйният Галимҗанович.

Г ы й н и я т. Лидочка... Син укуда идең түгелме?

Л и д а. Әйе, шулай идем.

Г ы й н и я т. Димәк, син дә китә алмадың?

Л и д а. Юк, мине биредә эшләргә калдырдылар.

Г ы й н и я т. Биредә эшләргә?

Ә б у з ә р керә.

Ә б у з ә р. Исәнмесез!

Н а җ и я. Лида, әйдә, урамда йөреп керәбез.

Л и д а. Хәзергә хушыгыз.

Нажия белән китәләр.

Әбузәр. Йә, кода, ни эшләр бетереп ятасыз?

Гыйният. Эшләр беткән, көлтә җыясы гына калды. Үзеңне котларга кирәк. Дәрәҗәгә менгәнсең икән.

Әбузәр. Нинди дәрәҗә?

Гыйният. Шәһәр идарәсенә тылмач булып кергәнсең түгелме?

Әбузәр. И кода, син аны куй әле, Әсфан яныннан бер кеше качып кайткан.

Гыйният. Ул исән?

Әбузәр. Әйе, исән, пленга эләккән. Харьков янындагы лагерьда ята икән. Егетнең тормышы авыр, ди... Апасы, мескен, башын да күтәрми, елый да елый... Чүп өстенә чүмәлә дигәндәй, үземне бүген комендатурага чакырдылар.

Гыйният. Нәрсәгә?

Әбузәр. Фуат кияүнең сиңа биреп калдырган чертежларын сорыйлар.

Гыйният. Аның миңа чертеж калдырганын каян беләсең?

Әбузәр. Комендатурада шулай диделәр. Сез, имеш, кардәшләр икәнсез, бергә ашап, бергә эчкәнсез, әйтегез, юкса икегезне дә кулга алабыз, диләр. Нинди чертежлар иде соң ул, кода?

Гыйният. Белмим, минем андый чертежларны күргәнем юк.

Әбузәр. Алай булгач, нигә миннән сорыйлар?

Гыйният (*үз-үзенә*). «Ярык юк димә бүрәнә өстендә, бүре юк димә бүрегең астында» икән.

Әбузәр (*аңламыйча*). Ни дисең, кода?

Гыйният. Мин сине тылмач булып хезмәт итәсең икән дип ишеткән идем. Ләкин синең әле шпионлык һөнәрең дә бар икән.

Әбузәр. Мин шпион? Йа Алла!.. Кешеләргә яхшылык итим дисәң, яманлык булып кайта икән. Мин бит аны сезне кызганудан гына әйткән идем.

Гыйният. Сиңа үз-үзеңне кызганырга иде, юкса үлгән чагында авызыңа су салучың да табылмас. Бар, безнең өйгә аяк басасы булма!..

Хәзинә керә.

Әбүзәр. Юк, басарбыз әле!.. (*Китә.*)

Хәзинә. Нигә җикеренә ул?

Гыйният. Фуат китәр алдыннан миңа әманәт итеп шах-

таның генераль планын, антрацит участогының чертежларын калдырган иде. Ул аны ничектер сизгән. Шуны миннән юмалап алмакчы була. (*Яшергән җиреннән алып.*) Дөнья хәлен, әнкәй, белмәссең, минем белән әллә нәрсә булырга мөмкин, мин аларны сиңа тапшырам. Хәзер үк утта янмаслык, суга чыланмаслык җиргә урнаштыр.

Хәзинә. Ярый, улым, ярый, урнаштырырмын. Нигә чакырганнар?

Гыйният. Иртәгәдән эшкә чыгарга приказ бирделәр.

Хәзинә. Соң, нишлисең?

Гыйният. Чыкмыйм, теләсә нишләсеннәр, чыкмыйм.

Остап керә. Хәзинә китә.

Әйдә, Остап Тимофеевич, бу көннәрдә күренмәдең, кайда идең?

Остап. Киров шахтасына кызымның хәлен белергә барган идем.

Гыйният. Соң, анда ниләр бар?

Остап. Точно бездәгечә, бөтен халык кайгы-хәсрәткә күмелгән... Килеп кергән көнне үк җиде кешене асканнар. Шулар арасында минем кияү дә булган... Чирле кызым өч бала белән ятим калган. Шуларны үз яныма кайтардым. Синең үз хәлең ничек соң?

Гыйният. Һаман искечә, һәр көнне биржага чакырып эшкә кушалар иде, бүген комендатурада шахтаны торгызырга приказ бирделәр.

Остап. Димәк, эшкә чыгасың?

Гыйният. Юк, мин бүген төнлә качам.

Остап. Кая?

Гыйният. Партизаннар отрядына. Миңа монда яшәргә калмады.

Остап. Ансы точно. Сиңа улың янына китәргә кирәк.

Гыйният. Ул исән?

Остап. Точно, менә сиңа аннан хат. (*Хат бирә.*)

Гыйният. Остап Тимофеевич!.. (*Кочаклап үбә.*) Моның өчен мин сиңа нинди генә сөенче бүләге бирим икән?

Остап. Берни дә кирәкми, анысы соңыннан.

Гыйният. Юк, юк, хәзер үк бирәм. Шатлык көненә дип саклап килгән сыем бар иде, шуны эчик әле... (*Аракы чыгара. Чашкаларга сала.*) Әйдә, тот, киләчәк җиңүебез өчен...

Остап. Точно!..

Эчәләр. Кулына чемодан тотып, таза гәүдәле, урта яшьтәге Мартынов керә.

Мартынов. Миңа Галимҗанов кирәк иде.

Гыйният. Мин булам.

Мартынов. Мине сезгә квартирага җибәрделәр.

Гыйният. Гафу итегез, без кеше кертмибез.

Мартынов. Мин вакытлыча, квартира тапканчы гына сездә торырмын. Менә минем шәһәр идарәсеннән язылган кәгазем һәм квартальныйдан бирелгән ордерым. *(Кәгазьләр бирә.)* Йә, ни дисез?

Гыйният. Ярый инде, керерсез... Чишенегез.

Мартынов әйберләрен куеп чишенә. Чемоданын ачып, сөлге ала. Гыйният белән Остап һәрбер хәрәкәтен дикъкать белән карап торалар.

Остап *(дорфа рәвештә).* Син кем буласың?

Мартынов. Күрәсез бит — эшче.

Остап. Профессия ягыннан дим.

Мартынов. Электротехник.

Остап. Эш эзләп килдеңме?

Мартынов. Юк, электростанциягезне торгызырга җибәрделәр.

Остап. Син немецмыни?

Мартынов. Юк, саф рус.

Остап. Ялганлыйсың! Саф рус немецка эшләмәс, точно.

Мартынов. Сиңа, карт кеше, бераз гына телеңне тыя төшкәндә яхшырак булыр иде.

Остап. Тел бит ул сөйләргә яралган.

Мартынов. Анысы шулай, ләкин сәгать теле шикелле бертуктамый болгап тору ярамый.

Остап. Нәрсә була?

Мартынов. Кызган тимергә йә кислотага тидерүең бар.

Остап. Өркетмә, курка торганнардан түгел, точно!..

Мартынов. Хуҗа әфәнде, мин юынып алмакчы идем.

Гыйният. Кухняда, ишектән чыккач, уң якта.

Мартынов. Рәхмәт. *(Китә.)*

Остап. Ишеттеңме нәрсә ди?.. Безгә хәзер немецка эшләү түгел, булганны ватарга, җимерергә иде, ә ул электростанция торгызырга килгән.

Гыйният. Әйе, Остап Тимофеевич, кем дус, кем дошман икәнен күрә алмаганбыз шул. Әнә минем кода – совет заманында песи кебек аяк очы белән генә йөргән кеше – немец килү белән нишләде? Аждаһага әйләнде.

Остап. Кая, тагын берне сал әле! *(Өстәлгә сугып.)* Мин аның тетмәсен тетәм, точно.

Гыйният. Коданыңмы?

Остап. Түгел, менә бу яңа килгән кешенең.

Гыйният. Кирәкми, Остап Тимофеевич, бәлагә калырсың. Шайтан белсен ул нинди кешедер. Әйдә, тот әле.

Эчәләр.

Шуннан, Фуат кайсы шәһәрдә икән?

Остап. Мин анысын ачык әйтә алмыйм, хат китерүче Мариупольдән, ди. Апанас Архипыч мине аның белән таныштырырга булды.

Мартынов сөлге белән сөртенеп керә.

Гыйният. Гафу итегез, иптәш... Әй, юк, әфәндем... сез кай шәһәрдән буласыз?

Мартынов. Харьковтан.

Гыйният. Сезнең, анда тормышлар ничек соң?

Мартынов. Бер көе генә.

Гыйният. Сез үзегез генә килдегезме әллә?..

Мартынов. Команда белән. Мин үткән төнне йоклый алмаган идем, берәр җирдә урын булмасмы?

Гыйният. Менә шунда диванга ятыгыз.

Мартынов урын хәзерләп ята.

Фронтта ниләр бар икән?

Мартынов. Сугышалар...

Гыйният. Бик каты микән?

Мартынов. Әйе...

Гыйният. Кызыллар һаман чигенәләр микән?

Мартынов. Әйе...

Гыйният. Сез, зур шәһәрдән килгән кеше, миңа шуны әйтегез әле...

Мартынов гырылдап йокыга китә.

Остап. Йоклады... Бу кеше гамьсез, кайгысыз кеше, точно. Без монда төннәр буе йокламыйча, ил кайгысын баштан кичерәбез. Ә ул көпә-көндез ятты да гырылдап йокыга да китте...

Берничә солдат ияртеп, Розенбах керә.

Розенбах. Бу нинди кеше?

Гыйният. Минем күршем.

Розенбах. Алыгыз!..

Остапны кухняга таба алып китәләр.

Бусы кем?

Гыйният. Белмим, яңа гына шәһәр идарәсеннән квартирага керттеләр.

Розенбах. Уятыгыз!

Солдатлар Мартыновны көч-хәл белән уяталар.

Документ!..

Мартынов кәгазь чыгарып бирә. Розенбах аерым дикъкать белән карый.

Господин Мартынов, электротехник?

Мартынов. Әйе.

Розенбах. Бик яхшы. *(Гыйниятькә.)* Синдә капиталь шахтасының генераль планы, антрацит участогының чертежлары бар икән, без шуны алырга килдек.

Гыйният. Миндә бернинди дә план, чертежлар юк.

Розенбах. Ә ни өчен синең улың?..

Гыйният. Нәрсә минем улым?

Розенбах. Башкача сөйли.

Гыйният. Ничек башкача?

Розенбах. Мин үз кулым белән әткәйгә биреп калдырдым, ди.

Гыйният. Ул сездә?

Розенбах. Әйе, безнең кулда. Тотылдың? Ха-ха-ха!

Гыйният. Юк, аның миңа берни дә биреп калдырганы юк.

Розенбах. Бар, без аны табарбыз. Башлагыз!..

Хәзинә белән Нәҗия керә.
Тентергә ябышалар. Шкаф, этажеркалардагы китапларны идәнгә ташлыйлар. Җиһазларны туздыралар, туры килгән затлы әйберләрне кесәләренә салалар. Күрше бүлмәләргә кереп китәләр. Савыт-сабаларны ваталар. Нәрсәләрнедер аударалар. Кирәкле әйберләрен таба алмау ачуыннан тагын да зәһәрләнәләр. Гыйният белән Остапны алып китәләр. Тышта машина тавышы ишетелә.

Нәҗия. Дәү әни, инде нишлибез? Әткәйне дә алып киттеләр.

Хәзинә. Әйе, кызым, хәйран йортыбызны вәйран иттеләр.

Пәрдә.

ИКЕНЧЕ ПӘРДӘ

БЕРЕНЧЕ КҮРЕНЕШ

Вакыйга шәһәр читендә, урман эчендә, умартачылык хуҗалыгының өендә бара. Тыштан кергәч, уң якта кортлар кышлый торган омшаник. Сулда кортчы Апанасның торак бүлмәсе. Өй эчендә төрле кисмәк, умарта кысалары өелеп куелган. Стенага челтәр һәм төтәткечләр эленгән. Пәрдә ачылганда, Апанас карт рамалар төзәтеп утыра. Аның янында Фуат, кулында җамаяк белән ачы бал.

Апанас. Корт анасы «илне» аерыр көнне иртә үк «тию, тию, тию» дип җырларга керешә.

Фуат. Кара син аны, алар да җырлыйлар, диген.

А п а н а с. Ничек кенә әле... Без эчеп җырлыйбыз, алар аек баштан шундый матур итеп җырлыйлар, тыңлап торсаң, исең китәрлек була. Тагын берне биримме?

Ф у а т. Юк, юк, болай да изрәдем.

А п а н а с. Изрәрсең, ул бит үзе дә бала кортлар балыннан.

Ф у а т. Аның да аермасы бармыни?

А п а н а с. Бар шул, әйтәм бит, кортлар картая барган саен бал җыю сәләтләрен киметәләр. Балның сыйфатын төшерәләр. Ничек булса да еракка очмыйча, якын-тирәдәге икмәктән генә җыярга тырышалар. Беләсез инде, икмәк балы турталы, балавызлы була. Бала кортлар балы икенче инде, һәм аның тәме дә, ләззәте дә башкача була.

Фуатка күзе төшеп.

Менә сиңа кирәк булса... Бу чыннан да эрегән, Фуат Гыйниятович, Фуат Гыйниятович!..

Ф у а т *(сискәнеп).* Ә, нәрсә бар?

А п а н а с. Бернәрсә дә юк. Нишләп алай утырган җирдә йоклыйсыз? Әллә авырыйсызмы?

Ф у а т. Сез мине гафу итегез, Апанас Архипыч. Мин өч төн инде керфек тә какмаган.

А п а н а с. Алай булгач, нигә миңа әйтмисез? Барыгыз, бүлмәгә кереп ял итегез. Иптәш Батько килгәч, үзем уятырмын.

Фуат бүлмәгә кереп китә. Омшаниктан Л и д а йөгереп чыга.

Л и д а. Апанас Архипыч, ишетәсеңме, сөйли бит!

А п а н а с. Каян ул?

Л и д а. Мәскәүдән.

А п а н а с. Мәскәүдән?

Л и д а. Әйе, Мәскәүдән «Иван Сусанин» операсын бирәләр.

А п а н а с. Димәк, кызым, Мәскәү бар, Мәскәү яши?

Л и да. Әйе, Апанас Архипыч, Мәскәү әүвәлгечә мәгърур рәвештә җыр, музыка белән яши. Их, передатчигыбыз да булса иде. Без аларга монда ниләр булганын, халкыбызның немецлардан ниләр күргәнен белдереп торыр идек.

А п а н а с. Булыр әле, кызым, булыр. Хәзергә монысы да безнең өчен зур уңыш. Һәр көнне Мәскәү хәбәрләрен, фронт хәлләрен ишетеп торырбыз. Кемдер килә, бар, туктат!

Лида китә. Н а җ и я керә.

Н а җ и я. Исәнме, бабай.

А п а н а с. Исәнме, кызым, җылынырга кердеңме?

Н а җ и я. Юк, миңа Галимҗанов кирәк иде.

А п а н а с. Нинди Галимҗанов?..

Н а җ и я. Шикләнмә, бабай, мин – аның сеңлесе. Мине бирегә кочегар җибәрде. Менә таныгым. *(Билге күрсәтә.)*

А п а н а с. Барыгыз, бүлмәгә керегез.

Наҗия бүлмәгә уза. Ашыгып О с т а п керә.

О с т а п. Апанас Архипыч, шикле кеше бар.

А п а н а с. Кайда ул?

О с т а п *(тәрәзәдән күрсәтеп).* Сезнең койма буенда гөмбә җыеп йөри иде, әнә урманга кереп бара. Мин килгәнне күргәч, тайды, точно.

А п а н а с. Син аның шикле кеше икәнен каян беләсең?

О с т а п. Беркөнне Галимҗановларга квартирага төшкән иде. Шунда немецларга электростанция торгызырга килгәнлеген үз авызыннан сөйләде.

А п а н а с. Шулаймыни?

О с т а п. Точно. Аңардан сак булырга кирәк.

А п а н а с. Әйдә, утыр.

О с т а п. Бу мине чакырган кешең кайда соң?

А п а н а с. Бераз көт, килер. Бал эчәсеңме?

О с т а п. Бик рәхәтләнеп. *(Апанас бал салып бирә.)* Ул соң берәр җирдә эшлиме?

А п а н а с. Кемне әйтәсең?

О с т а п. Теге, мине чакырган кешең дим.

А п а н а с. Синнән яшереп булмый инде, Остап Тимофеевич, ул – партия вәкиле. Олы җирдән килгән. Безнең арада эшләргә җибәрелгән.

О с т а п. Олы җирдән? Алай булгач, мине каян белә икән ул?

А п а н а с. Ник белмәсен? Син бит заманында бөтен Донбассны шаулаткан стахановчы Остап Бондаренко.

О с т а п. Анысы точно.

А п а н а с. Мин хәзер, Остап Тимофеевич. *(Омшаникка кереп китә.)*

Зур корзина тотып, М а р т ы н о в керә.

М а р т ы н о в *(өсләрен каккалап).* Исәнмесез?

О с т а п. Саумы. Гөмбә җыярга килдеңме?

М а р т ы н о в. Исәп шулай иде дә, бер дә табылмый икән.

О с т а п. Өй тирәсендә үсми бит ул, точно. Эчкәрәк керергә иде.

М а р т ы н о в. Коеп яңгыр яуганда, чыланасым килмәде.

О с т а п. Курыктым диген, ха-ха-ха...

М а р т ы н о в. Нигә куркырга? Бүреләр юктыр бит.

О с т а п. Болай күренүен күренмиләр дә, ни өчендер синең кебекләр куркалар. Урманда түгел, урамда да юл уртасыннан гына йөриләр, точно. Хуҗаларың бик тиз туйдырмый башлаган.

М а р т ы н о в. Каян беләсең?

О с т а п. Шундый коеп яуган яңгыр астында гөмбә җыеп йөрмәс идең, точно.

М а р т ы н о в. Хи-хи-хи... Тартасыңмы? *(Папирос тәкъдим итә.)*

О с т а п. Үземнеке бар. *(Янчык чыгарып, тәмәке төрә башлый.)*

М а р т ы н о в. Син һаман үзгәрмисең икән.

О с т а п. Бөкрене кабер генә төзәтә, диләр бит, точно. Без, күмерчеләр, шулай инде. Штрекны турыдан-туры ярырга өйрәнгән, точно!

Омшаниктан А п а н а с чыга.

А п а н а с. Остап Тимофеевич, таныштыгызмы?

О с т а п. Кем белән?

А п а н а с. Сезне чакырткан иптәш шул инде.

О с т а п. Шул?..

А п а н а с. Үзең әйткәндәй, точно. *(Тышка чыгып китә.)*

О с т а п. Сез мине гафу итегез.

М а р т ы н о в. Зарар юк, андый ялгышулар була ул. Йә, Остап Тимофеевич, нишләп торасыз?

О с т а п. Ничек дип әйтергә... Исемегезне белмим.

М а р т ы н о в. Ул кадәресе кирәкми. Иптәш кочегар дип кенә йөртегез.

О с т а п. Башта куркытып, соңыннан хәйлә юллары белән дә эшләтергә караганнар иде дә, булдыра алмадылар. Мин картайган инде, пенсионер кеше дип эшкә чыкмадым.

М а р т ы н о в. Анысы өчен рәхмәт, тик менә сез, алар белән талашып, алар яклы кешеләрне сүгеп йөрисез.

О с т а п. Безнең өстән хуҗалык итүләренә йөрәгем әрни. Урамда күрүгә, бугазларына ябышасы килә, точно.

М а р т ы н о в. Вакыты килер, ябышырбыз!.. Коры сүгенү, бугаз киереп кычкыру белән генә аларны җиңеп булмас. Безгә хәзер астыртын рәвештә ватарга, астыртын рәвештә җимерергә, җае туры килү белән һәрбер фашистны тончыктыра барырга кирәк. Безнең Батько сезгә дә, ялгыз бунтарьлык,

коры протест ясап йөрүегезне ташлап, эшкә урнашуыгызны таләп итә.

О с т а п. Кая, шахтагамы?

М а р т ы н о в. Юк, тимер юлында бик уңайлы урын бар, ди.

О с т а п. Мин бит – күмер остасы, андый җирдә эшләгәнем юк.

М а р т ы н о в. Батько кушкач, өйрәнерсең. Менә минем дә гөмбә җыеп йөргәнем юк иде.

О с т а п. Анысы точно, хи-хи-хи... Шулай да ул Батько миңа ниндирәк эшкә керергә куша соң?

М а р т ы н о в. Носильщик булып керергә, ди. Эш авыр түгел. Килгән кешеләрне каршыларга, киткәннәрен озатып калырга, һәм нинди поезд, нинди эшелоннарның фронтка озатылуын күзәтеп торырга, ди.

О с т а п. Эшсез йөрүдән үзем дә туйган идем, точно. Әйдә, барам, ул Батьконы миңа ничек күрергә соң?

М а р т ы н о в. Сез аны хәзергә күрә алмассыз, чөнки ул шәһәрдә юк. Кемгә барып мөрәҗәгать итәргә икәнен миңа әйтеп калдырды. Хәзергә барыгыз, омшаникка керә торыгыз.

Остап кереп китә. Бүлмәдән Н а җ и я чыга.

Йә, кызым, күрдегезме?

Н а җ и я. Әйе, Максим Савельевич, рәхмәт сезгә.

М а р т ы н о в. Ни өчен?

Н а җ и я. Аны бит бирегә сез кайтарттыгыз.

М а р т ы н о в. Ул – кечкенә мәсьәлә. Бире килегез әле. Немецлар шәһәрдәге эшкә яраклы кешеләрнең исемлеген алдылар. Димәк, алар халыкны көчләп эшкә кушарга, Германиягә каторгага куарга уйлыйлар. Сезнең биржада таныш кызларыгыз бар бугай?

Н а җ и я. Әйе, ике иптәш кызым күчерүче булып хезмәт итә.

М а р т ы н о в. Сез алар белән иптәшләрчә генә сөйләшегез әле. Бәлки, алар әнә шул шомлы исемлекне юк итешүдә безгә булышырлар.

Н а җ и я. Минемчә, алар каршы килмәсләр, чөнки берсенең абыйлары армиядә, икенчесе комсомолка иде.

М а р т ы н о в. Шулай да саклык белән... Нәтиҗәсен миңа әйтерсез. Абыең ял итәме?

Н а җ и я. Юк, нәрсәдер язарга утырды.

Мартынов бүлмәгә, Наҗия омшаникка кереп китә. Берничә х а т ы н - к ы з һәм и р л ә р ияртеп, А п а н а с керә.

А п а н а с. Әйдәгез, иптәшләр. Менә монда омшаникка узыгыз. (*Килгән кешеләрне кертеп җибәрә дә үзе тагын тышка чыгып китә.*)

Н а җ и я белән Л и д а чыга.

Н а җ и я. Лидочка, бәгырем, Әсфан кайткан, бүген иртән записка белән өйләренә чакырган иде. Үзе авыру икән. «Йөри дә алмыйм», – дип яза.

Л и д а. Син бит аны пленда дигән идең. Ничек җибәргәннәр?

Н а җ и я. Бөтен бәла дә шунда, көне буе үзем белән тартыштым, күңелем бармаска куша. Ә йөрәгем аның янына омтыла... Киңәш бир, нишлим икән?

Л и д а. Барырга кирәк. Ләкин яхшылап сына. Читләтеп сораштыр. Бәлки, аның гаебе булмагандыр.

М а р т ы н о в белән Ф у а т н ы ң чыкканын күреп, омшаникка кереп китәләр.

М а р т ы н о в. Немецлар бөтен көчләре белән атагызга калдырган планны табарга, сез мөдирлек иткән капиталь шахтасын торгызырга, антрацит участогын ачарга тырышалар. Чөнки аларга күмер кирәк. Без менә шул күмерне бирмәскә тиеш. Аннан сез Горлопанов дигән инженерны беләсезме?

Ф у а т. Әйе, бик яхшы беләм. Рудоуправлениедә эшли иде. Хәзер кайда икән?

М а р т ы н о в. Кулга алдылар. Ләкин үз шкурасын саклау теләге белән, кайбер шахталарны торгызырга мөмкинлеген күрсәтеп, проект төзеп бирергә булган.

Ф у а т. Димәк, аны чыгарганнар.

М а р т ы н о в. Хәзергә юк әле. Проект өстендә эшли, ди. Төзеп бетерүгә, әлбәттә, чыгарачаклар. Менә шул проектны кулга төшерү кебек җаваплы заданиене дә Батько сезгә йөкләде.

Л и д а керә.

Л и д а. Иптәш кочегар, чакырылган кешеләр килеп бетте.

М а р т ы н о в. Хәзер башлыйбыз. Галимҗанов, керә торыгыз.

Ф у а т китә.

Лидочка, немецлар бүген үзләренең газеталары аша: «Мәскәү шәһәре камалган, сугыш урамнарда бара», – дип ялган тараталар. Иптәш Батько Мәскәү шәһәренең камалмавын һәм анда бервакытта да дошман солдатының аяк баса алмавын безгә бүген үк халыкка аңлатырга куша.

Л и д а. Язып бирсен иде, мин аны кулдан күчертеп таратыр идем.

М а р т ы н о в. Аның материалы язылган, басып яталар ди. Озакламый аларны миңа китерерләр. Төнлә белән шәһәргә таратырсыз. Аннан, Лидочка, Батько сезгә ничек кенә булса да комендатура тирәсенә элемтә эшенә урнашырга куша.

Л и д а. Гестапога?

М а р т ы н о в. Әйе, гестапога...

Л и д а. Яхшы, иптәш кочегар. *(Омшаникка кереп китә.)*

Берничә кеше ияртеп, А п а н а с керә. Аларны омшаникка озата.

М а р т ы н о в. Апанас Архипыч! Моннан ерак түгел җирдә Батьконың күмелгән кораллары бар икән, кар төшкәнче, шуларны бирегә китерәсе иде, транспорт табып булмасмы?

А п а н а с. Ничә олау кирәк булыр икән?

М а р т ы н о в. Ике фургон булса җитә.

А п а н а с. Алай гына булса табылыр, крестьяннарны кушарбыз, Мартынов. Китерерләр дисеңме?

А п а н а с. Китерерләр! Күрәсең бит, тышта бозлы яңгыр явуына карамастан, күпме халык җыелды.

М а р т ы н о в. Әйе, Апанас Архипыч, безнең халык – алтын халык. Без әле ул халыкның ярдәме белән шундый эшләр эшләрбез... Немец фашистлары нигә туганнарына үкенерләр.

А п а н а с. Машина тавышы!

Мартынов кереп китә. Ә б у з ә р керә.

Ә б у з ә р. Апанас Архипыч, балта, көрәк кебек коралларыңны бир әле.

А п а н а с. Нәрсәгә ул?

Ә б у з ә р. Хуҗалар белән «Артем» шахтасыннан кайтып килә идек, сезнең турыдагы бәләкәй күпер җимерелеп, машинабыз пычракка батты.

А п а н а с. Карап йөрергә иде.

Ә б у з ә р. Шоферлар мондагы кешеләр түгел. Безнең юлларда йөри белмиләр.

А п а н а с. Көрәкләр өйалдында, чоланда.

Ә б у з ә р. Синең өй бик җылы икән, анда минем хуҗалар туңа, машиналарны чыгарганчы кертеп торыйм әле.

А п а н а с. Белмим шул, андый кешеләргә минем өем ошамас бит.

Китәләр. Мартынов, чыгып, тәрәзәдән карый. А п а н а с керә.

Эшләр начар, нишлибез?

М а р т ы н о в. Каушама, Апанас Архипыч. Ничә кеше?

Апанас. Эт көтүе кадәр: ике автобус, бер җиңел машина.
Мартынов. Димәк, алар «Артем» шахтасына карательный отряд белән барганнар. Син хәзер безнең өстән бикләп ал. Ачы балың, булса, кызганма, сыйла үзләрен.

Кереп китә. Апанас зур йозак белән бикләп ала.
Һуберт, Ганс, Әбузәр керә.

Һуберт. Туры юлдан алып кайтам дип, сазга батырдыгыз. Шайтан белсен, без аннан ничек чыгарбыз.
Әбузәр. Нишлим соң, капитан әфәнде, теләгем яхшылыкта, тизрәк шәһәргә алып кайту иде, яңгыр яуды бит.
Апанас. Капитан әфәнде, сез бик туңгансыз, бәлки, теге бүлмәгә кереп, бал эчәрсез. Җылынырсыз.
Һуберт. Ул бүлмәдә бал бармы?
Апанас. Сезнең кебек кадерле кунаклар өчен табарга була.

Кереп китәләр. Ганс бу якта кала, төрле җирдән карана. Чөйдә эленеп торган ак күлмәкне алып куенына яшерә. Күзе омшаниктагы йозакка төшә. Кесәсеннән зур бәйләм белән ачкычлар чыгара. Ача башлый. Бүлмәдән Апанас чыга.

Апанас. Солдат! Син анда ни эшлисең?
Ганс. Кемнәр бар анда?
Апанас. Беркем дә юк. Кортлар шаулаша торгандыр.
Ганс. Әй, хохол, эшегез капут бит. Большевикларыгыз Мәскәүдән качкан...
Апанас. Ай-һай, булыр микән!
Ганс. Менә газетага язганнар. Ха-ха-ха!.. Инде нишлисез?
Апанас. Нишлик? Сезнең үкчәгезне кашырбыз.

Һуберт, Әбузәр чыга.

Һуберт. Ганс! Белеп кил, машиналар тизме сазда чыгарлар. *(Ганс китә.)*
Әбузәр. Апанас агай, капитан әфәнде сезнең хуҗалык белән танышырга тели.
Апанас. Рәхим итсеннәр, танышсыннар.
Һуберт. Ничә баш умартаң бар?
Апанас. Йөз кырык.
Әбузәр. Өч йөз илле иде бит, калганнары кая?
Апанас. Узлыкта колхозларга өләштек.
Һуберт. Колхоз? Колхоз капут. Ха-ха-ха... Күпме балың бар?
Апанас. Бер килограмм да юк.
Әбузәр. Быелгы урожай кая?

Апанас. Кая булсын? Солдатлар килделәр дә алдылар, килделәр дә алдылар. Син үзең дә шактый ук ташыдың.

Һуберт. Димәк, синең балың юк?

Апанас. Әйтәм бит, юк, капитан әфәнде.

Әбузәр. Идән астында кисмәк-кисмәк нинди баллар ул?

Апанас. Кортларның кышлык азыгы.

Һуберт. Кортлар азыксыз да яшәрләр. Безгә бал кирәк. Без аларны алабыз.

Апанас. Алай эшләү дөрес булмас бит, капитан әфәнде.

Һуберт. Күп сөйләнмә!

Ганс керә.

Ганс. Капитан әфәнде, машиналар саздан чыгарылды. Сезне көтәләр.

Һуберт. Яхшы. Барыгыз, балларны минем машинага ташыгыз!

Ганс белән Әбузәр бүлмәгә кереп китәләр.

Әй, хохол! Кортчылык хуҗалыгың бүгеннән безнең мәхкәмә карамагына алына.

Апанас. Бик яхшы, капитан әфәнде. Барып баш иярлек бер хуҗам булыр... Юкса барганы да, кайтканы да бал сорый.

Зур кисмәкләр күтәреп, Әбузәр белән Ганс чыга.

Һуберт. Иртәгә Әбузәр әфәнде белән бөтен хуҗалыкның исемлеген төзеп миңа китерерсең!

Китәләр. Апанас озата чыга. Машина тавышлары ишетелә. Апанас әйләнеп керә. Омшаник ишеген ача. Коралланган хәлдә Мартынов һәм башкалар чыга.

Мартынов. Киттеләрме?

Апанас. Әйе, киттеләр. Ләкин кортларымны кышлык азыктан мәхрүм иттеләр...

Мартынов. Шаулама, Апанас Архипыч, кортларыңа азык табарбыз. Безнең өчен бу яхшы булды. Иртәгә үк капка башына «Шәһәр коменданты карамагындагы кортчылык хуҗалыгы» дип зур вывеска язып куярбыз.

Лида йөгереп чыга.

Лида. Иптәшләр, Максим Савельевич, приемник эшли, Мәскәү сөйли!..

Бөтенесе баскан урыннарында тынып калалар. Омшаник эченнән тонык кына булып радио аша көчле кул чабу тавышлары ишетелә.
Ут сүнә.

ИКЕНЧЕ КҮРЕНЕШ

Матур итеп җиһазланган, төрле мебельләр белән бизәлгән Әбузәр квартирасы. Пәрдә ачылганда, Әбузәр җыйналган халыкка сөйләп маташа. Коридорда полицейский йөреп тора.

Әбузәр. Озын сүзнең кыскасы шул, җәмәгать, без, татар шахтерлары, иртәгәдән эшкә чыгарга тиеш. Кемгә сүз бирим? Ягез, картлар, сөйләгез! Әллә телегезне йоттыгызмы? Нигә эндәшмисез?

Шәйхи. Минем бер соравым бар.

Әбузәр. Рәхим ит, Шәйхи абзый, нинди сорау ул?

Шәйхи. Бу нәрсә, җыелышмы, куркытып сорау алумы дим?

Әбузәр. Юк, Шәйхи абзый, бу җыелыш та, сорау алу да түгел. Бу – агай-энеләрчә аңлашу. Үзара киңәшү генә.

Шәйхи. Алай булгач, нигә безне монда корал көче белән җыйдылар?

Әбузәр. Ике тапкыр игълан итеп килмәгәч, полиция аркылы чакырырга булдык, шул гына.

Шәйхи. Алай икән... Эшкә чыгу турында мин шуны әйтер идем: башка халыклардан аерылып, бер без генә эшләп йөрү килешеп бетәр микән дим?

Әбузәр. Ник килешмәсен?! Германия дәүләтенең бездән көткәне дә шул гына. Юкса «сезнең Казан татарлары безгә каршы кабахәт рәвештә сугышалар» дип зарланалар.

Шәйхи. Алай икән...

Әбузәр. Димәк, иртәгәдән эшкә чыгарга сүз бирәбез?

Шәйхи. Юк әле, энем Әбузәр, борчак куыргандай, эшне алай куырмыйк дигәндәй: «Аерылганны аю ашар, бүленгәнне бүре ашар», – дигән бабайлар. Без дә аерылмыйк.

Әбузәр. Димәк, чыкмыйсың?

Шәйхи. Башкалар ни әйтер, анда минем эшем юк, әмма мин үзем авыру кеше, картлыгым да бар, эшләп йөри алмам шул.

Әбузәр. Сабирҗан абзый, син ни дисең?

Сабирҗан. Мин авылга, крестьян арасына тимерче булып китәргә йөрим.

Әбузәр. Хәйрулла абзый, син?

Хәйрулла. Без толчукта, малай белән аяк киеме төзәтү кәсебенә керешмәкче идек.

Әбузәр. Ә син, Каюм абзый?

Каюм. Мин көтәм әле....

Әбузәр. Нәрсә көтәсең?!

Каюм. Яхшырак эш табылганны көтәм.

Әбузәр. Ярый!.. Начарлык булса, миңа үпкәләмәссез. Шуның белән эш тәмам!..

Шәйхидән башкалар китәләр.

Шәйхи. Кеше югында үзеңә генә бер сүз әйтим әле. Син бит, энем, тукран хәленә төшкәнсең.

Әбузәр. Нинди тукран?

Шәйхи. Ишеткәнең юкмы? Бер тукран сумалага кунган, ди, ул каһәр суккан кош тик торучан түгел бит, бертуктаусыз чокынырга ярата. Шул, кунган сумаласын чокыйм дигән икән, борыны ябышкан, борынын алыйм дигән икән, койрыгы ябышкан, шулай итеп, ычкына алмыйча тәки ябышып, үлгән, ди. Синең хәл дә шуның шикелле.

Әбузәр. Аңлатып әйт, төшенмим.

Шәйхи. Төшенерсең әле. Ярый, энем, хуш, сау бул хәзергә. *(Китә.)*

Заһидә керә.

Заһидә. Нәрсә диләр?

Әбузәр. Әй, ул чукынган халык белән эшләп буламы. Руслардан башка чыкмыйбыз, диләр...

Заһидә. Ташларга иде, атасы. Бу кыланышың миңа да ошамый.

Әбузәр. Әсфан тордымы?

Заһидә. Юк әле, йоклый да йоклый. Әйтерсең гомерендә йокы күрмәгән.

Әбузәр. Бар, син кач, теге убырлы карчык килә.

Заһидә. Хәзинә кодагыймы?

Әбузәр. Шул инде, шул. Бар, бүлмәгә кер.

Заһидә. Кара әле, сиңа әйтәм...

Әбузәр. Бар диләр сиңа!.. Әсфанны да бу якка чыгарма.

Заһидә китә. Хәзинә керә.

Хәзинә. Керергә ярыймы?

Әбузәр. Ул ни дигән сүз, кодагый? Әйдә, рәхим ит.

Хәзинә. Хуш тереклек бирсен. *(Дога кылалар.)*

Әбузәр. Амин, шулай булсын.

Хәзинә. Онытгыгыз, кода, оныттыгыз. Хәлебезне дә килеп белмисез.

Әбузәр. Бушый алмыйм бит, кодагый.

Хәзинә. Син бушамасаң, башкаларга мөмкин иде, Латыйфа кодагыегыз үлеп тә килмәдегез. Әсфан кайткан икән, ул да килеп күренгәне юк.

Әбузәр. И кодагый, син аны куй инде, ул малай коры сөяккә калган бит.

Х ә з и н ә. Авырыймыни?

Ә б у з ә р. Ачка киселгән, кайтып кергәннән бирле башын да күтәргәне юк.

Х ә з и н ә. Алай икән, Заһидә кодагый кая соң?

Ә б у з ә р. Ул, ни, кодагый... Ерак базарга Әсфанга азык алырга киткән иде. Менә нәрсә, кодагый: синең үтенүең буенча мин Гыйният кода турында хуҗалар белән сөйләштем. Болай үзе исән-сау икән. Ләкин бөтенләй юк әйбер өчен утыра, диләр.

Х ә з и н ә. Нинди әйбер өчен?

Ә б у з ә р. Сезнең өйдә Фуат кияү калдырып киткән ниндидер чертеж кәгазьләре булырга кирәк. Хуҗалар шуның, кайдалыгын сорыйлар икән. Ә ул киреләнеп әйтми, ди.

Х ә з и н ә. Белмим шул, безнең өйдә андый кәгазьләрнең бер дә күренгәне юк.

Ә б у з ә р. Бар. Мин аны бик яхшы беләм. Фуат кияү китәр алдыннан минем алдымда Гыйният кодага тапшырды. Шуны эзләп табарга да коданы коткарырга кирәк.

Х ә з и н ә. Юк бит, юк. Булган тәкъдирдә дә, син әйткәнчә эшләү әманәткә хыянәт итү була бит, хыянәт итү бик зур гөнаһ санала.

Ә б у з ә р. Бернинди дә гөнаһ түгел. Казна әйберен яшереп кулда асрау – менә бу хыянәт инде. Шуның белән син улыңны үлемнән коткарасың бит.

Х ә з и н ә. Аның өчен аңар үлем булырмы?

Ә б у з ә р. Әлбәттә, ул кәгазьләр немецлар өчен әллә нинди әһәмиятле булмаса да, Гыйният коданың аларга карата яхшы теләктә булмавын күрсәтә. Ничек кенә булса да табарга кирәк. Кода харап була бит.

Х ә з и н ә. Булмаганны каян табасың?

Ә б у з ә р. Алай булса, менә нәрсә, кодагый, иртәгә Нәҗия өйдә югында, мин сезгә барыйм әле, икәүләп бик әйбәтләп, бөтен җирегездән җентекләп эзләсәк, иншалла, табарбыз.

Х ә з и н ә. И Алла... *(Урыныннан торып, Әбузәр каршына килә дә, нәфрәт белән.)* Юкка гына анаң мәрхүмә син әбуҗаһилне тудырган... *(Китә.)*

Ә б у з ә р. Заһидә, Заһидә, дим!

З а һ и д ә керә.

З а һ и д ә. Нигә шулкадәр акырасың?

Ә б у з ә р. Мин тиз кайта алмам. Итальян базарына барам.

Әбузәр китә. Ә с ф а н керә.

З а һ и д ә. Нигә тордың, йокларга иде әле.

Ә с ф а н. Җизнинең тавышына уяндым...
З а һ и д ә. Синең инде карының ачкандыр.
Ә с ф а н. Юк әле, апа, ашап кына яттым бит. Кил минем яныма утыр, мин бит сине шулкадәр сагындым...
З а һ и д ә. Син мине белсәң иде, «пленда – лагерьда» дигән хәбәреңне ишеткәч еладым да еладым...
Ә с ф а н. Нәҗияне күрәсеңме?
З а һ и д ә. Юк шул... Үзләре килмиләр, барып хәлләрен белим дисәң, җизнәң җибәрми.
Ә с ф а н. Нигә кычкыра иде ул?
З а һ и д ә. Сорама, җизнәң синең әллә нишләде...
Ә с ф а н. Мин дә аңардан моны көтмәгән идем... Бая, картлар белән сөйләшкәнен ишеткәч, чәчләрем үрә торды...
З а һ и д ә. Мин ерак базарга барып кайтыйм әле, сиңа кесәл пешерергә алма, җимеш булмасмы. *(Китә.)*

Әсфан үзен кая куярга белми йөренә. Китап алып укый.

Ә с ф а н. «Мин сыйныфның бөек көрәшенә
Артык айнык килеш карадым,
Һәрбер юлым, һәрбер хисем өчен,
Мин үземне мәсьүл санадым!»

Н а җ и я керә.

Нәҗия, бу синме?
Н а җ и я. Өйдә үзең генәме?
Ә с ф а н. Әйе, әйдә утыр. Минем запискамны алдыңмы?
Н а җ и я. Алдым.
Ә с ф а н. Нигә килмәдең?
Н а җ и я. Вакытым булмады.
Ә с ф а н. Их, Нәҗия... Син дә мине оныткач...
Н а җ и я. Заманасы шундый бит.
Ә с ф а н. Тукта әле, Нәҗия, нигә син тәрәзәдән каранасың?
Н а җ и я. Урамда квартальный полицейскием калган иде, китеп бармасын дим. Син соң пленнан ничек котылдың?
Ә с ф а н. Җизни мондагы начальстволар аша эш йөртеп кайтартты.
Н а җ и я. Әйе, немецлар каршында аның дәрәҗәсе бар.
Ә с ф а н. Ләкин мин аның андый дәрәҗәгә ирешүен көтмәгән идем.
Н а җ и я. Нигә, начар түгел бит. Менә сине кайтартты...
Ә с ф а н. Әйе, кайтартты... Шулай да, Нәҗия, син нигәдер бик салкын.
Н а җ и я. Әнә шул квартальныем өчен борчылам.
Ә с ф а н. Син, бәлки, миңа шикләнеп карый торгансың-

дыр, ышан, Нәҗия, минем намусым кар шикелле ак, сөт шикелле пакь.

Нәҗия. Нишләп син пленга эләктең?

Әсфан. Фуат абый белән, сезнең яннан чыгып киткәч, штабка бардык, әлбәттә, дошман боҗрасын өзү вазифасы безнең танкистларга йөкләнде. Без йөздән артык машина белән кара болыт төсле ябырылган немец сафларына ташландык!.. Менә шул коточкыч сугышта машинам, минага эләгеп, сафтан чыккан, үзем контузия алганмын. Аңыма килгәндә, кул-аягым бәйләүле хәлдә, немецлар арасында ята идем, шул көенчә мине лагерьга озаттылар.

Нәҗия. Шулай да син бик ябыккансың, үзгәргәнсең...

Әсфан. Үзгәрерсең... Сез бит минем анда ниләр күргәнемне белмисез. Атналар буе бер лыкма капмаган хәлдә җир казый идек. Коеп яуган көзге яңгыр астында, ачык һавада куна идек. Җылынырга теләп, ут ягыйм дисәң, яктырмыйлар иде. Шуннан, барың бергә укмашып, юеш җиргә ятасың. Иртә белән йә катыра, йә кырау төшкән була. Команда булуга, тагын сикереп торасың. Шунда инде кичә генә синең белән бергә эшләп йөргән иптәшләреңнең төн чыкканчы үлеп калганын күрәсең.

Нәҗия. Әсфан, мин сине квартальный белән таныштырыйм әле.

Әсфан. Кирәкми, мин ул итче немецларны күралмыйм.

Нәҗия. Син аның итче икәнен каян беләсең? Ул бик кызыклы квартальный. *(Китә.)*

Әсфан. Әйе, кызыклыдыр шул...

Немец полицае киеменнән Фуат белән Нәҗия керә.

Әсфан. Фуат абый!..

Фуат. Акрын, Әсфан...

Әсфан. Нәҗия, нигә инде аны башта ук шулай димәдең?

Нәҗия. Сине сыныйсым килде.

Фуат. Нәҗия, сиңа китәргә вакыт...

Әсфан. Юк, юк, мин аны җибәрмим.

Фуат. Әсфан, Нәҗияне тотарга ярамый. Аның җитди эше бар.

Нәҗия. Ярый, Әсфан, күрешербез әле, хуш, абый...

Фуат. Хуш, Нәҗия, каушама...

Нәҗия китә.

Әсфан. Шулай диң, Фуат абый.

Фуат. Әйе, Әсфан, шулай.

Әсфан. Син соң ничек монда?

Ф у а т. Асияне күрергә кердем.

Ә с ф а н. Ул бит өйдә юк, командировкада.

Ф у а т. Шулаймыни? Йә, Әсфан, киләчәктә нишләргә уйлыйсың?

Ә с ф а н. Бераз хәл җыеп аякка басу белән, фронт аша үзебезнекеләр ягына йә партизаннар арасына китәргә тора идем, менә син нинди киңәш бирерсең.

Ф у а т. Фронт аша кичү – бик катлаулы эш. Минемчә, сиңа монда берәр эшкә керүдән дә яхшысы булмас.

Ә с ф а н. Немецларга? Һичбер вакытта!.. Мин алардан күргән газапларның үчен алырга тиеш.

Ф у а т. Бигрәк тә яхшы, монда эшләсәң, андый теләгеңә тизрәк ирешерсең. Менә, мәсәлән, җирле халыктан полиция отрядлары төзиләр, тот та шунда кер.

Ә с ф а н. Үз кешеләребезне камап йөрергә, дар агачларында муенчак кигезеп торыргамы?

Ф у а т. Полиция хезмәте ул гына түгел, әйтик: конвойный команда, төрмә надзирателе булырга ярый. Бигрәк тә синең шоферлык эшендә тәҗрибәң бар. Комендатура тирәсенә керергә кара. Җизнәң сиңа ярдәм итәр.

Ә с ф а н. Кирәкми миңа аның ярдәме!.. Сез бит аның кем икәнен белмисез.

Ф у а т. Беләбез, ниләр эшләгәнен дә күреп торабыз.

Ә с ф а н. Фуат абый, Асия апа кайтты!..

Ф у а т. Син бар, бүлмәгә кер.

Ә с ф а н. Ялгышмыйсыңмы?.. Ул бит әүвәлге Асия түгел...

Ф у а т. Миңа аның белән сөйләшергә кирәк, бар.

Әсфан китә. А с и я керә.

А с и я. Бу кем?

Ф у а т. Әллә танымыйсыңмы?

А с и я. Боже мой, син ничек монда?!

Ф у а т. Сине күрергә кайттым, әйдә, күрешик.

А с и я. Килмә, килмә, мин синнән куркам.

Ф у а т. Курыкма, мин аю түгел, ашамам.

А с и я. Нигә кайттың, сине монда тотарлар.

Ф у а т. Әйтәм бит, сине сагындым.

А с и я. Сагынсаң, өч ай эчендә берәр хәбәр итәр идең.

Ф у а т. Туры килмәгәндер. Кем булып эшлисең?

А с и я. Әйткәннәрдер инде. Комендатурада тылмачлык итәм.

Ф у а т. Бик яхшы түлиләр, ахры. Иң соңгы модада киенгәнсең. Күлмәк тезгә дә җитмәгән. Ул бизәнү, ул чәчләрне көязләү дисеңме, чын-чыннан шансонетка булгансың.

А с и я. Җитәр! Мин үземнең намусыма кагылырга юл куймам.

Ф у а т. Намус турында сөйләргә ничек син оялмыйсың, фахишә!

А с и я. Нәрсә?!

Ф у а т. Син бит иң кабахәт бер фашистка түшәк җәймәсе булгансың.

А с и я. Әй, кем бар анда... ярдәм итегез!.. *(Ишеккә таба бара, Фуат, кулыннан тотып, граната күрсәтә.)*

Ф у а т. Тыныңны чыгарасы булма, елан!..

А с и я. Фуат, тимә, үтермә...

Ф у а т. Дөньяда яшисең килсә, бүген үк миңа Горлопанов төзегән проектларны алып бир!..

Машина тавышы, икесе ике җиргә китеп басалар, Һ у б е р т керә.

Һ у б е р т. Син ни өчендер борчылган?

А с и я. Мин... ни, капитан әфәнде, аңар әһәмият бирмәгез.

Һ у б е р т. Бу нинди кеше?

А с и я. Ул – безнең квартальный, төнге каравыл акчасын сорарга кергән.

Һ у б е р т. Сине, тылмач итеп, срочно төрмәгә сорыйлар, минем машинама утырып, хәзер үк китегез, кайтышлый господин Горлопановны алып килерсез. Әйдә бүлмәгә, мин сиңа язу бирермен.

А с и я. Сез керә торыгыз, мин бу әфәндегә акча биреп озатыйм.

Һ у б е р т. Яхшы. *(Кереп китә.)*

А с и я. Фуат, кит! Хәзер үк моннан кит, үзеңне дә, безне дә харап итәсең.

Ф у а т. Сине кайда җибәрә ул?

А с и я. Бер җиргә шунда...

Ф у а т. Ялганлама, дөресен әйт!..

А с и я. Төрмәгә, проект белән Горлопановны алырга.

Һ у б е р т *(арттан кычкыра)*. Ася, мин сине көтәм...

А с и я. Мин хәзер, Генрих! Бар инде, бар, монда хәзер каравыллар куела. *(Һуберт янына кереп китә.)*

Бүлмәдән Ә с ф а н чыга.

Ә с ф а н. Асия апа кая?

Ф у а т. Бүлмәдә, Һуберт янында. Мин китәм, бая әйткәннәрне онытма, бүген үк чарасын күрергә тырыш. *(Китә.)*

Өс-башлары тәртипсез хәлдә, бүлмәдән А с и я чыга.

А с и я. Ул кая, киттеме?

Ә с ф а н. Әйе, китте.

А с и я. Боже мой, өрәк булып, нигә минем арттан йөри ул?

Ә б у з ә р керә. Асия чыгып китә.

Ә б у з ә р. Ни булган аңар?

Ә с ф а н. Немецы кайткан.

Ә б у з ә р. Һуберт әфәндеме? *(Бүлмәгә таба бара башлый.)*

Ә с ф а н. Җизни, минем сиңа бер киңәшем бар иде.

Ә б у з ә р. Сөйлә, каениш, нинди киңәш ул?

Ә с ф а н. Шундый каты сугыш вакытында минем кебек яшь егетнең эшсез өйдә ятуын хуҗалар ошатып бетермәс. Миңа нәрсә белән булса да шөгыльләнергә туры килер.

Ә б у з ә р. Әйе, әйе, каениш, бераз хәл алу белән сәүдәгә керешерсең.

Ә с ф а н. Белмим шул, җизни, андый эшкә миндә бер дә сәләтлек күренми.

Ә б у з ә р. Өйрәнерсең, башта мин сиңа станциядә буфет ачып бирермен. Гомумән, сәүдә эшенә ныклап керешергә кирәк. Сугыш бетү белән ул эш бик нык тәрәккый итәчәк. Син үзең нинди рәк эш теләр идең соң?

Ә с ф а н. Мин шул, үземнең шоферлык хезмәтенә урнашып булмасмы дим. Хуҗалар белән сөйләшеп карасаң икән, бәлки, алар мине үз яннарына алырлар.

Һ у б е р т күренә. Әсфан китә. Ишектә тыңлап тора.

Һ у б е р т. Ә... Әбузәр, нинди яңалыклар?..

Ә б у з ә р. Мин бүген карт шахтерларны җыеп сөйләштем. Ләкин без руслардан аерылмыйбыз, диләр.

Һ у б е р т. Ә план, чертежлар нишләде?

Ә б у з ә р. Минемчә, ул план, чертежларны Гыйният үзе каядыр яшергән. Сез аның белән йомшак мөгамәлә итәсез, ныграк кыссагыз, әйтер иде.

Әбузәр китә, Р о з е н б а х керә.

Р о з е н б а х. Капитан әфәнде, рөхсәт итегез.

Һ у б е р т. Керегез. Капка төбендә нинди ханым ул?

Р о з е н б а х. Лида исемле минем бер таныш кызым.

Һ у б е р т. Нишләп ул сезнең белән йөри?

Р о з е н б а х. Эш сорап мөрәҗәгать иткән иде, сезнең белән таныштырырга булдым.

Һ у б е р т. Юк эш белән шөгыльләнмисезме, обер-лейтенант?

Р о з е н б а х. Тыныч булыгыз, капитан әфәнде, ул – ышанычлы кыз. Сөйләшеп карасагыз иде.

Һ у б е р т. Җибәрегез.

Розенбах китә, Л и д а белән кире керә.

Л и д а. Исәнмесез, капитан әфәнде!

Һ у б е р т. Исәнме. Ни кирәк?

Л и д а. Мин обер-лейтенант әфәндегә эш сорап килгән идем. Ни өчендер ул сезнең белән таныштырырга булды.

Һ у б е р т. Эш кирәк булса, хезмәт биржасына барыгыз.

Л и д а. Мин – сезнең каршыгызда нинди дә булса игътибарга лаеклы кеше. Минем токымым дворян нәселеннән! Әтием Идел буендагы шәһәрләрнең берсендә зур промышленник булган. Гражданнар сугышында Врангель армиясендә офицер булып хезмәт иткән. Россия варварларына каршы оештырылган коалицион поход җимерелгәч, Донбасс шахталарының берсендә гади хисапчы булып хезмәт итәргә мәҗбүр булган. Безнең анда мануфактура фабрикабыз, авылда утарыбыз, шәһәрдә берничә йортыбыз калган. Менә документларым.

Һ у б е р т. Ә ни өчен сезнең фамилиягез ике этажлы?

Л и д а. Безнең элекке фамилиябез Мошковскийлар булган. Мәрхүм әтиебез, үзенә шик тудырмас өчен, Машко дип украинлаштырган. Ләкин бичараны... Шахты эшендә гаепләп аттылар...

Һ у б е р т. Нинди уку дәрәҗәгез һәм специальностегез бар?

Л и д а. Унынчы классны бетергәннән соң элемтәчеләр мәктәбенә мобилизовать иткәннәр иде, качтым!.. Ха-ха-ха!

Һ у б е р т. Комсомолда тордыгызмы?

Л и д а. Аллам сакласын, якын да бармадым.

Һ у б е р т. Мин сезне алу-алмау турында хәзергә бер сүз дә әйтә алмыйм. Шулай да обер-лейтенант аша минем җавабымны ишетерсез.

Л и д а. Хушыгыз, капитан әфәнде.

Һ у б е р т. Хушыгыз.

Лида китә.

Сез хаклы, обер-лейтенант, чыннан да күз төшәрлек кызны тапкансыз. Үзе нәфис, үзе мөлаем...

Р о з е н б а х. Ул ягыннан бигрәк, капитан әфәнде, ул кызның мине перспективасы кызыктыра.

Һ у б е р т. Әйе, Россия шартларында алпавыт утарына, мануфактура фабрикасына һәм берничә йортка хуҗа булу начар перспектива түгел. Шулай да күзәтергә кирәк. Манипуляция булмасын.

Розенбах. Әлбәттә.

Ганс керә.

Ганс. Капитан әфәнде, доложить итәргә рөхсәт итегез. Төрмә белән шәһәр арасында машинагызга һөҗүм иткәннәр.

Һуберт. Ничек? Һөҗүм иткәннәр?

Ганс. Горлопанов белән шоферыгызны үтергәннәр. Асия Абушахмановнаны каты яралаганнар.

Һуберт. Ә проект, проект нишләгән?

Ганс. Алып качканнар.

Артта янгынчылар үтеп киткән машина, быргы тавышлары ишетелә.

Һуберт. Бу нәрсә тагын?

Ганс. Хезмәт биржасы яна.

Пәрдә.

ӨЧЕНЧЕ ПӘРДӘ

БЕРЕНЧЕ КҮРЕНЕШ

Немец комендатурасында допрос алу, җәзалау бүлмәсе. Төрле якка китә торган тәрәзәләрдә тимер челтәрләр. Пәрдә ачылганда, Розенбах телефонда сөйли.

Розенбах. Да, кадерле бургомистр, шәһәр управасының эшендә абсолют хәрәкәтсезлек. Электростанциягез нормаль эшләми, биржаны яндырдыгыз, урамнарга воззваниеләр ябыштыралар. Безгә булган лояль карашыгыз һәрбер эшегездә импонировать итәргә тиеш!

Лида керә.

Лида. Обер-лейтенант әфәнде, мин сезгә бер үтенеч белән кергән идем.

Розенбах. Сөйләгез, нинди үтенеч ул?

Лида. Бүген безнең чиркәүдә кечке молебен була. Әнкәй чиркәүгә барырбыз дигән иде.

Розенбах. Ха-ха-ха! Аллага ышанасыз?

Лида. Билгеле, мин дин йолаларын бик нык тотарга тырышам.

Розенбах. Күрәсе иде, сез ничек гыйбадәт кыласыз икән?

Лида. Башкалар ничек булса, мин дә шулайдыр.

Розенбах. Юк, алай гына түгелдер, чөнки сезнең һәрбер хәрәкәтегез грациоз гүзәллеккә бәйләнгән... *(Тотына.)*

Л и д а. Эрнст, җибәрегез. *(Ычкынып китә.)* Бу турыда мин сезгә ничә тапкыр кисәтү ясадым.

Р о з е н б а х. Мине дә чиркәүгә алып барыгыз.

Л и д а. Кирәкми, мин, гыйбадәт кылганда, бөтен рухым белән бирелүчән... Сез мине саташтырырсыз.

Р о з е н б а х. Мин читтән генә карап торырмын.

Л и д а. Юк, Эрнст, мин сезнең анда булуыгызны теләмим.

Р о з е н б а х. Сез, гомумән, минем тәкъдимнәремне кире кагасыз. Минем белән рестораннарга да, театр-киноларга да йөрмисез. Шулай ук никах тантанабызны да кичектерә барасыз.

Җитез адымнар белән Һ у б е р т керә.

Һ у б е р т. Обер-лейтенант, минем янга, бүлмәгә!

Китәләр. Шоферлар киеменнән, кулына планшет тотып, Ә с ф а н керә.

Л и д а *(аерым саклык һәм дикъкать белән каршына килеп).* Әсфан, Батькодан задание...

Ә с ф а н. Нинди задание?

Л и д а. Фуат Галимҗановны коткарырга!

Ә с ф а н. Галимҗановны? Аңар ни булган?

Л и д а. Кичә, төрмәдәге иптәшләрне качыруга алып барган эше уңышсызлыкка очрап, шәһәрдән качкан иде, ләкин ерак китә алмаган, Свердлов шахтасында тотылган. Бүген аны монда китерәләр. Озакламый поезд килә. Һәммәбезгә станциядә булырга кушылды.

Ә с ф а н. Охранасы?

Л и д а. Күп түгел, ике генә кеше. Төн караңгы, отлично итеп башкарырбыз. Аннан Нажияне күрергә кирәк, станция тирәсеннән абыйсына квартира табып кую аңар кушылды.

Ә с ф а н. Аны бүген күрергә мөмкин түгел, чөнки ул төнге сменада.

Л и д а. Анысы начар икән... Ярый, син тизрәк төшәргә тырыш.

Р о з е н б а х бүлмәдән чыга.

Р о з е н б а х. Әле сез китмәдегез?

Л и д а. Ачык итеп әйтмәдегез бит, обер-лейтенант әфәнде.

Р о з е н б а х. Барыгыз, минем өчен дә гыйбадәт кылыгыз.

Лиданы озатып китә. Һ у б е р т чыга.

Ә с ф а н. Капитан әфәнде, машинада планшетыгызны калдыргансыз.

Һ у б е р т. Шулаймыни, рәхмәт сезгә.

Ә с ф а н. Капитан әфәнде, минем апам кисәктән бик җитди авырган, барасы җирегез булмаса, миңа өйгә кайтып килергә рөхсәт итсәгез иде.

Һ у б е р т. Барыгыз, мин бүген беркая да барырга җыенмыйм.

Ә с ф а н. Машина кирәк булса, ачкычларын дежурныйга калдырам. *(Китә.)*

Һуберт планшетын алып тикшереп карый. Р о з е н б а х керә.

Р о з е н б а х. Капитан әфәнде, урамнарга тагын Совет информбюросының сводкасын ябыштырганнар. *(Кәгазь бирә.)*

Һ у б е р т. Тагын шул «Батько»?

Р о з е н б а х. Әйе, капитан әфәнде, крестьяннарга өндәү яза – «Батько», шәһәр халкына приказ яза – «Батько», ләкин кем ул «Батько»? Анысы безгә билгесез.

Һ у б е р т. Галимҗановның тотылуы, бәлки, аның кем икәнен ачарга ярдәм итәр. Миңа Асия Абушахмановнаны җибәрегез.

Розенбах китә. А с и я керә.

Сөйлә, мин тыңлыйм.

А с и я. Мин тәмам терелдем, ярам төзәлде. Клиникада мине бик яхшы карадылар. Әлбәттә, сезнең миңа күрсәткән ихтирамыгыз аркасында. Аның өчен мин сезгә бурычлы.

Һ у б е р т. Аңар кадәр дә минем ихтирамым сиңа начар түгел иде, ләкин синең ниндидер «билгесез» кеше тарафыннан яралануың миңа ошамый.

А с и я. Капитан әфәнде, андый күңелсез вакыйганы искә төшермик.

Һ у б е р т. Зарар юк, минем ул «билгесез» кешене беләсем килә.

А с и я. Генрих, кирәкми, ул турыда сөйләшмик.

Һ у б е р т. Урыныңа утыр! Мин синең квартираңда түгел, сөйлә, ничек сезгә һөҗүм иттеләр?

А с и я. Ул турыда мин сезгә берничә кат сөйләгән идем.

Һ у б е р т. Тагын сөйлә!

А с и я. Төрмә белән шәһәр арасында безнең машинаның камерасына аттылар. Шофер машинаны туктатып чыгарга өлгермәде – Горлопановка, аннан миңа аттылар. Калганын мин хәтерләмим.

Һ у б е р т. Иреңне кайда күрдең?

А с и я. Нинди иремне?..

Һ у б е р т. Минемчә, синең законлы ирең бер генә: Фуат Галимҗанов.

А с и я. Минем аны күргәнем юк.

Һ у б е р т. Ялган сөйлисең, син аның белән күрешкәнсең.

А с и я. Ышаныгыз, капитан әфәнде.

Һ у б е р т. Сиңа хәзер аны яшерүдән файда юк. Очрашуыгызның ничек булганын сөйләп биргәндә генә үз гаебеңне җиңеләйтә аласың.

А с и я. Ничек? Мин гаепләнүчеме?

Һ у б е р т. Әлбәттә, син партизан ирең белән элемтә тотуда гаепләнәсең. Андый кешеләргә карата булган хөкем карарларыбыз сиңа билгеле: йә атабыз, йә базар мәйданына чыгарып асабыз!

А с и я. Ах! Мин аның белән бернинди дә элемтә тотмадым һәм киткәннән бирле күргәнем дә юк иде. Ләкин, бәхетсезлеккә каршы, дөрес, мин аны Әбузәр абыйларда очраттым. Ул миннән Горлопанов төзегән проектны сорап тора иде. Өстебезгә сез килеп кердегез, мин ут белән су арасында калдым. Аптырагач, мин аны квартальный дип атарга мәҗбүр булдым.

Һ у б е р т. Ни өчен шунда миңа белдермәдең?

А с и я. Сезне үтерүеннән курыктым, чөнки аның кулында гранатасы бар иде.

Кисәктән ут сүнә, караңгыда калалар. Р о з е н б а х керә.

Һ у б е р т. Бу нәрсә тагын, бездә генәме?

Р о з е н б а х. Юк, капитан әфәнде, бөтен шәһәрдә берьюлы сүнде.

Һ у б е р т. Барыгыз, белеп килегез.

Р о з е н б а х. Тыңлыйм, капитан әфәнде. *(Китә.)*

Һ у б е р т. Мин сине Германиягә озатам.

А с и я. Лагерьга?

Һ у б е р т. Анысын баргач әйтерләр.

А с и я. Генрих, аз гына булса да кызганыгыз.

Һ у б е р т. Алладан сорагыз, без кешеләрне кызганмыйбыз.

А с и я. Кичерегез, гафу итегез, мин аны тотып бирергә сүз бирәм.

Һ у б е р т. Ул синең ярдәмеңнән башка да тотылган инде!

Тибеп, подвалга төшерә. Р о з е н б а х керә.

Р о з е н б а х. Электростанциядә авария. Бүген ут булмас, диләр.

Һ у б е р т. Тагын саботаж, тагын диверсия?

Р о з е н б а х. Әйе, капитан әфәнде, бу очраклы хәл булмаска тиеш. Хәзер генә вокзалдан хәбәр иттеләр, анда зур инцидент булган.

Һ у б е р т. Нинди инцидент?

Р о з е н б а х. Фуат Галимҗановны, поезддан төшереп, вокзал комендатурасына алып кергәндә, пычак-кинжаллар белән коралланган кешеләр шайкасы безнең охранага ташланганнар.

Һ у б е р т. Охранага ташланганнар?

Р о з е н б а х. Әйе, капитан әфәнде. Охранникларның икесе дә үтерелгән.

Һ у б е р т. Ә Галимҗанов?

Р о з е н б а х. Ул качырылган.

Һ у б е р т. Качырылган? Вокзал охранасы, жандармнар ни караган?

Р о з е н б а х. Алар вакытында килеп өлгермәгәннәр. Шулай да аларның тырышлыгы белән һөҗүм итүчеләрнең берсе яраланып тотылган.

Һ у б е р т. Аһа, тотылган? Димәк, кем икәне дә танылган?

Р о з е н б а х. Ул үзе кыз кеше, исем, фамилиясен һәм иптәшләрен әйтүдән баш тарткан. Озакламый аны монда китерәчәкләр. Аннан, капитан әфәнде, инцидент булган җирдән менә бу әйбер табылган.

Һ у б е р т. Кулъяулыгы?

Р о з е н б а х. Әйе, капитан әфәнде, хатын-кыз кулъяулыгы. Монограммасы да бар.

Һ у б е р т. Н. Г. Г., майлы кул белән керләнгән. Машинада эшләүче булырга кирәк.

Р о з е н б а х. Һичшиксез, аңардан бензин исе аңкып тора.

Һ у б е р т. Хәзер үк, адрес өстәленә мөрәҗәгать итеп, монограммага туры килгән хатын-кызларның исемлеген алыгыз. Гыйният Галимҗановны кертегез.

Розенбах китә. Х а д и м ә, кереп, шәмнәргә ут кабыза. Г ы й н и я т н е кертәләр.

Йә, хәлең ничек?

Г ы й н и я т. Губернаторларча.

Һ у б е р т. Ха-ха-ха. Һаман шаярасың?

Г ы й н и я т. Нишлим? Еласам, барыбер кызганмассыз.

Һ у б е р т. Елап кара, бәлки, кызганырбыз.

Г ы й н и я т. Булмас, сезнең йөрәк таштан яралган.

Һ у б е р т. Беләсеңме мин сине нигә чакырттым?

Г ы й н и я т. План, чертежлар турындадыр.

Һ у б е р т. Юк, бөтенләй икенче мәсьәлә турында. Син соңгы көннәрдә бик ябыктың. Синдә нинди дә булса авыру булырга кирәк.

Г ы й н и я т. Миндә бернинди дә авыру юк, мин бары тик ачка киселгән.

Һ у б е р т. Шулай да мин сине компетентлы медицина белгеченнән каратырга булдым.

Трубка тартып, песи адымы белән Һ е р м а н керә.

Менә ул үзе дә килде. Доктор! Безнең бу гаепләнүчебез көннән-көн ябыга. Сез, аны карап, үзегезнең гадел заключениегезне бирсәгез иде.

Һерман, Гыйниятне караган була.

Һ е р м а н. Үпкәләре сау-сәламәт. Йөрәге – сирәк кешеләрдә очрый торган таза йөрәк. Азык матдәләренең төре җитмәү аркасында, организмы йомшарган, билгеле дәрәҗәдә суставларына зәгыйфьлек китергән. Шуны компенсировать итәр өчен, һәр көнне мәгълүм дозада укол кабул итәргә тиеш. Сез шуңар ризамы?

Һ у б е р т. Доктор, башлагыз!

Һерман процедурага керешә, телефон чылтырый.

Капитан Һуберт сөйли. Хәрби комендант Гильбах? Исәнмесез, капитан. Шәһәр читендә патрульдә йөрүче итальян солдатларының коралларын алганнар? Капитан әфәнде, ул итальян макарончыларын андый җаваплы постларга куймаска дип сезгә әйтелгән иде. Кеше җитми дип, ул лодзараннарга ышанырга ярамаганны бик яхшы беләсез.

Һ е р м а н. Йоклады, уяну белән хәрәкәт итәрсез.

Һ у б е р т. Доктор, безнең подвалда авыру балалы бер хатын утыра. Баласы, дуңгыз шикелле чинап, безнең тынычлыкны боза, берәр медицина ярдәме күрсәтсәгез иде...

Һ е р м а н. Бүген үкме?

Һ у б е р т. Хәтта хәзер үк.

Һ е р м а н. Фамилиясе?

Һ у б е р т. Александрова. Аннан тиф белән авыручыларның да кайберләре сезнең ярдәмегезгә мохтаҗлар... Алар турында да берәр чара күрегез, без бит больница да, клиника да түгел.

Һерман китә. Р о з е н б а х керә.

Р о з е н б а х. Капитан әфәнде, адрес өстәленнән яулыктагы монограммага туры килгән хатын-кызларның исемлеген бирделәр. Беренче: Наталья Григорьевна Горбачева – тимер юлында кассирша. Икенче: Надежда Герасимовна Гордеенко – банкта уборщица. Өченче: Нажия Гыйниятовна Галимҗанова – бойняда эшләүче.

Һ у б е р т. Һәммәсен дә алып килергә!

Г ы й н и я т (*уянып*). Су бирегез.

Розенбах китә.

Һ у б е р т. Уяндың?

Г ы й н и я т. Минем эчәсем килә.

Һ у б е р т. Шундый рәхәт йокы белән йокладың...

Г ы й н и я т. Мин сусадым...

Һ у б е р т. Син үткән төнне йоклый алмагансың, ахры?

Г ы й н и я т. Минем тамагым кипте, эчәсем килә.

Һ у б е р т. Эчәсең килә? Ләкин, доктор әфәнде үзеннән башка бернәрсә дә бирмәскә кушты, көт, ул хәзер килер. Син йоклаган арада, мин диванга ятып торган идем, йокыга киткәнмен. Гаҗәеп бер төш күрдем. Сезнең халык төшкә ышана бугай. Бәлки, син аны миңа юрап бирерсең?

Г ы й н и я т. Минем эчәсем килә.

Һ у б е р т. Әйтәм бит, доктор әфәнде үзеннән башка бирергә кушмады. Тыңла, мин сиңа төшемне сөйлим. Җәй көне икән, дим, мин бик матур бер юл белән барам, ләкин барган саен юлым бетә, тарая бара, ахыр чиктә тар сукмакка, аннан очсыз-кырыйсыз сахрага әйләнде. Анда инде агач, үсемлекләр дә күренми, бөтен җирдә эссе ком гына. Шулай итеп берьялгызым сахра буйлатып барам...

Г ы й н и я т. Су бирегез, су!

Һ у б е р т. Менә бервакытны сәмум җиле исә башлады, әйтерсең лә Ходаем җиде тәмуг утын минем өскә китереп ташлады. Хәлем бетте, көчем китте, мин егылдым җиргә йөзтүбән. Аңга килеп күземне ачсам, авыз кипкән, тел әйләнми, үз сулышым үземә ут кебек.

Г ы й н и я т. Су бирегез, мин үләм.

Һ у б е р т. Син түземсез кеше икәнсең, сөйләп бетергәнне көт.

Г ы й н и я т. Кирәкми, күрәсез бит, мин янам.

Һ у б е р т. Нишлим соң, доктор әфәнде кушмагач. Аннан, монда су да юк. *(Флягасыннан, тавышлатып, стаканга су сала.)*

Г ы й н и я т. Әнә шул судан бирегез.

Һ у б е р т. Бу су түгел, лимонад.

Г ы й н и я т. Агу булса да бирегез. Бер генә йотым эчерегез. Мин сезгә чертежларның кайдалыгын әйтәм.

Һ у б е р т. Әһә, әйтәсең?

Г ы й н и я т. Әйтәм, тик зинһар өчен бирегез.

Һ у б е р т. Әүвәле әйт.

Г ы й н и я т. Күрәсез бит, минем хәлем юк, аның кайдалыгын сөйләп бирер өчен башта миңа көч кирәк.

Һ у б е р т. Мә, эч. *(Лимонадлы стаканны бирә.)*

Гыйният йотлыгып эчә.

Г ы й н и я т. Мөмкин булса, тагын берне бирегез.

Һ у б е р т тагын бирә.

Менә шулай, инде хәзер мин сөйли алам... Тыңла син, фашист!.. Кайчан булса да бер көн килер – бу газап чигүләребезнең җәзасын күрерсез, суд залларында, оятсыз күзләрегезне ялтыратып, кеше үтерүчеләр булып утырырсыз. Шул чагында сезгә балаларын җуйган картлар «Үлем!» диярләр, аталарын җуйган балалар «Үлем!» диярләр, ирләрен җуйган хатын-кызлар «Үлем сезгә!!!» дип кычкырырлар.

Һ у б е р т. Җитәр, татар көчеге!.. (*Бөтен көченә суга.*)

Гыйният егыла. Звонок бирә, С а к ч ы керә.

Алыгыз!

Гыйниятне өстерәп китәләр. Р о з е н б а х керә.

Р о з е н б а х. Капитан әфәнде, коточкыч хәбәрләр! Мәскәү янында безнең гаскәрләр һәлакәткә очраган!

Һ у б е р т. Нинди һәлакәткә?

Р о з е н б а х. Руслар каты һөҗүмгә күчкәннәр, бер-бер артлы бик күп шәһәрләрне алганнар. Безнекеләр тәртипсез рәвештә чигенәләр.

Һ у б е р т. Юк, моның булуы мөмкин түгел, мондый ялганны кем тарата!..

Р о з е н б а х. Ышаныгыз, капитан әфәнде, бөтен Англия һәм Америка радиостанцияләре бирәләр.

Һ у б е р т. Обер-лейтенант! Тоткыннар исемлеген бирегез.

Р о з е н б а х. Григорий Захаров – партизан.

Һ у б е р т. Атарга!

Р о з е н б а х. Мария Савчук – билгесез профессия кешесе.

Һ у б е р т. Исле газга бирергә.

Р о з е н б а х. Екатерина Харламова – медицина хезмәткәре.

Һ у б е р т. Циклон аша үткәрергә!

Р о з е н б а х. Исак Драверт – ялган документ ясаучы.

Һ у б е р т. Асарга!

Р о з е н б а х. Гыйният Галимҗанов.

Һ у б е р т. Овчаркага биреп талатырга!

Аягы яралы хәлдә, Л и д а н ы җитәкләп кертәләр.

Мошковская?!

Р о з е н б а х. Ул кыз син идең?..

Л и д а. Әйе, мин идем!..

У т с ү н ә.

ИКЕНЧЕ КҮРЕНЕШ

Шул ук комендатура, пәрдә ачылганда, Лида, бер ноктага карап, күңелдән шигырь укып утыра.

Л и д а. Карлар улы славяннар,
Кайгы сездән китәчәк,
Бар тираннар беткән кебек,
Бу тиран да бетәчәк.

Һ у б е р т керә.

Һ у б е р т. Йә, промышленник кызы, уйладыңмы?

Л и д а. Уйладым.

Һ у б е р т. Нинди карар?

Л и д а. Актык сулышыма кадәр бирешмәскә булдым.

Һ у б е р т. Руска хас кирелекне дәвам иттерәсең?

Л и д а. Бу кирелек түгел, батырлык ул! Бөтен Европаны талап җыйган корал белән, яшел аждаһа, соры бүреләр, чуар юлбарыс сурәтләре төшерелгән танк, пушка, машиналар белән котыбызны алып, тез чүктерергә теләгән идегез, ләкин булдыра алмадыгыз.

Һ у б е р т. Мин соңгы тапкыр сорыйм, туры җавап бир: кемнәр иде синең иптәшләрең?

Л и д а. Мин сезгә башта ук әйттем: ул турыда бернинди дә сорау бирмәгез, мин Фуат Галимҗановны коткаруда катнаштым, мине газаплау, асу, кисү өчен сезгә җитәрлек материал бит. Әмма ничек һәм кемнәр белән башкаруым, ансын инде ишетә алмассыз.

Һ у б е р т. Алыгыз!

Лиданы алып китәләр. Р о з е н б а х керә.

Р о з е н б а х. Наҗия Галимҗанованы китерделәр.

Һ у б е р т. Кертегез!

Розенбах китә. Н а җ и я керә.

Син миңа бүген нәрсә эшләвең, кайларда булуың турында сөйләп бир.

Н а җ и я. Мин бүген, төнге сменада эшлисе булганга, көне буе өйдә булдым. Кичке алтыда эшкә киттем. Конторага чакырдылар, барсам – полицейский көтеп утыра иде, ул мине үзе белән монда алып килде.

Һ у б е р т. Алтыдан соң бер җирдә дә булмадың?

Н а җ и я. Юк, чөнки ул мөмкин дә түгел, бездә хәрби охрана, администрация рөхсәтеннән башка капка төбенә дә килә алмыйбыз.

Һуберт. Син берәр әйбер югалтмадыңмы?
Нажия. Безнең өйдән югалган әйберләр күп, бездә сезнең солдатлар тора...
Һуберт *(бүлдереп).* Юк, мин ул турыда әйтмим. Синең шәхси әйберең турында сүз бара.
Нажия. Андый әйбер югалтканым юк.
Һуберт. Уйлап кара.
Нажия. Һич хәтерләмим, нәрсә булыр икән ул?
Һуберт. Яулык.
Нажия. Нинди яулык?
Һуберт. Кулъяулыгы.
Нажия. Минеке икәнен каян беләсез?
Һуберт. Чөнки аңар синең монограммаң язылган. Менә ул! Таныйсыңмы?
Нажия. Таныйм.
Һуберт. Димәк, синеке?
Нажия. Әйе, минеке.
Һуберт. Син аны кемгә биргән идең?
Нажия. Беркемгә дә бирмәдем.
Һуберт. Дөрес сөйлә, син аны бойнядa ит урлап тотылучы румын солдатына бүләк иткәнсең.
Нажия. Бу – акылга сыймый торган уйдырма!
Һуберт. Ләкин, аның әйтүенә караганда, син аның белән бик якын бәйләнештә булгансың. Хәтта аның белән Румыниягә качып китәргә йөргәнсең.
Нажия. Бар да ялган. Минем гомумән, румыннар белән бернинди дә бәйләнештә булганым һәм яулык та бүләк иткәнем юк. Минем сүзләремнең дөреслеген Әсфан Абдрахманов раслар. Чөнки мин ул яулыкны аңар бүләк иткән идем.

Розенбах керә.

Розенбах. Капитан әфәнде, көткән кешегез кайтты.
Һуберт. Яхшы. Бу кызны алыгыз.

Розенбах белән Нажия китә. Әсфан керә.

Әсфан. Капитан әфәнде, мине сорагансыз икән.
Һуберт. Нигә бик озак йөрдең?
Әсфан. Урамда облавага эләктем.
Һуберт. Яулыгыңны төшереп калдыргансың. Мә, ал! *(Өстәлгә ташлый.)*
Әсфан. Юк, капитан әфәнде, бу минем яулыгым түгел.
Һуберт. Синеке, ал!
Әсфан. Әйтәм бит, капитан әфәнде, минем мондый яулыгым булганы юк.

Һ у б е р т. Ялган! Мин синнән әйттерермен... Тиреңне тунармын...

Ә с ф а н. Минем беркемнән дә мондый яулык алганым юк.

Һуберт звонок бирә. Н а җ и я белән Р о з е н б а х керә.

Һ у б е р т. Галимҗанова, Абдурахманов син биргән яулыкны тана, үз алдында расла.

Ә с ф а н. Юк, мин аны үзем раслыйм!.. *(Револьвердан ата.)*

Һуберт егыла.

П ә р д ә.

ДҮРТЕНЧЕ ПӘРДӘ

БЕРЕНЧЕ КҮРЕНЕШ

Шәйхи карт өе. Бу йорт станция тирәсендә булганга, һәрвакыт паровоз тавышы, үтеп киткән поезд авазлары ишетелеп тора. Вакыт кич. Ш ә й х и к а р т, көйләп, аяк киеме төзәтеп утыра.

Ш ә й х и. Заманалар авыр, михнәтләр күп,
Дуслар кирәк дөнья көтәргә...

О с т а п керә.

О с т а п. Исәнмесез?

Ш ә й х и. Исәнме, Остап Тимофеевич, әйдә, утыр.

О с т а п. Рәхмәт, мин сиңа бик ашыгыч бер йомыш белән кергән идем.

Ш ә й х и. Сөйлә, Остап Тимофеевич, нинди йомыш ул?

О с т а п. Без бүген бер иптәшебезне жандарм кулыннан коткардык. Менә шуны берничә генә сәгатькә сездә тотып булмасмы?

Ш ә й х и. Кем соң ул?

О с т а п. Галимҗанов.

Ш ә й х и. Гыйниятме?

О с т а п. Түгел, Фуаты. Аның тормышы куркыныч астында.

Ш ә й х и. Хәзер кайда соң ул?

О с т а п. Моннан ерак түгел. Маркеловлар өе түбәсендә.

Ш ә й х и. Бар, бакча артлатып кына кертегез.

Остап китә. Бүлмәдән С а х и б ә чыга.

С а х и б ә. Кем бар иде?

Ш ә й х и. Остап Тимофеевич Бондаренко.

С а х и б ә. Беркөн урамда күргән идем, бик йолкышланган.

Ш ә й х и. Йолкышланырсың, ул бит хәзер стахановчы Бондаренко түгел, вокзалда носильщик.

С а х и б ә. Нишләп йөри?

Ш ә й х и. «Бик әйбәт пассажирым бар, квартирага кертмәссезме?» – дип сорый.

С а х и б ә. Кеше җибәрергә ярамаганны белә торгандыр бит.

Ш ә й х и. Белә дә, пассажиры бик әйбәт кеше икән, мин китерергә куштым.

С а х и б ә. Китерергә куштың? Юк, юк, кертмим. Бусагамнан да атлатмыйм.

Ш ә й х и. Ярый инде, дулама, кунар да чыгар, өең ашалмас.

С а х и б ә. Квартальныйлар белеп штраф салсалар?..

Ш ә й х и. Түләрбез, андый кеше өчен жәл түгел. Ерак җирдән килгән кеше булса, ашыйсы-эчәсе килер. Самавыр куеп җибәр.

С а х и б ә. Суым да, күмерем дә юк!

Ш ә й х и. Табарсың әле. *(Тәрәзә чиертәләр.)* Әнә килделәр!.. *(Чыгып китә.)*

Бераздан, өс-башлары тәртипсез хәлдә, Ф у а т керә.

С а х и б ә. Тукта, тукта, таныш кеше түгелме?

Ф у а т. Исәнме, Сахибә апа.

С а х и б ә. Син ничек монда?

Ф у а т. Кунакка кайттым, шәһәрегездә төнлә йөртмиләр икән. Сездә кунып чыгарга булдым.

С а х и б ә. Бик әйбәт иткәнсең. Безнең Хөснулла да синең кебек югалды бит. Йөргән җирләреңдә күрмәдеңме?

Ф у а т. Юк шул, Сахибәттәй, ул бит армиядә иде. Үзебезнекеләр ягындадыр.

Ш ә й х и керә.

С а х и б ә. Һи, карт юләр, карт юләр, Фуат дисәң ни була иде.

Ш ә й х и. Сине чәпчетәсем килде. Хи-хи-хи. Самавыр куй дисәм, күмерем юк, дисең инде.

С а х и б ә. Фуат кебек кунак өчен самавырын да куярмын, сый-хөрмәтен дә табармын. *(Китә.)*

Ф у а т. Шәйхи абый, син мине гафу ит инде, тыныч тормышыңны борчыдым.

Ш ә й х и. Юкны сөйләмә, энем, мин бит – совет кешесе, күбрәген дә эшлисе иде дә...

Ф у а т. Монысы өчен дә бик зур рәхмәт. Бигрәк тә теге вакытны Әбузәр оештырган кара ниятле собраниене җимерүең беркайчан да онытылмас.

Ш ә й х и. Әйе, кызыклы собрание иде ул. Шуннан соң Әбузәргә аю мае сөрткәндәй булды. Эшкә димләп йөрүне теленә дә алмый башлады.

Ишек шакыйлар.

Син бар теге якка. Хәвеф-хәтәр булса, тамак кырырмын. Тәрәзә аша бакчага төшәрсең.

Фуатны бүлмәгә кертеп җибәрә. Тышка чыгып китә. Кызмача-исерек Ә б у з ә р белән керә.

Энем, Әбузәр, нишләп болай вакытсыз?

Ә б у з ә р. Станциягә төшкән идем, ике кешенең артымнан күзәтеп йөргәнен сиздем, аптырагач, буфетка да кереп утырып карадым, югалгандай булганнар иде, кайтырга чыксам, тагын артымнан килә башладылар.

Ш ә й х и. Шүрләдем, диген, хи-хи-хи...

Ә б у з ә р. Шүрләрсең. Хәзер бит кеше үтерүне бернигә дә күрмиләр.

Ш ә й х и. Анысы дөрес, кешеләр бозылды... Һәркөнне талаулар, чишендерүләр булып тора. Әле бүген станциядә ике жандармны үтереп...

Ә б у з ә р. Ишеттем лә!.. Кайтасы җир ерак, вакыт та бик соң, мин сездә генә кунып китим инде.

Ш ә й х и. Юк, энем Әбузәр, кеше кертергә кушмыйлар бит, приказ белән тыялар.

Ә б у з ә р. Мин бит килмешәк түгел, шушы җирнең кешесе. Аннан минем шәһәр комендантыннан бирелгән «Теләсә кайда, теләсә нинди сәгатьтә йөри ала» дигән документым бар.

Ш ә й х и. Бардыр, юк димим. Ләкин безнең квартальный бик усал кеше. Сине кундырып, үз башыма бәла алыр хәлем юк.

Ә б у з ә р. Алай... Нишләргә инде?.. Син бервакытны өеңне сатарга йөргән идең, кире уйладың, ахры.

Ш ә й х и. Алучы булса, хәзер дә сатар идем, юк бит ул.

Ә б у з ә р. Комиссионный хакына килешә алсак, мин сиңа алучы табам. Теге ягын карыйм әле, ничә тәрәзәсе бар икән.

Ш ә й х и *(аркылы төшеп)*. Син, энем, анда кермә инде. Сахибәттәң чишенеп яткан, каты авырый ул.

Ә б у з ә р. Бүген генә урамда күрдем, бернәрсәсе юк иде.

Ш ә й х и. Аның бит баш өянәк чире бар. Кисәктән генә

егыла да авырый башлый. Нишләрбез икән, энем, мин ятарга җыена идем.

Әбузәр. Өлгерерсең әле, төн озын.

Шәйхи. Син алай дисең дә бит, таңнан аяк киемнәре белән базарга чыгасым бар. Син, энем, кит инде, мин ишекне бикләп ятыйм.

Әбузәр. Юк, мин беркая да китмим. Менә шунда ятам да йоклыйм. *(Киемнәрен салып, урын әзерли.)*

Шәйхи. Кара әле, энем Әбузәр... Мин квартальныйны... *(Китә башлый.)*

Әбузәр. Ярый инде, ярый, каныма тоз салма. Китәм дидем бит. *(Китә.)*

Шәйхи озатып керә. Бүлмәдән Фуат чыга.

Фуат. Киттеме?

Шәйхи. Әйе, көчкә озаттым. Эт шикелле бәйләнде бит, әллә сизенде микән?

Фуат. Юктыр. Андыйларны һәр көнне чүпләп торалар. Чыннан да куркуыннан кергәндер. *(Тәрәзә чиертәләр.)* Тагын кем бар икән?

Шәйхи. Бусы үз кеше. *(Чыгып китә.)*

Калын итеп киенгән Мартынов белән Остап керә.

Фуат. Максим Савельевич! Сез ничек монда?

Мартынов. Хәлеңне белергә килдем. Йә, үзеңне ничек хис итәсең?

Фуат. Болай яхшы. Минем турыда аталарча кайгыртучанлык күрсәтеп, дошман тырнагыннан тартып алуыгызга бик зур рәхмәт. Мин бит дөньяда яшәү өметемне өзгән идем. Сез миңа яңадан тормыш бирдегез. Бүгеннән башланган икенче гомеремнең киләчәге сезнең ихтыярыгызда булачак. Тик Лида кызганыч... Минем өчен яшь-яшь кыз баланың гомере чикләнде. Беренче булып охранага ул бит ташланды. Ләкин качып өлгерә алмады. Жандарм пулясыннан яраланды...

Мартынов. Әйе, батыр йөрәкле кыз иде. Ләкин мин аның үзенә катнашырга кушмаган идем, мин бары тик аның аша тиешле иптәшләргә хәбәр итәргә генә теләгән идем, ә ул түзмәгән, иң җаваплы, иң авыр эшкә үзе алынган... Без бүген немецларның көньяк командованиесенең оператив сугыш планын кулга төшердек. Менә шул планны үзебезнекеләргә илтеп җиткерүне Батько сиңа тапшырды.

Фуат. Мин, әлбәттә, аны үтәрмен, тик план, чертежларны табу заданиесе минем өстә кала бит.

Мартынов. Бу задание аннан да әһәмиятлерәк, икенчедән, сине монда артык тотарга да ярамый. Чөнки Нәҗия белән Әсфанны да кулга алдылар.

Фуат. Кайчан?

Мартынов. Моннан берничә сәгать элек.

Күке тавышы.

Остап. Бу безгә, китәргә вакыт.

Мартынов. Син хәзер фронт ягына китә торган поездда кочегар булып юлга чыгасың. Ул киемнәрне сал, менә боларны киярсең.

Фуат чишенеп киенә.

Валуйкага җиткәч, Роман Дорофеевич дигән кешене эзләп табарсың. Ул сине фронт аша озатыр. Менә документларың.

Фуат. Максим Савельевич, әгәр дә сезгә әткәй белән хәбәрләшергә мөмкин булса, сәламемне аңар ирештерегез, ул мине кичерсен. Тапшырган әманәтемне намус белән саклау түземлеге алдында баш иям.

Мартынов. Үзебезнекеләргә барып җиту белән немецларга күмер бирмәү эшенең уңышлы үтәлеп баруын, яшерен организациянең көннән-көн үсүен, радиостанция, типография, корал базасының оештырылуын телдән сөйләрсең. Менә бу сандык ике катлы. Астында немец командованиесенең планы булыр. *(Ачып күрсәтә.)*

Остап. Фонареңны кулыңа тот. Кара, син чын-чыннан кочегарга әйләндең, точно.

Фуат. Болай ярыйсы бугай, тик бит-кул гына аграк түгелме?

Остап. Аларны юлда буярбыз.

Китәләр, Шәйхи озатып керә. Бүлмәдән Сахибә чыга.

Сахибә. Әйдәгез, самавырым кайнады. Бәлеш, кунак кайда?

Шәйхи. Китте.

Сахибә. Нишләп китте? Ул бит кунарга кердем дигән иде.

Шәйхи. Шулай дигән иде дә, ни өчендер китәргә булды.

Сахибә. Җибәрмәскә иде. Аның өчен сөткә тәбә куырдым. Самавыр кайнаттым.

Шәйхи. Әй, карчык, карчык, дөнья хикмәтләрен аңлауда син артта шул. Беләсеңме кем ул? Бая вокзалда жандармнар кулыннан коткарылган кеше турында сөйләгән идең бит. Шул кеше Фуат булган. Хәзер аңарда ашау кайгысы түгел.

С а х и б ә. Кунакка кайттым дигән була, белмәгәнгә салышып, мондагы хәлләрне сораша. Үзе әнә нинди хәлдә икән. Мескеннәр, бөтен семьялары белән җәфа чигәләр. Кем белә, бәлки, безнең Хөснулла да шулай йөри торгандыр... Яңадан тотылмаса ярар иде.

Ш ә й х и. Тотылмас, утны-суны кичкән егет ул. Аның монда киемнәре калды. Иртәгә әбисенә илтеп бирерсең, тик, кара аны, күзеңне ачып йөр, аларда солдатлар тора.

С а х и б ә *(иснәп)*. Ятарга кирәк.

Ш ә й х и. Син бар, мин утырам әле.

Сахибә китә, Шәйхи эшләргә утыра. Тәрәзә чиертәләр, чыгып китә. О с т а п белән керәләр.

Йә, ничек?

О с т а п. Илтеп тапшырдым, озакламый китәргә тиешләр. Ләкин облава булмаса ярар иде, команда белән жандармнар килделәр.

Ш ә й х и. Юкка ашыккансыз, бер-ике көн бездә дә торырга була иде.

О с т а п. Ничего, аларның бүген күзләре тонган чак. Безнекеләр бит бәргәннәр.

Ш ә й х и. Ничек?

О с т а п. Һөҗүмгә күчкәннәр. Немецлар бөтен фронт буйлап качалар, точно.

Ш ә й х и. Авызыңа бал да май, каян ишеттең?

О с т а п. Менә мә, укырсың, соңыннан башкаларга бирерсең.

Ш ә й х и. Тимофеевич, утыр әле... Кайнаган самавыр бар. Чәй эчеп җибәрик.

О с т а п. Вакытым юк, мин хәзер китәм. Исән-сау котылуларын белдереп, безнең турыдан узганда сызгыртып китәргә булганнар иде. Мин шуны гына көтәм. *(Шәйхи картның төзәткән аяк киемнәренә күзе төшеп.)* Кара, Шафееч, син бик әйбәт эшли башлагансың, точно.

Ш ә й х и. Башыңа төшсә, башмакчы буласың, диләр бит. Шуның шикелле, мин дә өйрәндем. Теләсәң, әйдә, сине дә компаниягә алам.

О с т а п. Юк, мин бу профессиямне немецлар китми ташламыйм.

Ш ә й х и. Файдалыракмы?

О с т а п. Эш анда түгел, Шафееч, мин хәзер носильщик, теләгән җиремә керә алам, теләгән кешемне күрә алам, теләгән чагымда шәһәрдә йөри алам, точно. Нигә болар китмиләр икән?

Ш ә й х и. Эшләре бетмәгәндер, тимерьюлчыларның хезмәте шундый бит. Китәргә дигәч тә, анысын алырга, монысын салырга, төрле җиргә кул куярга кирәк.

О с т а п. Шулай да озакладылар. Әллә барып килергәме икән?

Ш ә й х и. Әнә поезд килә!..

Сүзсез катып калалар. Көчле сызгыртып үтеп киткән поезд тавышы ишетелә.

О с т а п. Шафееч, китте бит!

Ш ә й х и. Аллага шөкер, котылды...

О с т а п. Точно!

У т с ү н ә.

ИКЕНЧЕ КҮРЕНЕШ

Элекке Галимҗановлар квартирасы. Солдат казармасына әйләндерелгәч, тәрәзәләре ватылган, мебельләре җимерелгән. Пәрдә ачылганда, сәхнәдә беркем дә юк, бераздан Х ә з и н ә белән В р а ч чыга.

Х ә з и н ә. Шулай ук ул бала терелмәс микәнни?

В р а ч. Хәзергә әйтүе кыен, аның өчен стационар дәвалау кирәк. Менә шушы рецепт белән дару эчереп торыгыз. Ләкин ялгыз калдырудан сакланыгыз.

Х ә з и н ә. Минем бит беркемем дә юк. Атасы төрмәдә, абыйсы...

В р а ч. Әйе, әйе, бик яхшы беләм. Фуат Гыйниятович минем танышым иде. Мине монда иптәш Мартынов җибәрде. Зинһар өчен, немецларга белдерә күрмәгез, алар мондый авыруны, бигрәк тә безнең кешеләрне тотмыйлар. Карета таба алсак, бүген килеп алырбыз. Хәзергә хушыгыз.

Хәзинә озата чыга. З а һ и д ә белән керә.

Х ә з и н ә. Доктор әйтә: «Карета таба алсак, килеп алырбыз», – ди.

З а һ и д ә. Дөрес булыр микәнни?

Х ә з и н ә. Шулай инде, кодагый, баланы харап иттеләр. Аны бит ундүрт ай буена ничек кенә газапламаганнар? Мондагы иптәшләрен әйттерергә теләгәннәр.

З а һ и д ә. Солдатларың кайда?

Х ә з и н ә. Бая мин югында киткәннәр. Урын-җирләрен дә алганнар. Бөтенләйгә олагырга йөриләр, ахры. Безнекеләр Сталинградта немецларны бик каты тукмаганнар, ди.

З а һ и д ә. Шулайдыр, урам аша чыгарлык түгел. Шәһәргә машиналар тулган.

Х ә з и н ә. Үз хәлең ничек?

З а һ и д ә. Бүген тагын йоклый алмадым. Тәрәзә төбенә таяндым да Әсфанны аскан базар мәйданына карап төн уздырдым. Һаман шунда асылынып тора шикелле. Хәзер инде елый да алмыйм. Кайчагында сөйли торган сүземне онытам. Нәҗия кебек, мин дә акылдан язмасам ярар иде.

Х ә з и н ә. Юкны сөйләмә, кодагый, авыр булса да түз, онытырга тырыш.

З а һ и д ә. Әй, кодагый, ничек аны онытырга? Үз үлеме белән үлгән булса, «үлмәктән калмак юк» дияр идең дә әкренләп онытыр идең. Бигрәк үкенечле үлем булды бит.

Х ә з и н ә. Җизнәсе нишли?

З а һ и д ә. Нишләсен?! Эчә дә чалган үгез кебек гырылдап йоклый. Бернәрсә сорасаң, акыра, бакыра. Картайгач, юк гадәткә өйрәнде. Кулы белән уйный башлады.

Х ә з и н ә. «Ялгыз агач өй булмас, ялгыз егет би булмас», – дигән бабайлар. Бик дөрес.

З а һ и д ә. Асия турында хәбәр бар.

Х ә з и н ә. Нишләп тора икән?

З а һ и д ә. Дриздинин дигән шәһәрдә асылынып үлгән.

Х ә з и н ә. Бик әйбәт булган, бер себерке кимегән.

Җырлап, бүлмәдән Н а җ и я чыга.

Н а җ и я. Ак күгәрчен, күк күгәрчен
Күктә уйнарга ярата;
Күктә гизеп, күктә йөзеп,
Бар шатлыгын тарата.

Тәрәзәгә йөгереп бара.

Н а җ и я. Әсфан!.. Бу синме?.. Әйдә, әйдә, өйгә кер. Нигә миңа эндәшмисең? Үпкәң зур шул миңа... Синең үлемеңә мин генә сәбәпче булдым... Ах, Розенбах!.. Килмә, килмә каршыма, син җиттең бит минем башыма. Коткарыгыз, коткарыгыз, ярдәм итегез. Ул мине алырга килә.

Х ә з и н ә. Чү, кызым, сабыр ит.

Н а җ и я. Дәү әни, ул кабахәт немец мине үз янына чакыра.

Х ә з и н ә. Син бармадыңмы?

Н а җ и я. Куып җибәрдем.

Х ә з и н ә. Бик яхшы иткәнсең, кызым.

Н а җ и я. Дәү әни, яңадан килер микән?

Х ә з и н ә. Юк, кызым, килмәс инде.

Н а җ и я. Килсен иде, мин бит аны сагындым.

Х ә з и н ә. Кемне әйтәсең, кызым?

Н а җ и я. Әсфанны.

Х ә з и н ә. Ә... килер, кызым, килер. Эше бетмәгәндер.

Н а җ и я. Дәү әни, Казанга кайчан барасың?

Х ә з и н ә. Тиздән, кызым, тиздән. Үзебезнекеләр килгәч тә барам.

Н а җ и я. Күрәсең бик киләме?

Х ә з и н ә. Килми ни. Минем анда ике кызым, бер улым бар.

Н а җ и я. Барганда мине дә үзең белән алырсың, яме? Мин анда концерт бирермен. Беренче итеп «Кулъяулыгым» көен җырлармын.

Кулъяулыгым минем, ай, бар иде,
Бизәкләре зәңгәр, ал иде;
Аллы-зәңгәр чәчәк бәйләменә
Алыштырмас гүзәл яр иде.
Җырларымның иң тәмлесен җырлап,
Төн йокламый сиңа чиккән идем;
Чын мәхәббәт, татлы хисләремне
Күз нурларым аша сипкән идем.

Үксеп еларга керешә.

Х ә з и н ә. Елама, кызым, елама, әйдә бүлмәгә. *(Җитәкләп китә башлый.)*

З а һ и д ә. Кодагый, Гыйниятулла кода кайта түгелме?

Х ә з и н ә. Кая?

З а һ и д ә. Әнә капкадан кереп килә.

Х ә з и н ә. Әйе, ул бугай. Мәле, кодагый, Наҗияне бүлмәгә озат. *(Хәзинә тышка чыгып китә.)*

Заһидә белән Наҗия бүлмәгә уза. Г ы й н и я т белән Х ә з и н ә керә.

Х ә з и н ә. Әйдә, бәбкәем, әйдә, Гыйниятуллам.

Г ы й н и я т. Тукта, әнкәй, башым әйләнә...

Х ә з и н ә. Менә, балам, шунда утыр.

Г ы й н и я т. Әнкәй, Наҗия кайттымы?..

Х ә з и н ә. Кайтты, улым, кайтты.

Г ы й н и я т. Кая соң ул, күренми.

Х ә з и н ә. Күршеләргә кергән иде. *(Заһидә бүлмәдән чыга.)*

Г ы й н и я т. Бу кем, кодагый түгелме?

З а һ и д ә. Әйе, кода, мин. Исән кайттыңмы?

Г ы й н и я т. Менә, күргәнегезчә. Үзегез нишләп торасыз?

З а һ и д ә. Сорама, кода, безнең Әсфанны астылар...

Г ы й н и я т. Ишеттем, авыр кайгыгызны уртаклашам. Елама, кодагый. Батырларча үлгән ул, рәхмәт аңар. Әнкәй, син нигә сөйләшмисең? Минем кайтуым сиңа шатлык түгелме?

Х ә з и н ә. Шатлык, улым, шатлык, ләкин минем башым эшләми. Өнемме соң бу, әллә төшемме?

Г ы й н и я т. Өн, әнкәй, өн. Гыйниятуллаң янында! Син мине көтмәгән идең инде.

Х ә з и н ә. Шулай иде шул, анда кергән кешеләрнең берсе дә кайтмый иде, сине ничек чыгардылар соң?

Г ы й н и я т. Монда җыясы ризыгым булгандыр.

Нажиянең елаганы ишетелә.

Кем бар анда, нигә елый ул?

Х ә з и н ә. Әй, улым, безнең өйдә тагын фаҗига!.. Нажия акылдан язды.

Г ы й н и я т. Кызым, Нажия!.. *(Бүлмәгә кереп китә.)*

З а һ и д ә. Әйтмәскә иде, кодагый.

Х ә з и н ә. Ничек яшерим? Ул бит барыбер күрер иде. Ичмасам, больницага урнаштыра алмадык. Күзе белән күрмәсә, ул кадәр булмас иде.

З а һ и д ә. Ярый, кодагый, мин кайтыйм инде.

Х ә з и н ә. Утыр әле.

З а һ и д ә. Башым авырта башлады. *(Китә.)*

Бүлмәдән Г ы й н и я т чыга. Ишек яңагына сөялә.

Г ы й н и я т. Әнкәй, ул мине танымый, бала атасын танымый...

Х ә з и н ә. Әйе, улым, ул хәзер бернәрсә дә аңламый.

О с т а п керә.

Г ы й н и я т. Һу!.. Остап Тимофеевич, әйдә, түрдән уз.

О с т а п. Узмыйм. Мин синнән бер нәрсә турында гына сорарга килдем. Немец этләренә эшләргә сүз биргәнсең, диләр, шул сүз дөресме?

Г ы й н и я т. Әйе, Остап Тимофеевич, дөрес.

О с т а п. Син, Галимҗанов, эшләргә булдың?

Г ы й н и я т. Үзем генә түгел, сезнең кебек карт шахтерлар белән бергәләп эшләргә булдым.

О с т а п. Аз гына намусы булган кеше немецка эшләмәс. Их, Гыйният, без синнән моны көтмәгән идек. Кырык ел бәйрәм ашларыбызга йөрештек. Кырык ел шатлык, кайгыларыбызны бергә бүлештек.

Г ы й н и я т. Остап Тимофеевич...

О с т а п. Аңламыйм мин сине, Гыйният, аңламыйм!..

П ә р д ә.

БИШЕНЧЕ ПӘРДӘ

БЕРЕНЧЕ КҮРЕНЕШ

Шахта эче – рудничный двор. Төрле якка китә торган вагонетка юллары. Арткы планның бер ягында – водопровод будкасы, икенче якта – электротрансформатор, уртада – клеть. Бер читтә телефон будкасы. Ара-тирә әйбер күтәреп узалар. Еракта тимер-томыр тавышы, вагонеткалар авазы ишетелә.

Пәрдә ачылганда, Л а з а р е с к у белән П е т р а ч ч и о сакта тора.

П е т р а ч ч и о. Күңелсез, дустым Лазареску, күңелсез. Әгәр дә монда төнгә калырга туры килсә, акылдан шашарсың.

Л а з а р е с к у. Без инде – Россия белән чиктәш халык, русларны җиңгәннән соң, безгә өлеш тиячәк. Менә мин сезне аңламыйм. Өч-дүрт дәүләт аша монда килеп нигә сугышып йөри торгансыздыр.

П е т р а ч ч и о. Без, билгеле, бөек-империя өчен сугышабыз. Муссолини белән Гитлер бөтен илләрне үзләренә буйсындырачаклар. Димәк, без, итальян сугышчылары да, табыштан, бәлки, мәхрүм булмабыз. Ә сез менә ни өчен сугышасыз? Сезгә бит барыбер бернинди өлеш тимәячәк.

Л а з а р е с к у. Ә син үзең, Петраччио, рус җиренә килеп искиткеч баедыңмы? Ефрейтордан бүген ничә тапкыр йодрык алдың?

П е т р а ч ч и о *(кулын селтәп)*. Безнең кебек гади солдатларга шул инде ул. Туйдырды! Дөресен әйткәндә, Лазареску, бу җирдән башыңны тереләй алып китә алсаң, шуны зур бәхетең дип санарга кирәк. Белмим, ни белән бетәр бу сугыш. Хәтта биредә, тылда да, һәр минутта җаныңны алганнарын көтеп кенә тор.

Г а н с керә.

Г а н с. Нәрсә биредә такылдашасыз? Барыгыз урыннарыгызга!

Лазареску белән Петраччио китәләр. Г ы й н и я т керә. Телефонга бара.

Г ы й н и я т. Диффузорны бирегез. Остап Тимофеевичмы? Галимҗанов сөйли. Минем янга төшегез. Әйе, хәзер үк. *(Трубканы куя.)*

Ганс китә. О с т а п керә.

О с т а п. Нәрсә бар?

Г ы й н и я т. Хәзер генә мине комендант чакырган иде, Германиядән хуҗа килгән, бүген шахтаны кабул итү тантанасы була, ди. Сиңа ничек кенә булса да «кочегарны» күрергә, безгә нишләргә икәнен белергә кирәк. Моннан да уңайлы чакның булуы мөмкин түгел, чөнки шәһәрдәге бөтен начальство монда булачак.

О с т а п. Ярый, мин киттем. *(Китә.)*

Х ә з и н ә керә.

Х ә з и н ә. Менә ул кая икән!

Г ы й н и я т. Әнкәй, син нишләп килергә булдың?

Х ә з и н ә. Бер атнадан бирле кайтканың юк, сагындым, ашарга китердем. Әйдә, улым, җылы көйгә ашап ал.

Г ы й н и я т. Син, әнкәй, юкка минем өчен мәшәкатьләнеп йөрисең. Мине монда бик яхшы сыйлыйлар.

Х ә з и н ә. Дөресен әйткәндә, улым, мин сиңа икенче эш белән килдем. Кичә безнең шәһәрдә бик зур вакыйга булды.

Г а н с керә.

Нихәл син, сыбызгы.

Г а н с. А, матка, сәлам!

Х ә з и н ә. Син нишләп монда?

Г а н с. Күрәсез, шахта саклыйбыз.

Х ә з и н ә. Әллә кичәге пух-пухтан куркып төштегезме дигән идем.

Г а н с. Безнеке пух-пухтан курыкмаган. *(Узып китә.)*

Г ы й н и я т. Шуннан, әнкәй?

Х ә з и н ә. Нәрсә турында сөйли идем әле, улым?

Г ы й н и я т. Шәһәрдә булган ниндидер бер вакыйга турында.

Х ә з и н ә. Әйе, төнге сәгать икеләрдә үзебезнекеләр килделәр. Берничә сәгать буена вокзал тирәсендә дөп тә дөп, дөп тә дөп итеп торды. Шулкадәр шатландык инде.

Г ы й н и я т. Әйе, яхшы шатлык... Ярый әле яныгызга төшмәгән.

Х ә з и н ә. Яңадан килмәсләрме дип яктырганчы сакладык, ләкин килмәделәр. Вокзалның бернәрсәсе калмаган, диләр. Бүген анда таба беркемне дә җибәрмиләр. Аннан бүген Шәйхи карт килгән иде. Ул әйтә: «Тиздән үзебезнекеләр килер, улы Фуат кайтыр, Гыйнияткә әйт: эшләмәсен шуларга», – ди. Чынлап та, улым, әле соң түгел, ташла син бу эшеңне.

Г ы й н и я т. Сез мине аңламыйсыз, әнкәй...

Х ә з и н ә. Аңлыйбыз, бик яхшы аңлыйбыз. Төрмәдә сиңа

авыр булгандыр, шуңар күрә вәгъдә биргәнсең. Хәзер берәр хәйлә тап, авыруга сабыш. Кара инде кыяфәтеңә, кырынмаган, атна буена юынмаган. Кабердән чыккан әрвахка охшыйсың.

Гыйният. Алган эшемне ахырына кадәр җиткерим. Аннан кырынырмын да, юынырмын да.

Хәзинә. Белмим, улым, белмим. Бу эшеңнең ахыры ни белән бетәр.

Остап керә.

Гыйният. Йә, ничек?

Остап. Күрдем. Башларга куша. «Ләкин үзен саклап калу өчен кирәк булган чаралар күрелгәнме?» – ди.

Гыйният. Әйе, күрелгән. Газ дулкыны үтеп киткәнче, чандагы суга чумам. Аннан иске шахта авызына киләм. Калганы сезнең иректә.

Остап. Ул турыда кайгырма. Бөтен нәрсә җайлап куелган.

Әбузәр керә.

Гыйният. Син бар урыныңа, бер генә минутка да телефоннан китмисең. Мин сиңа «зыбак», ягъни кабыз дип сигнал бирермен. *(Әбузәрне күреп, сүзне икенчегә бора.)* Вентиляциягез эшләми, газны начар куасыз.

Остап. Бездән эш сорарга беләсез, ләкин техника куркынычсызлыгын тәэмин итмисез! Әйдә әле, мин сиңа күрсәтим.

Гыйният. Күрмичә дә бик яхшы беләм.

Остап. Юк, штейгер әфәнде, син башта барып кара. Аннан мине ачуланырсың.

Китәләр.

Әбузәр. Нәрсә турында болар сөйлиләр? «Зыбак» – бу ни дигән сүз икән? Немецча да андый сүзне хәтерләмим, русча да ишеткәнем юк. Татарча да?!. «Зыбак», «Тозак», «Йозак»... Һичбер нәрсә төшенмим. Шулай да Остап Бондаренко белән серләшеп йөрүе нәрсәгәдер бәйләнгән, әйе, әйе, бу юкка түгел. *(Чан артына яшеренә.)*

Гыйният керә.

Гыйният. Ярый, эш бетте бугай, калды фәкать нәтиҗә...

Һольцман, Розенбах, Һерман, Ганс һәм башкалар керә.

Розенбах. Таныш булыгыз, безнең намуслы штейгерыбыз Гыйният әфәнде Галимҗанов.

Һ о л ь ц м а н. А...

Г ы й н и я т. Мин сезне хәтерлим. Безнең әүвәлге хуҗабыз, Һольцман әфәнде.

Һ о л ь ц м а н. Аһа, ул мине онытмаган.

Г ы й н и я т. Сезне онытырга ярыймы соң?..

Р о з е н б а х. Әфәнделәр! Сезнең алдыгызда Гыйният әфәнде Галимҗанов. Башта ул да, руслар шикелле үк, безгә каршылык күрсәтте, ләкин кешеләрне дөрес тәрбия итү методыбыз аңар үз хатасын танырга мәҗбүр итте. Ул – хәзер безнең кеше. Гыйният әфәнде! Бөек Германия исеменнән рәхмәт әйтеп, кулыгызны кысарга рөхсәт итегез.

Һ о л ь ц м а н. Гыйният әфәнде, бәлки, сез дә бер-ике сүз әйтерсез.

Г ы й н и я т. Мин сүз сөйли белмим. Германия дәүләтенә ни дәрәҗәдә бирелгәнемне эшем белән күрсәтергә тырышырмын.

Р о з е н б а х. Алай булса, әйдәгез, безне антрацит участогы белән таныштырырсыз.

Г ы й н и я т. Сез бара торыгыз, мин диффузорга хәбәр итим. Бүген газны начар куалар.

Немецлар продолга кереп китәләр.
Г ы й н и я т телефонга бара. Чан артыннан Ә б у з ә р чыга.

Ә б у з ә р. Син кая?

Г ы й н и я т. Диффузорга хәбәр итим, шахтада газ күбәйде.

Ә б у з ә р. Син бар хуҗалар янына, мин үзем әйтермен.

Г ы й н и я т. Ә син нигә монда, нигә эшеңдә түгел?

Ә б у з ә р. Синең нишләргә теләвеңне беләсем килә. *(Гыйният кисәктән әйбер белән суга, Әбузәр егыла. Трубканы алып кычкыра.)*

Г ы й н и я т. Диффузор!.. Остап Тимофеевич, «Зыбак», «Зыбак», «Зыбак!!!»

Гыйният чанга чумарга бара, Әбузәр, торып, аңа ябыша.
Ике арада көрәш китә.

Ә б у з ә р. Әй, халык, хыянәт, сакланыгыз, газ килә!..

Ерактан, шаулап, газ килгәне ишетелә. Шашкан кыяфәттә немецлар йөгереп чыга.

Г ы й н и я т. Качмагыз, барыбер котыла алмассыз!..

У т с ү н ә.

ИКЕНЧЕ КҮРЕНЕШ

Шул ук шахта төзелеше. Пәрдә ачылганда, сәхнәдә дөм караңгы, еракта оркестр белән уйналган матәм маршы ишетелә. Бераздан Шәйхи белән Остапның кармалашып килгәне күренә. Шәйхи кулында шахтерлар лампасы, Остап кулында телефон аппараты.

Остап. Шафееч, син кайда?

Шәйхи. Биредә! Әйдә тизрәк.

Остап. Күрмим, бернәрсә дә күрмим, точно.

Шәйхи. Әллә синдә тавык күзе инде.

Остап. Булыр да. Ике ел немец шулпасы эчтек бит. Тавык күзен ит ашамаудан була, диләр. Көч тә, гайрәт тә бар икән үзебездә. Немецның мактаулы техникасын лепешкага әйләндерделәр, точно.

Шәйхи. Без нindидер бушлыкка килеп чыктык.

Остап. Бу рудничный двор булырга кирәк, точно.

Шәйхи. Әйе, менә электр будкасы.

Остап. Менә кран, точно. Ул чан тирәсендәрәк булырга тиеш.

Шәйхи. Тукта. Аяк астында нидер бар. Әйе, менә алар.

Остап. Бусы кем?

Шәйхи. Әбузәр хаин.

Остап. Димәк, Гыйнияткә чанга чумарга ул ирек бирмәгән.

Шәйхи. Өскә хәбәр ит, төшсеннәр.

Остап. Алло, алло, рудничный двор. Мәетне таптык. Прожекторлар белән төшегез.

Шәйхи. Их, Гыйният, Гыйният! Бу көннәрне күрү сиңа насыйп булмады.

Остап. Бездә аның эше калды, даны калды, Шафееч!

Прожекторлар белән керәләр, сәхнә яктыра, халык җыела.

Шәйхи. Юл бирегез, майор килә!

Халык ике якка аерыла, Фуат белән Мартынов һәм гаскәрләр керә.

Остап. Фуат Гыйниятович, менә ул!

Фуат. Максим Савельевич, бу фаҗига нишләп болай булды соң? Ул үлемгә үзе теләп бардымы?

Мартынов. Төрмәдән чыкканда, чынлап та ул шундый теләктә иде. Немецлар белән бергә үзен дә һәлак итү уенда иде. Мин аңар андый адымны атларга ярамаганны, дошманнан үчне алып та, исән калырга мөмкинлеген өйрәттем. Ул минем тәкъдимгә күнде. Ярдәмгә Остап Тимофеевичны бир-

дек. Алар икәүләп эшкә керештеләр. Без аның исән калуы өчен бөтен чараларны булдырган идек. Күрәсең, планыбызны Әбузәр хаин сизеп алган да аңар чанга чумарга ирек бирмәгән. Шулай итеп, меңгә якын фашист һәм хаиннәр белән үзе дә һәлак булган.

Ф у а т. Их, әткәй, әткәй! Күпме газап, күпме авырлыклар күрдең син...

О с т а п. Юл бирегез, анасы килә!..

Үзен мәгърур рәвештә тотып, вәкарь белән атлап, Х ә з и н ә керә. Гыйният янына тезләнә.

Х ә з и н ә. И улым, улым...
Андый яшерен-изге уең булгач,
Ник соң аны миңа әйтмәдең?..
Бирер идем сүзсез фатихамны,
Ачкан булсаң миңа теләгең...
Улым Фуат!
Мә, ал әманәтең,
Изге санап аны сакладык
(план, чертежларны тапшыра),
Илгә булган тирән мәхәббәтне
Зур корбаннар биреп акладык.
Сорыйм синнән шулар хөрмәтенә,
Минем алда хәзер тез чүгеп,
Сүзеңне бир, бәбкәм, үч алырга...

Ф у а т. Һәлак булган атам һәм анамның
Үлемнәре белән ант итәм:
Туган илем, бөек халкым өчен
Үч алырга тагын мин китәм.

Гыйниятнең гәүдәсен носилкага салып күтәреп китәләр. Музыка көчәйгәннән-көчәя бара.

П ә р д ә.

1944

ЧЫН МӘХӘББӘТ

Ун күренештә

КАТНАШУЧЫЛАР:

Гөләндәм.
Дәүран Арсланов – аның ире, инженер.
Һарун – яшь инженер.
Самойлов – очучы.
Коновалов – цех начальнигы,
соңыннан завод директоры.
Клавдия – аның хатыны, врач.
Акулина – Коноваловның әнисе.
Гөлҗиһан – Гөләндәмнең апасы.
Хәсәнша – пенсионер карт.
Мидхәт – ОРС начальнигы.
Бәрбәрия – сәүдә хезмәткәре.
Поподияс – медицина докторы.
Хәмидә – албан кызы, фельдшер.
Любица – каратаулы кызы, фельдшер.
Карт – колхозчы.
Ирина – директорның секретаре.
1нче солдат – Албания партизаны.
2 нче солдат – Албания партизаны.

БЕРЕНЧЕ КҮРЕНЕШ

Матур итеп җиһазландырылган зур бүлмә. Бер читтә язу өстәле, аның өстендә телефон. Янәшә бүлмәләргә китә торган берничә ишек. Урамда, тынлы оркестрда марш уйнап, гаскәрләрнең үтеп киткәне ишетелә. Оркестр әкренләп ерагая. Сәхнәдә Гөлҗиһан үзе генә. Ул гаскәрләрнең узып киткәнен тәрәзәдән карап кала да, бүлмә ишеген ачып, кемгәдер эндәшә.

Гөлҗиһан. Гөләндәм, тор инде, нәнәчем, тор.

Бүлмәдән арыган кыяфәттә Гөләндәм чыга.

Гөлҗиһан. Кайтканыңны ишетми калдым. Эш күп булган, ахры.

Гөләндәм. Төн буе яралыларны ташыдык. Кыямәт анда. Иртәнге 5 тә генә җибәрделәр.

Гөлҗиһан. Синең эшеңмени ул, нәнәчем? Син бит врач та, медсестра да түгел. Нишләп әле ул госпиталь дигәннәренә барып эләктең?

Г ө л ә н д ә м. Хәзерге вакытта врачлар да, медсестралар да җитешми. Эшләми утырасың, диделәр дә чакырдылар. Бармый буламы?..

Г ө л җ и һ а н. Ник булмасын? Минем яшь балам бар, дияргә иде. Өйдә утырып булмый дисәң, юньлерәк эш табарга була бит.

Г ө л ә н д ә м. Нинди эш? Яшь балам бар дип, очучылар мәктәбенең ахыргы курсыннан киткән идем. Шунда кайту турында гына уйланам.

Г ө л җ и һ а н. Авызыңнан җил алсын! Очучы булу турында уйлыйсы да юк. Сугыш булганчы, күкрәккә сугып, мин – очучы дип, борын күтәреп йөрергә була иде. Хәзер бөтенләй башка хәл. Һәркем үзе турында кайгырта торган вакыт.

Г ө л ә н д ә м. Юкка син алай...

Г ө л җ и һ а н. «Юкка» булмый ни... Әнә домуправ урыны бушаган, ди. Әхмәтне армиягә алганнар. Аның урынына кеше эзләтәләр икән.

Г ө л ә н д ә м. Минем эш түгел ул, туганым апа.

Г ө л җ и һ а н. Йә, бар, салкын су белән юынып ал. Күзләрең ачылыр. Югыйсә иснисең дә иснисең. Йокың туймаган. Белгән булсам, уятмаган булыр идем.

Гөләндәм сөлге тотып китә. Гөлҗиһан урын җыештыра. Кулына кәгазь, карандаш тотып, Х ә с ә н ш а керә.

Х ә с ә н ш а. Күршеләр өйдәме?

Г ө л җ и һ а н. Өйдә, өйдә, Хәсәнша абзый, өйдә. Нинди кәгазьләр тотып йөрисең?

Х ә с ә н ш а. Ремонт сезоны бит, фатирчыларның теләкләрен җыярга кушканнар иде.

Г ө л җ и һ а н. Син кем соң?

Х ә с ә н ш а. Кичә райсоветта йорт мөдире итеп куйдылар.

Г ө л җ и һ а н. Шулаймыни?

Х ә с ә н ш а. Шулайрак. Итәк-җиңнәрегезне җыеп йөрегез, коры тотармын!

Г ө л җ и һ а н. Син бит заводта эшли идең.

Х ә с ә н ш а. Шулай идем дә, сугыш башланыр алдыннан гына пенсиягә чыккан идем бит.

Г ө л җ и һ а н. Бик тынгысыз хезмәткә алынгансың икән.

Х ә с ә н ш а. Эшнең инде, Гөлҗиһан, аның кайсы да шулай. Кичә райсовет председателе чакырып алды да: «Управляющийларны урыннарында тота алмыйбыз, куйган берсен армиягә алып торалар. Ул яктан син өлкән яшьтәге кеше,

үзең райсовет депутаты, алын инде», – дип сорагач, каршы килмәдем. Эшсез тора алмыйм, шабаш! Нишлисең бит, өйдә күңелсез... Малайлар өчесе бер көнне сугышка киттеләр. Фронтта да эшләр бик шәптән түгел. Һәр көнне, сәгать алтыдан торып, радио тыңлыйм-тыңлыйм да, күңел юатырлык хәбәр булмагач, утынлыкка чыгып, әйбер ясыйм. Карчыкның бөтен савыт-сабаларын, кухня коралларын механикалаштырып бетердем. Шулай да күңел тынычлана алмады. Менә нәрсә, Гөлҗиһан, алдан әйтеп куям: син, күрше, теге шапшак якларыңны ташла инде.

Гөлҗиһан. Нинди шапшак?

Хәсәнша. Бүген иртән помой чиләгеңне нәкъ ишегалды уртасына томырдың.

Гөлҗиһан. Кем әйтә?

Хәсәнша. Менә мин әйтәм. Тәрәзәдән карап тордым.

Гөлҗиһан. Помой түгел бит ул, кашыгаяк юган су гына.

Хәсәнша. Теләсә ни булсын, ишегалдына түгәргә ярамый.

Гөлҗиһан. Ярый инде, инәдән дөя ясама.

Хәсәнша. Ясамыйча ярамый. Торак йортларында абсолют чисталыкны булдырырга дип Молотов районын ярышка чакырдык, үзебез шуңа каршы барабыз. Ремонт турында бернинди дә теләгегез юк дисең алайса.

Гөлҗиһан. Бар, бар, ник булмасын? Утын чоланыбызның түбәсеннән су ага, тәрәзәләрнең замазкасы коелган. Кухня ишегенең бикләре начар. Аннан менә бу тәрәзәнең форточкасы.

Хәсәнша. Андый вак-төякләрне үзегез эшләгез, хөкүмәткә салынмагыз. Без бит зур ремонтлар турында материаллар җыябыз. Шулай да утын чоланыгызның түбәсен каратырмын. *(Китә.)*

Сөлге белән сөртенеп, Гөләндәм керә.

Гөлҗиһан. Мин базарга барам. Кая, акчаңны бир әле.

Гөләндәм (*акча бирә*). Нәрсәләр алырга җыенасың, туганым апа?

Гөлҗиһан. Нәрсә дип, шул: бер кадак май. Аннан җимеш тә, яшелчә...

Гөләндәм. Ит алмыйсыңмыни? Дәүран итле токмач ашы ярата бит.

Гөлҗиһан. Шул «Дәүран» да, «Дәүран». Бетмәгән Дәүран булды инде.

Гөләндәм. Ир кешене ашсыз тотып булмый бит, туганым апа.

Г ө л җ и һ а н. Заводта ашый ич. Аннан, нәнәчем, ир дип алай бик өзгәләнмә. Аларны никадәр иркәләсәң, шулкадәр назлана баралар. Аннан соң, беләсең килә икән, бәяләр үскәннән-үсә бара. Ул эвакуированный дигәннәре сатулашып та тормый, алам дигән әйбереңне, биш бәя биреп, кулыңнан тартып алалар... Әлегәчә шулай. Акчалары беткәч нишләр? Әмма ул халыкның чутлашып тормавы аркасында, бәяләр югарыга сикерә. Ахыры ни булыр... Әйдә, Дәүраныңа итле аш дисең икән, акчаңны арттыр.

Гөләндәм акча бирә. Б ә р б ә р и я килеп керә.

Б ә р б ә р и я. Исәннәрмесез?

Г ө л җ и һ а н. Сөбханалла, сине танырлык та түгел, Бәрбәрия. Шулкадәр киенгәнсең.

Б ә р б ә р и я. Киенгән дип, әллә ни түгел инде, хи-хи-хи.

Г ө л ә н д ә м. Апа, соңга каласың, базарыңа бар инде.

Гөлҗиһан китә.

Бәрбәрия, ирեңнән хәбәр киләме?

Б ә р б ә р и я. Юлдан гына бер хат язган иде, шуннан бирле юк. Беткәндер инде ул бичара. Анда каты сугышлар булган ди... Гөләндәм, син миңа биш кенә мең сум акча биреп тор әле.

Г ө л ә н д ә м. Биш мең?!

Б ә р б ә р и я. Комиссионкага бик шәп пальто куйганнар, янымда акчам җитешми, өйгә кайтсам, бик ерак, әйләнеп килгәнче сатып куюлары бар.

Г ө л ә н д ә м. Әле генә котик манто алдың түгелме?

Б ә р б ә р и я. Алсам? Иш янына куш сыя ул. Ансының тегелешен яратмыйм.

Г ө л ә н д ә м. Монсына күпме сорыйлар?

Б ә р б ә р и я. Мөф инде, мөф. Ундүрт кенә мең. Эстониядән килгән кешеләр куйганнар.

Г ө л ә н д ә м. Син соң хәзер кайда хезмәт итәсең?

Б ә р б ә р и я. Шул иске урынымда – кибеттә. Кая, биреп тор инде.

Г ө л ә н д ә м. Минем андый акчам юк. Аннан, уйлап җиткердеңме соң? Хәзер андый киемнәр белән көйләнә торган вакыт түгел кебек...

Б ә р б ә р и я. Ярый, хәерле булсын. Башка кешегә барырмын инде, хушыгыз. *(Китә.)*

Телефон чылтырый.

Г ө л ә н д ә м *(трубканы алып).* Алло, әйе, Арслановлар квартирасы. Ул өйдә юк, заводта. Бу каян? Военкоматтан?

Нәрсәгә? Мин – аның хатыны, нигә соравыгызны беләсем килә. Яхшы. Кайтып кергәч үк әйтермен. Ә шулай да нишләп бу хәтле срочно?.. Менә сиңа, аңлатмый-нитми, сөйләшүне өзгән була. *(Телефон трубкасын куя.)* Нindидер җитди мәсьәлә, күрәсең...

Д ә ү р а н кайтып керә.

Әле генә сиңа военкоматтан чылтыратканнар иде. Дәүран, син нишләп вакытсыз?

Д ә ү р а н. Шәһәргә чыккан идем.

Г ө л ә н д ә м. Борчылгансыңмы дим?

Д ә ү р а н. Юк, Гөләндәм, борчылмадым. Болай гына ул.

Г ө л ә н д ә м. Юк, болай гына түгел. Яшермә, әйт, ни булды сиңа? Военкоматтан да юкка гына түгелдер.

Д ә ү р а н. Беләсең бит, Москвадан күчеп килә торган гигант заводны каршыларга җыенабыз. Эшчеләренә торак йортлары табу, станокларына урын хәзерләү – бар да миңа йөкләнгән. Менә хәзер дә шул турыда шәһәр советында үткәрелгән киңәшмәдән килешем.

Г ө л ә н д ә м. Киңәшмәләр һәр көнне булып тора. Шулай да ни булды? Син бүген бөтенләй башка.

Д ә ү р а н. Ә син... Тукта, алдыма бас әле. *(Әсәрләнеп карый.)* Син бүген миңа тагын да матуррак, сөйкемлерәк булып күренәсең...

Г ө л ә н д ә м. Тукта әле. Сиңа ни булды? Синнән андый сүзләрне күптән инде ишеткәнем юк иде кебек... Йә, әйт. *(Дәүранга сыена.)* Әйтәсеңме?..

Д ә ү р а н *(җитди бер хәбәр әйтергә теләп)*. Мин...

Г ө л ә н д ә м. Нәрсә син?

Д ә ү р а н *(сүзне икенчегә борып)*. Әйтергә онытып торам икән, кайтышлый фотографиягә кергән идем, беркөн төшкән фотобыз өлгергән.

Г ө л ә н д ә м. Өлгергән? Кая, бир.

Д ә ү р а н. Хәзер күрсәтәм. *(Карточкалар чыгара.)* Кара, Гөләндәм, син нинди матур, нинди сөйкемле булып төшкәнсең.

Г ө л ә н д ә м. Син дә бик матур чыккансың. Ләкин, Дәүран, ничек кенә булмасын, фото фото инде ул, кешенең бит эчке дөньясы, җан-рухы, мәхәббәте, нәфрәт тойгылары бар. Менә инде аларны бернинди дә аппарат объективы ала алмый.

Д ә ү р а н. Анысы дөрес, Гөләндәм. Шулай да мин синең бу карточкаңа карармын да үземә җан азыгы, илһам алырмын.

Г ө л ә н д ә м. Тукта әле, ни өчен минем фотокарточкама карарга? Мин үзем синең янымда бит.

Д ә ү р а н. Юк, мин эштә, заводта кунып калган чакларымда, дим.

Г ө л ә н д ә м. Юк, Дәүран, син нигәдер бүген серле сүзләр сөйлисең, тавышың, интонацияләрен дә үзгәргән. Сиңа ни булды?

Д ә ү р а н. Әйтәм бит, берни дә булганы юк. *(Телефон чылтырый, барып трубканы ала.)* Дәүран Арсланов. Военкоматтан? Әйе, мин беләмен. *(Сәгатенә карый.)* Ике сәгать вакытым бар. Әйберләремне җыям да тиешле сәгатьтә вокзалда булырмын. Хушыгыз.

Г ө л ә н д ә м. Дәүран, син кая, командировкага китәсеңме?

Д ә ү р а н. Юк, Гөләндәм, фронтка...

Г ө л ә н д ә м. Фронтка?..

Д ә ү р а н. Әйе, фронтка...

Г ө л ә н д ә м. Үзең теләпме?

Д ә ү р а н. Үзем теләп гариза биргәндә җибәрмәгәннәр иде. Хәзер инженер буларак, спецзадание белән.

Г ө л ә н д ә м. Ничек инде ул алай? Син бит – завод өчен кирәкле кеше.

Д ә ү р а н. Фронтка алынучыларның берсе дә артык түгел, барысы да үз урыннарында кирәкле кешеләр.

Г ө л ә н д ә м. Соң бит синең бронең бар.

Д ә ү р а н. Мине моңа кадәр биредә тотулары өчен дә син рәхмәт әйтергә тиеш. Чөнки мин, партия члены, инженер булу белән бергә, запастагы командир да. Минем кебекләр сугышның беренче көнендә үк инде китеп беттеләр.

Г ө л ә н д ә м. Юк, юк, бу мөмкин түгел! Ул чагында мин акылдан шашармын. Минем өчен дөньяда улыбыз Наил белән синнән дә кадерле кешем юк.

Д ә ү р а н. Их, Гөләндәм! Утыр әле. *(Гөләндәмне янәшә утырта.)* Купшы сүзләр әйтергә теләмәс идем дә, нишлисең, заманыбыз куша. Үзең беләсең: Ватаныбыз куркыныч астында. Уйлап карасаң, дошманның Смоленскийга килеп җитәчәге кайсыбызның башына килгән? Ә Смоленскийны да калдырсак?.. Ләкин эшләр шуңа таба бара. Димәк, зур хаталар ясаганбыз. Ләкин алар турында сүз алып бару соң инде... Мәсьәлә шулай тора. Ватаныбыз куркыныч астында булганда, бар көчебезне бер йодрыкка тупларга тиешбез, һәм һәр кеше – Ватаныбыз кушканча. Синең, Гөләндәм, улыбыз Наил, барлык халкыбыз иреклеге кыл өстендә торганда, мин, читтә посып калсам, чын ир булыр идемме?

Г ө л ә н д ә м. Мин сине аңлыйм. Ләкин син миңа шунысын әйт: бу хәлдә мин нишләргә тиеш?

Д ә ү р а н. Син өйдә каласың, Гөләндәм, һәм мине көтәсең, акчаны аттестат белән ала торырсың. Ә мин җиңү белән кайтачакмын.

Г ө л ә н д ә м *(уйга калып).* Әйе, мин калачакмын. Аш пешерү, күлмәк-ыштан юу, бала үстерү...

Д ә ү р а н. Һәр гаиләнең үз төбәге була. Элекке йолалар буенча әйткәндә, ыруның учагы... Күпме сугыш дәвам итәчәк, белгән юк, кыска вакытта гына бетмәс ул. Әгәр дә син, Гөләндәм, улыбыз Наил белән мине көтеп алсагыз, бу үзе зур батырлык булыр иде...

Телефон чылтырый, Дәүран трубканы ала.

Д ә ү р а н. Бу кем, Саҗидәме? Дәүран абыең. Мин үзем дә сезгә чылтыратырга тора идем әле. Әтиең эштәме, әниең дә өйдә юк? Әбиеңне чакыр әле. Нихәл, әнкәй, исәнме? Дәүраның сөйли. Менә нәрсә, әнкәй, мин ашыгыч рәвештә армиягә китәм, яныңа бара алмавым өчен гафу ит. Килеп өлгерә алмассың. Син, булмаса, әнкәй, Саҗидә белән вокзалга гына чык. Шунда сөйләшербез. Йә инде, әни, җылама... Хуш хәзергә, хуш, әни... *(Трубканы куя да Гөләндәм янына килә.)* Их, Гөләндәм... Наилдән, синнән аерылып китүе миңа җиңел дип уйлыйсыңмы әллә? Сез бит минем бәхетем дә, рәхәтем дә һәм чын мәхәббәтем дә. Мин әнә шул бәхетебезгә кул сузучы явыз дошман белән көрәшкә китәм...

Г ө л ә н д ә м. Сугыш уен түгел. Анда кан коела, яшәү гомерләре киселә...

Д ә ү р а н. Ләкин син миңа ышан һәм вәгъдә бир... Кара инде, җебеп тә төште... Йә, сөрт күзләреңне. *(Иркәли.)* Көт мине. Мин кайтачакмын.

Г ө л ә н д ә м. Хәтереңне калдырган булсам, кичер мине, Дәүран, гафу ит.

Д ә ү р а н. Безнең арабызда кичермәслек берни дә булганы юк. Син ул сүзләрне мине өзелеп сөюдән, миннән аерылуның авырлыгыннан гына әйтәсең. Ярый, син миңа әйберләр әзерлә. Мин балалар бакчасына кереп Наил белән күрешеп чыгыйм.

Г ө л ә н д ә м. Ярый, ләкин алар Черек күл бакчасына китмәделәр микән? Күреп кайтырга тырыш.

Дәүран китә. Гөләндәм уйланып йөри. Комод тартмасыннан күлмәк-ыштан, сөлге, кульяулыклар алып өстәлгә куя. Г ө л җ и һ а н базардан кайтып керә.

Г ө л җ и һ а н. Әй халык базарда, әй халык, умарта корты төсле гөжләп тора. Тукта, сиңа ни булды?

Гөләндәм. Апа, Дәүранның җылы оекбашлары бар иде, кайда икән?

Гөлҗиһан. Теге якта, зур сандыкта. Нигә кирәк булды әле?

Гөләндәм. Ул бит китә.

Гөлҗиһан. Китә? Кая?

Гөләндәм. Фронтка.

Гөлҗиһан. Сугышка? Аны алмыйлар, дигән идең бит.

Гөләндәм. Шулай дигән идем дә, кирәк булгач, алганнар. Син әйберләрен әзерләп бир инде.

Гөлҗиһан. Нәрсәләр салырга соң?

Гөләндәм. Менә бельелары, сабын белән теш порошогы сал. Күп кенә итеп ашарга куй.

Гөлҗиһан. Тагын?

Гөләндәм. Белмим, белмим, минем башым әйләнде инде. Үзең белеп карый күр.

Гөлҗиһан бельеларны алып китә. Әйберләр күтәреп, Мидхәт керә.

Мидхәт, әллә син дәме?

Мидхәт. Безгә кая инде ул бәхет. Дәүранны озатырга килдем. Үзе кайда соң?

Гөләндәм. Хәзер кайтыр. Балалар бакчасына Наил белән күрешергә киткән иде.

Мидхәт. Бүген үк китәргәме?

Гөләндәм. Хәтта хәзер үк вокзалга төшәргә диләр.

Мидхәт. Ни өчен алай бик капыл икән?

Гөләндәм. Белмим, Мидхәт, белмим... Ансыз мин нишләрмен? Юк, башыма да китерә алмыйм.

Мидхәт. Әйе, җиңел түгелдер... Мин, килгән саен, сезнең татулык нигезенә корылган тормышыгызга сокланып китә идем. Дәүранны озату сиңа гына түгел, миңа да бик авыр, Гөләндәм. Чөнки ул минем иптәшем, иң якын дусларымның берсе иде. Нишлисең, сугыш, рәхимсез сугыш... Син борчылма, Гөләндәм, без, Дәүранның дуслары, сине ташламабыз. Үз арабызга алырбыз, кирәк булганда, ярдәмебезне дә кызганмабыз. Кая, кадерле кешебезне озату уңае белән өстәл хәзерләргә кирәк иде бит.

Гөләндәм. Чыннан да, мин кибеткә чыгып керим әле.

Мидхәт. Мәшәкатьләнмә, якын дустым хөрмәтенә үзем белән китердем. Тик менә бу консервларны...

Гөләндәм. Апа янына чыгып ачыгыз.

Әйберләрен күтәреп, Мидхәт китә. Гөләндәм өстәлгә зур ашъяулык җәя. Дәүран кайтып керә.

Күрдеңме?

Д ә ү р а н. Әйе, күрдем, комда уйныйлар иде, мине күрүгә: «Әти, әллә син дә сугышка китәсеңме? Бүген Валерийның да әтисе киткән», – ди. Әйе, улым, китәм, дигән идем, муенымнан кысып кочты да: «Бар, әти, фашистларны кыйна», – ди. Ә үзенең күзләреннән яшь ага.

Г ө л ә н д ә м. Ул бит – искиткеч акыллы бала. Минем хәзер бердәнбер юанычым шул инде. Син югында аңар карармын да синең юклыгыңны онытырга тырышырмын... Чөнки ул – синең копияң. Төсе-бите, авыз-борыннары, хәтта бөтен кыланышларына кадәр сиңа охшаган.

Д ә ү р а н. Менә нәрсә, Гөләндәм, минем сиңа берничә сүзем бар. *(Утыралар).* Наил хәзер зур инде, минемчә, сиңа эшкә керергә кирәк. Заводтагылар белән сөйләштем. Урнашырга ярдәм итәчәкләр.

Г ө л ә н д ә м. Мин үзем дә бу турыда уйлана башладым инде.

Һ а р у н керә.

Һ а р у н. Исәнмесез, Гөләндәм.

Г ө л ә н д ә м. Әйдә, Һарун. Сез сөйләшә торыгыз, мин хәзер. *(Китә.)*

Д ә ү р а н. Менә нәрсә, Һарун. Мин сиңа цехыбызны яңабаштан үзгәртеп кору турындагы планымны сөйләгән идем. Проектны тормышка ашыру сиңа йөкләнәчәк.

Һ а р у н. Ышанычың өчен рәхмәт, Дәүран абый, мин аны эшләячәкмен. Ләкин бит минем дә китеп баруым бик мөмкин.

Д ә ү р а н. Китсәң, үзең ышанган башка бер иптәшкә калдырырсың. Проект, нигездә, әзер. Кайбер детальләрен генә карыйсы калды. *(Футляр бирә.)*

Һ а р у н. Мин аны икебезнең исемнән игълан итәрмен.

Д ә ү р а н. Анысы синең эш. Бу турыда партия оешмасы да белә. Ярдәм кирәк булганда, аларга мөрәҗәгать итәрсең.

Тәлинкәләргә салынган ашау-эчү әйберләре күтәреп, М и д х ә т, Г ө л ә н д ә м, Г ө л җ и һ а н керә.

Һ а р у н. Хуҗалык кешесенең эше хуҗаларча шул.

М и д х ә т. Әйдәгез, дусларым, өстәлгә. Якын дустыбызны сугышка озату уңае белән йөрәкләребездәге әрнү, сыкрау хисләребезне басыйк. Кем белә, бәлки, безнең бик күпләребезне ачы язмыш тартып алачак...

Д ә ү р а н. Мидхәт, мин үләргә китмим, миңа җеназа укыма.

М и д х ә т. Юк, мин киресенчә...

Д ә ү р а н *(бүлдереп).* Дуслар! Мин киләчәк тантанабыз өчен, кешеләребезнең күңел аклыгы өчен, барыннан да бигрәк Ватаныбызга булган мәхәббәтебезнең сафлыгы өчен тәкъдим итәм!

Ут сүнә.

ИКЕНЧЕ КҮРЕНЕШ

Шулук Арслановларның квартирасы. Пәрдә ачылганда, Б ә р б ә р и я белән Г ө л җ и һ а н төенчекләр күтәреп керәләр.

Б ә р б ә р и я. Гөлҗиһан апа, зинһар, саклык белән, анда савыт-сабалар.

Г ө л җ и һ а н. Әйдә, әйдә, тавыкны йомырка өйрәтми, атлавыңны бел.

Кереп китәләр дә кире чыгалар.

Б ә р б ә р и я. Аллага шөкер, ташып бетердек бит.

Г ө л җ и һ а н. Әйберләрең бик күп икән.

Б ә р б ә р и я. Тормыш булгач, бар да кирәк бит. Гөлҗиһан апа, синнән бернәрсә сорыйм әле. Шушы уңганлыгың белән нигә иргә чыкмыйсың?

Г ө л җ и һ а н. Ай Алла, иске авыздан яңа сүз дигәндәй, нигә алай сорыйсың?

Б ә р б ә р и я. Син гаҗәп яхшы күңелле, барчага изге теләкле кеше икәнсең.

Г ө л җ и һ а н. Менә шуның аркасында бүгенге көнгә калдым да. Беренче ирем мал табучы сәүдәгәр кеше иде. Ул үлгәч, юләрләнеп, бер яшь кияүгә тап булдым. Шул ристан берничә ел эчендә бөтен байлыгымны таратып бетерде. Хәзер мине кем алсын?

М и д х ә т керә.

М и д х ә т. Гөлҗиһан апа, мин синең Ташкентка китүеңне хәл иттем. Очарга курыкмыйсыңмы?

Г ө л җ и һ а н. Ярапландамы? Юк, юк. Үлсәм дә утырмыйм.

М и д х ә т. Башкача мөмкин түгел. Поездларда хәзер бик тикшереп, аерым әһәмияткә ия булган командировкалар белән генә йөртәләр.

Б ә р б ә р и я. Самолетка эләгү – бик зур бәхет инде ул: тиз дә, мәшәкатьсез дә.

Г ө л җ и һ а н. Бик куркыныч бит.

М и д х ә т. Берние дә юк. Транспорт самолеты, бездән детальләр алып китәләр. Менә шушы кәгазь белән площадка начальнигына барырсың.

Г ө л җ и һ а н. Юк, юк. Миннән булмый ул.

Б ә р б ә р и я. Киреләнмә, окоп эшенә җибәрсәләр, үкенерсең. Хәзер китсәң, кичкә анда буласың.

Г ө л җ и һ а н. Нишлим инде, нишлим...

Б ә р б ә р и я. Уйлап торасың юк, тизрәк моннан ычкынасың гына калды.

Г ө л җ и һ а н. Ярый, Аллага тапшырдым, үлә калсам, бәхил булыгыз. Анда йөргән кешеләр ачы нәрсә ашыйлар бугай, базарга чыгып, лимон белән әлван кагы алып кайтыйм әле.

М и д х ә т. Озак йөрмә, берничә сәгатьтән очасыз.

Гөлҗиһан китә.

Йә ничек, сөйләштеңме?

Б ә р б ә р и я. Юк әле, баласы артыннан йөри бит. Тәмле тамагын да озатыйк. Аннан беркая да китә алмас. Әнә үзе кайтып килә. *(Бүлмәсенә кереп китә.)*

Кайгылы хәлдә Г ө л ә н д ә м кайтып керә.

М и д х ә т. Гөләндәм, авыр кайгыңны уртаклашырга кердем. Балаң авырый икән.

Г ө л ә н д ә м. Әйе, аңарда скарлатина. Инфекционный клиникага салдылар... Унбиш көн инде ул анда ята... Һәр көнне мин аны күрергә барам, ләкин кертмиләр...

М и д х ә т. Кызганыч... Нинди зирәк бала иде. Сезнең утын мәсьәләгез ничек?

Г ө л ә н д ә м. Шәптән түгел иде, рәтләнде инде. Заводтан да, военкоматтан да китерделәр.

Артта Хәсәнша тавышы.

Х ә с ә н ш а. Кайсы тагын коридорда утын ярган? Чүбегезне нигә монда өясез? *(Өйгә кереп.)* Әйтәсең, әйтәсең, колакларына тамга итеп киертәсең, юк, тыңламыйлар. Саумы, Гөләндәм!

Г ө л ә н д ә м. Әйдә, Хәсәнша абзый, утыр.

Х ә с ә н ш а. Юк, сеңлем, утырып тормыйм. Кулыңны куеп, минә шушы кәгазьне алып кал әле.

Г ө л ә н д ә м. Нинди кәгазь соң ул?

Х ә с ә н ш а. Апаң Гөлҗиһанга, шәһәр өчен утын әзерләргә урманга барырга.

Г ө л ә н д ә м. Нигә соң үзенә бирмисең?

Х ә с ә н ш а. Кичә әйткән идем, якын да килми. Шуннан соң инде райсоветка барып, минә шушы язуны китерергә туры килде.

М и д х ә т. Кара әле, абый кеше, шуны җайларга була бит.

Х ә с ә н ш а. Ничек җайлыйсың? Безнең йорт идарәсеннән унбиш кеше сорыйлар.

М и д х ә т. Балалары авырый, үзе сау түгел дияргә була.

Х ә с ә н ш а. Ә соң минем вөҗданым?

М и д х ә т. Син дә вөҗдан турында сөйләгән буласың тагын.

Х ә с ә н ш а. Нигә сөйләмәскә? Минем өч улым сугышта кан түгә, киленнәрем госпитальдә, кызым элемтә эшендә. Үзем пенсионер башым белән менә бу хезмәттә. Дошманны җиңү өчен барыбыз да эшләргә тиеш.

М и д х ә т. Эшлисең икән, бик яхшы. Нигә аның өчен башкаларны борчырга?

Г ө л ә н д ә м. Мидхәт, бу турыда син хаклы түгел.

Х ә с ә н ш а. Әйе, әйе, хаклы түгел шул. Син монда кем?

М и д х ә т. Минем кемлегемне тикшерү синең вазифаңа керми торгандыр.

Х ә с ә н ш а. Нигә кермәсен? Мин – райсовет депутаты, мин – йорт идарәсенең мөдире. Үз йортыма кергән-чыккан кешеләрне барлап тору –минем эш. Тап-таза башың белән сугышка бармыйча нишләп монда адвокат булып йөрисең? Документың бармы?.. Документ, дим!.. *(Кулын сузып, каршына бара.)*

Г ө л ә н д ә м. Хәсәнша абзый, кирәкми. Повесткаңны апага бирермен. Ләкин ул минем сүзне тыңлар микән.

Х ә с ә н ш а. Эшләр болайга киткәч, тыңламый хәле юк. Яхшы чакта райсоветка барып күренсен. Аннан, Гөләндәм, мин синең бер бүлмәңне артык саныйм. Шуны эвакуация белән килгән иптәшләргә бирсәк, ничек карарсың икән?

Г ө л ә н д ә м. Дөрес, Хәсәнша абзый, безнең артык бүлмәбез бар иде, ләкин без аны бирдек инде.

Х ә с ә н ш а. Кемгә?

Г ө л ә н д ә м. Бәрбәрия исемле танышыбызны кертергә булдык.

Х ә с ә н ш а. Нигә миңа әйтмәдегез?

Г ө л ә н д ә м. Апа миңа, сезнең белән сөйләштем, дигән иде.

Х ә с ә н ш а. Күргәнем дә юк.

Г ө л ә н д ә м. Кулында ордеры да булгач, мин аны сезнең белән аңлашып эшләгәндер дип уйлаган идем.

Х ә с ә н ш а. Җыбыткы син, кызым, җыбыткы!.. Нигә шул апаңа тезгенеңне бирәсең?

Г ө л ә н д ә м. Беләсең бит, Хәсәнша абзый, минем кайгылы чагым... Иремнән хәбәр юк, балам каты авырый...

Х ә с ә н ш а. Ул кешегез өйдәме әле?

Гөләндәм. Өйдә бугай. Бәрбәрия, бире чык әле.

Бәрбәрия чыга.

Бәрбәрия. Нәрсә бар?
Хәсәнша. Ордерыңны күрсәт әле.
Бәрбәрия *(эре генә).* Рәхим итегез.
Хәсәнша. Мин бу ордерны танымыйм, ялган бу!
Бәрбәрия. Нишләп ялган? Шәһәр Советының торак идарәсеннән бирелгән.
Хәсәнша. Ансы шулай. Ләкин бу йорт – райсовет йорты. Бушатыгыз бүлмәне. Мин анда хәзер Москвадан килгән зур кешене китерәм.
Бәрбәрия. Юк әле, абзыкаем, китермичәрәк тор. Мине бирегә син кертмәдең, син чыгара да алмассың.
Хәсәнша. Чыгарырга калгач, сеңлем, чыгарырбыз инде аны. Синең шикелле итәк астыннан эш йөртүчеләрне йолкып атабыз.
Бәрбәрия. Кулыңны гына тидереп кара. Мин – кызыл-армеец хатыны, ирем анда кан түгә! Миңа кагылырга хакың юк! Аңлыйсыңмы, хакың юк! *(Җикеренеп бара.)*
Гөләндәм. Бәрбәрия, тавыш чыгарма. Барыгыз райсоветка, кайсыгыз хаклы икәнен шунда әйтерләр.
Бәрбәрия. Барам, бик барам. Ник бармаска? Райсоветына да, шәһәр советына да, Верховный советына да барам! *(Бүлмәсенә кереп китә.)*
Хәсәнша. Койрыгыңа баскач, бармый нишләрсең.

Киенеп, Бәрбәрия чыга.

Бәрбәрия. Әйдә, картлач, киттек.
Хәсәнша. Әйдә, кәнтәй, шулай иттек.

Китәләр.

Мидхәт. Исеңдәме, Гөләндәм, бервакытны без, кызлар, егетләр җыйналып, Идел аръягындагы атауга пикникка чыккан идек. Шунда мин сине Москва студенты Дәүран белән таныштырган идем.
Гөләндәм. Әйе, исемдә. Соңыннан син исереп тавыш чыгардың.
Мидхәт. Башкача минем чыдарлыгым калмады. Чөнки син бөтен килешең белән аңар табындың.
Гөләндәм. Мин генә түгел, башка кызлар да аны үзләренә каратырга тырышканнар иде. Ләкин ул нишләптер берсенә дә күңел бирмәде. Бары тик минем янда гына көнен уздырды.

Мидхәт. Синең күңелдә ул һаман да шулай саклана-мы?

Гөләндәм. Тагын да көчлерәк. Ул әле минем янымда булганда, аңа булган мәхәббәтемнең ни дәрәҗәдә көчле икәнен сизми йөргәнмен. Аерылышу миңа сүз белән тәэсир итә алмаслык чын мәхәббәтне аңлатты.

Мидхәт. Син бигрәк инде, фанатикларча.

Гөләндәм. Ул чыннан да шулай. Гаилә драмаларының бик күбесе кешеләрнең бер-береннән аерылып тору вакытларында башлана торган була.

Мидхәт. Мәхәббәт хисе мәңге түгел ул.

Гөләндәм. Дөрес. Сүнәр-сүнмәс янган учак төсле пыскып торган мәхәббәтләр андый вакытларда әкренләп сүнәләр. Ә инде чын мәхәббәт аерылышу шартларында да, борынгы әкиятләрдәге кебек, мөкатдәс хискә әйләнә икән.

Мидхәт. Бәлки, шулайдыр да. Ләкин күптән үлгән кеше белән нигә үзеңне юатырга?

Гөләндәм. Ничек үлгән?

Мидхәт. Шулай, исән булса, берәр хәбәре килер иде. Аның белән киткән кешеләр бар да кырылып беткәннәр.

Гөләндәм. Һәрбер хәбәрсез югалган кеше үлгән дигән сүз түгел. Сугыш вакытында төрле хәлләр булырга мөмкин.

Мидхәт. Кеше шулай сөйли бит.

Гөләндәм. Теләгән кадәр сөйләсеннәр, мин аларга ышанмыйм. Ул – минем мәхәббәтем, чын мәхәббәт үләргә тиеш түгел. Менә бүген тышта кырык ике градус салкын, мин фәкать аның турында уйлыйм. Шундый каты суыкта, кырда, яланда ятуын күз алдыма китереп әрним, сызланам...

Мидхәт. Ярый, Гөләндәм, хушыгыз. Иртәгә театрга билет алсам, барырсызмы?

Гөләндәм. Юк, бара алмам. Чөнки мин бит кичләрен госпитальгә йөрим.

Мидхәт. Анда сезгә ни калган?

Гөләндәм. Яралыларга китаплар укыйм. Шуның белән күбесен юатам.

Мидхәт китә. Гөлҗиһан кайтып керә.

Гөләндәм. Апа, сиңа урман эшенә барырга повестка китерделәр.

Гөлҗиһан. Башка эшләре булмаса, әйдә ташый бирсеннәр.

Гөләндәм. Туганым апа, син бу мәсьәләгә алай җиңел генә карама. Бу бит уен эш түгел. Хәзер сугыш вакыты, җавапка тартып куюлары бар.

Гөлҗиһан. Койрыгымны тотарлар. Берничә сәгатьтән мин монда булмыйм инде.

Гөләндәм. Кайда буласын соң?

Гөлҗиһан. Самолетта очам. Ташкентка, Гөлбану апаларга.

Гөләндәм. Ә билет, акча?

Гөлҗиһан. Йөз сум акчаң булганчы, йөз дустың булсын, дигән бабайлар. Поездга гына түгел, самолетка урын алып бирделәр. Менә ул! *(Кәгазь күрсәтә.)*

Гөләндәм. Бу нәрсә була инде?

Гөлҗиһан. Ә мин монда нишлим? Буш фатирыңны саклап ятыйммы? Анда тормыш, ди. Өрек-җимеш, кавын-карбызны урамда саталар икән. Шуның өстенә бүген, Мәскәү куркыныч астында, дип, радиодан игълан иткәннәр.

Гөләндәм. Ай-һай, апа. Дөрес эшлисең микән!

Бүлмәсенә кереп китә. Бәрбәрия кайтып керә.

Бәрбәрия. Гөлҗиһан апа, минем эшләр начар бит.

Гөлҗиһан. Әллә ирең кайттымы?

Бәрбәрия. Ордерың дөрес түгел, диләр. Ул гына да түгел, кемдер әләкләргә өлгергән. Начальник дигәннәре: «Үз квартираңа акчага кеше кертеп, яңа җиргә ордер маташтырып йөрисең», – дигән була. Имеш, бүлмәне бушатмасам, җавапка тартачаклар.

Гөлҗиһан. Менә сиңа!..

Бәрбәрия. Кая, акчаларымны бир.

Гөлҗиһан. Мин бит сиңа ордер сатмадым. Ул якларын үзем карыйм дидең бит.

Бәрбәрия. Шулай дигән идем дә, теге жулик малай алдады. Председательдән кул куйдырмаган. Мин инде бөтенесен дә сорамыйм, яртысын бирсәң, риза.

Гөлҗиһан. Яртысын түгел, чиреген дә бирә алмыйм. Мин аларны тотып бетердем инде. Летчикларга күчтәнәч алдым.

Бәрбәрия. Димәк, бирмисең?

Гөлҗиһан. Тукта әле, мин синнән кайчан акча алдым соң?

Бәрбәрия. Әллә танар идеңме?

Гөлҗиһан. Шаһитларың бармы соң?

Бәрбәрия. Шаһитым булмаса, синең оятың булырга тиеш.

Гөлҗиһан. Мондый чакта оят – юк сүз ул.

Бәрбәрия. Имансыз икәнсең.

Г ө л җ и һ а н. Әйдә, әйдә, театр уйнап маташма! Күкрәк көчең белән тапкан мал түгел ул әле. Минем кебек ятим кешегә хәрам байлыгыңнан садака булыр.

Б ә р б ә р и я. Тамагыңа таш булып кадалсын.

Г ө л җ и һ а н. Каргышың казык башына. *(Бүлмәсенә кереп китә.)*

Әйберләр күтәргән К о н о в а л о в, К л а в д и я, А к у л и н а ларны ияртеп, Х ә с ә н ш а керә.

Х ә с ә н ш а. Үзе өйдәме?

Г ө л ә н д ә м. Өйдә, Хәсәнша абзый.

Х ә с ә н ш а. Иптәшләр, менә шушы бүлмә сезнеке булыр. *(Ишек шакый.)*

Б ә р б ә р и я чыга.

Х ә с ә н ш а. Әйберләрегезне җыеп бетердегезме?

Б ә р б ә р и я. Уйлаганым да юк.

Х ә с ә н ш а. Ничек уйлаганың юк? Сиңа бит райсоветта бушатырга куштылар.

Б ә р б ә р и я. Бүлмә бирегез, бушатам.

Х ә с ә н ш а. Яхшылыкта бушат. Усаллыкка калса, милиция белән чыгарырмын.

Б ә р б ә р и я. Кагылып кына карагыз! Мин – эшче-крестьян Кызыл Армиясенең командиры хатыны. *(Шалт итеп ишеген яба да эчтән бикләп куя.)*

Х ә с ә н ш а. Юк, бикләнеп котыла алмассың, мин синең ишегеңне чәлпәрәмә китереп керермен!

Г ө л ә н д ә м. Хәсәнша абзый, алай ярамас, ул, чыннан да, командир хатыны бит.

Х ә с ә н ш а. Ә моңа хәтле кайда яшәгән?

Г ө л ә н д ә м. Анысын мин белмим.

Х ә с ә н ш а. Белмисең шул. Ә мин беләм: хәрәмсез түгел бу эш. Яхшылап әйткәнне аңламый икән, утыртам мин аны. Шабаш.

Г ө л ә н д ә м. Алай ук ярамас, Хәсәнша абзый.

Х ә с ә н ш а. Дәүләт приказына буйсынмаска ярыймы?

Г ө л ә н д ә м. Алай да ярамый.

Х ә с ә н ш а. Шулай булгач, нишлибез?

Г ө л ә н д ә м. Кунакларны менә бу бүлмәгә кертегез.

Х ә с ә н ш а *(аптырап)*. Ә үзегез?

Г ө л ә н д ә м. Үзем менә шушы бүлмәдә дә торырмын.

К о н о в а л о в. Рәхмәт сезгә, ханым, бик зур рәхмәт.

А к у л и н а *(Гөләндәмнең аркасыннан сөеп)*. Яхшы күңелле кеше икәнсез...

Коноваловлар әйберләре белән Гөләндәм күрсәткән бүлмәгә кереп китәләр. Әйберләрен күтәреп, Гөлҗиһан чыга.

Хәсәнша. Син, кодача, кая барырга җыендың әле?

Гөлҗиһан. Синең эшең түгел ул. Дүрт ягым кыйбла. Кая телим, шунда барам.

Хәсәнша. Шулай микән? Ә урман эшенә кем барыр?

Гөлҗиһан. Барды ди, бармый ни. Шундый суыкта урман кисеп йөрдем ди. Кирәк булса, үзең бар. Ә минем самолетка билетым бар инде.

Хәсәнша. Күрсәт әле билетыңны.

Гөлҗиһан. Мә! Күңелең булдымы инде?

Хәсәнша. Син – дезертир! Әгәр дә качасың икән, үзеңне суд эзләп табар. Һәм сугыш вакыты законы белән зинданга рәхим итәсең инде.

Гөлҗиһан. Имансыз икәнсең! *(Елый).* Мин ялгыз хатынны елатып сиңа ни файда?

Хәсәнша. Миңа файда юк. Зату сиңа йөгән табыла дигән сүз.

Гөләндәм. Апа, дим, бәлки, карышмассың? Кешеләрчә булыйк инде.

Гөлҗиһан. Каравыл! Таладылар. Кемгә җәвит итим?

ӨЧЕНЧЕ КҮРЕНЕШ

Вакыйга шул ук Арслановлар квартирасында бара. Пәрдә ачылганда, Гөләндәм белән Акулина сөйләшеп утыра.

Акулина. Очучылар мәктәбенә кайтырга теләвең бик әйбәт. Күп тә үтмәс, чын белгеч булачаксың. Хәзерге вакытта очучылар – фронтта гына түгел, тылда да бик кирәкле кешеләр.

Гөләндәм. Алырлармы әле? Ничә ел узды. Белемнәрең искергән дип әйтүләре бар.

Акулина. Шөбһәләнмә. Синең кебекләрне дә алмагач, ни була ди ул...

Гөләндәм. Наилне дә сирәк күрәчәкмен булып чыга...

Акулина. Балаң өчен кайгырма, ул үсәр. Әбисе аны синнән дә яхшырак карар. Әбиләргә баланың баласы тагын да якынрак була ул.

Бер кулына әйберләр, икенчесе белән песи кочып, Бәрбәрия кайтып керә.

Бәрбәрия. Мырлавыгым, мырлавыгым минем, кара ничек туңган ул. Гөләндәм, нигә инде минем мырлавыгымны карамадың?

Гөләндәм. Өйдә юк идем, яңа гына кайтып кердем.

Акулина. Кычкырып йөдәткәч, песиегезне мин чыгарган идем.

Бәрбәрия. Билгеле сездер, башка кем булсын. Тышта шулкадәр суык, ярый әле туңып үлмәгән. Әйдә, мырлавыгым, сөт белән күмәч бирермен.

Бүлмәсенә кереп китә.

Акулина. Берәүгә песи дә кадерле. Ә күпме халык үлем астында.

Клавдия кайтып керә.

Әнә килен дә кайтты. *(Китә.)*

Гөләндәм. Клавдия Петровна, менә мич янына килегез. Һаман да суыкмы?

Клавдия. Бик әче җил чыккан.

Гөләндәм. Сез бик арыгансыз, ахры.

Клавдия. Көне буе операция өстәле янында басып тору шутка түгел ул. Җеп өзәрлек тә хәлем юк.

Гөләндәм. Авырулар һаман киләме?

Клавдия. Москва астындагы хәлләр килүчеләрнең санын тагын да күбәйтте.

Гөләндәм. Москва дигәннән, сезгә хатлар бар иде. *(Хатлар бирә.)*

Ишектә Акулина күренә.

Акулина. Килен, күгәрченем, чәй әзерләдем.

Клавдия белән китәләр. Ирләр киеменнән бусагада Гөлҗиһан күренә.

Гөләндәм. Әнекәем лә, апа түгелме?

Гөлҗиһан. Мин инде, мин.

Гөләндәм. Әйдә чишен тизрәк.

Гөлҗиһан. Юк, Гөләндәм, чишенеп тормыйм. Шәһәргә җиде эшелон утын китердем, шуны бушаттырам. Наил кая, йоклыймы?

Гөләндәм. Юк, әбисендә, ул гомумән хәзер анда торачак.

Гөлҗиһан. Бик әйбәт булган. Син аны иркәләп боза идең.

Гөләндәм. Соң ничек, апа, бик авыр түгелме?

Гөлҗиһан. Башта җиңел булмады. Хәзер күнектем инде.

Гөләндәм. Ябыккансыңмы дим.

Гөлҗиһан. Юк, бераз артык-портыклар гына төшеп калгандыр.

Г ө л ә н д ә м. Ашау-эчү якларыгыз ничек?

Г ө л җ и һ а н. Сорама инде. Сугыш барысын юа.

Г ө л ә н д ә м. Димәк, син анда баруыңа үкенмисең?

Г ө л җ и һ а н. Мондый заманда үкенәләр димени. Анда җиңелдән түгел, нәнәчем. Ләкин ударный эшләү үзе бер илһам өсти торган нәрсә икән.

Г ө л ә н д ә м. Тукта әле, апа, син бит үзгәреп кайткансың.

Г ө л җ и һ а н. Моннан ничек киткәнемне беләсең. Әфсүн укып өшкергәндәй, үземне үзгәрттеләр, нәнәчем.

Г ө л ә н д ә м. Рәхмәт, апа, синең өчен кайгырып тора идем.

Г ө л җ и һ а н. Бәрбәрия һаман монда торамы?

Г ө л ә н д ә м. Биредә. Чыгарга кушкан идем. Бүлмә табалмый әле.

Г ө л җ и һ а н. Мин аңар бүлмә табармын... Ләкин рәшәткәлесен... Беренчедән, аның иреннән калган үз фатиры бар икән. Анда ул акча түләтеп кешеләр тота, ди. Икенчедән, беләсеңме, алар ни өчен синең яныңа сырышып йөриләр?

Г ө л ә н д ә м. Бераз төшенә башладым.

Г ө л җ и һ а н. Хәзергә хуш, нәнәчем, тышта иптәшләрем көтә.

Г ө л ә н д ә м. Кунарга кайтырсың бит.

Г ө л җ и һ а н. Утыннарны бушатып бетерсәләр, кайтырмын. *(Йөгереп китә.)*

Б ә р б ә р и я чыга.

Б ә р б ә р и я. Менә нәрсә, Гөләндәм, минем бүген туган көнем бит, кунаклар чакырдым. Бераз утырып алабыз, яме?

Г ө л ә н д ә м. Тәбрик итәм. Матурланып киткәнсең. Чәчеңне кайчан буяттың?

Б ә р б ә р и я. Әле яңа гына, Ленинградтан бик шәп осталар килгән. Сипкелемне дә бетерергә булдылар. Чәчем килешәме?

Г ө л ә н д ә м. Дөресен әйткәндә, юк. Кара күзгә сары чәч табигый түгел кебек.

Б ә р б ә р и я. Сиңа ошамас инде. Без синең кебек чибәр түгел шул.

Әйберләр тотып, М и д х ә т керә.

Әнә Мидхәт абый килеп җитте.

М и д х ә т. Туган көнегез белән тәбрик итәм, Бәрбәрия.

Б ә р б ә р и я. Рәхмәт, Мидхәт абый. Әйдәгез бүлмәгә.

М и д х ә т. Гөләндәм, мин беркөн әйткән мәсьәләне хәл кылдым. Сине бүгеннән безнең ОРСка кассирша итеп билгеләдек. Менә приказы.

Гөләндәм. Рәхмәт, мин икенче бер җиргә гариза биргән идем инде. Алсалар, анда керәм.

Мидхәт. Ул бит әле «алсалар». Алмасалар?

Гөләндәм. Алмасалар, шоферлар мәктәбенә китәрмен.

Мидхәт. Ә мин, сезгә ышанып, өч ел эшләгән кешемне чыгардым.

Гөләндәм. Менә монысы юкка, мин бит сездән эш сорамаган идем.

Бар да ак фетр кигән парлы кунаклар керә.

Бәрбәрия. Әнә кунакларым да килделәр! Әйдәгез, рәхим итегез.

Гөләндәм белән Бәрбәриядән башкалар кереп китәләр.

Гөләндәм, әйдә инде.

Гөләндәм. Рәхмәт, Бәрбәрия, мин кермим...

Бөрбәрия. Ят кешеләр юк бит... Җизниләр дә кодалар гына.

Гөләндәм. Миңа киләсе кеше бар.

Самойлов керә.

Бәрбәрия. Шул сукырыңмы? Тапкансың икән. *(Китә.)*

Гөләндәм. А... Виктор Игнатьевич, әйдәгез, рәхим итегез. Өстегезне салыгыз. Мин хәзер чәй куям.

Самойлов чишенә, Гөләндәм электр чәйнеге куя.

Утырыгыз. Бу арада күренмәдегез, Витя, нигәдер сез күңелсез.

Самойлов. Военкоматтан кайтып килешем. Фронтка сорап биргән рапортыма Москвадан җавап җибәргәннәр.

Гөләндәм. Соравыгызны кире какканнармы?

Самойлов. Юк, кагуын какмаганнар, гаризамны канәгатьләндергәннәр. Ләкин фронтка түгел, тылда яшьләрне өйрәтү эшенә билгеләгәннәр.

Гөләндәм. Шулай булгач, нигә күңелсезләнергә?

Самойлов. Их, белсәгез иде. Йөрәгем яна. Анда минем хатыным калды, балаларым... Хәзер инде башымда бер генә уй – үч алу.

Гөләндәм. Мин сезне аңлыйм, әлбәттә. Семья турында хәбәр бармы әллә?

Самойлов. Шул шәһәрдән котылып кайткан танышымны очраттым. Хатынымны, әйтергә дә авыр *(үзен кулга алалмыйча тора),* атканнар, баламны каядыр озатканнар.

Гөләндәм. Коточкыч хәл...

Самойлов. Ниндидер формаль кагыйдәләргә таянып, мине фронтта булудан тыялар. Имеш, бер күзем юк. Ләкин алар миндә чикләнмәгән көч барлыгын исәпкә алмыйлар. Мин бит бер күзем белән дә кайбер күзле бүкәннәрнең унысы кадәр сугыша алам.

Телефон чылтырый.

Гөләндәм. Әйе, Гөләндәм Арсланова телефонда. Ничек, хәзер үк килергә? Гаризамны карыйсыз? Карагыз әле, иптәш... Өзделәр.

Самойлов. Кем ул?

Гөләндәм. Авиация мәктәбеннән. Биргән гаризагызны карыйбыз, хәзер үк килеп җитегез, диләр.

Самойлов. Әйдә алайса, киттек.

Гөләндәм. Юк, Витя, бу килеш уңайсыз, мин әзерләнмәгән.

Самойлов. Берни дә түгел, анда сине белүчеләр бар, үзем сөйләшермен. Әйдә, киен.

Гөләндәм. Мин куркам.

Самойлов. Менә бусы инде һич килешми, очучылар өчен ят гадәт. *(Киемнәрен кидерә башлый).*

Гөләндәм. Кара әле, Витя...

Самойлов. Икеләнмә. Берничә сорау бирерләр, шул гына. Әйдә киттек. *(Китәләр.)*

Клавдия чыга, телефонга бара.

Клавдия. Промрайонны бирегез. ... нчы завод белән тоташтырыгыз. Цех начальнигы Коноваловны бирегез. Кадерлем, Иван Кузьмич кабинетындамы? Ничек, кайтып китте дисезме? Күптәнме?

Ишектә Коновалов күренә.

Бүген дә кайтмыйсыңмы әллә дип борчылып тора идем.

Коновалов. Син нәрсә, еладыңмы?

Клавдия. Хәлләр әйбәттән түгел, Ваня, Москвадан Петр Карпичлардан хат алдым.

Коновалов. Нәрсә язалар?

Клавдия. Һәр көнне берничә тапкыр һава тревогасы, балалар белән метрода кунабыз, дигәннәр...

Коновалов. Тагын нинди хәбәрең бар? Йә, күрәм бит инде. Әйт. Елавың юкка булмас.

Клавдия. Аннан, Ваня *(әйтергә кыймый тора),* син мине гафу ит... Мондый арыган чагында әйтергә тиеш бул-

масам да, яшереп кала алмыйм... Безнең Валентин катлаулы операцияне күтәрә алмаган...

К о н о в а л о в. Их, Валя, Валя... Улым!..

К л а в д и я. Бер генә баласыз да калырбыз микәнни? Ах, авыр, Ваня...

К о н о в а л о в. Авыр, бик авыр, Клавдюша... Немец фашистлары кешегә нинди фаҗигаләр китерде... Үлгән баласы турында утырып еларга атаның яше юк... Әйе, яшем юк... Чөнки аны йөрәкләребездә кайнап янган ачу, нәфрәт ялкыннары киптергән... Ләкин килер бер көн, ул балаларның үчен алырбыз. Шуның өчен дә безнең халык, бугазларына тыгылган яшьләрен кире йотып, бер урынына бишне, биш урынына егерме биш өлеш итеп эшләп чыгарырга тырыша.

К л а в д и я *(елап).* Унтугызны да тутырырга өлгермәде бит әле ул. Яшьлекнең матурлыгын белә алмый калды, сабыем.

К о н о в а л о в. Бербөтен буын диярлек аңардан мәхрүм булачак. Авыр, иң авыр көннәр кичерәбез, Клавдюша.

К л а в д и я. Син каты арыгансың. Эштә дә күңелсезлекләр бар, ахры?

К о н о в а л о в. Бүген мине обком секретаре чакырган иде. «Завод белән җитәкчелек итү эшенә сезнең кандидатурагызны күрсәтергә телибез, ни дисез», – ди.

К л а в д и я. Директорлыкка? Син ни дидең?

К о н о в а л о в. Нәрсә дим? Мин – партия солдаты, ни кушсалар, шуны үтәргә тиеш.

К л а в д и я. Ярый алайса, мин ашарга әзерләтим. Син биредә генә утыр инде. *(Китә.)*

Коновалов кесәсеннән газеталар чыгарып укырга керешә. Бәрбәрия бүлмәсендә уен-җыр башлана.

К о н о в а л о в. Москва... Москва... Анда минем ата-анамның сөякләре күмелгән... Анда минем бердәнбер балам...

Х ә с ә н ш а керә.

Х ә с ә н ш а. Саумы, Иван Кузьмич.

К о н о в а л о в. Исәнме, Хәсәнша Сафиевич, карчыгың үлгән икән, авыр кайгыңны уртаклашам... Нинди авыру иде соң аңарда?

Х ә с ә н ш а. Ул электән дә чирләчрәк кеше иде. Малайлар китү белән, язгы боздай көннән-көн сыза барды. Больницага да салып карадым, рәтләнә алмады...

К о н о в а л о в. Аналарга авыр шул...

Хәсәнша. Аналарга гына түгел, Иван Кузьмич, аталарга да бик авыр... Сугышка кадәр безнең өй эче гөрләп тора иде, хәзер берүзем калдым... Сөйләшергә кеше юк... Аңлыйсыңмы, Иван Кузьмич, кеше юк... Карчыкны күмеп кайткач, телсез кеше шикелле берүзем уйланып утырдым-утырдым да шомлана башладым. Юк, мин әйтәм, болай яшәргә ярамый, дим. Чыгып киттем дә, райсоветка барып, йорт идарәсеннән төшеп кайттым. Шабаш!

Коновалов. Менә анысын юкка эшләгәнсең. Безнең йортка син яхшы хуҗа идең.

Хәсәнша. Хатын-кыз белән талашып йөрү минем холыктагы кешенең эше түгел ул. Мине элекке урыныма да чакыралар, анда барырга теләмим. Сез мине үзегезгә алыгыз. Минем кулдан әле эш килә. Мин –тимерче, мин – калайчы, мин – слесарь, мин токарь да була алам.

Коновалов. Ярый, тиешле кешеләр белән сөйләшермен. Сезнең кебек һөнәр остасы безгә бик кирәк.

Хәсәнша. Рәхмәт, Иван Кузьмич. Юкса мин ничек итеп ялгыз башым көн күрим? Заводта кеше арасында кайгым онытылыр. Эшләгән эшем кеше күзенә күренер.

Коновалов. Иртәгә иртүк документларыңны алып миңа керерсең, заводка бергә китәрбез.

Хәсәнша. Рәхмәт сезгә, Иван Кузьмич, хәзергә хушыгыз. *(Китә.)*

Клавдия керә.

Клавдия. Әйдә, Ваня, үз бүлмәбезгә.

Һарун керә.

Һарун. Хәерле кич!

Коновалов. Клавдия, таныш бул, минем урынбасарым – Һарун Юсупович Ахмеров.

Клавдия. Сезне үз өебездә күрүгә мин бик шат, Иван Кузьмич теленнән төшми торган Һарун Юсупович сез икәнсез алайса?

Һарун. Үзең турында мактау сүзе ишетү күңелне җылыта, әлбәттә. Ләкин мин үземне андый шәрәфкә лаеклы дип санамыйм.

Клавдия. Сез, Һарун Юсупович, тыйнаклык күрсәтеп маташмагыз. Безнең Иван Кузьмич кешеләрне таный ул.

Гөләндәм кайтып керә.

Клавдия. Гөләндәм Ахметовна, сез кайдадыр йөреп кайттыгыз?

Г ө л ә н д ә м. Мине чакырып алганнар иде, шатлык белән кайтып килешем. Бүгеннән мине очучылар мәктәбенең ахыргы курсына укучы итеп алдылар. Язын диплом алам. Аннан мин – һавада.

К о н о в а л о в. Рәхмәт, Гөләндәм Ахметовна, рәхмәт сезгә.

К л а в д и я. Чын күңелдән тәбрик итәбез.

Һ а р у н. Бу адымың белән котлыйм, Гөләндәм. Юкса сез дә *(Бәрбәрия бүлмәсенә күрсәтеп)* алар белән утырасыз икән дип борчылган идем.

К л а в д и я. Әйдәгез, кунакларым, өстәлгә. Алдан әзерләнмәгәч, әллә нинди сыебыз юк. Татарчалап әйткәндә, «Такта чәй дә, якты чырай» булыр.

Кереп китәләр. Г ө л җ и һ а н кайтып керә. Өсләрен чишенә. Бәрбәрия бүлмәсендә булган уен-җырны тыңлап тора. Керергә теләп, ишеккә таба бара, өстендәге киемнәренә күзе төшеп туктап кала. Комод янына килеп, күлмәк белән яулык ала да ширма артына кереп китә. Б ә р б ә р и я белән М и д х ә т чыга.

Б ә р б ә р и я. Мидхәт абый, син кая?

М и д х ә т. Кая булсын, китәм. Синең кодаларыңның нурлы йөзләрен карап утырыйммы? Кайчаннан бирле йөреп, шуны да кулга төшерә алмадың.

Б ә р б ә р и я. Нишлим соң, ипкә килмәгәч.

М и д х ә т. Ансы инде синең осталыгыңа бәйләнгән.

Г ө л җ и һ а н *(ширма артыннан чыгып)*. Кемне кулга төшерү турында сөйлисез?

Б ә р б ә р и я. Гөлҗиһан апа, син каян?

Г ө л җ и һ а н. Каймылдык белән кайгылдыктан! Гөләндәм турында сүз барамы? Ул булмас, безнең нәсел бервакытта да андый түбәнлеккә төшмәс!

Б ә р б ә р и я. Нинди түбәнлек?

Г ө л җ и һ а н. Җитәр сиңа, кәнтәй токымы!

М и д х ә т. Тукта әле, Гөлҗиһан апа, мин сине төшенмим.

Г ө л җ и һ а н. Мин барысын да төшендем, яу башлыгы, петрау тәкәсе!.. *(Каты кычкырып.)* Мин сезне кызган табада биетермен.

Бүлмәләрдән йөгереп чыгалар.

Г ө л ә н д ә м. Нәрсә булды, нинди тавыш?

М и д х ә т. Һичнәрсә белмибез, тотты да җикеренә башлады.

Артта Х ә с ә н ш а тавышы.

Х ә с ә н ш а. Иван Кузьмич, Иван Кузьмич! *(Сәхнәгә кереп.)* Зур уңыш белән котлыйм, немец гаскәрләрен тар-мар иткәннәр!

Коновалов. Каян алдың ул хәбәрне?

Хәсәнша. Әле генә радиодан әйттеләр. Москва янында безнекеләр һөҗүмгә күчкәннәр, бик күп шәһәрләрне алганнар.

Коновалов. Ниһаять, ниһаять, ул көнне күрергә ирештек!..

Пәрдә.

ДҮРТЕНЧЕ КҮРЕНЕШ

Директорның кабул итү бүлмәсе. Һәр җирдә чисталык, стена буенда диван, урындыклар тезеп куелган. Бер якта – зур көзге. Тәрәзә төбендә гөлләр. Пәрдә ачылганда, Ирина көзге каршында төзәтенә. Тыштан керә торган ишек артында, коридорда, туктаусыз үтеп йөрүче кешеләрнең аяк тавышлары ишетелеп тора. Мидхәт керә.

Мидхәт. Исәнмесез, Ирина Сергеевна!

Ирина. ... Мидхәт Шакирович.

Мидхәт. Директор юкмы әллә?

Ирина. Биредә. Үзәк Комитет парторгы белән сөйләшеп утыралар. Аннан Һарун Юсуповичны кабул итәчәк. Сезне үзе чакыртып алырга булды.

Мидхәт. Нәрсә турында икәнен белмисезме?

Ирина. Нәрсә дип... Кичәге киңәшмәдә сезнең ОРС бүлеге турында да сүз булган икән. Шикаятьләр бар кебек.

Мидхәт. Гафу итегез, миндә сезнең өчен кечкенә генә бүләк бар иде. *(Матур тартмага салынган әйбер бирә.)* Рәхим итегез.

Ирина. Ах, коробкасы нинди матур.

Мидхәт. Ә сез аны ачып, татып карагыз.

Ирина *(тартманы ачып, авызына конфет каба.)* М-м... Шикарный әйбер. Магазиныгызга килдеме?

Мидхәт. Что сез?.. Москвада Наркоматта эшләүче дустым җибәргән. Нәкъ сезнең өчен сораткан идем.

Ирина. Рәхмәт.

Мидхәт. Минем сезнең өчен тагын бер бүләгем бар. *(Портфеленнән зур тартма чыгара.)* Менә рәхим итегез.

Ирина. Бусы ни?

Мидхәт. Ачып карагач белерсез...

Ирина *(тартманы ача).* Боже мой!.. Бу да миңамы?

Мидхәт. Әлбәттә.

Ирина. Шикарный әйбер.

Мидхәт. Махсус сезнең өчен сораткан идем.

Ирина. Рәхмәт.

Гөләндәм керә. Мидхәт сүзсез генә чыгып китә.

Ирина. Әйбәт кеше дә инде.

Гөләндәм. Кем? Чумаринмы?

Ирина. Әйе, үзе укыган, үзе культуралы. Гафу итегез, директор чакыра.

Директор бүлмәсенә кереп китә. Самойлов керә.

Самойлов. Һу!.. Күктән эзләгәнем җирдән табылды... Тәбрик итәм, Гөләндәм, тәбрик итәм.

Гөләндәм. Нәрсә белән?

Самойлов. Мәктәп бетереп, очучы булуыгыз белән.

Гөләндәм. Аның өчен мин сезгә бурычлы. Кайчан килдегез?

Самойлов. Яңа гына. «Корабльдән – балга» дигән шикелле, аэродромнан – бирегә.

Гөләндәм. Үзегез генәме?

Самойлов. Команда белән. Мәктәп бетергән яшьләрне самолетлар алырга китердем.

Гөләндәм. Аннан?

Самойлов. Аннан алар белән үзем дә.

Гөләндәм. Ничек үзегез дә?

Самойлов. Фронтка.

Гөләндәм. Димәк, максатыгызга ирештегез? Рөхсәт иттеләр?

Самойлов. Әйе, ләкин очучы түгел, бортмеханик итеп билгеләделәр.

Гөләндәм. Бәхетле кеше икәнсез.

Самойлов. Ә сез бәхетсезме?

Гөләндәм. Әйе, бәхетсез. Мин дә фронтка җибәрүне сорап рапорт биргән идем, җавап юк. Әле менә директорга килүем дә шул турыда иде.

Самойлов. Ул гына булса зыянлы түгел. Сөйләгез, нинди зарларыгыз бар?

Гөләндәм. Шәһәрдән шәһәргә төрле йомышлар белән транспорт отрядында йөрү мине туйдырды. Минем очасым, еракларга очасым килә! Аннан инде, билгеле, йөрәк кайнаррак эшләргә талпына.

Кәгазьләр тотып, кабинеттан Ирина чыга.

Самойлов. Мин Москвадан. Перегончылар отрядының начальнигы Виктор Самойлов, директорга ашыгыч йомышлар белән.

Ирина. Яхшы, мин хәзер әйтермен. *(Кереп китә.)*

Самойлов. Сезнең биредә – җитәкчелектә – зур үзгәрешләр бар икән.

Гөләндәм. Әйе, яңа директор, партия оешмасының яңа оештыручысы килде.

Самойлов. Соң ничек?

Гөләндәм. Эшне Москвача зурдан куйдылар. Бөтен җирдә энтузиазм күтәрелде.

Кабинеттан Ирина чыга.

Ирина. Иптәш Самойлов, сезне директор чакыра.

Самойлов *(Гөләндәмгә)*. Гафу итегез, күрешербез әле.

Кабинетка кереп китә.

Ирина. Гөләндәм Ахметовна, иптәш директор сезне көттерүе өчен гафу үтенде. Хәзерге сәгатьләрдә ул сезне кабул итә алмый. Обкомнан чылтыраттылар. Фронт өчен самолет сатып алырга килгән колхозчылар белән беседасы булачак.

Гөләндәм. Яхшы, ул чагында мин бераздан әйләнеп карармын. *(Китә.)*

Ут сүнә.

БИШЕНЧЕ КҮРЕНЕШ

Директор кабинеты. Бөтен мебельләр аерым зәвык белән кызыл агачтан ясалган. Тәрәзәләргә ефәк шторалар эленгән. Стенага берничә самолет модельләре һәм түшәмгә кадәр тоташ итеп эшләнгән китаплар шкафы куелган. Өстәлдә берничә телефон аппараты. Зур тәрәзәләр аша яңа төзелеп килә торган шәһәр панорамасы күренә. Пәрдә ачылганда, беренче ранг инженеры чинында Коновалов колхозчылар белән сөйләшеп утыра.

Коновалов. Шулай, иптәшләр! Сезнең бу патриотлык адымыгыз явыз дошманга каршы корыч стена булып күтәрелгән халкыбызда үз Ватаннарына булган мәхәббәт хисләрен тагын да арттырачак, фронтовикларыбызның сугышчан рухларын күтәрәчәк. Самолетның күпме торганын мин сезнең райком секретарегызга әйткән идем.

Карт. Ул якларын беләбез. Тиешле сумманы Дәүләт банкысындагы счетыгызга күчерергә дип чекларыбызны да язып китердек. Менә алар. Тик безне сайлап җибәрүче колхозчыларның берничә теләкләре бар иде.

Коновалов. Әйтегез, иптәшләр, нинди теләкләр ул?

Карт. Беренчедән, без алачак самолетыбызның канат астына кайсы өлкәдән, нинди районнан икәнебезне әйтеп, «Яңа юл» колхозыннан фронтовикларыбызга бүләк» дип язуыгызны сораганнар иде.

Коновалов. Яхшы, иптәшләр, моны эшләргә мөмкин.

К а р т. Аннан, безнең колхозчыларыбыз, сатып ала торган самолетыбызны күреп, тикшереп алырга кушканнар иде.

К о н о в а л о в. Ул турыда шикләнмәгез, иптәшләр. Безнең продукциябезнең сыйфаты сезнең ышанычыгызны аклаячак.

К а р т. Шулай да утырып, йөреп алырга кушканнар иде. Үзегез бик яхшы беләсез, иптәш директор, бу бит бүләк багу мәҗлесенә куя торган бүләк кенә түгел, немец мәлгуньнәр белән сугышырга барачак машина. Шулай булгач, без аның йөрешен, ничек итеп очышын, машина частьларының һәрбер шөребен карап, тикшереп җибәрәсебез килә. Шуннан соң инде акча мәсьәләсен сөйләшергә мөмкин булыр. *(Акча документларын кесәсенә салып куя.)*

К о н о в а л о в. Яхшы, иптәшләр, моңар да күнәргә була. Менә шушы язу белән цех начальнигына барырсыз, ул сезгә төрле конструкциядәге самолетларны күрсәтер. Җаныгыз теләгәнен сайлап алырсыз, һәм шунда кайчан утырып очарга икәнен дә әйтерләр.

К а р т. Яхшы, иптәш директор, без канәгать.

К о н о в а л о в. Ә сезгә завод коллективы исеменнән зур рәхмәт. Хушыгыз, иптәшләр. *(Озата.)*

Ишектә Г ө л ә н д ә м күренә.

Г ө л ә н д ә м. Рөхсәтме?

К о н о в а л о в. Керегез. *(Урын күрсәтә.)* Утырыгыз, мин сезне тыңлыйм.

Г ө л ә н д ә м. Фронтка җибәрүне сорап биргән рапортыма җавап алырга кердем.

К о н о в а л о в. Рапортыгызның Москвага җибәрелүе турында мин сезгә белдергән идем. Җавап килү белән хәбәр итәрбез.

Г ө л ә н д ә м. Ул чагында мин сезгә икенче рапортымны тапшырам. *(Коноваловның алдына кәгазь куя.)*

К о н о в а л о в. Гөләндәм Ахметовна, дусларча сөйләшик әле. Ни өчен сез фронтка китәргә ашкынасыз? Анда ирләргә кыен. Хатын-кызга мең кат кыенрак.

Г ө л ә н д ә м. Югалган иремнең урынын алыштырасым килә. Мин бүген «У-2» дә, иртәгә «Дуглас»та очам, берсекөнгә «Транспорт»ка утырам да Уралдан чимал китерәм. Андамонда перегончы булып, Москвага барам. Төрле шәһәрләргә аерым детальләр илтәм. Дошман яңадан һөҗүм башлады, Дон елгасын кичеп, Иделгә, Сталинградка ыргыла. Минем менә шунда Сталин лачыннары арасында буласым, Ватанга булган чын мәхәббәтемне күрсәтәсем килә.

Коновалов. Безнең транспорт отрядында хезмәт итүегез шул ук Ватаныбызга мәхәббәт күрсәтү дип саныйм.

Гөләндәм. Ансы шулай, Иван Кузьмич, мин сездән ялынып сорыйм: җибәрегез мине фронтка. Сезгә биредә кем булса да ярый бит.

Коновалов. Юк, Гөләндәм Ахметовна, безгә «кем булса да» ярамый, без үз заводыбызга гади эшчене дә, теләсә кемне дә алмыйбыз. Без сезнең кебек очучыларга мохтаҗ. Шулай булуга карамастан, мин сезнең соравыгызны үтәр дә идем, ләкин бит ул мәсьәлә миннән генә тормый. Рапортыгызны көне-сәгате белән Москвага җибәрдек.

Гөләндәм. Алай булгач, нигә соң җавап бирмиләр?

Коновалов. Сугышка омтылучылар бер сез генә түгел бит. Карап өлгерә алмыйлар, күрәсең. Мәгез, бу рапортыгызны алыгыз.

Гөләндәм. Чын күңелдән булган соравымны исегездә тоту өчен, мин ул рапортның сезнең алдыгызда торуын теләр идем.

Коновалов. Бер рапортыгыз бездә бар, монсын артык дип саныйм.

Гөләндәм. Иптәш беренче ранг инженеры...

Коновалов *(бүлдереп)*. Иптәш кече лейтенант! Сезгә дусларча әйтәм. Түземлерәк булыгыз, көтик инде. Көтик.

Гөләндәм кәефсезләнеп чыгып барганда, Ирина керә.

Ирина. Мидхәт Шакирович Чумарин.

Коновалов. Керсен.

Ирина китә. Мидхәт керә.

Мидхәт. Чакыруыгыз буенча килдем, иптәш директор.

Коновалов. Утырыгыз. Менә нәрсә, Чумарин, сез безнең ышанычыбызны аклый алмадыгыз.

Мидхәт. Бәлки сез, иптәш директор, кайбер гайбәтләрне сәбәп итеп ала торгансыздыр. Ләкин минем гаебем юк. Аннан безнең штат турында сезнең фикерегез бар икән, мин аның белән килешәм. Мин бүген ОРС буенча 30 процентка кыскарту ясадым.

Коновалов. Ул гына түгел. Гомумән, сезнең эшегездә тәртипсезлек, намуссызлык, хәтта угрылык фактлары да юк түгел. Бу турыда документаль материаллар җитәрлек. Бронегыз үзегез беләнме?

Мидхәт. Әйе, үзем белән. Рәхим итегез. *(Кәгазь бирә.)*

Коновалов. Менә шушы приказ буенча бөтен эшегезне Дәүләтгәрәевкә тапшырырсыз.

Мидхәт. Мине кая?

Коновалов. Ансы минем эш түгел. Әмма мин сезне заводта тота алмыйм.

Мидхәт китә. Ирина керә.

Ирина. ОРС системасында эшләүче хезмәткәрләр килгәннәр.

Коновалов. Ничек килгәннәр?

Ирина. Алар өчәүләп. Сезнең кабул итүегезне сорыйлар.

Коновалов. Бөтенесен дә кабул итә алмыйм. Берсе генә керсен.

Ирина китә. Бәрбәрия керә.

Бәрбәрия. Иптәш директор, сезнең кушуыгыз буенча булса кирәк, Мидхәт Чумарин безгә кыскарту ясады. Илебезнең фашист ерткычларына каршы алып барган рәхимсез сугыш елларында бөтен хезмәт ияләребез зур фидакарьлек чыгышлары ясыйлар. Танк колонналары, самолет эскадрильялары оештыралар. Бу патриотлык агымыннан без дә читтә кала алмыйбыз. Илебезгә булган кайнар мәхәббәтебезне күрсәтергә телибез.

Коновалов. Эш нәрсәдә соң, сузмый гына әйтегез.

Бәрбәрия. Без, менә шушы исемлек буенча кыскартылырга тиешле булган ОРС хезмәткәрләре, сугыш беткәнчегә кадәр хезмәт хакы алмыйча эшләргә сүз бирәбез. Тиешле булган хезмәт хакларыбызны оборона фондына бүләк итәбез.

Коновалов. Рәхмәт, иптәшләр. Иртәгәдән таралар цехына эшкә чыгарсыз. Бүген сезне участокларга беркетерләр.

Бәрбәрия. Ничек ул таралар цехына?

Коновалов. Шулай, сугыш беткәнчегә кадәр заводта эшләргә сүз бирәбез дисез бит.

Бәрбәрия. Без бит ОРС системасында дибез.

Коновалов. Шулаймыни?

Бәрбәрия. Шулай шул. Башкача ничек булсын.

Коновалов. Менә ул ничек? Ватаныбыз таләп иткән изге бурычларны үтәү нигезендә бик күп кенә пенсиягә чыккан картларыбыз яңадан производствога кайттылар. Меңләгән хатын-кызларыбыз фронтка киткән ирләренең станоклардагы урыннарын алыштырдылар. Хәтта яшүсмер балаларыбызга кадәр ата-агаларының урыннарына килеп бастылар. Бөтен ил, барлык халкыбыз, бердәм көч булып, явыз дошманны җиңәргә булыша.

Бәрбәрия. Без дә тик ятмыйбыз. Без дә булышабыз.

Коновалов. Дөрес. Сәүдә хезмәткәрләре арасында да намус белән эшләүче иптәшләребез күп. Ләкин безнең ОРС системасында эшләүче кайбер хезмәткәрләр дәүләт милкен үзләренеке дип буташтыра башладылар. Шуның өчен мин аларның артыкларын ярдәмче цехка чыгарам. Шунда тәрбия алырлар.

Бәрбәрия. Без мобилизованный түгел, көчләп кушарга хакыгыз юк.

Коновалов. Кирәк булганда, мәҗбүр итәргә дә хакыбыз бар. Барыгыз.

Бәрбәрия китә. Почта тотып, Ирина керә.

Ирина. Киңәшмәгә чакырылган кешеләр бар да килделәр. *(Директорга пакет тапшыра.)*

Коновалов. Керсеннәр. *(Пакетны ертып укый.)* Әһә, Гөләндәм Ахметовнага җавап язганнар. Чакырыгыз үзен.

Ирина китә.
Зур папка тотып, Һарун, технорук, партия вәкилләре, цех начальниклары, инженерлар керә.

Утырышыгыз, иптәшләр.

Барысы да утырышалар, тышта гайре табигый мотор тавышы ишетелә. Бөтен кеше дикъкатен шуңа юнәлтә. Коновалов, тынычсызланып, тәрәзәгә бара. Һавага карап эзләнә. Өстәл янына килеп звонок бирә, Ирина керә.

Һавада нинди лихач ул?

Ирина. Гөләндәм Ахметовна, диләр.

Тыштагы мотор тавышы тагын да көчлерәк һәм якынрак булып ишетелә, һәммәсе дә йөгереп тәрәзәгә баралар.

Коновалов. Кара, кара, нишли ул?

Һарун. Үлем элмәге ясый. Коточкыч, коточкыч!..

Коновалов. Ярый посадкага китте. Кыю кыз! Энергия үзендә, ә? *(Пауза.)* Ләкин лихачлык кирәккән нәрсә түгел. Кисәтеп сөйләшү кирәк булыр, бу мәсьәләне калдырып торыйк. Иптәшләр! Киңәшмәне ачарга рөхсәт итегез. Көн тәртибендәге мәсьәлә һәммәбезгә дә билгеле. Иптәш Арсланов һәм иптәш Ахмеровлар төзегән проект безнең завод өчен берничә миллион сумлык экономия бирәчәк. Һәм тизләтәчәк. Проектның техник ягы Москва белгечләре тарафыннан каралып расланган һәм Оборона халык комиссариатыбыз тарафыннан тизлек белән тормышка ашырырга безгә кушылды. Без бүген аны ничек итеп үзләштерү турында сүз алып барырга тиешбез. Беренче сүзне проектның авторларының берсе – Һарун Юсупович Ахмеровка бирәбез.

Һарун папкасын ачып, өстәл янына килә. И р и н а керә.

И р и н а. Иван Кузьмич, Арсланова сезнең чакыруыз белән килеп җитте. Керсенме?

К о н о в а л о в *(уйланып торганнан соң).* Әйдә керсен әле. Гафу итегез, иптәшләр. Кечкенә генә сюрприз.

Ирина китә. Гаепле кыяфәттә Г ө л ә н д ә м керә.

К о н о в а л о в. Иптәш Арсланова. Беренчедән, һавада күрсәткән лихачлылыгыз өчен сезгә миннән җитди кисәтү... Ләкин, иптәшләр, Арслановаы тәбрик итә алабыз. Фронтка җибәрүне сорап язган рапортына уңай җавап килде. Арслан йөрәкле Арсланова! Мин сезне бередәге иптәшләр, гомумән, завод коллективы исеменнән патриотик адымыгыз белән тәбрик итәм. *(Барысы да кул чабалар.)* Кадерле Гөләндәм Ахметовна! Сезгә бездән изге теләк: фашистларны тар-мар итүдә батырлык күрсәтеп, туган җирдә бәхетле очрашуыбыз булсын! Рәхмәт сезгә. Инде китсәгез дә ярый. Сезнең патриотик адымыгызны без республика газеталарында да чагылдырачакбыз.

Г ө л ә н д ә м. Рәхмәт, иптәшләр. Миңа китәргә рөхсәтме?

К о н о в а л о в. Рөхсәт.

Гөләндәм китә.

Иптәшләр, киңәшмәне дәвам итәбез.

Ут сүнә.

АЛТЫНЧЫ КҮРЕНЕШ

Вакыйга Албания таулары арасында бара. Әйләнә-тирә субтропик агачлар белән уратылган. Артта биек-биек таулар күренә. Бер якта – палаткадан корылган кыр госпитале, икенче якта – тау казып ясалган тирән куыш. Аның эчендә учак янып тора. Вакыт төн. Тышта, җил-давыллап, бозлы яңгыр ява. Куыш эчендәге учак тирәсендә Х ә м и д ә белән Л ю б и ц а һәм б е р н и ч ә к ы з җырлап утыра.

Караңгы төндә ягылган учак,
Янар ул һаман, сүнмәс беркайчан.
Янар ул шулай, Көнчыгышыннан
Иреклек таңы сызылып атканчы.
Күк йөзендәге кара болытлар
Еракка таралып читкә акканчы.

П о п о д и я с керә.

П о п о д и я с. Исәнмесез, кызларым!

К ы з л а р *(урыннарыннан сикереп торып).* Сезгә саулык телибез, ата.

П о п о д и я с *(чыланган өсләрен салып, ут янына утыра).* Хәлегез ничек, кызларым?

Х ә м и д ә. Ашарга юк, доктор әфәнде.

П о п о д и я с. Крестьяннар китермәделәрмени?

Л ю б и ц а. Мондый көндә кем йөрсен? Ике тәүлектән бирле коя да коя... Бүген бер яралы атыбызны суйдырып ашаткан идек, авыруларда эч китү башланды... Җитмәсә тагын, тозыбыз да юк...

П о п о д и я с. Әйе, хәлебез шәптән түгел... Мин дә өч көн буе йөреп отряд штабын туры китерә алмадым. Михайлович бандаларының ярдәме белән немец, итальян фашистлары төрле яклап һөҗүм итәләр. Бөтен җирдә каты сугышлар бара.

Х ә м и д ә. Иртәгә безнең авыруларга бирерлек бернинди азыгыбыз юк.

П о п о д и я с. Азык мәсьәләсе чиккә җитте. Менә-менә самолеттан ташларга тиешләр. Шуның өстенә медикаментлар җитешмәве...

Л ю б и ц а. Әйе, без бүген авыруларның ярасын марганцовка белән генә бәйләдек.

П о п о д и я с. Марковичның хәле ничек?

Л ю б и ц а. Бик авыр. Температурасы һич төшми.

П о п о д и я с *(ут яныннан торып).* Ярый, мин аны хәзер карармын.

Х ә м и д ә. Доктор әфәнде, фронтларда ниләр бар икән?

П о п о д и я с. Кызыл Армия, Сталинград операциясен тәмам итеп, немецларны көнбатышка кысрыклый. Сугышлар Харьков астында бара. Ләкин союзниклар Италиядә һаман бер урында таптаналар. *(Куыштан чыгып палаткага кереп китә.)*

Носилкага салынган авыруны күтәреп, и к е п а р т и з а н керә.

П а р т и з а н. Авыру китердек, кабул итегез.

Х ә м и д ә. Кайдан?

П а р т и з а н. Ядран буеннан.

Л ю б и ц а. Ни өчен сез аны үз тирәгездәге госпитальләрнең берсенә салмадыгыз?

П а р т и з а н. Бу әфәнде аеруча игътибарга лаеклы кеше икәнлеген искә алып, аны ерак тылга чыгарырга кушканнар иде.

Л ю б и ц а. Хәмидә, авыруның температурасы югары. Доктор әфәндене чакырып кил.

Хәмидә китә.

П а р т и з а н. Аның хәле болай ук түгел иде. Бөркет тавын кичкәндә, бозлы яңгырга очрадык, аяк асты тайгакка әйләнеп, качырларыбыз берничә җирдә егылды. Менә аның документы һәм докторыгызга хат. Таң атканчы ял итәргә урыныгыз булмасмы?

Л ю б и ц а. Палаткага урнаштырырлар.

Партизаннар китә. Х ә м и д ә керә.

Х ә м и д ә. Йоклыймы?

Л ю б и ц а. Юк. Аңын югалткан.

Авыру ыңгыраша.

Х ә м и д ә. Саташа.

Л ю б и ц а. Т-с-с. Йөзенә караганда, безнең ил кешесенә охшамый. Рус булса кирәк. Хәрби формасы да шуны әйтеп тора.

Х ә м и д ә *(кулындагы документын укып).* Дауран... Арсланов. Исеменә, фамилиясенә караганда, рус түгел. Кем соң сез?

Д ә ү р а н *(аңына килеп).* Су... Ich will trinken... Trinken. Пить...

Аны аңламыйлар.

Х ә м и д ә. Ах, pie... Эчәргә су сорый ул.

Су эчерәләр.

Д ә ү р а н. Дапке... Спасибо.

Х ә м и д ә. «Рәхмәт» дип әйтергә тели. «ju falenderoj» дип әйтегез. Ну, ju falenderoj.

Д ә ү р а н. Tu falenderoj...

Х ә м и д ә. Яхшы, уңыш бар. Сез кем? Россия, СССР?

Д ә ү р а н. Кызыл Армия офицеры. Мин хәзер кайда?.. Wo ich?

Л ю б и ц а. Немецча сорый, мин кайда, ди.

Х ә м и д ә. Албания. Partizane.

Д ә ү р а н. Аңладым. Verstandlich.

Х ә м и д ә. Сез урысмы? *(Бармагы белән төртеп.)* Рус?

Д ә ү р а н. Мин татар.

Х ә м и д ә. Тартар. О-о! Ләкин сез тартарга охшамыйсыз. Алар җәенке битле, кысык күзле, кәкре аяклы булалар.

Д ә ү р а н. Nicht vestahen. Мин – татар.

Л ю б и ц а. Сез соң ничек безгә килеп эләктегез?.. Аңламый. Туктагыз. Ул тагын аңын югалтты. Нишлибез инде? Безнең телне ул аңламый. Без – анықын.

Х ә м и д ә. Бездә ул озак булачак әле. Өйрәтербез. Моны мин үз өстемә алам.

П о п о д и я с керә.

П о п о д и я с. Ярасы кай җирендә?

Л ю б и ц а. Бөерендә, доктор әфәнде.

П о п о д и я с *(карап)*. Канын бик күп югалткан. Ярасы бик җитди... Операция ясарга иде, ләкин ул аны бу хәлендә күтәрә алачак түгел. Кан кирәк.

Л ю б и ц а. Безнең, доктор әфәнде, бер кубик та каныбыз юк.

Х ә м и д ә. Әгәр дә, доктор әфәнде, минем канымны алсагыз?

Л ю б и ц а. Яисә минекен.

П о п о д и я с. Мөмкин түгел. Чөнки сез икегез дә моннан өч кенә көн элек бирдегез.

Л ю б и ц а. Документлары буенча каны беренче группаныкы.

Кан алу приборлары алып, Хәмидә белән китәләр.

П о п о д и я с *(пакетны ачып укый)*. «Доктор әфәнде, бу авыру – аерым әһәмияткә лаеклы кеше. Россиянең сугышчан гадел бер халыкның улы. Сез аның гомерен саклап калырга тырышыгыз. Әнфәр Хуҗа». *(Документын укып.)* 2 нче батальон командиры Дәүран Усманович... Кай җирләрдән килеп, Албания азатлыгы өчен канын агызган. Бичара кеше, син берни белми йоклыйсың. Сиңа ярдәм күрсәтүдән гаҗиз калган доктор йөрәгенең әрнеп тибүен тоймыйсың...

Х ә м и д ә белән Л ю б и ц а керә.

Х ә м и д ә. Доктор әфәнде, кан булды!

П о п о д и я с. Каян ул?

Х ә м и д ә. Минем запасым бар иде.

Кан җибәрү процедурасын үткәрәләр.

П о п о д и я с. Хәмидә, ярты сәгать саен температурасын үлчәп торырсыз. Хәле яхшыланса, иртә белән операция ясарбыз. Любица, әйдәгез минем белән. Бердәнбер таблеткам бар иде, аңына килгәч, бу әфәндегә бирерсез.

Китәләр. Хәмидә Дәүранның өстенә яба. Учакны көчәйтеп яга. Кулына саз алып, учак янына утыра, әкрен генә уйнап җырларга керешә.

Х ә м и д ә. Әдрән диңгез, гүзәл диңгез,
Күп яуларны күргән диңгез.

Тау батыры Искәндәргә,
Җан дәвасын биргән диңгез.
Әдрән диңгез, даулы диңгез,
Тирәләре таулы диңгез.
Хәлен җуйган син бөркеткә
Шифа бирсен изге диңгез.

Хәле китеп ава. Л ю б и ц а керә.

Л ю б и ц а. Хәмидә, Хәмидә, сезгә ни булды?

Х ә м и д ә. Хәлем китте...

Л ю б и ц а. Доктор әфәнде, доктор әфәнде! *(Чыгып йөгерә.)*

Поподияс белән әйләнеп керәләр.

П о п о д и я с. Хәмидә, сезгә ни булды?

Х ә м и д ә. Башым әйләнә...

П о п о д и я с. Палаткага кертеп салыгыз!..

Хәмидәне алып китәләр.

Кисәктән генә ни булды аңа?

Л ю б и ц а. Доктор әфәнде, гафу итегез, Хәмидә үз канын алып җибәргән иде.

П о п о д и я с. Их сезне... Әйттем бит мин сезгә, ярамый, дидем...

Дәүран күзен ачып хәрәкәтләнә.

Хәлегез ничек, авыру?

Д ә ү р а н. Әйбәт, доктор әфәнде, мин үземне хәзер яхшы хис итәм...

П о п о д и я с. Операциягә!.. *(Җиңнәрен сызгана башлый.)*

Башкалар операция әзерлегән күрәләр.

Ут сүнә.

ҖИДЕНЧЕ КҮРЕНЕШ

Вакыйга шунда ук. Көз көне, шулай да көньяк кояшның рәхимле нурлары бөтен җирне яктырта. Агач, үсемлекләрдән дә яшеллек аңкып тора. Бер читтә, зур агач күләгәсе астында Д ә ү р а н караватта ята, аның янында Х ә м и д ә.

Х ә м и д ә. Бүген ничек? Ноябрьнең уны. Сезнең безгә килеп төшүегезгә төгәл өч ай булды. Ярагыз төзәлә төште. Шул арада без сезнең белән ике телне дә үзләштерергә өлгердек. Мин – татар телен. Ә ул мөселман теле бит әле! Ә сез – албан телен.

Дәүран. Сез менә дигән укытучы булып чыктыгыз. Хәзер без бер-беребезне аңлауда шактый алга баруга ирештек. Йә, сөйләвегезне дәвам иттерегез. Шулай, утыз тугызынчы елны...

Хәмидә. Утыз тугызынчы елны, итальяннар Албанияне басып алганда, мин Тирана шәһәрендә акушеркалар мәктәбендә укый идем. Алар килеп керү белән, безнең мәктәпне яптылар. Мин, авылга китеп, шифаханәдә фельдшер булып эшли башладым. Көннәрнең берендә бу авыл халкының Әнвәр Хуҗа хәрәкәтенә катнашканы сизелеп, бөтен халкы Италиягә эшкә сөрелде, авыллары яндырылды. Бу вакыйгадан соң мин, сәясәткә катнашмау максаты белән, Далмациягә кайтып, үз авылымда торырга теләгән идем. Ләкин өйгә кайту белән мин хәйранга калдым... Усташыйлар тарафыннан оештырылган мөселманнар белән христианнар арасындагы милли суешуда атам белән анам ерткычларча үтерелгән... Шуннан мин кырык беренче елны Әнвәр Хуҗа армиясенә барып язылдым.

Дәүран. Нинди зур фаҗигаләр аша...

Хәмидә. Тагын каһвә биримме?

Дәүран. Рәхмәт, Хәмидә, артык теләмим.

Любица йөгереп керә.

Любица. Шатланыгыз, әфәндем, хәзер генә радиодан тыңладык, Кызыл Армия Киев шәһәрен алган. Немецларның тагын бер кат арка сөяген сындырган.

Дәүран. Любица кадерлем, кил яныма, үбим үзеңне!

Любица. Соңыннан, әфәндем, соңыннан. Авыруларга белдерергә ашыгам! *(Палаткага кереп китә.)*

Дәүран. Күрәсе иде, хәзерге минутта минем илем, Москва, Казан нишлиләр икән?

Хәмидә. Сезнең Москвада булганыгыз бармы?

Дәүран. Булу түгел, мин анда дүрт ел укыдым.

Хәмидә. Бик матур диеп сөйлиләр, дөресме?

Дәүран. Москва ул, Хәмидә, гүзәллек, нәфислек үрнәге, прогрессив культура, сәнгать, әдәбият үзәге, хаклык, дөреслек канунының нигезе. Сугыш бетеп, дөньяда тынычлык урнашу белән, мин сезне кунакка чакырырмын, барырсызмы?

Хәмидә. Ул минем күптәнге теләгем һәм хыялым, беренче мөмкинлек булу белән, мин анда булачакмын. Сезгә сорау бирергә мөмкинме?

Дәүран. Рәхим итегез.

Хәмидә. Сез хәлегез авыр чакларда, Гөләндәм, Гөләндәм, дип саташа идегез, кем ул Гөләндәм?

Д ә ү р а н. Хатыным.

Х ә м и д ә. Сез өйләнгәнмени?

Д ә ү р а н. Күптән инде, җиде яшьлек улым да бар. Ул хәзер үскәндер, зур малай булгандыр.

Х ә м и д ә. Хатыныгыз да инженермы?

Д ә ү р а н. Түгел... *(Сүз таба алмый.)* Педагог...

Х ә м и д ә. Димәк, укыта?

Д ә ү р а н. Юк иде... Хәзер, әлбәттә, укыта торгандыр...

Х ә м и д ә. Сез арыдыгыз, ахры. Бераз ял итеп алыгыз.

Д ә ү р а н. Юк, Хәмидә, арымадым... Сезнең белән миңа шундый күңелле... Сез янымда торсагыз, туган илемне сагынып җирсүемне онытам... Сез, әлбәттә, кешегә үз иленнән аерылып торуның никадәр газап икәнен белмисез. Мин элек тә үз Ватанымны өзелеп сөючеләрнең берсе идем. Ләкин аңар булган мәхәббәтемнең ни дәрәҗәдә көчле булуын мин элек белми йөргәнмен. Мин хәзер аның җәйге йомшак җилләрен, ягымлы кояшын, җәелеп аккан Идел елгаларын, хәтфә төсле яшел болыннарын гына түгел, хәтта мин аның рәхимсез кышкы суыкларын, зәһәрле бураннарын, айлар буена пыскып яуган күңелсез көзге яңгырларын да өзелеп сагындым...

Х ә м и д ә. Тизрәк терелегез дә аннан илегезгә китәрсез.

Д ә ү р а н. Хәмидә, миңа беркөн җырлаган «Язгы кар суы» көегезне җырлагыз әле.

Х ә м и д ә. Кирәкми әфәндем, сез җыр-музыкадан соң күңелсезләнәсез, уйга чумасыз. Авыру өчен ул ярамый.

Д ә ү р а н. Сезнең ул җырыгыз миңа бик ошый. Аңарда дәрт, шатлык шулкадәр көчле яңгырыйлар... Аны тыңлаганнан соң, каядыр очасы, талпынасы, бөтен тавышка кычкырасы килә!...

Х ә м и д ә *(үзе уйнап җырлый).*

Биек тә биек Динар тавыннан,
    Динар тавыннан, ай, тавыннан
Ага ыргылып язгы кар суы,
    Язгы кар суы, кар суы,
Түгел ул аккан язгы кар суы,
    Язгы кар суы.
Безнең йөрәкнең әрнеп ярсуы,
    Әрнеп ярсуы.
Әйләнеп тиздән ачу көченә,
    Ачу көченә.
Тупланып гомум халык үченә
    Халык үченә.
Китәрбез ташып, ярлардан ашып,
    Ярлардан ашып.

Киң далаларны үтәрбез басып,
Үтәрбез басып.

Поподияс керә.

Поподияс. Хәмидә, хезмәткәрләрне җыйнагыз, сүзем бар.

Хәмидә. Яхшы, доктор әфәнде. *(Китә.)*

Поподияс. Йә, авыру, хәлегез ничек?

Дәүран. Яхшы иде, доктор әфәнде, тик бүген тагын миндә температура.

Поподияс. Сез аңар борчылмагыз, ул үтәргә тиеш... Менә нәрсә, хөрмәтлем. Миңа хәзер генә баш штабтан хәбәр иттеләр. Сезне биредән озатабыз.

Дәүран. Кая, доктор әфәнде?

Поподияс. Хәзергә отряд штабына. Аннан үз илегезгә – Россиягә җибәрерләр.

Дәүран. Аның өчен сезгә рәхмәт, доктор әфәнде.

Поподияс. Сезнең авыруыгызның хәзерге стадиясе электр көченнән файдалануны, минераль сулар белән дәвалауны сорый. Үзегезгә мәгълүм: кыр госпитале шартларында аларны булдырырга мөмкинлегебез юк. Икенчедән, терелгәннән соң да сезне яңадан армиягә кайтарырга мөмкин булмас дип санамыйм. Барыннан да бигрәк Совет медицинасы, дөньяда иң алдынгы медицина буларак, сезнең авыруыгызны дәвалауда яңа методлар да табуын өмет итәбез.

Хәмидә керә.

Хәмидә. Доктор әфәнде, хезмәткәрләр җыелды. Сезне көтәләр.

Поподияс. Яхшы, Хәмидә.

Күктә самолет тавышы. Бар да һавага карыйлар. Төрле яктан хезмәткәрләр, авырулар кереп тулалар.

Бу нинди самолет икән?

Любица. Бу безгә, доктор әфәнде. Әнә ул безнең өстә әйләнә.

Поподияс. Утыру урынын күрсәтеп сигнал бирегез, сигнал!

Дәүран белән Хәмидәдән башкалар чыгып китәләр.

Дәүран. Хәмидә, кадерлем, мине тәбрик итегез.

Хәмидә. Нәрсә белән?

Дәүран. Отряд штабына, аннан үз илемә китүем белән.

Хәмидә. Кем әйтте?

Д ә ү р а н. Хәзер генә доктор әфәнде сөйләде, йә, тәбрик итегез инде.

Х ә м и д ә. Гәрчә минем өчен газап булса дамы?

Д ә ү р а н. Ничек инде ул газап?

Х ә м и д ә. Юк, мин алай әйтергә теләмәгән идем... Әгәр дә сез китсәгез, татар телен өйрәнү теләгем тукталып калачак димәкче идем...

П о п о д и я с белән Г ө л ә н д ә м керә.

П о п о д и я с. Сез алып китәчәк авыру биредә, менә ул.

Дәүран белән Гөләндәм бер-берсенә озак кына карашып торалар.

Д ә ү р а н. Гөләндәм!..

Г ө л ә н д ә м. Дәүран!..

Кочаклашалар, Дәүран, хәлсезләнеп, Гөләндәмнең кулына ава.

Дәүран бәгърем!

П о п о д и я с. Урынына салыгыз!..

Дәүранны илтеп яткыралар.

Камфара бирегез, камфара!..

Ут сүнә.

СИГЕЗЕНЧЕ КҮРЕНЕШ

Шул ук җирдә. Д ә ү р а н, аңына килгәннән соң, Г ө л ә н д ә м белән сөйләшүен дәвам итә.

Д ә ү р а н. Син соң ничек, Гөләндәм, мине алырга белеп килдеңме?

Г ө л ә н д ә м. Һич юк. Без, истребительләр эскадрильясы, Албания армиясенә сугыш припаслары китерүче транспорт отрядын озатучы булып килгән идек. Үз илебезгә кире очарга торганда гына, бер яралы рус офицерының кайдадыр, кыр госпиталендә ятуын һәм аны һич кичекмәстән үзебезгә алып китәргә кирәклеген хәбәр иттеләр. Моны ишетү белән, күңелем нидер сизенгән кебек, йөрәгем ярсып тибә башлады. Иптәшләр арасыннан, беренче булып, мин теләк белдердем. Алар миңа бара торган җиремнең тау-таш арасы булуын, утыру мәйданының юклыгын әйттеләр. Шулай да мин үз теләгемнән кайтмадым. Очарга рөхсәт сорадым. Менә бервакытны һавага күтәрелдек, очабыз... Ләкин озак та үтмәде, каршыбызга бер немец пираты килеп чыкты. Аннан икенчесе, аннан өченчесе... Ике арада каты һава сугышы китте... Бер-

сен бәреп төшердек, калган икесен кыйнап качырдык... Менә, Дәүран, болар бар да синең өчен. Тау-таш араларында яраланып ятучы билгесез бер кешебезнең язмышы өчен шундый кыенлыкларны кичердек.

Дәүран. Рәхмәт, бәгърем. Мин синең турыда һәрвакытта да иң югары фикердә идем. Карале, безнең бу очрашу бөтенләй өйдәгечә... Минем улым Наил ничек, үсәме?

Гөләндәм. Ул хәзер зур инде, быел укырга керде. Әбисе аны шулкадәр яхшы карый. Тик син, Дәүран, бик ябыккансың.

Дәүран. Син мине моннан биш-алты айлар элек күрсәң, бөтенләй танымас идең. Өч ай буена хәрәкәтсез, йөзтүбән капланып яттым. Бары тик мәрхәмәтле доктор, кадерле Хәмидә, Любицалар ярдәме белән генә шушы хәлгә ирештем.

Гөләндәм. Нинди Хәмидә ул?

Дәүран. Албан кызы, ул мине шулкадәр карады. Бала бишеге яныннан аерылмаган ана кебек, минем янымнан китмәде.

Гөләндәм. Тизрәк китәсе иде. Бу Витя нигә килми соң?

Дәүран. Нинди Витя ул?

Гөләндәм. Бортмеханигым. Самолет янында калган иде. Без аның белән аэроклубта бергә укыдык. Безнең шәһәр егете. Син аны белергә тиеш.

Дәүран. Хәтерләмим.

Гөләндәм. Әсгать Сәлимов синең белән киткән идеме әле?

Дәүран. Юк, ул беренче көнне үк алынды. Нигә, әллә ул?

Гөләндәм. Ул хәзер Советлар Союзы Герое.

Дәүран. Менә ничек! Ә Мидхәт нишли? Һаман шул урынындамы?

Гөләндәм. О... Синең дустың Мидхәт... Мидхәт түгел, кара елан ул. Штрафнойга озаттылар.

Дәүран. Ни өчен?

Гөләндәм. Булды инде, сөйләрмен әле. Бу Витя нигә килми соң? Дәүран, син миңа ничек итеп монда килеп чыгуыңны сөйлә әле.

Дәүран. Аны сөйләү өчен, Гөләндәм, «Мең дә бер кичә» әкиятләрендәге кебек күп төннәрне тасма итәргә кирәк. Немецларның тылында диверсион эшне җәелдерергә безне десант итеп төшерделәр. Без анда тимер юл челтәренең үзәк урыны булган Украина туфрагында шактый гына күперләрне җимердек... Бик күп тимер юлларны сафтан чыгардык.

Билгеле, көннәрнең берендә безнең эзгә төштеләр. Шуннан без, Карпат таулары арасына кереп, җирле партизаннарга кушылдык. Ләкин безгә анда да озак яшәргә туры килмәде, немецлар безне төрле яклап чорнадылар. Көннән-көн кыса бардылар. Ахыр чиктә утлы боҗраны өзеп чыгудан башка чарабыз калмады. Йә үлем, йә яшәү дип, дошман сафларына ташландык. Шулай итеп, без бик күп иптәшләрне корбан итү бәрабәренә чолганыштан котылдык. Шуннан соң берничә иптәшем белән Славениягә, аннан Хорватиягә, аннан менә бу якка килеп чыктык.

Хәмидә керә.

Хәмидә. Әфәндем, сезгә соңгы мәртәбә перевязка ясарга кушканнар иде.

Дәүран. Гөләндәм, таныш бул, мине үлемнән алып калучы кешеләрнең берсе Хәмидә ханым шушы инде.

Гөләндәм. Минем иремә күрсәткән ярдәмегез өчен рәхмәт сезгә.

Дәүранны җитәкләп, палаткага кереп китәләр. Самойлов белән Поподияс сөйләшеп керә.

Поподияс. Хәзерге көндә безнең армиябез партизанлык стадиясеннән чыгып, регуляр армия булу дәрәҗәсенә иреште. Менә шуның өчен дә безнең командованиебез, төрле җирләрдә мөстәкыйль рәвештә хәрәкәт иткән аерым отрядларны билгеле районнарга туплау белән бергә, тау-таш араларындагы вак госпитальләрне дә бер төбәккә җыярга приказ чыгарды. Шул приказны үтәү йөзеннән, без иртәгәдән Бөркет чокырларына күчәбез.

Самойлов. Шулай да бит аны үзегез белән алырга мөмкин.

Поподияс. Юк шул. Безнең бу походыбыз икешәр километрлы биек тауларны, ыргылып аккан тирән суларны җәяү кичүгә бәйләнгән. Мәсьәлә анда гына да түгел, бәлки, без аны күтәреп тә илтер идек, ләкин, бая әйткәнемчә, биредә дәваларга мөмкинлегебез юк. Шулай, киңәшеп карагыз, бәлки, берәр чара табарсыз. *(Палаткага кереп китә.)*

Гөләндәм чыга.

Гөләндәм. Витя, нишләп син анда бик озак?

Самойлов. Бер цилиндрыбыз эшләми.

Гөләндәм. Бөтенләйгәме?

Самойлов. Әйе, бөтенләйгә...

Гөләндәм. Димәк, безнең самолетыбыз...

С а м о й л о в. Әйе, иптәш өлкән лейтенант, гади тел белән әйткәндә, өч кешене күтәреп оча алмый.

Г ө л ә н д ә м. Юк, юк, бу мөмкин түгел! Докторның әйтүе буенча, ике-өч көн эчендә аңа операция ясалмаса, аның гомере үлем белән чикләнәчәк. Аңлыйсыңмы, Витя, үлем белән...

С а м о й л о в. Дөрес. Доктор миңа барысын да сөйләде. Ләкин бит цилиндрның берсе эшләми. Шуның өстенә, питотрубкабыз бозылган. Барометрда күтелгән бозлы яңгырларны ерып, дошман зонасы аша кичүне уйларга да ярамый.

Г ө л ә н д ә м. Мотор хәрәкәтен мин йөрәгемнең тибеше шикелле сизәм. Питотрубкасыз да очар идем, тик менә цилиндр гына... Нишләргә соң, Витя, киңәш бир.

С а м о й л о в. Минем киңәшем бер генә. Икебезнең берсе биредә калырга тиеш.

Г ө л ә н д ә м. Биредә?

С а м о й л о в. Әйе, биредә. Шуның белән авыруны үлемнән алып калырга мөмкин. Башкача безнең чарабыз юк.

Г ө л ә н д ә м. Яхшы, мин калам. Сез очарсыз.

С а м о й л о в. Бу мөмкин түгел. Чөнки сез – самолетның командиры, постны ташларга хакыгыз юк.

Г ө л ә н д ә м. Алай булгач, нишләргә соң?

С а м о й л о в. Биредә калырга миңа рөхсәт итегез, иптәш өлкән лейтенант!

Г ө л ә н д ә м. Витя, кадерлем. *(Кочаклап үбә.)*

П о п о д и я с чыга.

П о п о д и я с. Авыруны чыгарырга мөмкинме?

С а м о й л о в. Әйе, доктор әфәнде, мөмкин.

Л ю б и ц а белән Х ә м и д ә, Д ә ү р а н н ы җилкәләренә кочтырып, палаткадан чыгалар.

Д ә ү р а н. Мин сезнең ихтыярыгызда, Гөләндәм.

Г ө л ә н д ә м. Хәзер, Дәүран, очабыз. Хәмидә, сезне бер генә минутка мөмкинме?

Х ә м и д ә. Рәхим итегез.

Г ө л ә н д ә м. Минем иремә күрсәткән хөрмәтегезне йоларлык минем янымда бер әйберем дә юк. Албания таулары арасында очрашуыбызның истәлеге итеп фотокарточка калдырам. Без аны Дәүран белән сугышка кадәр төшкән идек.

Х ә м и д ә. Рәхмәт сезгә! Минем өчен ул зур хатирә булачак...

Г ө л ә н д ә м. Артында Казандагы адресым да язылган. Сугыштан соң, бәлки, хат та язарсыз.

Х ә м и д ә. Әлбәттә, язармын. Сугыштан соң, бәлки, мин укырга да барып чыгармын.

П о п о д и я с. Хәмидә, сез биредә авырулар янында калырсыз. Без кунакларны озата барабыз.

Х ә м и д ә. Яхшы, доктор әфәнде.

Д ә ү р а н. Хуш, Хәмидә, сау бул, кадерлем. Тормышыңда зур бәхетләр, чиксез уңышлар телим...

Хәмидәдән башкалар китәләр. Хәмидә фотокарточкага карап тора. Артта самолетның кузгалып киткәне, әкренләп югарылык алганы, тора-бара бөтенләй ишетелмәслек булып еракка очып киткәне ишетелә.

Х ә м и д ә *(җырлый).*

Чыгар-чыкмас канатларың талпып
Очып киттең, бала кош кебек.
Үткән көннәрем, кичкән төннәрем,
Калды фәкать күргән төш кебек.

С а м о й л о в керeп тыңлап тора.

Тик шулкадәр ерак араларны
Ничек инде очып үтәрсез.
Бозлы яңгыр, яшен кырларыннан үтеп,
Сау-сәламәт барып җитәрсез!

ТУГЫЗЫНЧЫ КҮРЕНЕШ

Москвада Коноваловлар квартирасының ашау-эчү бүлмәсе. Әйләнә-тирәдә – төрле ишекләр. Артта – гөмбәзләп салынган зур түгәрәк балкон. Аның тәрәзәләре аша Кремль башнялары күренеп тора. Еракта – кояш баеганнан соң күктә була торган матур кызыллык. Пәрдә күтәрелгәндә, сәхнәдә беркем дә юк. Ачык ишеге белән тамашачыларга карап торган бүлмә эчендә телефон чылтырый, эчке бүлмәләрнең берсеннән А к у л и н а чыга, телефонга бара.

А к у л и н а. Тыңлыйм. Кем сөйли? Сергей Петрович, исәнмесез? Юк, юк, бернинди хәбәр юк. Үзем дә аптырадым инде. *(Ишектә звонок.)* Гафу итегез, чылтыраталар. *(Барып ача.)*

Полковник чинында Д ә ү р а н керә.

Д ә ү р а н. Гафу итегез, Акулина Мироновна сез буласызмы?

А к у л и н а. Әйе, мин булам. Сезне кем дип белим?

Д ә ү р а н. Дәүран Арсланов.

А к у л и н а. Гөләндәм Ахметовнаның ире?

Д ә ү р а н. Әйе, нәкъ шул, үзе.

А к у л и н а. Әйдәгез, рәхим итегез.

Д ә ү р а н. Әбекәй, сез мине кичерегез. Иван Кузьмичның адресын Наркоматтан бирделәр. Үзе Германиядә, командировкада икән. Бәлки, бүген кайтып җитәр, диделәр. Шуны ишеткәч, барыйм әле, дим. Күрәм, кайтмаган әле... Бик күрәсе килгән иде.

А к у л и н а. Шулай булмый ни. Санга санап килүегез өчен рәхмәт. Шатлыклы көнебезгә туры килдегез, минем Ванюшамны...

Д ә ү р а н. Әйе, Акулина Мироновна, аларның заводларын Ленин ордены белән, Иван Кузьмичны Социалистик Хезмәт Герое исеме белән бүләкләгәннәр. Шул уңайдан менә мине дә чакыртып кайтардылар.

А к у л и н а. Ә сезне ни сәбәп белән?

Д ә ү р а н. Сугышка кадәр мин дә бит шул заводта инженер булып эшләдем. Фронтка киткәндә, бер проект төзеп калдырган идем, алар аны тормышка ашырганнар. Инде хәзер, завод коллективын бүләкләгәндә,мине дә онытмаганнар.

А к у л и н а. Менә бәхет дигәнең, төрле яклап килә диген. Фронтта да биргәннәр, монда кайтып та аласыз.

Д ә ү р а н. Кайчан кайтачагы турында хәбәр дә юкмы?

А к у л и н а. Юк шул. Кичәдән бирле, кайчан кайта, дип телефоннан сорыйлар. Ни телеграмма бирми, ни чылтыратмый. Гафу итегез, Гөләндәм Ахметовна белән бер җирдә хезмәт итәсезме?

Д ә ү р а н. Бер фронтта идек. Частьларыбыз аерым булса да, еш кына очраша идек.

А к у л и н а. Ә хәзер?

Д ә ү р а н. Аның белән, Акулина Мироновна, бик зур бәхетсезлек булды бит.... Ул Берлинны штурмлау көнендә югалды... Шуннан бирле аны бөтен җирдән эзлиләр, ләкин исәнлеген дә, үле икәнен дә белмиләр.

А к у л и н а. Берлинны алу көнендә дисезме?

Д ә ү р а н. Әйе, Акулина Мироновна, Берлинны алу көнендә, 2 нче майда. Сталинградтан башлап, бөтен каты сугышларны кичкән бер сугышчының дошман оясын туздырган көнне генә һәлак булуы бик зур үкенеч...

А к у л и н а. Бәлки, исәндер әле. Ышанырга кирәк.

Д ә ү р а н. Мин үзем дә шулай дип өмет итә идем. Ләкин... Акулина Мироновна. Иван Кузьмичны күрмичә мин китә алмыйм. Сездә дә көтеп утырып булмый. Бәлки, мин кайбер әйберләрне сездә калдырып торыйм? Ни әйтерсез?

А к у л и н а. Әйберләрегезне менә бу бүлмәгә урнаштырыгыз.

Д ә ү р а н. Рәхмәт. *(Кереп китә.)*

Акулина. Дөрес булса, нинди зур кайгы... Ул бит – гади йорт хозяйкасыннан данлыклы очучы булу дәрәҗәсенә ирешкән хатын...

Ишектә звонок тавышы, барып ача. Яхшы киемнән Хәмидә күренә.

Хәмидә. Мөмкинме?
Акулина. Рәхим итегез.
Хәмидә. Борчуым өчен гафу итегез. Сез миңа Арслановларның кайда икәнен әйтә алмассызмы?
Акулина. Сез кем соң?
Хәмидә. Мин Албаниядән.
Акулина. Албаниядән? Сезгә нигә алар? *(Әйберләрен калдырып, чәчен тарап Дәүран чыга.)* Иптәш полковник, сезне сорыйлар.
Дәүран *(танып)*. Кадерлем Хәмидә!.. *(Йөгереп барып күрешә.)* Рәхим итегез, утырыгыз.
Хәмидә. Рәхмәт.

Акулина китә.

Дәүран. Укырга килдегезме?
Хәмидә. Хәзергә посольствода тәрҗемәче булып эшлим. Көзгә, әлбәттә, укыячакмын. Мин бик шат, сез тәмам терелеп, сау-сәламәт кеше булгансыз.
Дәүран. Аның өчен мин сезгә, доктор Поподияска, кадерле Любицага, Самойловка бурычлы. Тик алар хәзер кайда?
Хәмидә. Доктор Поподияс белән Любицалар сау-сәламәтләр. Тирана шәһәрендә торалар. Тик Виктор гына...
Дәүран. Ничек Виктор гына?
Хәмидә. Ул юк инде... Сездән аерылып калганнан соң, беренче мөмкинлек булу белән аны Россиягә озатырга теләгәннәр иде, ул китәргә риза булмады, сезнең командованиедән рөхсәт сорап, Албания штабында эшләргә калды. Ләкин хыянәтчеләр 1944 елның апрель аенда атып үтерделәр.
Дәүран. Их, Витя, Витя...
Хәмидә. Мин сезгә үтенеч белән. Сез бит Виктор белән бер шәһәрдән. Казан күпләргә таныш инде ул. Миңа Викторның анасын табасы иде. Ул бичара карчык улын көтә торгандыр... Ләкин аның бердәнбер улы – минем кадерле ирем – юк инде... Сез ул карчыкның миңа адресын табып бирсәгез, мин аңар хат язар идем.
Дәүран. Үкенечкә каршы, Хәмидә, мин аның адресын белмим. Шулай да бер-ике көннән Казанда булачакмын. Шунда аны эзләп табармын.

Х ә м и д ә. Ул чагында сез миңа бу фотоны да алсагыз иде. Ул аның миңа мәңгелек истәлеге итеп калдырган улының фотосы. Мин аның исемен дә Виктор дип куштырдым.

Д ә ү р а н. Нинди матур малай, Викторның анасын ничек кенә булса да табармын.

Х ә м и д ә. Рәхмәт сезгә. Хатыныгыз да үзегез беләнме?

Д ә ү р а н. Юк шул, Хәмидә, ул инде мәңгегә минем белән була алмас.

Х ә м и д ә. Ничек алай «була алмас»?

Д ә ү р а н. Берлинны алу көнендә ул югалды...

Х ә м и д ә. Югалды?.. Шундый батыр очучы?

Д ә ү р а н. Әйе, Хәмидә, шундый батыр очучы, ләкин эш анда гына да түгел. Без бер-беребез белән мәңге бергә булырга тиешле дип туганбыз.

Х ә м и д ә. Минем сезне дә исемнән чыгарганым юк, Кызыл Армия офицеры Дәүран...

Д ә ү р а н. Ә мин сезне оныттым дип уйлыйсызмы? Сез җырлаган җырлар һаман күңелемдә.

Әдрән диңгез, гүзәл диңгез,
Күп яуларны күргән диңгез.
Тау батыры Искәндәргә,
Җан дәвасын биргән диңгез...

Х ә м и д ә. Хәтерегез яхшы икән.

Д ә ү р а н. Ә менә бу сүзләрне хәтерлисезме: дуслык – miqesi, җыр –konge, ә кунак – мусафир. Бусы безнеңчә диярлек, чөнки гарәптән кергән сүз... Ә нинди бөек вакыйга якынлаша? Бөек җиңү – madh fitore!

Х ә м и д ә. Яхшы әйттегез. Мин сезгә Lumteri телим. Ә бусы нәрсә?

Д ә ү р а н. Сез миңа бәхет телисез. Миндә сезгә шуны ук.

Тышта машина тавышы.

Х ә м и д ә. Гафу итегез, мине иптәшләрем чакыралар. Хушыгыз.

Д ә ү р а н. Хәмидә, мин сезне озата чыгам.

Китәләр.
Тышта, ишек артында, кемнәр беләндер очраша. Дусларча исәнләшәләр, көлешәләр. К л а в д и я керә.

К л а в д и я. Исәнме, әнкәй!

А к у л и н а. Клавдия, голубушкам... Погоннар тагып җибәргән, танырлык та түгел. Кем диләр инде сиңа?

К л а в д и я. Медицина хезмәте майоры.

А к у л и н а. Нигә телеграмма бирмәдегез, каршы алырга төшкән булыр идем.

К л а в д и я. Без бит, әнкәй, самолетта очып килдек. Аннан безнең кунакларыбыз да бар әле. Аларны кайсы бүлмәгә куярбыз икән?

А к у л и н а. Бездә урын җитәрлек, кемнәр алар?

К л а в д и я. Һарун Юсупович белән Хәсәнша Сафиечләр. Тиздән алар монда булалар. Ә Ваня Германиядән кайттымы инде?

А к у л и н а. Юк шул, голубушкам. Көтәбез инде үзен, Наркоматка чылтыраткан идем: бүген Москвада булачак, дип әйттеләр.

К л а в д и я. Йә, әнкәй, сөйлә, ничек торасың?

А к у л и н а. Әйбәт, Клавдюша, тик ялгызыма күңелсез иде. Кайчан кайтасыз инде?

К л а в д и я. Болай булгач, кайтмабыз инде, әнкәй, синең үзеңә безнең янга күчәргә туры килер. Чөнки Ваняның заводы бөтенләйгә анда кала.

А к у л и н а. Шундый квартирабызны ташлап, Москвадан күчәргәме?

К л а в д и я. Безнең хәзерге квартирабыз моннан да яхшырак. Үзебезгә генә аерым йорт салдылар. Ишегалдыбызда газоннар, аллеялар... Шуларны карарга кеше юк. Мин көне-төне госпитальдә, Ваня заводтан бушамый. Син бит гөлләр, чәчәкләр яратасың. Җиләк-җимеш, яшелчә үстерер идең.

А к у л и н а. Менә аларны яратам да яратам инде! Шулар өчен генә риза булмасам, Москваны һич тә ташламас идем. Тамара язамы?

К л а в д и я. Әйе, атна саен хаты килеп тора.

А к у л и н а. Болай булгач, Тамара кайтыр, барыбыз да бергә җыйналырбыз, тик балакаем Валентин гына...

К л а в д и я. Ул һич тә истән чыкмый, әни.

А к у л и н а. Онытып торам икән. Сезнең чәй эчәсегез килә торгандыр. Самовар кайнатыйм әле.

К л а в д и я. Юк, әнкәй, чәйнек кенә куй.

Шаулашып, Һ а р у н, Х ә с ә н ш а, Д ә ү р а н килеп керәләр.

К л а в д и я. Һу-у! Кунаклар килде, кунаклар. Әйдәгез, узыгыз. Әйберләрегезне менә бу бүлмәгә куя торыгыз. *(Бүлмәгә кереп китә.)*

Д ә ү р а н. Мин күрәм, Хәсәнша абзый, син бөтенләй үзгәргәнсең. Без хәзер синең белән кардәшләр. Гөлҗиһанга өйләнүеңне күптән түгел генә белдем. Ай, бу дөнья! Әллә инде яшь хатын яшәрткән.

Хәсәнша. Юк, энем, авыр еллар мине үзгәртте. Мине генә түгел, бик күп кешеләрне яңадан тудырып, яңадан яшәртте. Менә син, бүгенге полковник Дәүран идеңме? Гөлҗиһан апаң, Иван Кузьмич, Һарун, әйтик... Шушы сугыш чорында бар да үзгәрделәр, бар да, язгы кояш нуры белән тармакланган агач яфраклары шикелле, яшәрделәр, парлакландылар... Тик менә Гөләндәм генә. Шулай ук дөрес булыр микәнни?

Почтальон керә. Клавдияне чакыралар. Ул, журналга имзасын куеп, почтальонны озата. Телеграмма текстын укыганны барысы да аягүрә басып тыңлыйлар.

Клавдия. «Молния» дигән. «Вылетаю из Берлина. Точка. С близким человеком... Точка. Меня встречать не надо. Точка. В одиннадцать ночи будем дома. Точка. Целую, Ваня».

Барысы да шатланып, гөрләшеп алалар.

Клавдия. Бернәрсә дә аңламыйм. Нишләп мин аны каршы алырга тиеш түгел икән? Беркайчан да андый гадәте булмый торган иде.

Һарун. Ул сезне борчырга гына теләмәгән. Димәк, аны алып кайтучылар да була. Наркоматта машина кытлыгы булганы юк, Клавдия Петровна.

Дәүран. Унбергә хәтле. *(Сәгатенә карап.)* Дүрт сәгать вакыт бар әле. Нишлибез?

Хәсәнша. Мин Мәскәү циркына барыр идем. Безнең Җәлал Хаҗи Морат көрәшә микән?

Акулина. Цирк ерак ул. Аннан кайтып өлгермисең.

Дәүран. Ә мин менә нәрсә уйлыйм. Иван Кузьмичның кайтуы барыбыз өчен дә бәйрәм. Әзерләник шуңа. Егетләрчә.

Һарун. Менә бу дөрес. Клавдия Петровнаның эше муеннан. Аңа ярдәм итик.

Дәүран. Хәсәнша абыйны Акулина җиңги янында дежур калдырабыз. Калганнарыбыз – ауга! Кем нәрсә таба. Килештекме?

Клавдия. Анысы инде, өйдә дә запаслар булырга тиеш. Дөрес, минем дә чыгып керәсем бар.

Һарун. Сүз көрәштереп торасы юк. Дәүран абый, без бергә барабыз. Киттек.

Хәсәнша. Ә мин кемнән ким?

Акулина. Сиңа, чыннан да, өйдә утырасы гына. Кинода ничек әйтәләр: «Мәскәү – большой, Казань – маленький». Мәскәүдә адашып куюың да бар.

Акулина белән Хәсәншадан башкалар чыгып китәләр.

Ут сүнә.

УНЫНЧЫ КҮРЕНЕШ

Вакыйга шунда ук, Коноваловлар квартирасында бара. Пәрдә ачылганда, Хәсәнша белән Акулина әзерләнеп куелган зур өстәлнең бер читендә ашап-эчеп утыралар.

Хәсәнша. Әйе, ул еллар самом деле авыр еллар иде шул...

Акулина. Авырлыксыз җиңеллек булмый ул, Сафиеч. Шул авырлык, кыенлыклар безне көрәшкә туплады. Кая, чәркәңне бир әле.

Хәсәнша. Күп булмас микән?

Акулина. Әйдә, кыланма инде, теге елны бик шәп сала идең бит.

Хәсәнша. Ул бит ул елны. Анда аракы түгел, әллә нәрсә дә эчәр идең. Кунак булсаң, тыйнак бул, диләр бит.

Акулина. Әйдә, әйдә, тот.

Хәсәнша. Ярый инде алайса, аш булсын.

Акулина. Шулай булсын. Ашап эч әле. Менә консервадан, балыктан житеш.

Хәсәнша. Ашыйм, ашыйм, Мироновна, кыстама. Мин бит ят кеше түгел.

Акулина. Сезнең теге урам рәтләндеме инде?

Хәсәнша. Безнең шәһәр хәзер сез барындагыча түгел, күрсәгез аны, танымассыз. Ә инде киләчәге тагын да шәбрәк. Менә шуларны күреп үлсәм ярар иде.

Акулина. Күрерсең. Син әле җен кебек.

Хәсәнша. Син мине элегрәк күрсәң иде. Илле яшькә кадәр сабан туйларында мәйдан тота идем. Менә син шуны әйт: ни өчен кеше анадан камил акыллы булып тумый икән дә, башка җан ияләре шикелле, тизрәк үсеп җитлекми икән. Уйлап карасаң, кешенең ярты гомере әрәмгә китә бит. Егерме яшькә кадәр ул кем? Дөньяның ачысын да, төчесен дә белгәне юк әле. Ата-ана кулында үсү, җитлегү дәверен уздыра. Барыннан да бигрәк гомеренең өчтән бер өлешен йоклап үткәрә. Докторлар, профессорлар нигә менә шул турыда уйламыйлар икән. Кая, тагын берне сал әле.

Акулина. Юк, артык бирмим. Исердең, әллә ниләр сөйли башладың.

Хәсәнша. Минме исердем?

Акулина. Исерми ни. Телең тасма кебек озын, өзеләсе юк, ахры.

Хәсәнша. Чыннан да, исердем бугай шул. Бераз ял итеп алыйм әле. Төнлә йокламаган идем. Кайтып ятарга да өлгермәдем, Москвага китәргә дип чакырып алдылар.

А к у л и н а. Бар әнә, диванга ятып тор.
Х ә с ә н ш а. Андый-мондый хәл була калса, уятырсың. Мин йокыга катырак, бөергә төртерсең, кытыклы кеше мин.
А к у л и н а. Бар инде, бар, күп сөйләүчән кеше икәнсең.
Х ә с ә н ш а. Бетте. Шабаш. Мендәре йомшак, нәкъ минем Гөлҗиһан кебек икән.
А к у л и н а. Гөлҗиһаның төшеңә керсен.
Х ә с ә н ш а. Һи-и, Гөлҗиһан төшемә керсә, мин аны ычкындырмыйм инде. Шабаш.

Ишектән, әйберләр күтәреп, К л а в д и я керә.

А к у л и н а. Голубушка! Арып беткәнсеңдер. Күпме әйбер алган!
К л а в д и я. Өстәлне әзерли башлыйк. Барысы да әзер булсын.
А к у л и н а. Урамда ничек?
К л а в д и я. Урамда – халык, элеккеге демонстрацияләрдән дә болайрак. Дүрт ел диярлек газап чиккән кешеләрнең Бөек Җиңү көне турында ишетәселәре килә. Урамнарда кешеләр репродукторлар тирәсенә җыелган да шатлыклы хәбәрне менә әйтерләр, менә әйтерләр дип тилмереп көтәләр.

Д ә ү р а н белән Һ а р у н төргәкләр тотып кайтып керәләр.

Һ а р у н. Иптәшләр! Шатлыклы хәбәр. Бүген төнлә Берлинда фашистлар Германиясенең капитуляция актына кул кую булачак. *(Барысы да кул чабалар, шатланышалар.)* Куегыз барлык радиоларны, гел эшләп торсыннар. *(Радио энтузиазмлы совет маршларын тапшыра.)*
Д ә ү р а н. *(сәгатенә карап).* Хәзер Иван Кузьмичны гына көтәсе калды.

Ишектә звонок. Барысы да сискәнеп аякка басалар. Тантаналы рәвештә К о н о в а л о в белән Г ө л ә н д ә м килеп керәләр. Шау-шулы очрашу.

К о н о в а л о в *(кочакланышулардан котылганнан соң).* Мин Дәүранга көтелмәгән, ләкин шатлыклы сюрприз ясарга булдым. Ул Гөләндәмне югалтудан Мәҗнүн була язган иде. Юк, мин әйтәм, шатландырып тап-таза егет ясыйм үзен.
К л а в д и я. Телеграммада искә алынган «близкий человек», димәк, Гөләндәм булып чыкты.
К о н о в а л о в. Ул! Дәүран, хатыныңны, гүзәл Гөләндәмне, сау-сәламәт килеш үзеңә тапшырам.
Х ә с ә н ш а. Ә мин «близкий человек» дигәнне озын сыйраклы, ак чәчле немец кызын әләктереп кайтасың дип торам.

А к у л и н а. Тавык төшенә тары керә, диләр. Нигә син минем кызымны җәберләргә булдың әле?

Х ә с ә н ш а. Шаяртып кына, Акулина Мироновна, шаяртып кына. Бүген бәйрәм кичәсе. Оҗмахка керү белән бер.

Һ а р у н. Уйлап карасаң, син, Гөләндәм, борынгы риваятьтәге феникс кош кебек, янып көлгә әверелгәннән соң, яңадан гүзәл җисемеңә кайткан кеше.

Д ә ү р а н белән Г ө л ә н д ә м бер-берсенә карап туялмыйча яратышалар.

Г ө л ә н д ә м. Өнемме бу минем, төшемме?

Д ә ү р а н. Өн бу, Гөләндәм. Бу безнең шатлыклы өнебез. Сөйлә, бәгърем, кайда идең, нишләп югалдың?

Г ө л ә н д ә м. Тукта, туйганчы бер карыйм әле... Мин бит Наил белән сине шулкадәр сагындым, Дәүран, шулкадәр сагындым...

Д ә ү р а н. Ә син мине белсәң иде, Гөләндәм... Синең югалу вакыйгаңны ишетү миңа зур газапка әйләнде. Юкка гына мине Мәҗнүн белән тиңләмиләр. Ләйләсез калган Мәҗнүн булдым мин.

К л а в д и я. Дуслар, барыгызны да өстәл янына үтенәбез. *(Утырышалар.)*

Г ө л ә н д ә м. Әйе, фашизмны тар-мар итү көнебездә союзникларыбыз итеп саналган кешеләр тарафыннан күрсәткән әшәкелекне көтмәгән идем. Шул биш-алты көн эчендә мин анда ниләр генә күрмәдем...

К о н о в а л о в. Гөләндәм Ахметовна, сөйләп бирегез үзләренә.

Г ө л ә н д ә м. Безнең гаскәр тарафыннан Берлин шәһәре камалу белән, немецлар әһәмиятле архив материалларын, хыянәтче фашист башлыкларын, шулай ук кыйммәтле дәүләт байлыкларын һавадан союзниклар ягына ташый башлыйлар. Командованиедән безгә бер генә немец самолетын да Берлиннан чыгармау заданиесе бирелде. Без, әлбәттә, аларның күтәрелгән берсен юк итә бардык. Шушы сугышларның берсендә минем машинамны сафтан чыгардылар, яна башлады. Ахырында парашют белән сикерүдән башка чарам калмады. Җил-давыллы көн иде, мине Көнбатыш Германиянең кечкенә бер шәһәрчегә тирәсенә илтеп төшерде. Күп тә үтмәде, минем янга Америка офицерлары килеп җиттеләр дә үзләре белән мине, машинага утыртып, шәһәргә алып киттеләр. Мин инде союзниклар кулына эләктем дип шатланган идем. Ләкин эш алай булып чыкмады. Мине бер замокның подвалына төшереп яптылар. Анда инде миннән һәр көнне бишәр тапкыр анкета тутыртып, нинди максат белән

зонага төшүемне сорарга керештеләр. Аңлыйсыңмы, Дәүран, һәр көнне төрле разведчиклары кереп, кешеләрне каушата, хәтта саташтыра торган психик һәм психологик алымнар кулланып, миннән үзләре теләгән информация алырга, шантаж методлары белән үз якларына аударырга тырышып карадылар.

Дәүран. Әйе, ул союзникларның нинди «дус» булулары безгә мәгълүм инде. Безнең кулыбыз белән утлы күмер көрәргә уйлаганлыклары да бик ачык... Ләкин сиңа бик авыр булган анда. Үзең генә булдыңмы? Ничек котылдың?

Гөләндәм. Бөтен хикмәт тә шунда. Безнең бер совет разведчигы, шулай ук американлылар кулына эләгә. Ләкин бу разведчик, званиесе белән майор, хәйләләп, тегеләрнең рациясе аркылы 1 нче Белоруссия фронты штабына хәбәр җиткерә. Безнең хәл маршал Жуковка барып җитә. Ул фронт штабы начальнигы, генерал Малининга задание бирә: тегеләргә ультиматум ясап, безне җибәрүләрен таләп итәргә. Тегеләр, җинаятьтә тотылган кешеләр буларак, гафу үтенергә мәҗбүр булалар. Шулай без майор Кондратенко белән фронт штабына кайтарылдык.

Дәүран. Шуннан?

Гөләндәм. Тагын бер могҗиза. Руста ул «везение» дип атала. Иван Кузьмичка үзенең эшләре белән фронт штабында чакны бөрәү минем турыда сорау бирә. Сез шундый летчикны беләсезме? Ул да бит, янәсе, Казаннан... Мин уйлыйм, бу инде безнекеләрнең дә мине тикшерүләре булгандыр... Менә калганын Иван Кузьмичтан белеп була инде. Ул минем җәбраилем булып чыга.

Коновалов. Дөресен әйткәндә, бу ситауциядә минем әллә ни казанышым юк. Чыннан да, «Смерш» начальнигы миннән сорый: «Арсланова дигән очучыны беләсезме?» Ничек инде мин белмим дип әйтим... Хәзер инде эш сугышчан характеристика, гомумән, идеологик позициясе ниндирәк дигән сорауга күчте бу. Менә шунда инде мин аңа: «Ничек үземә ышана торган булсам, шул дәрәҗәдә Гөләндәм Арслановага да ышанам», – дидем. «Смерш» начальнигы канәгать булып калды кебек. Ә Гөләндәмнең полк командиры белән сөйләшү бик җайлы барды. Мин аңа бер атнага увольнение сораган идем, Гөләндәм белән горурланып риза булды. Менә шул.

Гөләндәм. Кадерле Иван Кузьмич! Сез булмасагыз, без бергәләп шушы җылы, туганнарча якын мәҗлестә утыра алыр идекме? Һич юк. Шунлыктан бүгенге онытылмаслык бәйрәмебез көнендә беренче тостны Иван Кузьмич хөрмәтенә күтәрүне тәкъдим итәм.

Барысы да ризалык биреп, бокалларын күтәрәләр.

Коновалов. Дуслар! Шушы минутларда Берлинда Германиянең капитуляциясе турында актка кул кую процедурасы әзерләнә. Бик тантаналы рәвештә. АКШ, Англия, Франциянең вәкилләрен аэродромда каршы алдылар инде. Фашистлар Германиясе исеменнән фельдмаршал Кейтель билгеләнгән. *(Барысы да: «О-о», «Кызык булачак бу», «Ниһаять, алар безгә тезләрен чүгәчәкләр» дигән тавышлар белән хуплыйлар.)* Актка кул кую төнлә белән башкарылачак. Бу бөек тарихи миссия белән җитәкчелек итү хаклы рәвештә маршал Жуковка йөкләнгән.

Хәсәнша. Берлин халкы ничек, Берлин халкы?

Коновалов. Берлин шаулый. Ә безнең завод миссиясе тәмамланганга күрә, безгә өйгә очарга әйтелде. Капитуляция актын биредә радио аша дуслар белән бергә ишетү тагын да күңеллерәк булачак дип санадык. Әйдәгез, тагын берәрне салыйк. Бусы – Бөек җиңү бәйрәме хакына. Бүгенге төнне йокламыйбыз инде.

Клавдия. Әйдәгез балконга, салют карыйбыз!

Утларны сүндереп, артка узалар. Еракта – төрле төстәге утлар ташкыны. Кремль тирәләреннән, бөркелеп, күккә менәләр дә, төрле гүзәллек фигуралары ясап, Москва өстенә сибеләләр.

Гөләндәм *(Дәүранның кочагына кереп)*. Менә ул безнең ватаныбызга булган мәхәббәтебезнең җимеше! Менә ул халкыбызның данлы җимеше!..

Дәүран. Дүрт ел буена җилкәләребездә күтәреп килгән авыр сугыш йөкләрен бу көннән селкеп ташлыйбыз да, башларыбызны югары күтәреп, шул сугыш нәтиҗәсендә туган яраларыбызны төзәтә башлыйбыз.

Гөләндәм белән Дәүранга башкалар кереп кушыла. Спектакльнең соңгы күренешендә катнашучылар, кулга-кул тотынып, сәхнәнең алгы өлешенә (авансценага) чыгалар.

Коновалов. Дусларым! Берничә сәгатьтән без барыбыз да үзебезне кешелек тарихы бөек борылышының катнашчылары һәм шаһитлары дип хис итә башлаячакбыз. Безнең данлыклы кораллы көчләребез, илебезнең халкы кешелек дөньясын һәлакәттән алып калды. Моннан соң безнең киләчәк үз кулыбызда булачак.

Гөләндәм. Ә минем шуны беләсем килә. Кеше хәтере үзгәрүчән. Әйе, коточкыч гарасатны без үзебезгә буйсындыра алдык, аны җиңеп чыктык. Узар айлар, еллар. Данлыклы армиябезнең илебез халкына, башка халыкларга иреклек

яулап алганнан соң, Бөек җиңү бәйрәмен искә төшереп киләчәкбез. Ә киләчәктән яшь буыннарыбыз шуны тәкъдир итә алырмы? Бүген канга батып сугышкан, ләкин еллар үтү нәтиҗәсендә, картаеп, бөкрәеп беткән кешеләребез хурлыклы сәдакаларга гына дучар булып калмасмы?

Акулина. Кырыгынчы еллар яшь буыны тылда һәм фронтта үзен һәртөрле мактауга лаеклы күрсәтте. Ә киләчәк яшь буыннар бу принципларга иярерлек булырмы?

Клавдия. Кеше табигате каршылыклы, хәтта икеле. Кайберләрне ул гомер-гомердән яшәп килгән аумакайлыкка, дөресне – ялган, ялганны хак сүз дип, күккә чөяргә өйрәтте. Бөек җиңүебездән соң андый хаталар кабатланмасмы?

Һарун. Әйе, безнең Бөек җиңүебез алдагы буыннар алдына җитди таләпләр куя. Без союзникларыбызның нинди мәкерле уйларда яшәгәнен беләбез. Киләчәктә алар безнең дәүләтне, аның абруен аяк астына ташлап таптау өчен бөтен көчләрен куячаклар һәм безнең пакь күңелле кешеләребезне саташтыру юлында кулларында булган иң көчле коралны кулланачаклар. Ул корал – Алтын Бозау, ягъни Акча! Акча кешеләрне капма-каршы якларга аера, аларны бер-берсенә дошман итә, берәүләрне буең җитмәслек дәрәҗәдәге әфәнде ясый ала торган булса, икенчеләрен колга әверелдерә.

Хәсәнша. Егетләр! Әгәр илебездә яңадан канечкечләр хакимлек итә башлый икән, валлаһи дип әйтәм, гаделлек урнаштыру өчен беренче булып коралга ябышачакмын. Шабаш!

Дәүран. Бүген бездә бәйрәм. Күктәге йолдызларга карагыз! Алар безне шатлыклы мизгелләрдә коендыра. Ә иртәгесе турында нәрсә әйтә алабыз? Киләчәк буыннарыбызга васыятебез шул: уяу булыгыз!

Иң алга Дәүран белән Гөләндәм чыга.

Кадерле дуслар! Без сезне Бөек җиңүебез белән тәбрик итәбез. Барыгызга да бәхет, чын мәхәббәт телибез!

Пәрдә.

1947

ҮРНӘК АДЫМНАР

Комедия өч пәрдәдә

КАТНАШУЧЫЛАР:

Илдар Халитов – «Бытовик» заводының баш инженеры.
Дания Халитова – аның хатыны, сәүдә хезмәткәре.
Ишалин Ваккас Ишмиевич – «Бытовик» заводының директоры.
Суфия – врач, Халитовларның дусты.
Зәйтүнә – авылдан килгән кыз.
Минһаҗ – Мәскәү төзелешләрендә эшләүче яшь егет.

Вакыйга шәһәрдә бара.

БЕРЕНЧЕ ПӘРДӘ

Халитовлар квартирасының бер бүлмәсе. Тыштан керү, бүлмәгә узу һәм кухняга чыгу өчен ишекләр. Бүлмә эчендә пианино, язу өстәле, трюмо, тумбочкалар, диван. Язу өстәлендә телефон аппараты. Пәрдә ачылганда, Зәйтүнә хат язып утыра. Бераздан язган озын хатының соңгы өлешен тамашачыларга карап укый.

Зәйтүнә. «...Минһаҗ! Хөкүмәтнең бу яңа карары мине шулкадәр канатландырды... Шәһәрдә бер көн торасым килми башлады... Безнең теләкләрне әйткән дә салган... Авылдан еш кына кешеләр килеп тора. Бригадир Фаикъ белән Яшелчә Мәймүнәнең туйлары булган, өч көн буе гөләйт иткәннәр, хәтта сугышып беткәннәр. Туй үпкәсез булмый, диләр бит. Син миңа, кил, дигәнсең. Ул турыда кат-кат әйтеп язган идем бит инде. Беләсең, минем әни бар, аны ташлап ничек Мәскәүгә күчим? Монда торуыма да рәнҗи, һәр килгән кеше артыннан кайтырга кушып җибәрә. Син инде, егет булсаң, биргән вәгъдәңдә торсаң, үзең кайт. Кайтмасаң, миңа үпкәләмә. Моннан соң бу хакта берни дә язмам, чүбек чәйнәүдән май чыкмый, диләр... Шуның белән сүземне бетерәм, хуҗалар кайтыр чак җитте. Бер-ике җыр да язып җибәрәм:

Телмә-телмә тасма алдым
Бөдрә чәчем үрергә;
Һичнәрсәгә мохтаҗ түгел,
Мохтаҗ сине күрергә.

Күзләремне синнән алмый,
Сөйләр идем сүзләрем.
Зар-интизар булып беттем
Бер күрергә йөзләрең...»

(Хатны конвертка салып ябыштыра башлый да туктап кала.) Карточкамны җибәрим микән? Юк, җибәрмим. Бик шөкәтсез төшкәнмен. *(Икенче фотоны карап.)* Ә аныкы әнә нинди матур бит... Сипкелле Минһаҗ дип берәү дә уйламас. Мәскәү шул ул, аның фотографлары да нинди оста, безнең Казанда гына ул сукбайга охшатып төшерәләр.

Ишектә звонок. Зәйтүнә коридорга чыгып китә. Бераздан Дания белән керә.

Зәйтүнә. Кайттыңмы, апа?

Дания. Әйе, Зәйтүнә, кайттым... Ләкин бик арыдым...

Зәйтүнә. Бир, апа, киемеңне үзем эләрмен.

Дания. Эльмира кая, теге яктамы?

Зәйтүнә. Әбисе килгән иде, берәр атна бездә торыр, дип алып китте.

Дания. Бик әйбәт булган. Бераз ирек ачып кайтыр.

Зәйтүнә *(диванга урын рәтләп).* Менә, апа, монда ятып тор.

Дания. Көне буена аяк өстендә торып, җеп өзәрлек тә хәлем калмады. Кибеттә товар күп булу безгә мәшәкать кенә арттырды. Әллә нәрсә булды безнең халыкка, элек бер дә алай түгелләр иде, ни чыгарсаң, шуны кырылып алалар иде. Ә хәзер?.. Анысын бир дә, монысын бир, дип теңкәгә тиеп бетәләр.

Зәйтүнә. Бүген, апа, сез киткәч, радиодан бик күңелле хәбәр бирделәр, тыңладыгызмы?

Дания. Кая инде ул безгә радио тыңлаулар... Көне буена пластинкалар уйнатып, колакны тондырып бетерәләр. Шундый шау-шу астында орчык шикелле бөтерелеп йөрибез дә көн узганны сизми дә калабыз. Шулай да, әбәткә туктаган арада, партоешма секретаре белдерү ясарга халыкны җыйган иде, миңа тыңларга туры килмәде. Складтан товар кабул итәргә чакырып алдылар. Нәрсә бар соң?

Зәйтүнә. И, апа... Анда ниләр генә юк... МТСларның эшен яхшырту, колхозларда иген уңышын күтәрү, тракторчыларның, комбайнчыларның эш хакларын акча белән түләү, көнкүреш якларын яхшырту, машиналарны ремонтлауга зурзур мастерскойлар, гаражлар салу...

Дания. Ярый, бик күпкә китте, калганын соңыннан сөйләрсең, минем ашыйсым килә.

З ә й т ү н ә. Илдар абыйны көтмибезмени?
Д а н и я. Син кыштырдаганчы, ул да кайтып өлгерер әле. Бар, өстәлеңне әзерлә.
З ә й т ү н ә. И... Онытып торам икән, апа, бүген безгә теге матур апа килгән иде.
Д а н и я. Кайсы матур апаң ул?
З ә й т ү н ә. Әнә теге, врач дисезме шунда.
Д а н и я. Ә, Суфия?.. Нигә килгән иде икән?
З ә й т ү н ә. Нигә икәнен миңа әйтмәде. «Тагын бераздан кереп чыгармын әле»,— диде.
Д а н и я. Миннән берәр затлы әйбер сорарга йөридер.
З ә й т ү н ә. Ул соң, апа, сезгә кем була? Якын кардәшегезме, әллә берәр танышыгыз гынамы?
Д а н и я. Беркемебез дә түгел. Илдар абыеңның авылдашы.
З ә й т ү н ә. Шулаймыни? Әйтәм аны Илдар абый, ул килсә, бик өзгәләнә...
Д а н и я. Ничек өзгәләнә?.. Әллә ни дә булса сизденме?
З ә й т ү н ә. Юк... Мин болай гына әйтәм, ул килдеме, бөтен эшен ташлый, йөзе ачыла, диюем. Авылдашка авылдаш якын була шул. Мин үзем дә, берәр авылдашны күрсәм, аерылып китә алмыйм. Ул апаның ире юкмыни?
Д а н и я. Бар иде, сугышта үлде.
З ә й т ү н ә. Шуннан бирле ирсез торамы?
Д а н и я. Тора шул, оныта алмыйм, ди.
З ә й т ү н ә. Бик яраткан алайса. Яраткан кешене онытып булмый, диләр шул... Ул матурлыгы белән үзен министрлар алырлык...
Д а н и я. Бар инде, бар, күп сөйлисең, дип сиңа ничә тапкыр әйтелгән. Тукта әле, кулыңда нинди кәгазь ул?
З ә й т ү н ә. Бүген Мәскәүдән хат алдым да шуңа җавабын яздым.
Д а н и я. Тагын шул Минһаҗыңамы?
З ә й т ү н ә. Шуңа инде, башка мин кемгә языйм.
Д а н и я. Көнаралаш хат язарлык нинди генә егет икән ул?
З ә й т ү н ә. Бик чибәр егет. Менә карточкасын да җибәргән.
Д а н и я *(карточканы карап).* Сөйкемле егет икән, күзләре бик матур. Кайда эшли дидең әле?
З ә й т ү н ә. Мәскәүдә биек йортлар салуда эшли.
Д а н и я. Бик яратасыңмы?
З ә й т ү н ә. Ничек дип әйтергә?.. Аю да аппагым, керпе дә йомшагым, дип әйткән диләр түгелме? Эшкә бик уңган,

МТСта тракторчы иде. Машина җене кагылган инде үзенә, сәгатькә кадәр төзәтә. Гармунга дисәң, бөтен СССРда аннан оста юк диләр.

Ишектә звонок, Зәйтүнә чыгып китә. Төргәкләр тотып, Илдар кайтып керә.

Илдар. Дания, син бүген иртәләгәнсең.

Дания. Нишләп иртәлим? Мин көндәгечә. Менә син үзең бүген соңладың. Укыту көнең дә түгел.

Илдар. Партбюрога чакырганнар иде, шунда бераз юандым.

Дания. Нәрсә? Тагын нагрузка бирделәрме?

Илдар. Сөйләрмен әле. Эльмира кая, йоклыймы?

Дания. Әбисе кунакка алып киткән.

Илдар. Шулаймыни? Ә мин аңа бүләк алып кайткан идем. Менә кара, сөйли торган курчак, нинди кызык ул...

Кычкыртып карый, икесе дә көләләр.

Дания. Курчаклары болай да күп иде. Ярый инде, шатланыр.

Илдар. Ә менә монысы әнисенә...

Дания. Нәрсә ул?

Илдар. Бел, нәрсә соң?

Дания. Әйтә алмыйм.

Илдар. Бөтен гарнитуры белән туалет!

Дания. Менә инде, акча әрәм итеп, нигә әйбер алып йөрисең? Безнең үзебездә дә дөнья бит алар. Рәхмәт инде. Тик нинди уңай белән соң бу?..

Илдар. Үзем дә белмим, нигәдер бүген бүләк алып кайтасым килде...

Дания. Юк, син ни өчендер бүген гадәттәгечә түгел. Йөзеңдә ниндидер үзгәреш бар. Кайгы дип әйтимме?

Илдар. Минем кайчан кайгылы булганым бар? *(Кесәсеннән газета чыгарып.)* Бүгенге газетада басылган Үзәк Комитет Пленумы карарларын укыдыңмы?

Дания. Юк әле, вакыт тимәде... Зәйтүнә сөйли башлаган иде дә, син кайтып бүлдердең. Тракторчылар турында диме?

Илдар. Юк, Дания, тракторчылар турында гына түгел. Менә: беренче чиратта терлекчелекне үстерү, колхоз-совхозларда мул итеп бәрәңге, яшелчә уңдыру. Машина-трактор станцияләренең эшләрен яңабаштан үзгәртеп кору, авылда масса-политик эшләрне юлга салу кебек җитди мәсьәләләрне...

Д а н и я. Юк, Илдар... Синдә бүген ни дә булса бар... Әйт дөресен, ни булды сиңа?

И л д а р. Берни дә булганы юк.

Д а н и я. Алай булгач, нигә син борчылган?

И л д а р. Мине, Дания, бик җаваплы бер урынга билгеләргә уйлыйлар...

Д а н и я. Ә... Ә! Беркөнне Ишалинны урыныннан алырлар, ахры, дигән идең. Аның урынынамы? Завод директорлыгына?

И л д а р. Юк, бу аннан да зуррак һәм җаваплырак урын...

Д а н и я. Димәк, министрлыкка күтәрәләр? Менә шәп булыр... Яңа квартира алыр идек. Үз машинабыз булыр иде... Шундамы?

И л д а р. Юк, анда да түгел.

Д а н и я. Алай булгач, кая соң, обкомга ук алалармыни?

И л д а р. Пленум карарларын укып чык әле, аннан әйтермен.

Д а н и я. Аны мин соңыннан да укырмын.

И л д а р. Юк, моны соңга калдырырга ярамый. Хәзер укып чык. *(Кулына газетаны тоттырып.)* Ләкин бик яхшылап, җентекләп укы.

Д а н и я *(газетаны карап)*. Уһу... Бик озын икән ул... Хәзер аш була. Аннан кинога билет алып кайттым, анда да барасыбыз бар. Кичә сүз куештык бит!

И л д а р. Алай булса, син хәзер баш мәкаләсен генә укып чык. Карарның кыскача мәгънәсе анда да әйтелгән. Мин аңарчы лекциямне карап алырмын.

Илдар, язу өстәле янына барып, кәгазьләр актарырга керешә. Дания, диванга ятып, газета укый башлый. Озак паузадан соң З ә й т ү н ә керә.

З ә й т ү н ә. Абый, абый, дим!

И л д а р. Чү, Зәйтүнә, әкрен!.. Апаң газета укый...

З ә й т ү н ә. Нишләп укысын, абый, йоклый ич.

И л д а р. Йоклый?

З ә й т ү н ә. Әйе, әнә барып кара.

И л д а р. Чыннан да эрегән икән шул... Нинди сүзең бар?

Аяк очлары белән генә басып кухняга кереп китәләр. Дания әйләнеп ята. И л д а р чыгып уйланып тора.

Ничек әйтим инде үзенә... Беләм, сафура бураннары чыгарыр... Шулай да әйтми калырга ярамый... Дания, Дания, тор әле!..

Д а н и я *(йокысыннан уянып)*. Нигә инде уяттың? Шундый тәмле төш күреп ята идем. Магазинга халык тулган, халык... Энә төртерлек тә урын юк... Шунда мин...

И л д а р. Син ул төшеңне куй әле. Минем сүзем бик җитди бер мәсьәлә турында булачак... *(Әйтергә кыймыйча, сүзне икенчегә борып.)* Исеңдәме, Дания?.. Без синең белән беренче мәртәбә Ык буена салынган райисполком бинасында танышкан идек... Аннан мин сине кинолардан соң озатып куя башладым... Аннан инде, син торган хуҗаның капка төбенә утырып, таң атканны да сизми кала торган идек...

Д а н и я. Тукта әле, «торып-торып торҗагун» дигән шикелле, ни өчен син аларны хәзер миңа сөйләргә булдың?

И л д а р. Яшь чакларны искә төшерү кызык ич... Шулар синең исеңдәме?

Д а н и я. Исемдә, бик нык исемдә... Бервакытны без яшь врач Суфия белән әрәмәгә карлыганга киттек. Син каяндыр күреп алгансың да безнең арттан ашыга-ашыга килә башладың. Ә без, сине күрмәгәнгә салышып, әрәмәгә кереп югалдык. Бераздан син килеп җиттең дә: «Кызлар, кызлар, сез кайда?..» – диеп, кычкырырга керештең. Ә без сине кызык итәр өчен, юри аваз бирмәдек. Анасыннан аерылган каз бәбкәсе кебек, иңгерәп йөрдең-йөрдең дә кайтып киттең.

И л д а р. Син ул чагында бернинди сәбәпсез Суфиядан көнли идең шул.

Д а н и я. Бер дә сәбәпсез түгел... Ике көймәнең койрыгын тотарга теләдең, Суфия артыннан да, минем артымнан да йөрдең.

И л д а р. Аны син генә шулай уйладың.

Д а н и я. Яшермә... Арагызда да бар иде... Аны миңа Суфия соңыннан үзе дә сөйләде.

И л д а р. Ләкин бит мин аңа өйләнмәдем. Тормышымны синең белән бәйләдем. Шулай да минем яңадан шул җирләргә барасым, табигать матурлыкларын күрәсем, йомшак саф һавасын иснисем килә.

Д а н и я. Ул чакларны мин бер дә сагынмыйм... Чөнки сине фронтка озаткач кичергән авыр көннәрем, авылдан авылга җәяү йөреп газап чигүләрем бер дә истән чыкмыйлар. Ярый әле, әтиләр мине аннан коткарып алдылар да монда шәһәргә урнаштырдылар.

И л д а р. Син шәһәр кызы шул, авылның матур якларын күрә белмисең... *(Хискә бирелә.)* Дулкынланып торган иген кырлары, хуш исләргә чумган яшел болыннар, моңсу кара урманнар, бормаланып-бормаланып аккан көмеш сулы елгалар – мин боларны һич тә оныта алмыйм. Бигрәк тә инде җәйге матур кичләрдә, кайдадыр еракта... тальян моңына кушылып җырлаган яшьләр җыры, әрәмәләрендә сайраган кошлар...

Д а н и я. Син бүген нигәдер, шагыйрьләр кебек, гел матур сүзләр генә сөйлисең. Аңламыйм... Әй, син бит әле миңа каядыр билгеләргә теләүләрен әйтергә булган идең.

Ишектә звонок, Илдар чыгып китә. С у ф и я белән керә.

И л д а р. Әйдә, Суфия. Озын гомерле булырсың әле. Яңа гына синең турында сөйләп тора идек.

С у ф и я. Беләсе иде, нинди гайбәтемне саттыгыз икән?

И л д а р. Киресенчә, яхшы ягыңны сөйләдек. Авылда бергә эшләгән чакларны искә төшердек.

С у ф и я. Әйе, ул чаклар безнең яшь чаклар, иң күңелле, иң матур чаклар иде шул... Дания, син нигәдер күңелсез, авырыйсыңмы әллә?

Д а н и я. Юк... Мин бүген эштән бик арып кайткан идем...

С у ф и я. Алай гына булса зарар юк... Авыл дигәннән, Үзәк Комитетның Пленум карарларын укыдыгызмы?

И л д а р. Әйе, укыдык. Авыл хуҗалыгы өлкәсендә яшәп килгән бөтен кимчелекләрне ачып биргән, төзәтү юлларын күрсәткән.

С у ф и я. Миңа кадрлар мәсьәләсенең куелышы бик ошады. Чыннан да, хөкүмәт, һәр ел саен дөнья кадәр суммалар түгеп, аерым мәктәпләрдә, төрле курсларда күпме белгечләр әзерләп чыгара иде. Ә алар бар да шәһәргә китеп тордылар.

И л д а р. Бер караганда, аларны гаепләргә урын да юк иде. Карарда әйтелгәнчә, аларның эш хакларын түләү дөрес оештырылмаган, тормыш шартлары да тудырылмаган иде. Моңа кадәр тракторчылар, бригадирлар һәм комбайнчылар МТСларда сезонлы эшчеләр булып кына исәпләнделәр. Менә шуның өчен дә алар кыш көннәрендә шәһәрләргә даими эшкә күчәргә мәҗбүр булдылар.

С у ф и я. Дания, мин әле сезгә бер йомыш белән кергән идем.

Д а н и я. Рәхим ит, нинди йомыш ул?

С у ф и я. Миңа Ленин районыннан квартира бирделәр. Яңа гына өлгергән йортта ике зур бүлмә, бөтен уңай яклары белән, ваннасы да бар. Ләкин минем эшем монда – шәһәрдә булганга, килеп-китеп йөрергә ераграк. Илдар абый да ул районда эшли. Аңар да моннан барып кайтып йөрү ансат түгелдер. Шуның өчен мин сезгә квартираларыбызны алыштырырга тәкъдим итмәкче идем. Сезгә дә, миңа да уңайлы булыр иде. Бу турыда мин комендант белән дә сөйләштем, ул каршы түгел.

И л д а р. Дания, чынлап та, бу яхшы тәкъдим, син ничек уйлыйсың?

Д а н и я. Ә мин шулкадәр җирдән монда – шәһәргә эшкә йөрерменме?

И л д а р. Син дә андагы магазиннарның берсенә күчәрсең. Анда да бит универмаглар күп.

Д а н и я. Юк, юк. Шундый яхшы квартирамны ташлап, җәһәннәм астына бараммы?

С у ф и я. Яхшылык ягына килгәндә, Дания, минем квартира белән сезнең квартирагызны чагыштырырга да мөмкин түгел! Юри генә барып карагыз әле. Берсүзсез риза булырсыз.

Д а н и я. Барып та карамыйм, алыштырмыйм да.

С у ф и я. Ярый, теләгегез юк икән, көчләмим. Андый квартирага алыштыручылар табылыр, тик әле үз кешеләргә булсын диюем иде. Хуш, сау булыгыз.

И л д а р. Хуш, Суфия. Синең бу квартирага күчәргә теләвең турында без уйлашып карарбыз. Чөнки безнең тормышыбызда зур үзгәреш булу ихтималы да юк түгел әле... Ул чагында, әлбәттә, сине күз алдында тотарбыз.

С у ф и я. Нинди үзгәреш ул?

И л д а р. Хәзергә әйтмим әле, чөнки Дания белән киңәшеп бер карарга килгәнебез юк.

С у ф и я. Ярый алайса, киңәшегез, тик озакка сузмагыз, миңа башка тәкъдим итүчеләр дә бар, ләкин, әлеге дә баягы, минем сезгә бирәсем килә. Хушыгыз. *(Китә.)*

Илдар коридорга кадәр озата чыга. Дания ачудан үзен кая куярга белмичә өзгәләнә. И л д а р керә.

Д а н и я. Нигә тиз кердең? Өенә кадәр озатырга иде...

И л д а р. Нигә юкны сөйлисең, Дания.

Д а н и я. Бер дә юкны түгел. Син аңа нинди «үзгәреш» турында әйттең?

И л д а р. Ул үзгәреш дигән сүзем – бая мин сиңа әйтергә теләгән мәсьәлә...

Д а н и я. Юк, ул килдеме, синең телең ачыла, йөзең айкояшка әйләнә, бер алдына, биш артына төшәсең.

И л д а р. Дөрес, мин аны ихтирам итәм. Чөнки ул аңа лаеклы. Атказанган врач. Бик күп авырулар, «Суфия ханым» дип, башка шәһәрләрдән аның янына киләләр. Аннары, ул минем бергә үскән авылдашым. Сиңа аннан үрнәк алырга иде. Тормышны ул ничек тирәннән аңлый ала. Ә син кеше белән сөйләшә башласаң, мин кызарып утырам.

Д а н и я. Шулайдыр шул... Ул бит – врач, медицина эшчесе. Атказанган! Ә мин нәрсә? Гади бер сәүдә хезмәткәре...

И л д а р. Син дә урта белемле кеше. Ләкин син үзеңнең сәүдә эшеңнән башка берни белән дә кызыксынмыйсың.

Матур әдәбият укымыйсың, газета-журналларны тотып та карамыйсың. Бары тик киенеп-ясанып йөрүне генә беләсең.

Дания. Яхшы итеп киенеп-ясанып йөрү – культуралы булуның үрнәге.

Илдар. Культуралы булу дигән сүз тырнак чистартып, ирен буяудан гына тормый шул. Культуралы булу заманыбызның җәмәгать интересларын үз интересларыбыздан өстен куеп эш итүебезгә бәйләнгән.

Дания. Димәк, мин аларны аңламыйм?

Илдар. Белмим, аңласаң, болай сөйләмәс идең.

Дания. Аңлаганны тап!

Илдар. Мин бит аны эзләмим.

Дания. Бик эзлисең дә, тәтеми.

Илдар. Ярый, бу мәгънәсез сүз көрәштерүне калдырыйк. Бая минем әйтергә теләгән сүзем шул: бүген мине партбюрога чакырганнар иде, Үзәк Комитетның соңгы карары буенча, миңа авылга китәргә тәкъдим итәләр.

Дания. Командировкагамы?

Илдар. Юк. МТСка даими эшкә.

Дания. Даими эшкә? Син нәрсә дидең?

Илдар. Дания белән киңәшмичә, бер сүз дә әйтә алмыйм, дидем. Ләкин алар мәсьәләне җитди итеп куялар. Сез авылда үскәнсез, авыл хуҗалыгы техникасы турында югары белем алгансыз, хәтта берничә ел механик булып та эшләгәнсез, диләр.

Дания. Шулай да син үзең нинди уйда инде?

Илдар. Китәргә кирәк булыр.

Дания. Бая табигать турында, авыл турында шигырь сөйләвең менә ни өчен булган икән... Димәк, чыннан да, китәргә дисең?

Илдар. Миңа китәргә дә китәргә инде, менә сиңа да гариза язганда ничек булыр иде икән?

Дания. Син нәрсә, акылыңдамы?

Илдар. Нигә, Дания? Син дә бит зоотехниклар мәктәбен бетергән кеше. Сугышка кадәр бераз эшләп тә алдың бит. Безнең кебек кешеләрне хәзер партия, хөкүмәт авылларга чакыра.

Дания. Гөрләп торган шәһәремне, әйбәт квартирамны, уңайлы урынымны ташларгамы?

Илдар. Урынның сиңа менә дигәнен бирәләр. Син анда зоотехник булып эшләрсең.

Дания. Бик кирәге бар... Солдат итеге киеп, абзар арасында йөрисем калган.

Илдар. Оят түгелме сиңа мондый сүзләр сөйләргә! Су-

фия әйткәндәй, дәүләт сиңа дөнья кадәр акча түгеп укыткан, тәрбияләгән...

Д а н и я. Укытса! Мин анда башка мәктәпләргә керә алмаганга аптырап кына, гомуми белем алыр өчен генә укыдым.

И л д а р. Болай дип акланырга вөҗданың кая?

Д а н и я. Үзеңне бел, үзең нигә качтың соң?

И л д а р. Миң качмадым. Мин фронттан кайтканчы, син монда шәһәргә күчеп куйган идең. Мин китәргә теләгәч, җибәрмәдең. Әтиеңнәр белән бергәләп колак итемне ашадыгыз.

Д а н и я. Тыңламаска иде.

И л д а р. Шулай кирәк булган да бит, нишлисең. Дүрт ел буена авыр сугышларда йөреп, сине сагыну хисләремә ирек куйдым шул... Менә хәзер, ул хатамны аңлап, төзәтергә булдым. Син дә дәүләт биргән профессияң буенча эшләргә тиешсең!

Д а н и я. Үз профессияләре буенча эшләмәүче кешеләр әллә бер мин генәме? Дөнья алар. Һәр учреждениедән табарга була. Әнә безнең универмаг мөдире ике факультет бетергән. Агрономлыкка, ветврачлыкка дипломнары бар.

И л д а р. Андыйлар да китәрләр. Хәзергә үзләре теләп китмиләр икән, тора-бара совет кешесе булу намуслары тартып илтәчәк. Чөнки илебез өчен хәзер йөз меңләгән белгечләр кирәк, алар бездә бар, ләкин төрле сәбәпләр белән шәһәрләргә килгәннәр дә, синең шикелле, кайсы сәүдә хезмәткәре, кайсы завхоз, кайсы парикмахер булып урнашканнар.

Д а н и я. Шәһәр учреждениеләрендә кем дә булса эшләргә тиеш бит.

И л д а р. Әйе, эшләргә тиеш. Ләкин авыл хуҗалыгы белгечләре түгел. Шулай, Дания, тот та хәзер гаризаңны яз. Менә син карарны укып кара әле, анда китүчеләргә бөтен шартларны тудырырга кушыла.

Д а н и я. Укымыйм да, китмим дә!

И л д а р. Бала булма, Дания. Бу карардан соң безнең тормышыбыз нигезеннән үзгәрәчәк. Авыл белән шәһәр арасында аерма бетәчәк.

Д а н и я. Мине агитировать итмә, мин үзем дә агитатор кеше. Китәсең килә икән, әйдә, бар, ә мин ике аягымның берсен дә атламыйм!..

И л д а р. Син ни сөйлисең, Дания?

Д а н и я. Кит минем янымнан!..

И л д а р. Дания!..

Д а н и я. Эндәшмә миңа!..

Дания диванга капланып елый. Илдар тәрәзәдән тышка таба карап тора. З ә й т ү н ә керә.

З ә й т ү н ә. Апа, абый, аш әзерләдем, әйдәгез.
И л д а р. Рәхмәт, Зәйтүнә, минем ашыйсым килми…
З ә й т ү н ә. Нишләп алай, әллә ашап кайттыңмы?
И л д а р. Юк. Апаң мине монда шундый итеп сыйлады…
З ә й т ү н ә. Апа, әйдә, алайса, без ашыйк.
Д а н и я. Бар, утыр да тыгын, мине борчыма!..
З ә й т ү н ә. Менә инде хәзер генә аш җиткер дә, аш җиткер, ашыйсы килә, дидең. Бүген, син кушканча, китаптан карап пешердем. Өченчесе дә бар. Әйдә инде, апа, аштан зур булуны яратмыйлар бит.
Д а н и я. Бар, утыр да тыгын, мине борчыма!..

Зәйтүнә кәефсезләнеп китә. Илдар пианинода «Таштугай» көенә уйнап җырлый.

Таштугайда үскән камышларны
Җиз курайлар итеп тартамын.
Читтә йөреп, сине бик сагындым,
Таштугайкай, инде кайтамын.

Дания Илдарның артыннан килеп муеныннан коча.

Д а н и я. Илдар… Үзең беләсең, мин шәһәрдә туган, шәһәрдә үскән… Син дә шәһәрдә укып тәрбия алган, шәһәр культурасын, аның бөтен гореф-гадәтләрен үзләштергән. Шулай ук соң аның кино-театрларын, троллейбус, автобусларын, кешеләр белән кайнап торган асфальтлы урамнарын, бер-бер артлы өлгергән гүзәл йортларын, күз нурларын чагылдырган зиннәтле магазиннарын, Куйбышев гидроузелы салынып беткәннән соң шәһәр әйләнәсендә булачак диңгез күренешләрен, мәһабәт йортларын ташлап китәргә бер дә кызганмыйсыңмы?
И л д а р. Минем бу карарым үзгәрәчәк түгел. Чөнки мин – коммунист кеше, минем урыным хәзер авылда булырга тиеш!
Д а н и я. Димәк, син мине яратмыйсың? Юкка гына минем белән унике ел гомереңне бәйләп тоткансың.
И л д а р. Ничек инде ул «бәйләп» тотканмын?
Д а н и я. Әйе, әйе, миннән котылырга сәбәп эзләгәнсең, ул сәбәп хәзер бар. Партия, дәүләт интересы дигән булып, ике арабызга ясалма киртә корасың. Чөнки минем авылны яратмавымны, анда китәргә бервакытта да риза булмавымны син бик яхшы беләсең һәм шуннан файдаланасың… Әйдә, бар!..

Тик миңа унике ел әрәмгә үткән гомерем кызганыч... Бигрәк тә авыр сугыш елларында, газап чигеп, синең өчен кайгы-хәсрәт йотуларым бар да юкка гына булганнар...

Телефон чылтырый, Илдар барып трубканы ала.

Илдар. Тыңлыйм... Әйе, Илдар Халитов. Кем сөйли? Яхшы, иптәш Бәдриев, мин хәзер барып җитәрмен. Хәзергә хушыгыз. *(Трубканы куя.)* Дания, мине обкомга беседага чакыралар.

Дания эндәшми. Илдар тиз генә киенеп чыгып китә. Дания пианино янына килеп, бер бармак белән генә клавишаларны басып, примитив көй уйный. Зәйтүнә керә.

Зәйтүнә. Апа, абыйга нәрсәләр салырбыз икән?

Дания. Нинди нәрсәләр?

Зәйтүнә. Авылга китә түгелме соң?

Дания. Беркая да китми. Өйдә ни сөйләшкәнне тыңлап йөрмә, бар, эшеңдә бул!

Ишектә звонок. Зәйтүнә ишек ачарга чыгып китә. Зур корсаклы, тәбәнәк буйлы Ишалин белән керә.

Ишалин. Исәнмесез, Дания ханым!

Дания. Саумысыз, Ваккас Ишмиевич, әйдәгез, түрдән узыгыз, рәхим итегез!

Ишалин. Рәхмәт! *(Тирләрен сөртә-сөртә утыра.)*

Дания. Шулай да, Ваккас Ишмиевич, нинди йөз белән сез безгә килеп кердегез?

Ишалин *(гаҗәпләнеп)*. Миңамы бу сорау?

Дания. Әйе, сезгә! Ни өчен безнең семьяны җимерәсез?

Ишалин. Мин?

Дания. Әйе, сез!

Ишалин. Кызмый гына сөйләгез әле. Эш нәрсәдә соң?

Дания. Нигә Илдарны авылга җибәрәсез?

Ишалин. Ә?.. Менә нәрсә турында икән сүз!.. Ялгышасыз, Дания ханым, бик нык ялгышасыз. Мин җибәрмим. Миннән башка аны партбюро секретаре чакырып сөйләшкән дә гариза язарга күндергән.

Дания. Димәк, сез, директор буларак, аның китүенә каршы?

Ишалин. Билгеле. Шундый яхшы производственникны, зур эрудицияле инженерны, күренекле җәмәгать эшчесен үз производствосыннан җибәрергә нинди хуҗа-директор риза булыр икән? Мин аның урынына бишне, ун белгечне бирер идем, тик аны гына калдырсыннар иде. Ләкин партбюро член-

нары минем сүзләремне колакларына да алмыйлар. Аптырагач менә Илдар Ибраһимовичны аталарча сүгәргә, тыңламаса, тотып кыйнарга килдем. Кайда әле үзе?

Д а н и я. Обкомга беседага чакырып алдылар.

И ш а л и н. Ә?! Беседага чакырып алдылар?.. Димәк, инде эш анда да барып җиткән?

Д а н и я. Күрәсең, шулай.

И ш а л и н. Нигә сез аңа ирек куйдыгыз?

Д а н и я. Мин нишли алам? Сез, әле директор булып та, үз хезмәткәрегезне тыңлата алмагансыз.

И ш а л и н. Сез – аның хатыны! Хатыннар мондый мәсьәләдә күбрәк тәэсир итүчән булалар. Башта аңа яхшылап әйтергә, тыңламаса, үзегезнең бөтен хатын-кыз приемнарыгызны кулланырга иде.

Д а н и я. Кулландым, Ваккас Ишмиевич, бөтенесен дә кулландым, файдасы булмады. Үзе китүе генә җитмәгән, әле мине дә өстери.

И ш а л и н. Сезне дә? Аңламыйм. Ни өчен ул анда ашкына икән? Әллә арагызда ни дә булса булдымы?

Д а н и я. Юк, берни дә булганы юк. Хәтта бу якын араларда сүзгә дә килгәнебез юк. Сез миңа юри әйтмисез, аның эшендә ни дә булса булгандыр.

И ш а л и н. Директорлык намусым белән әйтәм: бернинди дә гаебе юк. Үзегезгә мәгълүм: чыгыш ягыннан да сүз әйтергә урын юк. Урта хәлле крестьян малае. Совет югары мәктәбендә укыган. Берничә ел МТСта механик булып эшләгән, һәр җирдә үзен яхшы ягы белән танытып килгән. Сугышта инде, үзегез беләсез, Мәскәү яныннан алып Берлинга кадәр танкта командир булып бара. Биш-алты медаль, дүрт орден белән бүләкләнә. Майор чинында армиядән кайтып, безнең заводка баш инженер булып эшкә керә. Аның җитәкчелегендә безнең завод айдан-айга бөтен дәүләт планнарын үтәп бара. Һәр кварталда министрдан благодарность, премияләр алып килә. Коллектив белән дә эше яхшы. Олысыннан алып кечесенә кадәр «Илдар Ибраһимович» дип өзелеп торалар. Собраниеләрдә берәр комиссия яки сайлаулар булса, беренче кеше итеп аның кандидатурасын күтәреп чыгалар.

Д а н и я. Шулай булгач, нигә соң аны авылга җибәрәләр? Гадәттә бит авылга нинди дә булса берәр гөнаһлары булган кешеләрне җибәрәләр иде.

И ш а л и н. Пленум карарлары нигезендә, хәзер менә шундый кешеләр генә авыл хуҗалыгы белән җитәкчелек итәргә тиеш дип куялар.

Д а н и я. Димәк, безнең бу сөйләнүләребезнең барысы да тиккә генә? Ул инде авылга китәчәк?

И ш а л и н. Әгәр дә без берәр кискен чара күрмәсәк, ул, әлбәттә, китәчәк.

Д а н и я. Без ни генә эшли алырбыз икән соң? Аны бит партбюрогыз, обком җибәрә...

И ш а л и н. Алай паникага бирелерлек урын юк. Тырышсак, калдыра алабыз. Тик хәрәкәт итәргә генә кирәк.

Д а н и я. Белмим, белмим, без ни генә эшли алырбыз икән?

И ш а л и н. Менә нәрсә, Дания ханым, мин үз тарафымнан, аннан башка заводны алып бара алмавымны һәм аның урынын бернинди дә белгеч белән алыштырырга риза булмавымны аңлатып, обкомга, министрга докладнойлар язып җибәрдем. Үз чиратыгызда сез дә обком секретарена хат языгыз.

Д а н и я. Аны авылга җибәрергә риза булмавымны әйтепме?

И ш а л и н. Сез дә табыгыз инде... Бервакытта да үз фикереңне алай турыдан-туры әйтергә ярамый... Монда эшне дипломатларча осталык белән йөртергә кирәк. Ягъни аны авылга җибәрүне зур ышаныч һәм патриотик бер эш итеп танырсыз. «Ләкин мин, намуслы совет кешесе буларак, сезгә шуны әйтергә тиешмен: ул сезнең, һәм партиянең бу ышанычын аклый алмас, чөнки аның эчә торган гадәте бар. Бер ычкынса, атналар буена дәвам иттерә. Аннан, эчкәч, холкы бик яман, теләсә кайда, теләсә нинди кеше белән сугышырга керешә. Моңа кадәр аның бу начар яклары сезгә мәгълүм булмаган икән, ул бары тик минем аны ныклап кулда тотуымнан һәм семья серен читкә чыгармавымнан иде» диярсез.

Д а н и я. Ваккас абый, бу, чыннан да, әйбәт фикер. Тик ышанырлар микән?

И ш а л и н. Ышандырырлык итеп язарбыз. Сез бит монда бернинди дә шәхси интерес файдаларын күзәтүне куймыйсыз. Бөтен кешеләрдән хәзер шул сорала. Киресенчә, партия һәм дәүләт интересларын яклаучы булып күренәсез. Менә шулай эшләгәндә, югары оешмаларда аның турында шик туып, авылга җибәрүдән айнырлар. Менә шундый хатны язарга сез ризамы?

Д а н и я. Аны шәһәрдә калдыру өчен мин мондый хатны гына язу түгел, әллә ниләр эшләргә дә риза!..

И ш а л и н. Алай булса, әйдә языгыз, мин әйтеп торам.

Дания хат язарга утыра, Ишалин, аның янына килеп, өстәлгә таяна.

П ә р д ә.

ИКЕНЧЕ ПӘРДӘ

Шул ук Халитовлар квартирасы. Пәрдә ачылганда, сәхнәдә беркем дә юк. Телефон чылтыравы ишетелә. Зәйтүнә чыга.

Зәйтүнә. Фу, билләһи, теңкәгә тиделәр бүген!.. *(Трубканы алып.)* Әйе, Халитовлар фатиры. Ә... Абый, бу тагын синмени? Юк әле, абый, юк, кайтмады. Беләсең ич, абый, ул миңа кая барганын әйтми. Сорасаң, эшең булмаганга тыгылма, дип кенә җибәрә. Ничек, әйберләреңне әзерләргә дисеңме? Ярый, абый, әзерләрмен. Нәрсәләр куярга соң? Болай бар да юылган, үтүкләп тә куелган. Ашарга ниләр салыйм? Ярый алайса, аларны, кайткач, үзең карарсың. *(Трубканы куя.)* Кызык кына бу ир белән хатынның тормышы. Бер карасаң, ал да гөл кебек, икенче карасаң, буранлы төн кебек. Бигрәк тә апаны әйтәм: үзе болай укыган, культурный булып күренеп йөри. Үзе курчак уйнаган балалар кебек кылана. Төн буена мескен абыйга йокы бирмәде. Минһаҗ белән без дә шулай торырбыз микән?.. Юк, мин апа кебек булмам. Беркайчан да аның сүзеннән чыкмам... Минһаҗ миңа авылга гына түгел, Сахалинга китик дисә дә, сүз әйтмәм. Анда да китәрмен. Бу китү дигәннән, миңа нишләргә инде? Әллә абый белән сөйләшеп карарга микән?

Ишектә звонок. Зәйтүнә чыгып китә. Дания белән керә.

Дания. Мине сораучы булмадымы?

Зәйтүнә. Булмаган кая? Аптыратып бетерделәр. Өч тапкыр абый чылтыратты. Кайту белән мине кадрлар бүлегеннән сорасын, диде.

Дания. Бик кирәге бар.

Зәйтүнә. Аннан ул миңа бәләкәй чемоданга күлмәкләрен әзерләп куярга кушты.

Дания. Димәк, ул бүген китә?

Зәйтүнә. Шулай булырга кирәк. Кайсы күлмәкләрен салырбыз икән, апа?

Дания. Берни дә салма һәм бернәрсә дә әзерләмә!

Зәйтүнә. Алай ярамый бит, апа?!

Дания. Сиңа ни әйттеләр, шуны эшлә!

Зәйтүнә. Соң бит ул миңа кушты.

Дания. Син аны тыңлама, юләр ул!

Зәйтүнә. Абыймы?.. Аның кебек акыллы кеше бөтен Казаныгызда бар микән?

Дания. Әгәр дә ул акыллы кеше булса, үз теләге белән авылга китмәс иде.

Зәйтүнә. Бер ул гына түгел бит. Бүгенге газеталарда

әнә күпме кеше гариза биргән. Син үзең, апа, авылга китүгә нигә бу чаклы каршы соң?

Д а н и я. Мин авылны яратмыйм, эчпошыргыч тынлык анда, күңелсез...

З ә й т ү н ә. Ә миңа бер дә алай түгел. Бөтен җире, бөтен нәрсәсе якын...

Д а н и я. Ә нигә соң шәһәргә килдең?

З ә й т ү н ә. Юньлерәк эшкә, һөнәргә өйрәнмәмме дигән идем.

Д а н и я. Менә шул шул. Сезнең анда культура, кеше рухына азык юк.

З ә й т ү н ә. Хөкүмәт, абый кебек кешеләрне җибәреп, шуларны булдырырга тырыша түгелме соң?

Д а н и я. Кайчан әле ул булыр? Аңарчы чәчләрең агарыр. Кешенең гомере бер генә килә. Шул бирелгән гомереңне әйбәтләп уздырырга кирәк.

З ә й т ү н ә. Аннан, апа, сине теге директор сорады.

Д а н и я. Ваккас абыймы?

З ә й т ү н ә. Әйе, кичә килгән юан абый. Бик кирәк иде, ди.

Д а н и я. Нигә соң аны кайткач ук әйтмәдең? Бар, чәй әзерлә, эчәм дә этиләргә кунарга китәм.

З ә й т ү н ә. Абыйны озатмыйсыңмы?

Д а н и я. Миннән башка да олагыр әле!

Зәйтүнә китә. Дания, телефонга килеп, номерлар жыя.

Д а н и я. Ваккас Ишмиевич, бу сезме? Дания. Исәнмесез. Мин хатларның икесен дә тапшырдым... Министрга дигәнен секретареның өенә илтеп бирдердем. Обкомга дигәнен дежурныйда калдырдым. Ләкин теге бүген китә, ахры. Кызыбызга юл кирәк-яраклары әзерләп куярга чылтыраткан. Телефон аша яхшы түгел. Үзегезнең бу якка килеп чыгасыгыз юкмы? Ярый алайса, шунда иркенләп сөйләшербез. Хәзергә хушыгыз. *(Трубканы куя. Звонок.)* Зәйтүнә, Зәйтүнә!

З ә й т ү н ә керә.

Теге кайтты бугай, мине өйдә юк, диң.

З ә й т ү н ә. Күреп йә белеп алса, мин ялганчы булып калыйммы?

Д а н и я. Белмәс. Мин кухнядан күршеләргә керәм. Бераздан киемнәремне чыгарып бирерсең, шуннан мин этиләргә китәрмен.

Тышкы киемнәрен алып кухняга кереп китә дә ишектән колак салып тыңлап тора. Зәйтүнә коридорга уза. С у ф и я белән керә.

Д а н и я качкан җиреннән бу якка чыга.

С у ф и я. Сине сорап, магазиныгызга кергән идем, авыру, диделәр. Хәлеңне белергә кердем.

Д а н и я. Рәхмәт, Суфия...

С у ф и я. Кай җирең авырта?

Д а н и я. Бөтен буыннарым сызлый, хәлем юк...

С у ф и я. Алай булгач, нигә ятмыйсың, нигә йөрисең? Доктор чакырдыгызмы?

Д а н и я. Юк әле... Бәлки, болай да узар дип торам...

С у ф и я. Алай ярамый, Дания, шәһәрдә грипп авыруы бар. Кая, үзем карыйм әле.

Д а н и я. Их, Суфия... Дөресен әйткәндә, миндә бер авыру да юк. Мин тормыш драмасы кичерәм...

С у ф и я. Нинди тормыш драмасы?.. Әллә эшеңдә берәр бәхетсезлек булдымы?

Д а н и я. Илдарны авылга җибәрәләр...

С у ф и я. Авылга җибәрәләр?..

Д а н и я. Әйе, Суфия... Шул турыда бүген төн буенча әрләшеп йокы күрмәдек.

С у ф и я. Әйе... Бүгенге газеталарда андый авылга китүче беренче пионерларның гаризаларын, портретларын басканнар. Илдар абый үзе гариза биргәнме әллә?..

Д а н и я. Минем өчен ничек кенә булса да барыбер түгелме? Ул анда китсә, мин монда торсам, безнең тормыш бетте дигән сүз.

С у ф и я. Ә нигә соң аның белән үзең дә китмисең?

Д а н и я. Аллам сакласын!

С у ф и я. Синең урыныңда мин булсам, бернигә карамый китәр идем.

Д а н и я. Сез, врач халкы, урыннан урынга күчеп йөрергә өйрәнгән инде. Мин алай чегәннәр шикелле күчмә тормыш белән яшәргә яратмыйм.

С у ф и я. Кысыр кайгы кайгыртасың, Дания. Мин бик күп директорларны, инженерларны, врачларны беләм. Авылда да, менә дигән тормыш корып, синең белән миннән яхшырак яшиләр. Минемчә, сиңа да бернигә карамый китәргә кирәк.

Д а н и я. Үгетләмә, Суфия, мин беркайчан да авылга бармам. Җитәр инде, бер мәртәбә лаеш шулпасы эчеп кайттым.

С у ф и я. Димәк, син аны яратмыйсың, яратсаң, китәр идең...

Д а н и я. Ул мәсьәләгә килгәндә, мин аны яратам гына түгел, табына идем. Ләкин аның бу адымыннан соң миндә аңа нәфрәт кузгалды...

С у ф и я. Ул – вакытлыча туган хис кенә. Андый хисләр алар кабыналар да шунда ук сүнәләр. Ә чын мәхәббәт андый вак хисләргә буйсынмый.

Д а н и я. Роман китапларында гына ул шулай.

С у ф и я. Юк, Дания, тормышта да ул шулай. Менә минем тормышым ничек булды: Фоатны мин бик ярата идем... Ул фронтта һәлак булды... Ләкин ул үлү белән аның мәхәббәте миндә сүнмәде, ул әле һаман да йөрәгемдә изге хис булып яши. Әгәр дә хәзер берәү килеп миңа: «Ул Җир шарының фәлән җирендә, барасызмы?» – дип сораса, мин, бернинди дә авырлыкларга карамыйча, диңгез, океаннарны, очсыз-кырыйсыз кара урманнарны кичеп, аның янына омтылыр идем...

З ә й т ү н ә керә.

З ә й т ү н ә. Апа, чәй әзерләдем.

Д а н и я. Әйдә, Суфия, чәй эчеп алыйк.

С у ф и я. Рәхмәт, Дания, минем клиникага барышым. Минем теге тәкъдим турында уйлашмадыгызмы?

Д а н и я. Квартира алыштыру турындамы?

С у ф и я. Әйе, Илдар абый синең белән киңәшергә булган иде.

Д а н и я. Белмим, ни өчен ул сиңа вәгъдә биргәндер. Чөнки үзе бүген китәргә йөри. Мин биредә калам. Шулай булгач, нишләп мин анда күчим?

С у ф и я. Анысы шулай, әлбәттә... Мин инде, алайса, башка кеше белән алышам. Ярый, хушыгыз. Илдар абыйга сәлам әйтегез. *(Китә.)*

Дания аны озата чыга. Бераздан әйләнеп керә. Телефон чылтырый.

Д а н и я *(трубканы алып).* Алло!.. Әйе, Халитова Дания. Ничек, обком секретаре иптәш Юлдашев мине беседага чакыра?.. Кара әле, иптәш, исемегезне белмим... Әйе, иптәш Хәмитов, кайчанрак барыйм соң? Машина җибәртәсез? Ярый алайса, әзерләнеп торырмын... Хәзергә хушыгыз. *(Трубканы куя. Бераз сүзсез катып тора.)* Тукта, өнемме бу, әллә төшемме?! *(Трюмо каршына барып баса да, кулларын бөеренә куеп, үз сурәте белән мәгърур рәвештә сөйләнә.)* Күрдеңме, Дания апа!.. Синең эшләр хәзер кая бара? Обком секретаре иптәш Юлдашев сине беседага чакыра, хәтта машина да җибәрә, ха-ха-ха!.. Их, Илдар, Илдар!.. Минем белән хәзер сөйләшеп кара инде... Синең ише киребеткән тискәреләрне менә шулай акылга утырталар аны! Зәйтүнә, Зәйтүнә!

З ә й т ү н ә керә.

З ә й т ү н ә. Нәрсә булды, апа?
Д а н и я. Иң яхшы киемнәремне әзерлә!
З ә й т ү н ә. Кая барасың, апа?
Д а н и я. Анда синең эшең булмасын, бар, кушканны эшлә!

Зәйтүнә китә. Дания, трюмо алдына утырып, җырлый-җырлый бизәнергә керешә.

Алъяпкычка алларым юк,
Алны алмый хәлем юк;
Бу арада ярларым юк,
Берне сөйми хәлем юк.

Ишектә звонок, Дания чыгып китә. Бераздан И ш а л и н н ы җилтерәтеп алып керә.

Д а н и я. Әйдәгез, Ваккас Ишмиевич, рәхим итегез!

И ш а л и н. Чү, чү, Дания ханым, беләсез, миңа кискен хәрәкәт ясарга ярамый...

Д а н и я. Минем турыда аталарча кайгыртуыгыз өчен рәхмәт сезгә! Рәхмәт, Ваккас Ишмиевич!.. *(Кат-кат үбә.)*

И ш а л и н. Ни өчен миңа мондый назлы хөрмәтләү, аңламыйм.

Д а н и я. Тәбрик итегез мине.

И ш а л и н. Нәрсә белән?

Д а н и я. Зур көрәштә җиңүебез белән. Илдар авылга китми!

И ш а л и н. Кире уйладымыни?

Д а н и я. Язган хатымның нәтиҗәсе бар.

И ш а л и н. Шундый тиз арада җавап та алырга өлгердегез?

Д а н и я. Менә партия аппаратыннан үрнәк алыгыз! Анда хезмәт ияләренең хатларына нинди игътибар белән карыйлар. Алу белән укыган да шунда ук чарасын күрергә дә өлгергән. Иптәш Юлдашев мине беседага чакыра!

И ш а л и н. Беседага чакыра? Үземе?

Д а н и я. Әлбәттә, үзе! Хәтта мине алырга машина да җибәрә!..

И ш а л и н. Машина да җибәрә? Алай булгач, эшләр булды дигән сүз!

Д а н и я. Булды, Ваккас Ишмиевич, булды! Юкса мине чакыртып торыр идеме? Моның өчен мин сезгә бурычлы. Сез миңа акыллы киңәш бирдегез. Хатны матурлап язарга булыштыгыз. Мин моны бервакытта да онытмам. Әйтегез, нәрсә белән сезне бүләклим?

И ш а л и н. Кирәкми, бернәрсәгез дә кирәкми. Мин бит моны уртак интересыбыз өчен эшләдем. Әгәр дә Илдар Иб-

раһимович авылга китеп барса, безнең завод өчен нинди зур аяныч була иде. Андый яхшы белгечне мин, ике кулыма шәм тотып эзләсәм дә, һич таба алмый идем. Үзе белә микән соң әле?

Д а н и я. Юктыр. Чөнки ул Авыл хуҗалыгы министрлыгында документлар алып йөри. Ай!.. Сүзгә мавыгып, машина киләсен онытып куйганмын, киенеп торыйм әле.

И ш а л и н. Барыгыз, бар, көтеп торырлык булмасын. Юкса аларда йә киңәшмә, йә бюро башланыр.

Дания китә. Ишалин, кулларын уып, бүлмә буенча йөренә.

И ш а л и н. Шәп булды әле бу, бик шәп!.. Ваккас абзагызның башы эшли ул. Безнең партбюро, райком кешеләре, синең эшеңдә бюрократизм элементлары күп, һәрбер мәсьәлә буенча су буе кадәр докладнойлар, аңлатмалар язасың, барга да, юкка да үз работникларыңнан язма формальностьлар таләп итәсең, диләр. Кәгазьсез, язу-сызусыз эшләп буламы? Кәгазь белән эш итү – җитәкчелекнең төп үрнәге! Менә бу очракта мин алар әйткәнгә риза булып калсам, Дания ханымнан гариза яздырмасам, иң яхшы инженерым авылга китеп бара иде. Аннан инде син райком, обком, министрлык бусагасын таптап, кеше сорап йөр. Дөрес, һәрбер язган кәгазь эшкә ашмый, аны мин дә бик яхшы беләм, ләкин аларның кайберләре, менә бүгенге хат кебек, уңышка очрап куйганнары да була. Чөнки һәрбер язган кәгазьдән дөреслекне эзләп утыручы чабак башлар бездә юк түгел әле. *(Телефонга килеп, номерлар җыя.)* Любочка! Мин обкомда, аннан Совминда, аннан министрлыкта булырмын. Мине сорап килүчеләр булса, көтеп утырмасыннар, бүген берәүне дә кабул итә алмыйм! *(Трубканы куя да шунда ук тагын номерлар җыя.)* Фәүзия Йосыповна, бу сезме?.. Ваккас абыең. Обкомнан сөйлим, Илдар Ибраһимовичның эшләре кәкәй, хи-хи-хи… Җибәрмиләр, хи-хи-хи… Партбюрочылар төп башына утырып калдылар, хи-хи-хи… Мин моны сезгә профсоюз җитәкчесе итеп кенә әйтәм: зинһар өчен, беркемгә дә чыгара күрмәгез. Хәзергә хушыгыз. *(Трубканы куя.)* Ата гайбәтче, бер минуттан бөтен заводка мәгълүм итәчәк.

Иң яхшы киемнәрен киенеп, Д а н и я чыгып баса.

Д а н и я. Шулай барсам ярыймы, Ваккас Ишмиевич?

И ш а л и н. Бик шәп, бик гүзәл… Килегез әле, Дания ханым, утырыгыз, артистларча әйткәндә, мин сезнең белән бераз репетиция ясап алыйм. *(Диванга утыралар.)* Анда баргач үзегезне олы тотыгыз, артык күп сөйләшмәгез, бирелгән

сорауларга ашыкмый гына җавап бирегез. Зинһар, дип әйтәм: хатын-кыз йомшаклыгы күрсәтеп, елый күрмәгез, бөтен эшне харап итәрсез. Аннан ул завод директоры турында, ягъни минем турымда кайбер сораулар биреп куяр.

Д а н и я. Минемчә, ул сезнең турыгызда сорашмас. Чөнки сүз монда фәкать Илдар турында гына барачак.

И ш а л и н. Анысы шулай, ләкин сүз арасында завод директоры Ваккас Ишмиевич Ишалин, директор буларак, карт коммунист буларак, нигә карамаган, нигә аның череп таралуына чик куймаган, дип сорау бирсә, авызыгызга су кабып утырмассыз бит. Бу мәсьәләдә Ваккас Ишмиевич, гуманный кеше буларак, аның белән эш алып барды, аның тырышлыгы белән генә бераз кеше арасына кереп яшәде, диярсез. Гомумән, безнең Ваккас Ишмиевич үзенең кешелек сыйфатлары белән, киң колачлы җитәкче булырга лаеклы натурасы белән заводның масштабына гына сыя торган җитәкче түгел, минемчә, ул обком, совмин күләмендә, һич булмаганда, зуррак министрлык белән җитәкчелек итәргә лаеклы кеше, диегез. Бәлки, ул минем культфонд хисабыннан үземә дача салдыруны һәм шуның өчен выговор алуымны әйтеп куяр, монда да аптырап калмагыз...

Тышта машина тавышы.

Д а н и я. Әнә машина килде!

И ш а л и н. Барыгыз, уңышлар телим.

Д а н и я. Сез мине монда кәтәрсез микән?

И ш а л и н. Юк. Мин әле шәһәр советына барам, кайтышлый кереп чыгарга тырышырмын. Әйдәгез, киттек!

Д а н и я. Зәйтүнә, Зәйтүнә, дим!

З ә й т ү н ә керә.

З ә й т ү н ә. Ни кирәк, апа?

Д а н и я. Ишекне бикләп кал. Абыең кайтып сораса, әтиләргә китте диярсең.

Дания белән Ишалин китә. Зәйтүнә аларны озатып керә.

З ә й т ү н ә. Үзе әтиләргә барам, ди. Үзе бәйрәм киемнәрен киенде... Әллә инде шул сыра мичкәсе белән... Булыр да... Югыйсә ыгы-зыгы килеп йөрмәсләр иде... Шулай булса, дурак та инде безнең бу апа. Шул кешенең нәрсәсенә кызыга икән? Адәм дисәң, коны юк, хайван дисәң, йоны юк дигәндәй, ташка үлчим бер кеше. Дәрәҗәсенә кызыга торгандыр инде.

Ишектә звонок. Зәйтүнә чыгып китә. И л д а р белән керә.

Илдар. Апаң кайттымы, Зәйтүнә?

Зәйтүнә. Кайткан иде дә, абый, тагын чыгып киттеләр.

Илдар. Ничек чыгып киттеләр? Кем белән?

Зәйтүнә. Теге юан директор абый белән.

Илдар. Ваккас Ишмиевич белән? Ул бездә нишләп йөри?

Зәйтүнә. Кем белә инде аны, абый.

Илдар. Кая китүләрен сорамадыңмы?

Зәйтүнә. Апа болай әтиләргә барам диде диюен дә... Дөресен әйткәндә, абый, аларның теләкләре яхшылыкта булырга охшамый. Кичә дә син югында ул юан абый килгән иде, апа белән бик озак сөйләшеп утырдылар. Аннан соң нәрсәдер яздылар. Бүген дә телефон белән апаны сорап аптыратып бетерде. Шуннан үзе килде дә тагын нидер пышпыш сөйләшеп утырдылар. Аннан машинага утырып киттеләр.

Илдар. Машинага утырып киттеләр?

Зәйтүнә. Апа көзге алдына утырып бизәнде, ясанды, иң яхшы киемнәрен киенде.

Илдар. Тукта әле, Зәйтүнә, син әллә нинди шомлы сүзләр сөйлисең.

Зәйтүнә. Дөресе шулай булгач, абый, нишлим соң?

Илдар. Мин моны ни дип бәяләргә дә белмим... Юк, юк, алай булырга мөмкин түгел... Ваккас Ишмиевичның хатынына базадан нинди дә булса затлырак әйбер алырга йөриләрдер.

Зәйтүнә. Белмим инде, абый, белмим, ни булганын мин сиңа сөйләдем, калганын үзең уйла инде. Абый, син вокзалга ничәләрдә төшәрсең икән?

Илдар. Мин бүген китмим бит әле, Зәйтүнә.

Зәйтүнә. Нишләп алай? Әйберләрне әзерлә, диден ич.

Илдар. Шулай дигән идем дә... Документларымны алырга торганда гына, кадрлар бүлегенә чакырып алдылар да әллә нинди мәгънәсез сораулар биреп аптыратып бетерделәр. Ахырдан бүгенгә кайтып торыгыз, шул мәсьәләгез ачыклану белән чакырып алырбыз, диделәр!.. Күрәсең, минем турыда шик туган.

Зәйтүнә. Берәр гаебең булды микәнни, абый?

Илдар. Анда китүне тоткар итәрлек минем бер гаебем дә юк, Зәйтүнә. Партбюродан, райкомнан да бик яхшы характеристикалар бирделәр. Хәтта обкомда үзем теләп китүемне тәбрик иткәннәр иде.

Зәйтүнә. Шулай булгач, нигә җибәрмиләр соң?

Илдар. Саклык күрсәтәләр. Аның өчен мин аларны га-

епләмим. Чөнки бу бик җитди мәсьәлә. Шулай да, апаңның мине җибәрергә риза булмавын сәбәп итеп алалар дисәм, башка китүче иптәшләрнең хатыннары арасында да андый риза булмаучылар бар, ләкин алар бар да китәләр. Бер мине генә кайтарып җибәрделәр. Шунысы үкенеч... Обкомга чылтыратыйм әле, бәлки, әйтерләр.

Зәйтүнә китә. Илдар, телефонга барып, номерлар жыя.

Иптәш Бәдриевне бирегез. Иптәш Бәдриевме бу? Исәнмесез! Илдар Халитов сөйли. Миңа Авыл хуҗалыгы министрлыгында документ бирми кайтарып җибәрделәр... Иптәш Бәдриев, нигә көләсез? Мәчегә көлке, тычканга үлем, дисезме? Чыннан да, бу миңа шулай тоелды. Моның сәбәбе нидән соң? Ул мәсьәлә белән обком секретаре үзе шөгыльләнә? Анысы бик яхшы. Ярый алайса, нәтиҗәсен миңа чылтыратып әйтерсез. Хәзергә хушыгыз. *(Трубканы куя.)* Бу да сәбәбен әйтми, уен-көлке белән яшерә... Димәк, ни дә булса бар...

Пианино янына утырып, «Зәңгәр шәл» көенә җырлый.

Карлыгачкай кара, муены ала,
Һаваларга менсә, югала;
Кыз балалар дигән газиз бала
Үсеп буйга җиткәч югала.

Башың ялангач икән,
Бөркән зәңгәр шәлеңне;
Чит илләрдә бик күп йөреп,
Белалмадым хәлеңне.

Ишектә звонок. Илдар чыгып китә. Ишалин белән керә.

Илдар. Ваккас Ишмиевичны өебездә күрүемә мин бик шат!

Ишалин. Рәхмәт, Илдар Ибраһимович! Тик сез ничек өйдә соң әле?

Илдар. Сезнеңчә, мин кайда булырга тиеш идем?

Ишалин. Гадәттә ерак юлга чыгучы кешенең төрле эшләре, юл мәшәкатьләре күп була торган иде, ә сез музыка уйнап, җырлап утырасыз.

Илдар. Бүгенгә миңа андый мәшәкатьләрне кичектереп торырга куштылар.

Ишалин. Нишләп алай? Мин бит сезне бүген китәсез дип ишеткән идем.

Илдар. Иртәгә калдырдылар.

И ш а л и н. Шулаймыни?
И л д а р. Шулайрак.
И ш а л и н. Сәбәбе нидә икән?
И л д а р. Бернинди дә сәбәбе юк. Документларымны әзерләп җиткермәделәр.
И ш а л и н. Ә мин ашыга-ашыга озату ясарга килгән булам.
И л д а р. Аннан эш тормас, Ваккас Ишмиевич. Мин хәзер гастрономга чыгып керәм.
И ш а л и н. Бүген китмим, дисез ич.
И л д а р. Иртәгә өчен булыр.
И ш а л и н. Юк инде, бүген китмәгәч, авансланп үткәрү аның традициясен бозу була. Бәлки, без аның башка бер сәбәбен табарбыз. Әйтик, менә сезне монда калдыру хөрмәтенә сыйланып алырбыз?
И л д а р. Аның булуы мөмкин түгел. Чөнки минем китү мәсьәләм югары оешмаларда хәл кылынган инде.
И ш а л и н. Әгәр дә ул үзгәргән булса?
И л д а р. Ничек үзгәргән булса?
И ш а л и н. Шулай, сине җибәрүдән айнып куйсалар?
И л д а р. Ул турыда миңа берни дә әйткәннәре юк.
И ш а л и н. Алай булса, көтегез, әйтерләр!..
И л д а р. Туктагыз әле, сез моны кайдан алып сөйлисез?
И ш а л и н. Беркайдан да...
И л д а р. Ваккас Ишмиевич, сезнең тел төбегездә бүген нindидер серле кинаяләр бар.
И ш а л и н. Бернинди дә кинаяләр юк. Сезнең бу ашкынуыгыз шулай булырга тиеш иде, һәм ул шулай булып чыкты да... Чөнки хәзерге җаваплы чорда завод кадәр бер заводны техник җитәкчесез калдырып, семья елатуның җәзасын татырга тиеш идегез...
И л д а р. Ә?.. Менә эш нәрсәдә икән?! Безнең семья интересыбызны кайгыртып йөрүегез өчен тагын бер кат сезне сыйларга була! Мин тиз генә кибеткә чыгып керим әле.
И ш а л и н. Юк инде, бу очракта кибеткә мин чыгарга тиеш, чөнки җиңү тантанасы безнең якта бит.
И л д а р. Анысы соңыннан. Хәзергә минем «китә алмау» кайгымны юарбыз!
И ш а л и н. Алай дисәң, сүзем юк.
И л д а р. Ләкин, Ваккас Ишмиевич, мин сезгә шуны әйтергә тиеш: эчсәм, сугыша торган гадәтем бар, зинһар, саклана күрегез! *(Китә.)*
И ш а л и н. Нәрсә сөйли бу? Минем сүзләремне кабатлады түгелме? Әйе, минем Дания ханымга әйтеп яздырган

сүзләрем. Каян ул аны белгән? Хатыны җиткерде микән-ни? Булыр да, ир белән хатын арасына кермә, диләр бит. Ләкин Дания ханымның аны күрү ихтималы юк. Чөнки ул әле обкомда. Димәк, моны министрлык ачыгавызлары җит-кергән.

Бик җитез хәрәкәтләр белән Дания кайтып керә.

Ишалин. Йә, Дания ханым, булдыгызмы?

Дания. Әйе, булдым...

Ишалин. Иптәш Юлдашев үзе кабул иттеме?

Дания. Билгеле, үзе...

Ишалин. Менә бәхет... Тизрәк сөйләгез, минем йөрәгем чыгардай булып сикерә. Нәрсә диде инде?

Дания. Чепуха! диде.

Ишалин. Ничек инде ул че-пу-ха?

Дания. Шулай, сезнең сүзегезгә ышанып йөргән мин юләр. Үзегезнең акылсыз киңәшләрегез белән мине оятка калдырдыгыз...

Ишалин. Юньләп кенә сөйләгез әле, ничек мин сезне оятка калдырдым?

Дания. Илдар Ибраһимовичны без сезгә караганда яхшырак беләбез. Мондый хатлар язып партияне алдарга тырышу совет кешесенә, коммунист хатынына килешә торган эш түгел, мәгез хатыгызны, хәзер үк ертып ташлагыз, дип кайтарып бирде.

Ишалин. Менә сиңа кирәк булса... Минем турыда, докладная запискам турында бер сүз дә әйтмәдемени?

Дания. Әйе, аның турында да бик нык әйтте. Менә минем алдымда директор Ишалинның да язган язуы бар. Ул да сезнең кебек, мәгънәсез сәбәпләрне корал итеп, Илдар Ибраһимовичның авылга китүенә тоткарлык ясамакчы була. «Бытовик» заводында чиләк-тагараклар эшләп чыгаруның аннан башка мөмкин булмавын аңлатырга маташа. Шуны да аңламаучы бер кабак башның директор булып утыруына ышанасы килми», ди.

Ишалин. Шулай ук дип әйттемени?

Дания. Башка бик күп эшләр турында да әйтте. Ярый инде, кеше сүзен кешегә җиткерү яхшы түгел, үзләре әйтерләр әле вакыты җиткәч. Ул мине бөтенләй икенче мәсьәлә буенча чакырган.

Ишалин. Ничек инде икенче мәсьәлә буенча?

Дания. Сез авыл хуҗалыгы белгече икәнсез, берничә ел колхозда зоотехник булып та эшләгәнсез, Илдар Ибраһимович белән бергәләп китсәгез, ничек булыр иде икән дигәч,

коелдым да төштем... Минем кайда укуымны, ничек укуымны, күпме эшләвемә кадәр ул белә.

Ишалин. Димәк, аны заводта калдыру турында берни дә әйтмәде?

Дания. Әйтәм бит, үземә авылга китәргә тәкъдим итә.

Ишалин. Ә сез нәрсә дидегез?

Дания. Нәрсә дим, уйлап карармын, дидем. Гомеремдә бер кеше алдында да болай каушаганым юк иде. Ачуланса, тиргәсә, бер хәл иде, елмаеп сөйләвеннән язын яуган кар шикелле эредем дә төштем, ихтыярсыз еларга керештем... Менә, Ваккас Ишмиевич, сезнең сүзегезгә ияреп, мин нинди хәлгә калдым.

Ишалин. Анысы инде, бу турыда минем гаеп юк.

Дания. Нишләп булмасын? Хат язарга сез өйрәттегез ич. Шуның аркасында минем зоотехник икәнемне белделәр.

Ишалин. Мин өйрәтсәм, сезнең үз башыгыз кайда иде соң?

Дания. Их, Ваккас Ишмиевич!.. Мин сезне адәм рәтле директорга санап йөри идем, сез дә гайбәт капчыгы, обыватель икәнсез!

Ишалин. Мин – обыватель?

Дания. Әйе.

Ишалин. Үзегез кем соң, үзегез? Авылдан качып, профессиягезне яшереп ятучы летун бит сез.

Дания. Сезнең белән минем артык эшем дә, сүзем дә юк! Ишек ачык, әнә, рәхим итегез!

Ишалин. Ярый!.. Бу хурлауның җәзасын кайчан булса да бер татырсыз әле.

Дания. Язып бирерсезме?

Ишалин. Анысын инде үз җилкәгездә татыгач белерсез! *(Китә.)*

Әйберләр күтәреп, Илдар кайтып керә.

Илдар. Ваккас Ишмиевичка ни булган? Мине бәреп чыгып китте. Дания, әллә син аңа берәр авыр сүз әйттеңме? *(Дания, җавап бирмичә, бүлмәгә кереп китә.)* Зәйтүнә, мә әле, әйберләрне алып куй!

Кухня ишегеннән Зәйтүнә күренә. Илдар кулындагы әйберләрне алып китә башлый, телефон чылтырауга туктап кала. Илдар трубканы ала.

Илдар. Илдар Халитов тыңлый. Бу каян, Авыл хуҗалыгы министрлыгыннан? Әһә, Борһан Салихович, бу сезмени? Ничек, документларны килеп алырга? Ха-ха-ха!.. Бик тиз хәл иткәнсез. Мин аны үзем дә шулар эшедер дип уйлаган идем. Шундый ук хатны обком секретарена да биргәннәр?

Соң? *(Тавышын яшерә.)* Минем хатынны чакырып сөйләшкән? Ха-ха-ха! Аптыраган үрдәк арты белән күлгә чума, диләр бит. Шуның шикелле булган бу. Ярый, калганын баргач сөйләрсез. Әгәр дә сезнең анда тоткарлык булмаса, әлбәттә, мин бүген китәм. Машина җибәрәсез? Ярый алайса, мин көтәм.

Зәйтүнә. Димәк, абый, китәсең?

Илдар. Әйе, Зәйтүнә, китәм. Әйберләремне әзерлә!

Зәйтүнә. Әйберләрең әзер, абый, тик минем сиңа...

Илдар. Нәрсә, Зәйтүнә?

Зәйтүнә. Ярый инде, соңыннан әйтермен... *(Китә.)*

Яхшы киемнәрен салып, Дания чыга.

Илдар. Киенеп-ясанып кая барган идең, Дания?

Дания. Минем кая баруымда синең ни эшең бар?

Илдар. Ник булмасын? Мин үз хатынымның кайда йөрүе белән кызыксынырга хаклыдыр бит?

Дания. Безнең арада бар да бетте, дип, кичә үк әйттем бит инде мин сиңа.

Илдар. Ярый, син әйтмәсәң, үзем әйтим алайса. Обком секретаренда булгансың икән.

Дания. Аны сиңа кем әйтте?

Илдар. Без капчыкта ятмый, кыңгыр эш кырык елдан соң да беленә, дигән бабайлар. Их, Дания, шулай ярыймыни?

Дания. Үзең дә бит зоотехник профессиясен яшереп, сәүдә системасында качып ята дип, минем өстемнән биргәнсең.

Илдар. Мин?

Дания. Билгеле, син! Әниләр белән синнән башка аны беркем дә белми бит.

Илдар. Юк, мин бернәрсә дә язмадым.

Дания. Алай булгач, обком секретаре каян белгән?

Илдар. Аны белүнең бер дә кыенлыгы юк. Син укыган мәктәп хәзер дә бар. Анда синең кайчан укуың, кайчан авылга китүең дә язылган. Партиянең соңгы карары чыгу уңае белән кызыксынганнар да аннан исемлек сорап алганнар, шул гына. Ярый, моның өчен сиңа сүз әйтмим, син бит миңа әшәкелек теләмәдең. Бары үз яныңнан җибәрәсең килмәгәнгә генә, шулаймы? *(Дания дәшми.)* Мин бүген китәм. МТСка директор итеп билгеләделәр. Андагы тормыш хәлләре белән танышкач, сиңа хат язармын. Аннан, кар төшкәнче, машина җибәреп алдырырга тырышырмын. Беләм, Дания, сиңа авыр икәнен дә беләм... Ләкин бит мине партия җибәрә. Ул безнең интересны, халык интересын кайгырта. Аннан шул ягы

да бар: мин – Ленинград кебек зур шәһәрдә югары техника мәктәбен бетергән кеше. Ләкин шушы көнгә кадәр анда алган белемемне, үземдә сизгән организаторлык сәләтемне тулысы белән файдаланганым юк әле. Баштагы ике елым МТСта өйрәнчек механик булып үтте. Аннан биш ел сугышта армиядә йөрдем. Аннан кайткач, инде менә җиде ел «Бытовик» заводында чиләк, тагараклар, мич капкачлары чыгаруда эшлим.

Д а н и я. Димәк, сиңа карьера кирәк?

И л д а р. Юк. Зур океан корабы кебек, эш диңгезендә йөзәсем килә. Дөрес, миңа анда җиңел булмас. Майлы коймак белән көтмәүләрен дә бик яхшы беләм. Ләкин партия һәрвакытта коммунистларны авыр җирдә, кыен җирдә эшләргә җибәрә.

З ә й т ү н ә керә.

З ә й т ү н ә. Илдар абый, Дания апа, минем сезгә сүзем бар иде.

И л д а р. Сөйлә, Зәйтүнә, нинди сүзең ул?

З ә й т ү н ә *(уңайсызланып)*. Ачуланмассыз микән?

Д а н и я. Нәрсә, әйбер ваттыңмы?

З ә й т ү н ә. Юк, апа, нишләп ватыйм? Минем сүзем бөтенләй үзгә әйбер турында.

И л д а р. Сөйлә, Зәйтүнә.

З ә й т ү н ә. Илдар абый, мин сине үз абыем кебек күрә идем, рәхмәт сиңа, беркайчан да миңа каты сүз әйтмәдең, караңгы чырай күрсәтмәдең. Бераз усаллыгыңны алмаганда, апа, сине дә ярата идем.

Д а н и я. Ярый, төче телләнмә, йомышыңны әйт.

З ә й т ү н ә. Ачуланма, апа, синең кырыслыгың бар, шуның белән абыйның да теңкәсенә тиясең, мине дә рәнҗетә идең.

Д а н и я. Нәрсә кирәк, күлмәкме? Күптән түгел генә алып бирдем ич.

З ә й т ү н ә. Бернәрсә дә кирәкми, апа, бөтен әйберем дә бар, ул яклардан сезгә сүзем юк.

Д а н и я. Авылдашларыңа барырга сорыйсыңмы? Алдан ук әйтеп куям – җибәрмим. Узган атнаны гына бардың.

З ә й т ү н ә. Юк, апа, анда да сорамыйм.

Д а н и я. Шулай булгач, нәрсә соң?

З ә й т ү н ә. Кирәкми, әйтмим инде, ачуланырсыз...

И л д а р. Юк, Зәйтүнә, ачуланмабыз, апаңнан курыксаң, миңа гына әйт.

З ә й т ү н ә. Мин, абый, китәргә уйлыйм...

Д а н и я. Китәргә уйлыйсың?

З ә й т ү н ә. Әйе, әйберләремне җыйдым инде.
Д а н и я. Күп бирүче бармыни?
З ә й т ү н ә. Юк, апа, мин акчага кызыкмыйм.
И л д а р. Тукта әле, Зәйтүнә, син кая китәсең?
З ә й т ү н ә. Үз авылыма, МТСка.
И л д а р. МТСка? Син анда кем идең?
З ә й т ү н ә. Мин анда алай зур кеше булмасам да, ике җәй прицепщик булып эшләгән идем. Хөкүмәтнең яңа карары чыккач, уйладым-уйладым да кайтып китәргә булдым.
Д а н и я. Син дә карар турында сөйләгән буласың тагын...
З ә й т ү н ә. Нигә сөйләмәскә, апа, яхшы белән яманны әллә аңламый дисеңме? Бик аңлыйм, апа. Берәр заводка урнаштырмассызмы дип тора идем. Болай булгач инде аның миңа кирәге юк. Төрле чагым булгандыр, гаепләп калмагыз.
Д а н и я. Бар, бар! Тик шуны онытма, яңадан, шәһәргә килеп, безгә аяк басарга уйлама!
З ә й т ү н ә. Юк, юк, апа, турыңнан узганда да әйләнеп карамам. Болай булгач, үзең безнең авылга барып куйма әле.
Д а н и я. Бервакытта да!..
З ә й т ү н ә. Алай димә, апа, дөнья ул. Эчмәм дигән коеңнан өч әйләнеп эчәрсең, кочмам дигән бичәңне үбә-үбә кочарсың, дигән бабайлар. Шуның шикелле, абый китсә, йөгерә-йөгерә барырсың.
Д а н и я. Муеныма муенчак салсалар да бармамын!.. *(Китә.)*
И л д а р. Ха-ха-ха!
З ә й т ү н ә. Нигә, абый, көләсең? Барыр дип син дә, абый, ышанмыйсыңмы?
И л д а р. Ышанам, Зәйтүнә, ышанам. Бу адымың белән апаңа зур удар ясадың!

Тышта машина тавышы.

З ә й т ү н ә. Бу ни бу?
И л д а р. Мине алырга машина килде. Вокзалга бергә төшәрбез, Зәйтүнә. Мине көт, яме?
З ә й т ү н ә. Йә, абый.

Илдар китә. Зәйтүнә озата чыга.

П ә р д ә.

ӨЧЕНЧЕ ПӘРДӘ

Вакыйга шул ук Дания бүлмәсендә бара. Пәрдә ачылганда, сәхнәдә беркем дә юк. Сузып-сузып чылтыраган телефон тавышы ишетелә. Тора-бара ул тына. Бераздан кайгылы хәлдә Д а н и я кайтып керә. Киемнәрен салып элеп куя.

Д а н и я. Нигә соң әле мин кайттым?.. Ул өйдә булмагач, монда миңа ямь бармыни?.. Әллә берәр киногa йә театрга китимме? Юк, ансыз миңа анда да күңелле булмас… Кичә этиләргә барып кундым, аларда да үземне кая куярга урын тапмадым… Нишләргә соң миңа?.. *(Уйланып йөри. Стенадагы календарь янына туктап, бер битен ертып ала.)* Ул киткәнгә бүген нәкъ бер ай тула икән… Ансыз үткән шушы бер аем бөтен бер гомер булып тоела… Тукта әле, нигә мин аның турында болай сөйләнәм?.. Ул бит мине яратмый. Әйе, әйе, яратмый… Яратса, унике ел гомер иткән хатынын, баласын ташлап китмәс иде… *(Стенадагы Илдар портретына күзе төшеп.)* Аны онытырга мөмкинме соң миңа?.. Әнә бит ул – нинди акыллы, нинди ягымлы кеше… Шуңа күрә дә бит миңа барысы да аның янына китәргә киңәш бирәләр. Әтиләргә кадәр үлеп-үлеп китәргә димлиләр. Хәтта беркөнне урамда күргәч, Суфия да, бернигә карамыйча, аның янына барырга куша. Әллә, чынлап та, китәргә микән?.. Юк, китмим, теләсә нәрсә булса да, үз сүземнән кайтмыйм… Әтиләр алар, иске татар гадәте буенча, теләсә нинди генә авырлык килсә дә, түзәргә, ир кешенең ихтыярына буйсынырга кушалар. Әгәр дә ул мине ярата икән, үзе кайтырга тиеш! *(Газета алып укырга утыра.)* Әлеге шул бер мәсьәлә… Газетаның бөтен битләре авыл, МТС, терлекчелек белән тутырылган. Минем кебек икеләнүче кешеләр турында нигә язмыйлар икән? Тукта инде ашарга берәр нәрсә куеп җибәрим.

Радионы тоташтырып, кухняга кереп китә. Анда татарча концерт бара. Берничә номер үтәлгәннән соң, Д а н и я кухнядан бу якка чыга. Диктор хөкүмәтнең совет сәүдәсен яхшырту турында чыгарган яңа карарын укый башлый. Ишектә звонок. Дания чыгып китә. Бераздан хат тотып керә.

Д а н и я. Хат, Илдардан хат!.. *(Радионы туктатып, хатны укырга керешә.)* «Дания, сиңа һәм кызым Эльмирага, шулай ук бабайларга миннән күп сәлам! Бусы – өченче хатым. Синнән бер хәбәр дә алганым юк. Шуның өчен бик борчылам… Аптырагач, бу хатны «заказное» итеп җибәрәм. Элекке директордан эшләрне кабул итеп бетердем. Хәзер, һәр көнне авылларга чыгып, колхозларның хәлләре белән танышып йөрим, эш күп, әлбәттә, чөнки хәзер шундый чак, кыр эшләреннән соң машиналарга ремонтлар ясыйбыз. Кадр-

ларны укырга җибәрәбез. Колхозларда механизацияләү үткәрәбез. Вакытлыча шул барып төшкән әбидә торам. Бик әйбәт карчык, үз баласы кебек кадерли. Элекке директор квартирасына күчәргә мөмкин, ләкин ашыкмыйм әле, чөнки дүрт бүлмәле өйдә мин ялгыз башым нишлим? Безнең МТС зур агым су буенда, урманы да ерак түгел. Җәй көне бик матур, җиләк-җимеше дә күп була дип сөйлиләр. Тик мин, Дания, сине сагынам...» *(Күңеле тулып үз-үзенә.)* Мескенем... «Киткән чакта синнән бер тәмле сүз ишетмәсәм дә, бер дә исемнән чыкмыйсың... Ни өчендер син һаман да әле диванда елап ятасың кебек тоела... Ләкин, ни генә булмасын, син, бу хатаңны аңлап, минем яныма килерсең дип ышанам». Юк инде, Илдар иптәш, анысын миннән син көтмә! Шулай да бу юлы җавап язарга кирәк. Ләкин ничек? Ачуланып, тиргәпме? Әллә иркәләп, назлапмы? Юк, ирләрне иркәләргә ярамый. Алар аннан масая башлыйлар. Сүгеп язам. Шушы хатны алу белән кайтасың, кайтмасаң, дүрт ягың кыйбла, развод җибәрәм дип язам!

Хат язарга утыра. Ишектә звонок. Ишалин белән керә.

Ишалин. Иске дусларның хәлләрен белеп чыгыйм дип кердем.

Дания. Рәхмәт инде, Ваккас Ишмиевич, онытмавыгыз өчен рәхмәт.

Ишалин. Илдар Ибраһимовичтан хәбәр киләме?

Дания. Килеп тора. Әле менә бүген дә озын хат алдым.

Ишалин. Эшләре ничек бара икән?

Дания. Әйбәт булырга кирәк. Алай зарланмый.

Ишалин. Яхшы, яхшы... Заводтан китүенә үкенми дисез алайса?

Дания. Ул турыда бер сүз дә язмый. Үзегезнең эшләр ничек соң?

Ишалин. Әйбәт. Моннан да яхшы булуын көтәргә дә юк...

Дания. Заводта нинди яңалыклар бар?

Ишалин. Илдар Ибраһимович урынына килгән инженердан бик уңдык. Директорыбыз да әйбәт кеше.

Дания. Ничек директорыгыз да? Ә сез үзегез?

Ишалин. Мине бит аннан алдылар.

Дания. Кайчан?

Ишалин. Әлеге сезнең каһәр суккан хат вакыйгасыннан соң бушаттылар.

Дания. Шулаймыни?

И ш а л и н. Шулай шул, Дания ханым, сезнең ул хатыгыз бик кыйбатка төште бит миңа.

Д а н и я. Анда минем ни гаебем бар? Үзегез өйрәттегез ич.

И ш а л и н. Мин өйрәтсәм, кем өчен? Сезнең семья төзеклеге өчен иде. Ә сез обком секретарена: «Мине Ишалин котыртты», – дип әләкләгәнсез. Ит яхшылык, көт явызлык, менә шулай була торгандыр инде ул.

Д а н и я. Сезнең аркагызда мин дә яхшы татыдым. Бәлки әле, моннан соң да туры килер. Өрә белмәгән эт өенә кунак китерер, дигән бабайлар. Шуның шикелле булдык без. Ярый инде, узган эшкә – салават, диләр бит. Сез соң хәзер ничек, эшсез йөрисезмени?

И ш а л и н. Нишләп эшсез йөрим? Безнең илдә кеше эшсез торамы? Шул ук «Бытовик» заводының хуҗалык мөдире итеп куйдылар. Әле сезгә керүем дә шул хуҗалык эшләре буенча иде. Тиздән сезгә бу квартираны бушатырга туры киләчәк.

Д а н и я. Ни өчен?

И ш а л и н. Безнең заводның алдынгы эшчеләре, техник белгечләре өчен сиксән квартиралы йорт сала башлыйбыз. Шул гигант йортны шушы сезнең өйләр урынына салырга дип шәһәр советы карар чыгарды.

Д а н и я. Ә без, монда торучылар, кая барабыз?

И ш а л и н. Төрлесен төрле урамнарга күчерәбез. Ә сезгә инде, иске дусларга... Дербышкадан...

Д а н и я. Дербышкадан? Юк, юк, ул кадәре ерак җиргә бараммы?

И ш а л и н. Бармый нишлисез? Шәһәр советының карары һәммәбез өчен дә мәҗбүри карар. Шулай, Дания ханым, өч көн срок эчендә квартираны бушатып күченегез. Чөнки берничә көннән бирегә котлован казырга экскаваторлар киләчәк. Менә шәһәр советының карарын һәм Дербышкадан билгеләнгән бүлмәләрегезгә ордерны алыгыз да кулыгызны куегыз.

Д а н и я. Куймыйм һәм ордерыгызны да алмыйм. Мин хәзер Илдарга телеграмма бирәм. Үзәк Комитет карары буенча үз теләге белән авылга эшләргә киткән кешенең семьясын кыерсытырга ирек бирмәсләр.

И ш а л и н. Бер сез генә түгел бит, зур йорт салабыз, унике квартирантны күчерәбез. Алар арасында сезнең ирегездән дә җаваплырак урыннарда эшләүчеләр бар. Алар да риза булып кулларын куйдылар.

Д а н и я. Ә ни өчен мине генә Дербышкага күчерәсез?

И ш а л и н. Чөнки сезнең телегез бик озын иде. Менә шулай ул, Дания ханым, тау белән тау очрашмаса да, кеше белән кеше кайчан булса да бер очраша диләр бит. Теге вакытны мине хурлап куып чыгарган идегез.

Д а н и я. Димәк, шуның үчен аласыз?

И ш а л и н. Теләсәгез ничек аңлагыз. Хи-хи-хи!.. *(Китә.)*

Д а н и я. Дөньяда менә нинди кешеләр дә бар әле... Мондый вак җанлы бәндәләр һәр очракта үзләренең шәхси теләкләрен гомуми эшкә нинди оста итеп китереп бәйлиләр... Син аларга хәтта сүз әйтүдән дә гаҗиз булып каласың...

Зур гына төен тотып, З ә й т ү н ә керә.

З ә й т ү н ә. Нихәл, апа, исәнме!

Д а н и я. Исән, исән... «Эчмәм дигән коеңнан өч әйләнеп эчәрсең, кочмам дигән бичәңне үбә-үбә кочарсың» дигән шикелле булды инде бу.

З ә й т ү н ә. Гаеп итмә, апа, төшенмәдем сүзеңне.

Д а н и я. Шәһәргә килмәм дигән идең бит.

З ә й т ү н ә. Ә!.. Ләкин бит, апа, бу «төртмешең» миңа ябышмый. Бу юлы мин сиңа асрау булып килмәдем.

Д а н и я. Алай булгач, нәрсәгә соң? Сөт-катык сатаргамыни?

З ә й т ү н ә. Юк, укырга килдем.

Д а н и я. Нинди институтка?

З ә й т ү н ә. Механизаторлар курсына.

Д а н и я. Аны бетергәч, кем буласың?

З ә й т ү н ә. Үзйөрешле комбайнда штурвалчы булу – теләгем, ничек булыр инде.

Д а н и я. Бик югары үрмәлисең икән. Башың әйләнеп тәгәрәп төшмәсәң ярый инде.

З ә й т ү н ә. Төшмәм, апа, минем андый чирем юк...

Д а н и я. Димәк, белем алып кеше булырга уйлыйсың!

З ә й т ү н ә. Исәбем шулайрак. Илдар абыйга рәхмәт инде.

Д а н и я. Ничек Илдар абыеңа?

З ә й т ү н ә. Шулай. Ул бит мине монда укырга җибәрде.

Д а н и я. Ул сезнең райондамыни?

З ә й т ү н ә. Бездә шул. Менә сиңа бер каз белән кәрәзле бал да җибәрде. Хат язып тормыйм, кичә генә салдым, диде. Мин өченче көн төнлә белән килгән идем, кичә керергә вакытым булмады. Мә, апа, алып куй әле.

Д а н и я. Аның миңа берние дә кирәкми. Башына капласын.

З ә й т ү н ә. Ай Алла... Бу ни дигән сүз, апа?

Д а н и я. Җибәргән әйберләрен кире алып кит.

З ә й т ү н ә. Кара әле, апа, Илдар абый турында син...

Д а н и я *(бүлдереп).* Аның турында миңа берни дә сөйләмә! Бер киселгән икмәк кире ябышмый, диләр.

З ә й т ү н ә. Дөрес түгел бит, апа, аның киселгәне юк. Һаман сине кайгырта, сине сагына…

Д а н и я. Сагынса ташлап китмәс иде.

З ә й т ү н ә. Нишләсен, үзең риза булмагач. Апа, өеңдә керосин исе бар.

Д а н и я. Ашарга куйган идем, дөрләде микәнни?.. *(Китә.)*

З ә й т ү н ә. Ни кыланган була бу кыланчык? Илдар абый кебек иренең кадерен белми шул. Агачның корысын корт ашый, кешенең олысын мут ашый, диләр. Бик дөрес. Үзенчә инде минем алда сер бирәсе килми торгандыр. Сынап карыйк әле, нишләрсең икән…

Д а н и я керә.

Д а н и я. Менә шул, абыеңа хат язасыңмы, әллә болай гына әйтеп җибәрәсеңме, анысы инде синең эш. Миндә хәзер аңа бертөрле дә шәфкать, мәрхәмәт әсәре калмады.

З ә й т ү н ә. Ярый, апа, шулай дип язармын. Күчтәнәчеңне дә алмады диярмен. Тик мин сиңа, апа, шуны әйтим: уеннан уймак чыгып куймасын.

Д а н и я. Ничек уеннан уймак?

З ә й т ү н ә. Абыйны үзеңнән суындырып, чыннан да, колак кагып куйма, дим.

Д а н и я. Әллә берәр эшен сизденме?

З ә й т ү н ә. Сизмәсәм дә… Син аны якын күрмәгәч, язган хатларына җавап бирмәгәч, хәтта җибәргән күчтәнәчен дә алмагач, һаман да һаман сиңа ялынып тормас бит. МТСка хәзер һәр көнне агрономлыкка, врачлыкка укыган матур кызлар явып кына торалар. Ярый, апа, миңа китәргә вакыт.

Д а н и я. Нигә бик тиз, Зәйтүнә? Утыр әле, хәзер чәй куям.

З ә й т ү н ә. Рәхмәт, апа, вакытым юк. Бүлмә карарга барам.

Д а н и я. Нинди бүлмә? Гомуми тораклар юкмыни?

З ә й т ү н ә. Бар, бер бүлмәдә унбишләп кыз торабыз. Дәрес әзерләргә уңайсыз булыр, дибез. Иптәш кызыма бер җирдә бүлмә әйткәннәр икән, шуны карарга барабыз.

Д а н и я. Юк әле, юк, җибәрмим. Сагынып беткән идем үзеңне. Кая, төенеңне бир монда. *(Күчтәнәчләрне алып куя.)* Әйдә, өстеңне сал. Абыең ничек тора инде?

З ә й т ү н ә. Болай бик әйбәт. Исән-сау, килеп төшү белән завод тәртибе куйды. МТС кешеләренең хәзер йөзләре генә түгел, йөрүләренә кадәр үзгәрде.

Д а н и я. Кайда ашый, кайда эчә инде?

З ә й т ү н ә. Безнең анда, район үзәгендә, чайнилар бар,

теләгән ашыңны әзерләтеп ашарга була. Яңа килгән кешеләр бар да шунда ашыйлар.

Дания. Керләрен кемнән юдыра, шул карчыгыннанмы?

Зәйтүнә. Ул кадәресен мин белмим. Ярый, апа, мин китим инде.

Дания. Кичләрен ничек уздыра? Бик күңелсез түгелме икән үзенә?

Зәйтүнә. Нишләп күңелсез булсын? Безнең анда клуб бар. Һәркөнне диярлек йә концерт, йә танца кичәсе, йә кино күрсәтү була. Аннан, парткабинетта, китапханәдә төрле лекцияләр, консультацияләр үткәрелә. Анда да халык күп йөри.

Дания. Абыең да шунда барамы?

Зәйтүнә. Берсен дә калдырмый.

Дания. Теге шәһәрдән килгән кызлар да шунда йөриме?

Зәйтүнә. Йөриләр, апа, йөриләр. Ярый, апа, хуш.

Дания. Кара әле, Зәйтүнә, син, булмаса, кичкә миңа кил әле, иркенләп сөйләшеп утырырбыз. Абыең җибәргән бал белән чәй эчәрбез.

Зәйтүнә. Вәгъдә бирә алмыйм, апа, иртәгәдән укулар башлана. Дәресләр бик күп, берьеллык программаны алты айда узабыз, диләр. Ярый, апа, мин киттем.

Дания. Менә нәрсә, Зәйтүнә, беләсең, мин биредә берүзем. Эльмира әтиләрдә. Кил минем яныма, икәүләп торырбыз.

Зәйтүнә. Аны миңа Илдар абый да әйткән иде әйтүен. Сиңа уңайсыз булмас микән соң?

Дания. Менә инде, нишләп уңайсыз булсын?! Син бит безнең үз кеше...

Зәйтүнә. Ярый алайса, мин әйберләремне алырга барыйм. *(Китә.)*

Дания. Бар, бар, мин аңарчы чәй әзерләп куярмын. Бу Зәйтүнә, ачык итеп әйтмәсә дә, бик хикмәтле сүзләр ычкындырды бит әле... Үзен чакырып яхшы иттем. Бергә торгач, мин аңардан барын да әкренләп тартып алырмын. Ә соң минем квартира мәсьәләм... Дербышкага барырга риза булырмы? Булмаса, гомуми торагына күчәр, аның кайгысы шулкадәр генә. Аңарчы инде мин барын да сыгып алган булырмын. Шулай ук соң миңа Илдар хыянәт итәр микәнни? Бер дә андый гадәте юк иде бит. Юк, булмас, ул аны эшләмәс. Ә соң Зәйтүнәнең сүзләре?.. Тукта әле, тукта, әгәр дә ул Зәйтүнәгә шулай сөйләргә өйрәтеп җибәргән булса? Моның булуы да бик мөмкин... Димәк, ул, мине көнләштереп, үз янына тартырга уйлый...

Ишектә звонок. Чыгып китә. Суфия белән керә.

Д а н и я. Минем бүген ял көнем.

С у ф и я. Кичә дә сугылган идем, өйдә туры китерә алмадым.

Д а н и я. Кичә мин райкомда беседада булдым.

С у ф и я. Нәрсә, әллә партиягә кердеңме?

Д а н и я. Юк, әлеге шул, авылга китәргә димлиләр.

С у ф и я. Соң, нинди карарга килдең?

Д а н и я. Ризалык бирмәдем, уйлыйм әле, дидем. Ләкин, Суфия, минем квартира мәсьәләм бик начар бит әле, мине Дербышкага күчерәләр.

С у ф и я. Дербышкага? Нишләп алай?

Д а н и я. Безнең бу өйләр урынына яңа йорт салалар. Өч көн срок эчендә күчәргә кушалар. Юкка гына теге вакытта синең тәкъдимеңне кабул итмәдем. Миңа хәзер Дербышка кадәр җирдән эшкә йөрергә туры киләчәк.

С у ф и я. Кайгырма, Дания, мин үзем дә сиңа шул турыда кергән идем. Минем мондагы квартирама күчәрсең. Мине бит авылга җибәрәләр.

Д а н и я. Авылга җибәрәләр? Бөтенләйгәме?

С у ф и я. Әйе. Район больницасына баш врач һәм мөдир итеп билгеләделәр.

Д а н и я. Димәк, син дә шул партия карары буенча?

С у ф и я. Мине болай, Сәламәтлек саклау министрлыгыннан җибәрәләр.

Д а н и я. Алай... Нинди районга китәсең?

С у ф и я. Анысы бик әйбәт булды әле. Илдар абыйлар районына барам.

Д а н и я. Илдар абыеңнар районына?..

С у ф и я. Әйе, шунда. Иске дуслар белән бергә-бергә күңелле булыр дип, үзем сорадым. Син миңа, Дания, аның адресын бир әле. Барып төшкән мәлгә аңа туктармын. Хәзергә анда квартира мәсьәләсе әле читен, диләр.

Д а н и я. Аның адресын мин сиңа бирә алмыйм, Суфия... Нигә дисәң, ул үзе дә әле кешедә генә тора...

С у ф и я. Шулаймыни? Димәк, чыннан да, квартира мәсьәләсе анда авыр икән алайса.

Д а н и я. Илдар абыеңның квартирасы бар... Ләкин элекке директор урыныннан алуга үч итеп юри бушатмый икән...

С у ф и я. Менә ул ничек... Йә, Дания, минем квартирамда калу турында ни дисең инде?

Д а н и я. Ул турыда мин сиңа бераздан җавап бирермен. Әтиләр белән киңәшеп алырга уйлыйм.

С у ф и я. Ярый алайса. Мин хәзер министрлыкка документлар алырга барам. Кайтышлый керермен. *(Китә.)*

Д а н и я. Бу ни бу? Юри мине үчектереп сөйлиме?.. Әллә чыннан да тормыш миннән шулай үчен аламы? Һәммәсе дә киләләр дә, нинди дә булса берәр күңелсезлек сөйләп, йөрәгемә зәһәрле ук кадыйлар... Юк, артык чыдарлыгым калмады.

Китәргә җыена. Кулына зур чемодан тотып, М и н һ а ж керә.

М и н һ а ж. Гафу итегез, Халитовлар шунда торамы?

Д а н и я. Әйе, биредә. Сез үзегез кем буласыз?

М и н һ а ж. Мин – Минһаж Мифтахов, Мәскәүдән авылга кайтып барам.

Д а н и я. Зәйтүнәнең егетемени?

М и н һ а ж. Әйе... Аның авылдашы булам. Үзе өйдәме?

Д а н и я. Хәзергә юк. Озакламый килергә тиеш.

М и н һ а ж. Ничек килергә тиеш? Ул сездә тормыймыни?

Д а н и я. Моннан бер ай элек авылга кайтып киткән иде, бүген тагын комбайнчылар курсына укырга килде. Барыбер биредә торачак. Чишенегез, ул әйберләрен генә алырга китте. Мин эш белән бер җиргә барып кайтам, китәргә ашыкмыйсыздыр бит?

М и н һ а ж. Юк әле, минем поезд иртәнге биштә генә китә.

Д а н и я. Алай булса, бик әйбәт, ял итегез, бераз йоклап алыгыз.

М и н һ а ж. Бик шәп булыр иде дә... Мин бүген төн буена керфек тә какмаган.

Д а н и я. Нишләп алай? Вагонда урын булмадымыни?

М и н һ а ж. Бар иде. Мин шахмат яратам. Казанга килеп җиткәнче офицерлар белән шахмат уйнадым.

Д а н и я. Миңа сезне Зәйтүнә яхшы гармунчы дип сөйләгән иде. Сезнең әле шундый һөнәрегез дә бармыни?

М и н һ а ж. Шахмат күрсәм, ашау-эчүемне онытам. Вагонда бөтен пассажирларны отып бетердем. Шуның белән мавыгып йоклый алмадым.

Д а н и я. Алай булса, менә монда, диванга ятып алыгыз.

М и н һ а ж. Юк шул, апа, миңа хәзер ятарга ярамый.

Д а н и я. Нишләп алай?

М и н һ а ж. Мин йокыга бик каты. Бер йокласам, пожарныйлар чакыртып та уята алмассыз.

Д а н и я. Гаҗәп икән.

М и н һ а ж. Гаҗәп шул. Докторга да күренеп карадым, көләләр генә. Ул синең организмың, нервларың таза булганга шулай, диләр.

Д а н и я. Ә соң эшкә ничек, уянасызмы?

М и н һ а ж. Йокым туйганда, мин уянам. Туймаганда менә

шундый чакларда өйдә – әни, читтә – иптәшләрем кытыклап уяталар иде.

Д а н и я. Ничек кытыклап?

М и н һ а җ. Шулай, мин бик кытыклы кеше. Тоталар да култык астыннан кытыклыйлар.

Д а н и я. Чыннан да сез кызык егет икәнсез. Хи-хи-хи!.. Кытыклы кеше көнче була, диләр түгелме?

М и н һ а җ. Дөрес түгел ул. Миндә андый гадәт юк.

Д а н и я. Ярый, мин киттем. Сез инде, алайса, зинһар өчен, ишекне бикли күрмәгез һәм ятмагыз да, Зәйтүнә килсә, керә алмый торыр. Болай гына ял итегез. Менә газета укыгыз. Әнә пианино бар. Үз өегездәге кебек иркенләп утырыгыз. *(Китә.)*

М и н һ а җ *(өсләрен салып, чәчләрен тарый. Үзалдына сөйләнә).* Зәйтүнәне әйтәм: укырга килеп яхшы иткән. Ләкин минем белән китәр микән соң? Әгәр дә китәргә риза булмаса, кызык булмас шул... Юк, Зәйтүнә алай эшләмәс. Биргән вәгъдәсеннән ул кайтмас. Их, тизрәк килсә иде... *(Газета алып укырга утыра. Озак паузадан соң газетаның әле бер битеннән, әле икенче битеннән нидер эзләнергә керешә. Тора-бара исни башлый. Аннан инде кулларын баш артына куеп киерелә.)* Фу... Шайтан алгыры, шундый йокы килә... Перәме оета гына... Җитмәсә тагын, өйләре шундый тын... Үлек чыккан йортмыни... Ничек булса да түзәргә кирәк. *(Пианино янына утырып, көчле дәрт белән аккордлар бирә.)* И-и... Ватык арба кебек икән бу. Димәк, үзләре уйнамыйлар, фасон өчен генә тоталар. Үземнең гармуным яшәсен! *(Чемоданын ачып гармунын ала һәм берничә көй уйный. Күрәсең, ул да аның басып килгән татлы йокы рәхәтен ача алмый, гармунын бер читкә куеп, яңадан исни, киерелә. Үзе сизмәстән диванга күчеп утыра.)* Зәйтүнә нигә килми соң инде?.. Әллә бу апа юри мине өй сакларга калдырды... *(Диванга ята да тамашачыларга карап уйлана.)* Белсәң иде, Зәйтүнә... Мин сине ничек сагындым... Әниләрне дә, туганнарны да сагындым... Авылны әйткән дә юк... Менә хәзер ул бөтен җәйге матурлыгы белән күз алдымда... Урманнары, сулары... Төрле чәчәкләргә күмелгән болыннары, кузгалак, юа, тәмле балтырган көпшәләре. Эшләп арыганнан соң, кичләрен яңа гына чапкан җылы печән өстенә ятасың да дөньядагы бөтен хуш исләрне исни-исни йоклыйсың... Эх!.. *(Көйләп.)*

Рәхәт булса да торган җир,
Сагындыра туган җир... –

дип, белеп җырлаган шул бабайлар...

Әкрен генә күзләрен йома. Бераздан гырылдап йокыга китә. Ишектә берничә тапкыр звонок тавышы ишетелә. Минһаҗ уянмый. Бераздан Илдар керә. Диванда йоклап яткан Минһаҗга күзе төшеп шиккә кала.

Илдар. Бу нинди кеше икән?.. Көпә-көндез чалган үгез кебек гырылдап йоклый... Берәр килгән кеше дисәм, безнең кардәш-ыруларга, белеш-танышларга да охшамый... *(Бүлмәләрдән каранып.)* Өйдә беркем дә юк... Әллә берәр сукбай микән, каһәре?.. Алай дияр идең, чемоданы, гармуны да бар. Аннан соң бу иркенләп, чишенеп яткан... *(Минһаҗ янына якын ук барып карый.)* Ниндидер бер сипкелле малай... Әллә минем хатын шушы тәкәрлекне йортка керткәнме?.. Булыр да... Юкса өч хатыма бер җавап язар иде... Тукта, уятыйм әле, ятмасын монда. Әй, син, егет!.. Кара әле, ишетәсеңме... Сиңа әйтәләр бит!.. Юк, уянмый. Димәк, алар монда гармуннар белән әйттереп утырганнар да, исергәч, ятып йоклаган... Яхшылыкны белмәсәң, мин сине ничек уятырга белермен. *(Ике җилкәсеннән тотып утырта да селкетә.)* Кара әле, иптәш, нигә син көпә-көндез бездә йоклап ятасың?.. Ач әле күзеңне, ач!.. Үтерсәң дә уянмый. *(Кулыннан ычкындырып җибәрә, Минһаҗ, кискән агач кебек, яңадан диванга ава.)* Үле дисәм, җаны бар, исерек дисәм, аракы исе килми. Бу нинди бүкән булды соң? Тукта, хатынның борычы кайда икән... хәзер мин сине уятырмын. *(Бүлмәгә кереп китә.)*

Әйберләр күтәреп, Зәйтүнә килеп керә. Минһаҗны күреп аптырап кала.

Зәйтүнә. Әнекәем лә!.. Минһаҗ түгелме соң бу?.. Әйе, ул! Минһаҗ, Минһаҗ, нишләп монда йоклап ятасың? Минһаҗ, тор, мин килдем... Минһаҗ, Минһаҗ, дим!.. Юк, уянмый. Әллә, Ходаем, үлгәнме? *(Тыңлап карый.)* Юк, тыны бар. И... Онытып торам икән, ул бит каты йоклый. Әнисе дә аны кытыклап кына уятам, ди торган иде. Мин дә шулай итим әле.

Кулына борыч савыты тотып, ишектә Илдар күренә. Зәйтүнә Минһаҗны кытыкларга керешә.

Зәйтүнә. Кети-кети итәем, кытыгың кайда, түтәем!..

Минһаҗ сикереп тора, Зәйтүнәне күреп кычкырып җибәрә.

Минһаҗ. Зәйтүнә, синме соң бу, малай, әллә өрәкме?
Зәйтүнә. Мин бу, Минһаҗ, мин, Зәйтүнә.
Минһаҗ. Менә бәхет, билләһи!..

Кулларын алагаемга җәеп, Зәйтүнәне кочагына ала.

Зәйтүнә. Ай-ай! Үтерәсең, кысма шулчаклы, үгез!

Ишектә бу күренешне күзәтеп торган Илдар төчкереп җибәрә. Зәйтүнә Минһаҗ кочагыннан ычкынып итә. Илдар ишектән югала.

Зәйтүнә. Кеше тавышы булды түгелме?

Минһаҗ. Миңа да шулай ишетелде. *(Эзләнәләр.)*

Зәйтүнә. Берәү дә күренми.

Минһаҗ. Чыннан да, нинди тавыш булды соң?

Зәйтүнә. Ә... Аларның карт мәчеләре бар иде, кухняда шул төчкергәндер. Йә, сөйлә, бөтенләйгә кайттыңмы?

Минһаҗ. Юк, отпускага гына җибәрделәр. Анда да бик кыенлык белән. Берничә тапкыр сорадым, бирмиләр дә бирмиләр, отпускаңны акчалата алырсың, диләр. Алай булса, мин әйтәм, Үзәк Комитет карары буенча, иске тракторчы буларак, мин бөтенләй сездән китәм, дип куйгач кына бирергә булдылар. Хәзер бит шундый чак, авылга китәргә теләгән кешене берәү дә тота алмый.

Зәйтүнә. Молодец, Минһаҗ, ничек булса да үзеңнекен иткәнсең!

Минһаҗ. Синең өчен, Зәйтүнә, синең өчен... Мин бит сине шулкадәр сагынган идем... Беләсеңме, Зәйтүнә, һәр көнне, иртәнге алтыдан торып, утыз ике этажлы йорттан да биегрәк торган подъемный кран будкасына менеп утыра идем дә бөтен көн буена үзебезнең як болытлары арасыннан сине эзләнә идем. Ничектер син шул болытлар арасыннан килеп чыгарсың да, Зөһрә йолдызы шикелле, бөтен дөньяга ямь сибеп, менә шулай хәзергедәй елмаеп торырсың кебек тоела иде...

Зәйтүнә. Их син, юләр!.. Болытлар арасыннан чыгып көлеп торырга мин бит әбиләр әкиятендәге фәрештә түгел.

Минһаҗ. Дөрес, син фәрештә түгел. Аны мин үзем дә бик яхшы беләм, ләкин бит йөрәк дигән нәрсә бар, менә шул миңа куша иде. Йә, үзеңдә ниләр бар?

Зәйтүнә. Мин хәзер боларда тормыйм.

Минһаҗ. Анысын беләм, хуҗа хатыны сөйләде. Тик менә син укырга килгәнсең икән.

Ишектә яңадан Илдар күренә. Зәйтүнә белән Минһаҗның сүзләрен тыңлап тора.

Зәйтүнә. Килсәм? Әллә начар дисеңме?

Минһаҗ. Юк, нишләп начар диим, бик әйбәт эш. Ләкин бит мин сине алып китәргә кайттым.

Зәйтүнә. Алып китәргә? Булмый ул, Минһаҗ.

Минһаҗ. Ни өчен?

Зәйтүнә. Минем укыйсым, үземә берәр һөнәр аласым килә.

Минһаҗ. Укыйсың килсә, Мәскәүдә дә мөмкин бит. Без-

нең төзелештә монтажниклар, штукатурчылар, электросварщиклар курсы бар, теләгәненә керергә була.

Зәйтүнә. Юк инде, минем комбайнчы буласым килә. Син, Минһаҗ, үзең авылга кайту ягын кара инде. Иске һөнәрең буенча, тракторчы булып эшләрсең.

Минһаҗ. Подъемный кран кебек катлаулы машинаны ташлап, яңадан кара мүкәй булып йөрергәме? Син, Зәйтүнә малай, кырлы-мырлы сөйләнмә алай. Бик шәпләп туй итәрбез дә Мәскәүгә китәрбез.

Зәйтүнә. Әйтәм бит, мин укуны ташламыйм.

Минһаҗ. Син моны чынлап әйтәсеңме, Зәйтүнә?

Зәйтүнә. Шаярырга мин бала түгел лә.

Минһаҗ. Алай булгач, нигә хат артыннан хатлар язып чакырдың?

Зәйтүнә. Чакырсам? Ул чагында авыл турындагы яңа карар юк иде.

Минһаҗ. Менә ышан сезнең кызлар халкына... Сезнең акыл керәле дә чыгалы дип әйтәләр иде, чыннан да шулай икән... Туйга дип Мәскәү кадәр җирдән кайттым, туйга дип, дөнья чаклы расходлар чыгарып, бүләкләр алдым.

Зәйтүнә. Алсаң, бик әйбәт. Син аларны миңа вәгъдә бүләкләре итеп бирерсең. Туйны җәйгә, мин укып бетергәч итәрбез...

Минһаҗ. Юк. Көтәчәккә бүләкләр бирә алмыйм. Чыксаң, хәзер чыгасың, чыкмасаң, миннән колак кагасың. Җәйгә юри сиңа үч итеп бер москвичканы җитәкләп кайтам!

Зәйтүнә. Аның белән мине куркыта алмыйсың. Синең өчен, укуымны ташлап, авылымнан китәр хәлем юк.

Илдар. Молодец, Зәйтүнә!

Зәйтүнә. Ай! Оятлы булдык ич!..

Илдар. Хәзергә әле, Зәйтүнә, алай оялырлык берни дә булмады. Шулай да син егетне яхшы иттең. Авылдан качкан тракторчы башы белән, яңадан шәһәргә кеше өндәп йөрмәсен. Шулай, егет, хәзер авылдан шәһәргә бармыйлар. Киресенчә, йөз меңләгән кызлар, егетләр киң кырларга, чиксез басуларга ярдәмгә баралар. Син, егет, кайсы МТСта эшләгән идең?

Зәйтүнә. Безнең МТСта, Илдар абый.

Илдар. Безнең МТСта?

Зәйтүнә. Әйе. Ишеткәнсеңдер, бөтен районда дан тоткан Минһаҗ Мифтахов бит ул.

Илдар. Шулаймыни? Алай булса, мин аны Мәскәвенә кире җибәрмим.

Минһаҗ. Хәлегездән килмәс, абый кеше.

Илдар. Бәлки, килер.

Зәйтүнә *(Илдарга ишеттермәскә тырышып).* Юньләп сөйлә, ул безнең директор...

Минһаҗ. Директор?..

Илдар. Шулай, егет, мин сине күптәннән бирле эзли идем, асыл кош кебек үзең аягыңнан эләктең. Бүген үк эшли торган җиреңә хат язам.

Зәйтүнә. Яз, абый, яз. Үз авылын ташлап, качып йөрмәсен!

Минһаҗ. Туктагыз әле, азрак уйларга ирек бирегез. Хатны мин аны үзем дә язармын...

Бик ашыгып, Дания кайтып керә. Илдарны күреп, ишек янында катып кала.

Дания. Илдар!..

Илдар. Дания!..

Илдар кочагын җәеп тора. Дания, йөгереп килеп, аның муенына сарыла. Минһаҗ белән Зәйтүнә, бер-берсенә ымлашып, кухняга кереп китәләр.

Дания. Син ничек монда?

Илдар. Директорлар киңәшмәсенә чакырып алдылар. Йә, ничек торасың?

Дания. Сорама... Синнән башка миңа тормыш юк икән. Синсез үткән шушы бер аем авыр газапка әйләнгән иде. Шуның өчен мин хәзер беркайчан да синнән аерылмаска, беркайчан да синең сүзеңнән чыкмаска тәүбә иттем.

Илдар. Тукран тәүбәсе булмаса ярар иде.

Дания. Юк, Илдар, булмас. Шул тәүбәмне кабул итеп, министрлыктан инде путевка да бирделәр.

Илдар. Нинди путевка?

Дания. Мин дә авылга китәм.

Илдар. Авылга китәсең? Сәүдә эшенәме?

Дания. Юк. Зоотехник итеп җибәрүләрен сорап гариза язган идем, тәбрикләп каршы алдылар.

Илдар. Анысы бик яхшы булган, Дания. Ләкин эшли алырсың микән? Чөнки хәзер таләпләр бөтенләй башка бит.

Дания. Тырышырмын. Син ярдәм итәрсең. Булмый икән, сәүдә эшенә күчәрмен. Хөкүмәтнең яңа карары буенча хәзер авылга да культуралы сәүдә итүче кадрлар кирәк бит.

Илдар. Анысы дөрес, Дания! Шуның өчен кая, үзеңне, котлап, бер үбим!.. *(Үбешәләр.)*

Кухня ишегеннән Минһаҗ белән Зәйтүнә чыга, Илдар белән Данияне күреп елмаялар.

Пәрдә.

1953

БЕРДӘНБЕР БАЛА

Драма өч пәрдәдә, биш күренештә

КАТНАШУЧЫЛАР:

Мөхлисә – тол хатын, йорт идарәсенең мөдире.
Илгиз – аның улы, мәктәп яшендәге бала.
Вәлидә – КПССның райком работнигы.
Равил – аның улы, мәктәптә пионер отряды советының председателе.
Төхфәт – Вәлидәнең әтисе, төзүче-ташчы.
Славка – мәктәп яшендәге күрше малае.
Андрей Леонтьевич – Ленинград метро төзелешенең инженеры.
Ольга Филипповна – аның хатыны, фәнни-тикшеренү институтының гыйльми секретаре.
Матрена Антиповна – гади рус карчыгы.
Мамай – бозык малай.

БЕРЕНЧЕ ПӘРДӘ

БЕРЕНЧЕ КҮРЕНЕШ

Мөхлисә Ниязбаева квартирасы. Тыштан керү һәм кухняга чыгу өчен ике ишек. Бүлмәнең нәкъ уртасында зур өстәл. Бер якта ширма белән капланган карават. Мич янында диван. Пәрдә ачылганда, Мөхлисә ниндидер кәгазьләргә язып утыра. Төхфәт керә.

Төхфәт. Сиңа кердем әле, Мөхлисә.

Мөхлисә. Әйдә, әйдә, Төхфәт абзый.

Төхфәт. Эшеңнән бүлдем, ахры.

Мөхлисә. Юк, бүленә торган эш түгел бу. Райжилуправлениегә требованиеләр язып утырам. Бу арада күренмәдең.

Төхфәт. Мин бит – нарзаседатель кеше, ун көн судта утырдым. Эш тә күп. Дөньялар буталганга, төрле собраниеләр үткәрдек. Тынычлык турындагы мөрәҗәгатькә кул кую митинглары уздырдык.

Мөхлисә. Әйе, бүгенге газетада мин дә бик күңелсез хәбәр укыдым. Американлылар, үзләренең «Кольерс» дигән журналларында ачыктан-ачык безгә һөҗүм итәргә, Москва һәм башка шәһәрләребезгә атом бомбалары ташларга җыеналар икән. Чыннан да, Төхфәт абзый, яңадан сугыш булып, ул кара планнарын тормышка ашырырлар микәнни?

Т ө х ф ә т. Анысын булдыра алмаслар, Мөхлисә. Нигә дисәң, безнекеләр дә йоклап ятмый торганнардыр әле, алар берне ташласалар, безнекеләр бишне бәреп җавап бирерләр. Тик нигә ул безгә сугыш? Кеше җиренә керергә исәбебез юк. Башка халыкларны кол итәргә теләмибез. Чит илләрнең берниләренә дә мохтаҗлыгыбыз да юк. Икмәк-азыгы, нефть-күмере, тимер-томыры да, алтын-көмеше дә, җиләк-җимеше дә үзебездә. Нигә ул безгә сугыш? Әле үлгән уллрыбызның каберләре дә тигезләнеп бетмәгән. Мәлгуньнәр, яңадан сугыш утын кабызырга йөриләр. Хәзер юк инде, кеше кулы белән утлы күмер көрәргә өйрәнгән Америка, Англия империалистларының ул кара планнарын хезмәт ияләре аңларлар. Алар өчен үләргә теләмәсләр.

М ө х л и с ә. Әйдә, Төхфәт абзый, шул сугыш турында сөйләшмик әле, беләсең, ике баласын, ирен шул сугышта югалткан кешегә бик авыр…

Т ө х ф ә т. Әйе шул, әйдә калдырыйк. Менә нәрсә, Мөхлисә, бу безнең мичне сүтеп чыгарту турында син…

М ө х л и с ә. Сөйләштем инде, сөйләштем. Быел безнең йортка зур ремонт ясыйлар. Шушы арада мичегезне сүтеп яңадан чыгарырлар, әзерләнеп торыгыз. Беркөнне Вәлидәгә сөйләгән идем, сиңа әйтмәдемени?

Т ө х ф ә т. Оныткандыр. Аның башында ул гына түгел бит. Быел үзен райкомның пропаганда бүлегендә эшләргә күтәрделәр. Көне-төне шунда тынычлыкны яклау эшендә оештырып йөри.

М ө х л и с ә. Үзеңнең бүген ял көнеңмени?

Т ө х ф ә т. Юк, төнге сменага барам.

М ө х л и с ә. Ничек, сез дә сменалап эшлисезмени?

Т ө х ф ә т. Нинди генә әле… Юкса өлгертеп булмый бит, Мөхлисә.

М ө х л и с ә. Гаҗәп инде, элек заводта гына сменалап эшлиләр иде.

Т ө х ф ә т. Хәзер безнең төзү эшенә дә керттеләр. Һәм бик әйбәт иттеләр. Бер караганда, җәй көне төнен эшләү шулкадәр рәхәт икән, эшең дә өлгер бара, баш түбәңдә пешереп торган кызу кояш та, шау-шу да юк. Эшлисең дә эшлисең генә.

М ө х л и с ә. Әйе, бер-бер артлы әйбәт йортлар саласыз.

Т ө х ф ә т. Безнең төзүчеләргә хәзер эш күп. Шушы өч-дүрт ел эчендә бер Болак буенда гына да унсигез урында яңа йортлар салып өлгертергә тиешбез.

М ө х л и с ә. Ул кадәр күп төзелешкә осталарын каян аласыз?

Т ө х ф ә т. Эше булса, остасы табыла икән, Мөхлисә. Эш ул кешеләрне үзе өйрәтә. Бездә хәзер бар да: яшүсмер малайлар да, кызлар да эшлиләр.

М ө х л и с ә. Ул бала-чаганың рәте-чираты бармы соң?

Т ө х ф ә т. Башта, һөнәр мәктәпләреннән чыккан малайларны бирә башлагач, мин дә шулай дип уйлаган идем. Ләкин ул бер дә алай түгел икән. Шундый малайлар бар: бишәр норманы җырлый-җырлый гына салалар.

М ө х л и с ә. Әйе, Казан шәһәре көннән-көн үзгәрә, көннән-көн матурая бара. Беркөнне елга аръягына, троллейбус белән әйләнеп кайтырга Илгизне алып барган идем, исем дә, акылым да китте инде... Анда хәзер өр-яңа шәһәр төзелгән. Аннан Болак буе бөтенләй танымаслык хәлгә килгән. Ул хәзер киноларда күрсәтелә торган скверларга охшап калган.

Т ө х ф ә т. Шушы көннәрдә безгә бер инженер килеп доклад сөйләде. Куйбышев гидростанциясе эшләү белән, Идел суы безнең шәһәр янына килеп җитәчәк. Хәзерге Яңа бистә янында порт булачак, ди. Безнең төзү конторасы шул порт өчен тиздән йөзләрчә яңа биналар салу эшенә керешәчәк. Шул инженерның сөйләве буенча, Кабан күле Болакка, Болак Казан елгасына, Казан елгасы Иделгә тоташып киң диңгезгә әйләнәчәк икән.

Тәрәзәдән Р а в и л күренә.

Кайттың дамы, улым?

Р а в и л. Әйе, бабай, кайттым.

Т ө х ф ә т. Мә, улым, ачкычны алып, өйне ач. Ашарыңа керогаз өстендә, әле суынмагандыр, алып ашарсың.

Р а в и л. Мөхлисә апа, безнең волейбол җәтмәсенә баганалар кайчан куйдырырсыз инде?

М ө х л и с ә. Кайчан рөхсәт итәрләр, шунда куйдырырмын.

Р а в и л. Без, малайлар, кичә Райжилуправлениегә бардык, алар каршы түгелләр, управдомга әйтербез, диделәр.

М ө х л и с ә. Миңа әйткәннәре юк әле.

Р а в и л. Ул чагында, язу алып килимме?

М ө х л и с ә. Кара әле, Равил, нигә син болай тәрбиясез? Үзең мәктәп баласы, үзең олылар өстеннән әләкләп йөрисең.

Р а в и л. Нишләп ул әләкләү булсын инде? Бер елдан бирле спорт мәйданы сорыйбыз, ничек булса да шуны булдырмаска тырышасыз. Безнең йортта илле-алтмыш бала бар. Уйнар урыннары юк.

М ө х л и с ә. Ярар, телеңә салынма, сабагыңны яхшы укы.

Р а в и л. Мин аны үзем дә бик яхшы беләм.

М ө х л и с ә. Белсәң бар, дәресеңне әзерлә.

Р а в и л. Ул чагында мин «Яшь Сталинчы» газетасына язам. *(Китә.)*

М ө х л и с ә. Яз, яз. «Яшь Сталинчы»га гына түгел, «Пионерская Правда»га язсаң да курыкмыйм!

Т ө х ф ә т. Кара әле, Мөхлисә, нигә син ул балаларның теләгенә каршы киләсең. Зарарлы әйбер түгел бит.

М ө х л и с ә. Түгел дә, Төхфәт абзый, Илгизнең саулыгы начар. Ашавының рәте юк, йокысы да бик шәптән түгел. Алар әйткән ул спорт мәйданын ясатсам, аннан бөтенләй дә өйгә кермәс дип куркам.

Т ө х ф ә т. Юкка алай уйлыйсың, ул бит хәзер зур малай, аңа ныгырга, чыныгырга кирәк. Өйдә бөрешеп-корышып утыргач, билгеле ашамас. Син менә юри генә берәр атна үз ирегенә куй әле, ашау җиткерә алмассың, йокысы да рәтләнер, уятып та ала алмассың. Баланы алай тәрбия итәргә ярамый. Бала барысын да белергә, барысына да күнегергә тиеш. Ә син аны урамга чыгармыйсың, ишегалдында уйнатмыйсың. Кая барсаң да үзең белән тагып йөрисең. Алай эшләү аның ирегeн алу була. Кешенең ирегeн алу, аны башка юлга этәрү дигән сүз.

М ө х л и с ә. Ярый инде, син дә миңа акыл сатып утырма. Карап торган бердәнбер баламны кагып-сугып йөртергә кушар идеңме әллә?

Т ө х ф ә т. Аллам сакласын! Мин аның бөтен нәрсәгә сәләтле булып, таза, сау-сәламәт булып үсүен телим.

И л г и з мәктәптән кайтып керә.

М ө х л и с ә *(каршы барып).* Кайттыңмы, бәбкәем...

Илгиз сумкасын бер җиргә, салган киемнәрен теләсә кая ыргыта. Мөхлисә аның артыннан җыя бара. Төхфәт башын чайкап карап тора да кулын селтәп куя.

Т ө х ф ә т. Ярый, Мөхлисә, мин киттем, хуш!

М ө х л и с ә. Хуш, Төхфәт абзый, хуш! *(Төхфәт китә.)* Укуларың ничек соң, улым?

И л г и з *(кулларын җәеп).* Менә ничек!

М ө х л и с ә. Менә рәхмәт, улым. Әйдә юын, аннан ашарга бирәм.

И л г и з. Минем, әни, берни дә ашыйсым килми.

М ө х л и с ә. Нишләп, әллә авырыйсыңмы, балакай?

И л г и з. Юк, авырмыйм, буфетта туеп кайттым.

М ө х л и с ә. Ашарсың әле, мин сиңа сөткә генә дөге боткасы пешердем.

И л г и з. Юк, юк, мин ул бутканы күрәсем дә килми. Безнең буфетта бүген сыр китергәннәр иде. Беләсең бит, мин аны яратам. Ике йөз грамм алып ашадым.

М ө х л и с ә. Ә акча каян алдың?

И л г и з. Вовкадан алып тордым.

М ө х л и с ә. Ул каян алган?

И л г и з. Белмим. Аның кесәсендә һәрвакытта акча күп була. Бурычны түләргә кирәк, син инде, әни, миңа бераз акча бирерсең, яме?

М ө х л и с ә. Ярый, улым, бирермен. Әйдә, утыр, ашарга китерәм.

И л г и з. Әйтәм бит, минем ашыйсым килми. Мин хәзер ишегалдына уйнарга чыгам.

М ө х л и с ә. Юк, юк, телеңә дә алма, кичә дә арып кердең дә төн буена саташып чыктың. Ашамыйсың икән, утыр да дәресеңне әзерлә. Аннан, бакчага барып, бераз һава иснәп кайтырбыз.

И л г и з. Шунда гына йөрисем калган. Анда миңа нинди кызык бар? Анда уйнарга ярамый, шаярырга кушмыйлар. Йә, эскәмиядә утырып, узган-барганнарны карап торырга, йә җитәкләшеп йөрергә кирәк. Андый урыннарда кызлар белән егетләр йөриләр.

М ө х л и с ә. Ярый, телеңә салынма, утыр хәзер үк! Сабагыңны әзерлә.

И л г и з. Юк әле, әзерләмим. Мин мәктәптән арып кайттым, укудан ял итәсем килә, мин уйнарга чыгам.

М ө х л и с ә. Беркая да чыкмыйсың, утыр хәзер үк, утыр, дим!

И л г и з. Ул чагында мин җылыйм. *(Иркәләнеп җыларга керешә.)*

М ө х л и с ә. Ярый, улым, ярый, елама. Әзерләмәссең. Менә монда ятып тор.

И л г и з. Нишләп мин ятып торыйм? Мин бит карт кеше дә, авыру да түгел. Бөтен малайлар, мәктәптән кайткач, урамга чыгалар, ишегалдында футбол уйныйлар. Ә мин, арестант шикелле, өйдә, тәрәзәдән карап утырам. Ичмасам, син миңа өстәл футболы да алып бирмисең.

М ө х л и с ә. Бирмим шул. Аны уйнаудан сиңа ни файда?

И л г и з. Өйдә утырудан ни файда? Футбол начар эш булса, стадионнар салып уйнатмаслар иде.

М ө х л и с ә. Акча җыяр өчен, ботинка туздырыр өчен уйлап чыгарылган уен ул. Акыллы кешеләр аны уйнамый. Мин сиңа аның урнына лото алып бирәм.

И л г и з. Миңа нигә ул?

М ө х л и с ә. Кичләрен икәүләп уйнарбыз.
И л г и з. Бик кирәге бар!
М ө х л и с ә. Шулаймы, әниең кирәкмиме? Әниең белән уйныйсың килмиме?
И л г и з. Нишләп алай булсын, мин ул картлар уенын яратмыйм, шуны әйтәм. Юри генә миңа өстәл футболы алып бир әле. Көне-төне синең белән уйнармын.
М ө х л и с ә. Әйе, әнисен яратмаган, әнисен санга сукмаган, әнисе белән лото уйнарга да теләмәгән малай белән футбол уйныйсым гына калган ди. Моннан соң миңа «әни» дип эндәшәсе булма! Әгәр дә шул футбол турында тагын бер генә сүз әйтсәң, яки ишегалдына чыгам дисәң, тотам да трамвай астына ятам. Йә Казанкага ташланам! *(Китә башлый.)*
И л г и з. Ярый, әни, ярый, футбол турында бер сүз дә сөйләмәм. Ишегалдына да чыгам димәм... Ярый, синеңчә булсын, өйдә генә утырам...
М ө х л и с ә. Менә рәхмәт. Кил, улым, әниеңне үп, бәбкәм. *(Илгиз килеп ачу белән үбә.)* Бар, улым, сабагыңны әзерлә. *(Илгиз теләр-теләмәс кенә барып утыра. Тышта гармун белән скрипкада уйнаган ишетелә.)* Кемнәр анда матур итеп уйныйлар?
И л г и з. Равилләр. Төхфәт бабай скрипкада, ә Равил гармунда...
М ө х л и с ә. Аның гармуны бармы?
И л г и з. Бабасы алып биргән. Уен кораллары булган малайлардан оркестр төзегән. Шушы арада кызыл почмакта концерт бирәбез, диләр.
М ө х л и с ә. Әйдә, кылансын инде.
И л г и з. Берәр уен коралы алып бирсәң, мин дә алар белән уйнап өйрәнер идем.
М ө х л и с ә. Уен коралы алуга мин каршы түгел, әмма оркестрда уйнарга... Анысы юк.
И л г и з. Нигә?
М ө х л и с ә. Син артист буласы кеше түгел.
И л г и з. Музыканы артист булу өчен генә өйрәнәләрме? Әнә Славкага гитара алганнар. Ул матрос булам, ди. Әни, миңа да скрипка алып бир әле?!
М ө х л и с ә. Имтиханнарыңны биреп бетер, аннан карарбыз.
И л г и з. Минем хәзер үк уйныйсым килә.
М ө х л и с ә. Ярый, ярый, мине аптыратып утырма, сабагыңны әзерлә. *(Пауза.)*
И л г и з. Әни, сез яшь чакта нинди уеннар уйный идегез?

М ө х л и с ә. Без яшь чакта уеннар күп иде, улым. Чуерташлы, баудан сикерешле, сукыр тәкәле уйный идек.

И л г и з. Әллә миңа да шуларны өйрәнергәме?

М ө х л и с ә. Алар бит, улым, кызлар уены.

И л г и з. Миңа малайлар уенын ярамый дисең ич.

М ө х л и с ә. Ярамый шул, улым, андый уеннарны урам малайлары гына уйныйлар. *(Пауза.)*

И л г и з. Әни, башка кешеләр кунакка йөриләр, үзләре чакыралар. Безгә беркем дә килми, үзебез дә йөрмибез. Безнең бер дә туганнарыбыз юкмыни?

М ө х л и с ә. Кешегә кунакка йөрү, үзеңә кунаклар чакыру – искедән калган начар гадәт ул.

И л г и з. Үзебез генә яшәү әллә ничек, күңелсез... Урмандагы шикелле... Аннан, башка малайларның абыйлары, апалары бар, минем беркемем дә юк...

М ө х л и с ә. Синең дә абыйларың бар иде, немец фашистлары үтерде...

И л г и з. Минем белән бер партада утыручы Валерийның абыйсы пионер лагерена путевка алып куйган, укулар бетүгә, ике айга лагерьга китә... Ә мин җәй буена тагын өйдә утырам инде...

М ө х л и с ә. Утырсаң, рәхәтләнеп ял итәрсең.

И л г и з. Равил дә Маркваш лагерена барам, ди. Әй күңелле була икән анда... Төрле спорт, сугыш уеннары уйныйбыз, һәр көнне Иделгә төшеп су коенабыз, ди.

М ө х л и с ә. Равил кебек малайларга карама, аның әнисе көне-төне эштә, райкомда, юньләп өенә дә кайтып кергәне юк. Андый хатыннар, җәй җитү белән, тизрәк балаларын лагерьга озаталар да үзләре курортка сызалар. Ә синең әниең өйдә, бөтен вакытын сине тәрбия итүгә бирә. Чөнки син, әниеңнең бердәнбер кадерле баласы, мин синнән башка бер сәгать тә тора алмыйм.

И л г и з. Минем дә бит дөнья күрәсем, башкалар кебек күңел ачасым килә.

М ө х л и с ә. Дөньяны, улым, үскәч күрерсең.

И л г и з. Башка малайлар хәзер дә күрәләр.

М ө х л и с ә. Ярый, ярый, анаң белән сүз көрәштереп утырма, сабагыңны яхшылап кара!

В ә л и д ә к е р ә.

В ә л и д ә. Исәнмесез!

И л г и з. Исәнмесез, Вәлидә апа!

В ә л и д ә. Син нәрсә, Илгиз, елагансыңмы, дим?!

М ө х л и с ә. Юк, болай гына, бераз ачуланган идем.

В ә л и д ә. Дәресе турындамы?

М ө х л и с ә. Түгел, сүз тыңламый, шаяра... Әйдә, күрше, утырыгыз. *(Урын күрсәтә.)*

В ә л и д ә. Илгиз, нигә урамга чыкмыйсың?

М ө х л и с ә. Аның әле дәресләре әзерләнеп бетмәгән.

В ә л и д ә. Дәресне бераз уйнагач, башын ял иттергәч әзерләр иде.

М ө х л и с ә. Аннан арый ул.

В ә л и д ә. Уеннан соң бала арыган кебек тоелса да, акыл ягыннан ял итә, диләр бит педагоглар. Минем сезгә сүзем бар иде.

М ө х л и с ә. Әйдә, сөйләгез.

В ә л и д ә. Илгиз, бар, син чыгып тор әле.

М ө х л и с ә. Кирәкми, монда гына утырсын.

В ә л и д ә. Олылар сөйләшкәндә, балаларның тыңламавы яхшырак.

М ө х л и с ә. Анысы шулаен шулай инде... Бар, улым, ерак китмә, өй янында гына утырып тор, ишетсен колагың, футбол уйныйсы булма!.. *(Илгиз китә.)* Сез инде шул ремонтыгыз турындамы?..

В ә л и д ә. Юк, мин Илгиз турында сөйләшергә кердем. Мин хәзер мәктәптән ата-аналар җыелышыннан кайтып киләм.

М ө х л и с ә. Нәрсә, әйбер ватканмы? Әллә берәрсе белән сугышканмы?

В ә л и д ә. Киресенчә, ул бик боек. Һәрвакытта күңелсез йөри, малайлар белән аралашмый, балаларның җәмәгать эшләренә катышмый, диләр. Сезнең белән бер йортта торгач, миннән сораштылар. Бигрәк тә мәктәп директоры сезгә әйтергә кушкан иде, аның сезгә ачуы килгән, ата-аналар җыелышына йөрмисез, хәтта чакыртып та бармыйсыз икән.

М ө х л и с ә. Ничек чакыртып та?

В ә л и д ә. Шулай, мәктәпкә килеп китәргә чакырып, ике тапкыр записка җибәргәннәр.

М ө х л и с ә. Алганым юк. Кем артыннан җибәрделәр икән?

В ә л и д ә. Билгеле инде, андый запискаларны алар балаларның үзләренә бирәләр.

М ө х л и с ә. Беркайчан да андый запискалар алганым юк.

В ә л и д ә. Күрәсез, ул сезне дә, аларны да алдаган. Көндәлекләрен дә карамыйсызмы?

М ө х л и с ә. Бу арада күз төшергәнем юк. Беләсез, минем хәзер ремонтлар сезоны, көне буе эш артыннан йөреп арыйм да онытам. Нәрсә булган соң?

В ә л и д ә. Соңгы вакытта аның укуы бик начар, диләр.

М ө х л и с ә. Уф, Аллага шөкер... Алай гына булса, зарарсыз.

В ә л и д ә. Ничек инде ул «зарарсыз»?

М ө х л и с ә. Әллә башка зуррак гаеп эшләгәнме дип торам.

В ә л и д ә. Укуы начар булса, башкаларын да көтәргә була. Балаларның бөтен начарлыклары шуннан башлана. Әгәр дә шушы килеш дәвам итсә, аның классында калу куркынычы бар, диләр.

М ө х л и с ә. Нишләп ул алай? Ул бит укуга бик тырыш иде! Мәктәптән кайткач, беркая бармый, башка балалар кебек урамга, ишегалдына чыкмый, футбол уйнамый. Гел минем янымда өйдә генә утыра.

В ә л и д ә. Менә шуңа күрә дә ул начар билгеләр ала торгандыр.

М ө х л и с ә. Юк, ул алай булырга тиеш түгел, монда нинди дә булса башка сәбәп бар.

В ә л и д ә. Бу чиректә билгеләренең барысы да икеле, берничә генә өчлесе бар икән.

М ө х л и с ә. Минемчә, монда алар үзләре гаепле, балаларны начар тәрбия итәләр. Һәрбер очракта, начар билгеләр куеп, баланың рухын төшерәләр. Дөрес тәрбия итү ысулы түгел бу. Балага ялан да ялан каты торып та булмый, кайвакытларда начар якларын күрсәң дә күрмәмешкә салынырга кирәк. Ул минем бердәнбер балам булганга, мин аны өйдә өрмәгән җиргә дә утыртмыйм. Димәк, алар начарлыкны тагын да начарлатсын дигән шикелле, түбән билгеләр куеп килгәннәр. Бераз гына баланың күңелен дә күтәрергә иде.

В ә л и д ә. Бөтен бәла дә шунда: сез аны эшкә өйрәтмисез, үз эшләре белән аралаштырмыйсыз. Балалар өчен су белән һава кебек кирәк булган уен-көлке, күңел ачулардан тыясыз.

М ө х л и с ә. Болар бар да класс җитәкчесе Иван Кузьмич сүзләре! Кыш көне үзе белән талашып кайткан идем, менә шуның өчен дә ул минем баламнан үч ала, начар билгеләр куя.

В ә л и д ә. Мөхлисә апа, бу сүзләрегез белән педагогларга яла ягасыз. Балаларның уку дәрәҗәләренә бәя кую кебек катлаулы һәм җаваплы эшкә бик җиңел карыйсыз. Андый җаваплы вазифаны аңламыйсыз икән, ул турыда сүз йөртүдән оялыр идегез, ичмасам.

М ө х л и с ә. Нигә миңа оялырга, минем нинди гаебем бар?

В ә л и д ә. Гаеп кенә түгел, җинаять бу!

М ө х л и с ә. Шулай инде ул, сез райкомда эшләгәч, Иван Кузьмич, ялагайланып, сезнең улыгыз Равилгә яхшы билгеләр куя, шуның өчен сез аны яклыйсыз.

В ә л и д ә. Иван Кузьмичның минем яклавыма мохтаҗлыгы юк. Ул мәктәптә генә түгел, бөтен районыбызда мактаулы педагог. Минем райкомда эшләвем өчен генә балама яхшы билгеләре куюдан да ерак тора торган кеше ул. Ул безнең балаларыбызны кеше итәргә, бөтен яктан тормыш өчен сәләтле...

М ө х л и с ә *(бүлдереп).* Бу турыда мин сезнең белән килешә алмам, мин – принципиаль кеше! Мин моны болай гына калдырмам. Әмма Ватан сугышы героеның баласын кагарга юл куймам!

В ә л и д ә. Укытучыларның яхшы теләкләрен аңларга теләмисез икән, минем башка сүзем юк. Хушыгыз! *(Китә.)*

М ө х л и с ә *(тәрәзәгә барып, чинаган тавыш чыгарып кычкыра).* Илгиз, Илгиз, дим!

Нишләргә белмичә ишекле-түрле йөри. И л г и з керә.

Оятсыз, тирес бит! Нигә мине алдадың?

И л г и з. Тукта әле, әни, тукта, ничек алдадым? Вовкадан акча алып торуымны әйтәсеңме?

М ө х л и с ә. Юк! Мин синнән кайткач, уку билгеләрең ничек, дип сорадым, бармакларыңны җәеп, «биш» дидең.

И л г и з. Ә?.. Мин бит сиңа ике предметка «биш» дидем.

М ө х л и с ә. Димәк, икеле билгеләренә укып йөргәнсең.

И л г и з. Кем әйтте?

М ө х л и с ә. Әнә директорың Вәлидәгә әйтеп җибәргән. *(Елап.)* Мин сине башкалар кебек эшкә кушмыйм, йомышка йөретмим. Теләгән ашыңны ашатам, теләгән киемеңне кидерәм. Ни дип син мине болай хур иттең? Мин бит синең гаепләреңне күземә карап әйткән чакларда да, ничек булса да, башкалар өстенә аударып, сине якларга тырышам. Шушымыни синең миңа хөрмәтең?..

И л г и з *(Мөхлисәне кочып).* Ярый, әни, елама, моннан соң алай эшләмәм. Дүртле, бишле билгеләренә генә укырга сүз бирәм. Йә инде, әни, елама. Син елагач, минем дә күңелем тула... *(Юмалап.)* Әнием минем, бәгърем минем... Кара инде, яшьләре агып төшкән аның... *(Мөхлисәнең яшьләрен сөртеп.)* Әни бәгърем, беттеме?

М ө х л и с ә *(тәмам тынычланып, көлемсерәп).* Бетте... *(Үбешәләр.)*

Ут сүнә.

ИКЕНЧЕ КҮРЕНЕШ

Вакыйга шул ук Мөхлисә квартирасында бара. Пәрдә ачылганда, Илгиз өстәл артында дәрес әзерләгән булып утыра. Бер читтә Мөхлисә язу-сызу эшләре белән шөгыльләнә. Радиода татарча концерт бара.

Мөхлисә. Нәрсәгә, улым, алай уйландың?

Илгиз. Башыма бер уй килде әле, әни.

Мөхлисә. Шул футбол турындадыр инде.

Илгиз. Түгел. Бәләкәй чагымда булган бер вакыйга исемә төште.

Мөхлисә. Нинди вакыйга?

Илгиз. Без синең белән каядыр бардык, урман эчендә йөрдек. Анда башка апалар, балалар да күп иде... Шунда ак халатлы бер апа безгә аш бирде, без аны бик тәмләп ашадык... Аннан, сугыш булдымы, ди. Шундагы кешеләр чыр-чу килешеп качтылар... Син дә мине күкрәгеңә кысып йөгердең... Шуннан ары нәрсә булганын хәтерләмим... Иртә белән инде син нигәдер юк идең... Безне, балаларны гына, машинага утыртып алып киттеләр... Без, әни, кайда булдык соң?

Мөхлисә. Юк, улым, безнең андый җирдә булганыбыз юк...

Илгиз. Нигә соң ул минем исемдә?

Мөхлисә. Син аларны төшеңдә күргәнсең...

Илгиз. Юк, әни, өнемдә иде... Синең өстеңдә бик матур бизәкле күлмәк иде... Тик менә синең ул чагында күзләрең зәңгәр, гәүдәң дә кечкенәрәк иде шикелле...

Мөхлисә. Ярый, юк-барларны сораштырып утырма, сабагыңны әзерлә! *(Пауза.)*

Илгиз. Әни, миңа бер эт баласы алыйк әле?

Мөхлисә. Шул гына калган иде ди.

Илгиз. Бөтен малайларның этләре бар. Сабакка барганда, артларыннан озата баралар. Каршы йорттагы Славка үзенең Бобигын арт аяклары белән торырга өйрәткән. Ә Шамилнеке, шикәр күрсәтсәң, унга кадәр өрә ала.

Мөхлисә. Бик харап инде.

Илгиз. Харап шул, эт кадәр эт унга кадәр саный алсын әле. Шамил шул этнең баласын миңа бирәм, ди.

Мөхлисә. Кирәкми, мин эт яратмыйм. Исе сасы була.

Илгиз. Ә менә мин яратам. Әни, алыйк инде, ә? Коридорда гына тотарбыз. Чыгып киткәндә, өй саклар иде, әни, ә?

Мөхлисә. Юк, юк, эт кертәмме соң өемә.

Илгиз. Бөтен малайларныкы бар. Бер минеке генә юк...

Мөхлисә. Ярый, ярый, әниең белән әрләшеп утырма әле, сабагыңны кара яхшылап!

И л г и з. Ни генә эшләргә теләсәм дә, син миңа каршы киләсең. Аквариум алыйм, дидем, алдырмадың. Ак тычканнар алып кайттым, чыгарып ташладың. Урамга чыгармыйсың, футбол уйнатмыйсың. Мәктәптән кайткач, нәрсә белән булса да миңа юанырга кирәк бит.

М ө х л и с ә. Син – укучы! Мәктәп баласының укудан башка уенда берни дә булмаска тиеш.

И л г и з. Ә нигә соң башка малайлар...

М ө х л и с ә. Ярар, ярар, әниең белән бәхәсләшмә, әзерлә инде сабагыңны! *(Пауза.)*

И л г и з. Әни, безнең әти сугышта кайсы елны үлде дисең әле?

М ө х л и с ә. Кырык беренче елның сентябрь аенда... Смоленск шәһәре өчен барган каты сугышларның берсендә һәлак булды ул...

И л г и з. Ул зур командир иде, әйеме?

М ө х л и с ә. Полковник. Исән булса, ул күптән инде генерал булыр иде. Харап булды шул... Әнә бит ул нинди мәһабәт кеше... *(Стенадагы портретка күрсәтә.)*

И л г и з. Ә нигә соң ул погонсыз?

М ө х л и с ә. Ул чагында әле безнең армиядә погон такмыйлар иде.

И л г и з. Ни өчендер бу әти минем исемдә калган әтигә охшамый...

М ө х л и с ә. Нишләп охшамасын? Нәкъ үзе инде.

И л г и з. Юк шул, охшамый... Бервакытны ул мине каядыр алып барган иде. Шунда аның шляпасы очып китте... Без аны куып тоттык... Аннан, без барган җирдә еланнар, төрле-төрле кошлар, зур-зур хайваннар бар иде. Шунда ул мине менә мондый... колаклы хайванга атландырып йөретте. Ишәк булгандыр инде, әни, ә?

М ө х л и с ә. Менә монысы дөрес, ул сине зоопаркка алып барды.

И л г и з. Военный кеше булгач, нигә соң аның башында шляпа иде?

М ө х л и с ә. Буш вакытларында ул гражданский киемнән йөрергә ярата иде.

И л г и з. Аннан, аның мыегы да юк иде.

М ө х л и с ә. Мыегын ул сугышта үстерде.

И л г и з. Аннан, ул әти кызыл кеше иде, ә бу әти...

М ө х л и с ә. Тукта әле, нигә син бүген миңа тавык чүпләп бетермәслек сораулар бирәсең?

И л г и з. Әтинең нинди кеше икәнен беләсем килә.

М ө х л и с ә. Беләсең килсә, синең әтиең менә шул инде...

Ул турыда миннән бернәрсә сорыйсы булма. Төшеңдә күргән нindидер әти кисәгеңне онытырга бик вакыт. Мин райбашкармага киттем. Аннан кайткач, икәүләп кинога барырбыз. Аңарчы бөтен дәресләреңне әзерләп куйган бул. Тыңламасаң, кара аны, тотып ярырмын! Сиңа тыныч булсын өчен, өстеңнән бикләп китәм.

Чыгып китә. Тышкы яктан ишекне бикләгәне ишетелә.

Илгиз. Кызык кына бу әни кешеләр, берни булса, «ярырмын да» «кисәрмен», «үтерермен» дигән булалар. Ә үзләре тырнаклары белән дә чиертергә кызганалар. Бәләкәй чагымда караңгы бүлмәгә ябып куйган иде, бераздан керде дә кочаклап еларга кереште. Шунда ук, мороженоега акча биреп, кинога җибәрде. Хәзер дә «ярырмын» дигән була.

Ачык тәрәзә каршында Мамай күренә.

Мамай. Әниең өйдәме?

Илгиз. Юк. Әйдә, кер. *(Мамай тәрәзәдән керә.)*

Мамай. Нишләп утырасың?

Илгиз. Менә дәрес әзерләргә җыенам.

Мамай. Ташла, мондый матур көнне дәрес әзерләп утыралармы соң?

Илгиз. Тиздән имтиханнар бит.

Мамай. Булса соң?! *(Кесәсеннән махнушка чыгарып тибәргә керешә.)*

Илгиз. Кая әле, мин дә тибеп карыйм. *(Махнушканы алып тибеп карый.)*

Мамай. Юк, булдыра алмыйсың. Менә син кара, ничек тибәләр аны. *(Оста итеп тибеп күрсәтә.)* Сатып ал, өйрәнерсең.

Илгиз. Минем акчам юк.

Мамай. Нигә миңа акча? Әйбер булса да ярый. Акча минем үземдә дә җитәрлек. Менә алар! *(Кесәсеннән бер уч кәгазь акча чыгарып күрсәтә.)*

Илгиз. Уһу!.. Каян алдың?

Мамай. Таптым.

Илгиз. Урамнанмы?

Мамай. Нишләп урамнан! Базарда дәфтәр саттым.

Илгиз. Ә дәфтәрләрен кайдан алдың?

Мамай. Егет кулына мал төшә, диләр. Син нигә бүген шундый күңелсез?

Илгиз. Мәктәптә «кол» алдым.

Мамай. Бик исең киткән икән.

Илгиз. Китәр, әнигә аны ничек әйтәсең?

М а м а й. Өйрәтимме? Мин әнине шулай кызык итә идем.

И л г и з. Нигә, син хәзер укымыйсыңмы?

М а м а й. Тиздән ай була. Син менә шулай ит. Мәктәптән әкрен генә кайтып керәсең. Нигә син күңелсез, дияр. Болай гына, диң. Берәрсе белән сугыштыңмы әллә, дияр. Юк, сугышмадым, диң. Ашарга утыр, дияр. Ашыйсым килми, диң. Сиңа ни булды соң, балакай, дияр. Авырыйм, ахры, кәефем юк, әни, диң. Шуннан ул чынында син авырыйсың икән дип шүрләр дә сине иркәләргә керешер. Менә шуннан соң инде, юри генә елаган булып, «кол» алдым, диярсең. Ә... аның өчен, улым, елама, кайгырма, дияр.

И л г и з. Ярый ла синең әниең ышанган.

М а м а й. Әниләр алар барысы да шундыйлар. *(Кесәсеннән пәке чыгарып.)* Синең менә мондыең бармы?

И л г и з. Нәрсә ул?

М а м а й. Нәрсә соң? Бел.

И л г и з. Әйтә алмыйм.

М а м а й. Мокыт син! Шуны да белмисең. Пәке бу!

И л г и з. Пәке? Пәке мондый булмый ич.

М а м а й. Заграничный пәке бу. Беләсеңме, нәрсә генә юк монда! *(Ачып күрсәтә.)* Менә пәке, менә чәнечке, менә кашык, менә кайчы, менә штопор.

И л г и з. Анысы нәрсәгә?

М а м а й. Бутылка ачарга.

И л г и з. Фруктовыйнымы?

М а м а й. Нигә фруктовый гына? Сыра бутылкасын да ача ул. Синең сыра эчкәнең бармы?

И л г и з. Юк. Тәмле буламы?

М а м а й. Ачы тәмле ул. Эчеп җибәрүгә, менә шуннан яндырып төшеп китә, кикергәч, төтен булып борыныңнан чыга. Сатам, ал.

И л г и з. Ничә тиен?

М а м а й. Син бигрәк инде, тиен, куян, диң.

И л г и з. Ничек куян?

М а м а й. Шуны да белмисеңме, мокыт! Куян–рубль дигән сүз. Аласыңмы? Егерме куянга бирәм.

И л г и з. Минем акчам юк.

М а м а й. Әйдә «чика» йә «ушки» уйныйбыз.

И л г и з. Андый уеннарны миңа әни уйнарга кушмый шул.

М а м а й. Аңа карап торсаң, минем әни дә кушмый.

И л г и з. Юк, уйнамыйм.

М а м а й. Без беркөнне Бакалтайга балык тотарга бардык.

И л г и з. Соң ничек, каптымы?

М а м а й. Һу!.. Менә шундый кушбашлар тоттык. Әй каба да, салып та өлгермисең, ялт! Без иртәгә тагын барабыз, әйдә безнең белән.

И л г и з. Мине әни җибәрмәс.

М а м а й. Һаман синең шул «әни»! Сорап торсам, минем әни дә җибәрми. Их, рәхәт тә соң анда... Бару белән күлмәкләрне салып ташлыйбыз да кояшта кызынабыз. Кара, минем тәнем ничек карала башлады. Их, күңелле дә соң анда... Әле югарыдан, әле түбәннән пароходлар үтеп китәләр... Ә без сикереп төшәбез дә дулкыннар арасында тирбәлә-тирбәлә йөзәбез... Аннан чәй кайнатып эчәбез... Аннан кайнар көлгә бәрәңге күмеп ашыйбыз. Әйдә, иртәгә китәбез.

И л г и з. Юк, иртәгә безнең имтиханнар башлана. *(Барып өстәл янына утыра.)*

М а м а й. Ташла әле сабагыңны! Менә минем тагы нинди әйберем бар.

И л г и з. Чыннан да, нәрсә ул?

М а м а й. Көйдергеч.

И л г и з. Нинди көйдергеч?

М а м а й. Менә шулай итеп кояшка куясың да озак кына тотып торасың. Шуннан ул астындагы әйберне көйдерә башлый.

И л г и з. Кая әле, кая, мин дә көйдереп карыйм.

М а м а й. Юк, аны кешегә бирергә ярамый.

И л г и з. Нигә?

М а м а й. Фарт китә, аннан ут бирми.

И л г и з. Син аны сат миңа.

М а м а й. Синең бит акчаң юк.

И л г и з. Минеке булмаса, әнинеке бар.

М а м а й. Әниеңнеке дә юк. Сезгә тагын акча.

И л г и з. Юк, дисеңме?

М а м а й. Конечно, юк. Булса, минеке кебек әйберләрең булыр иде.

И л г и з. Әнигә кичә генә пенсия акчасын китерделәр.

М а м а й. Пенсия акчасы күпме генә була соң инде ул?..

И л г и з. Безнең әни күп ала. Сугышта безнең әти, ике абый үлгән. Безнең әти полковник булган.

М а м а й. Әниең ул акчаларны күптән туздырып бетергәндер инде.

И л г и з. Юк әле, туздырмады, күрсәтимме?

М а м а й. Булмаганның нәрсәсен күрсәтәсең.

И л г и з. Юк, дисеңме?

М а м а й. Билгеле, юк.

И л г и з *(комод тартмасын ачып, бер төргәк акча алып күрсәтә).* Менә алар, күпмеләр.

М а м а й. Яле-яле, кая әле?!

И л г и з. Юк, үзең миңа көйдергечеңне тоттырып та каратмадың ич. Йә, күпме сорыйсың?

М а м а й. Сатмыйм мин сиңа аны, болай, буш бирәм.

И л г и з. Ничек инде буш?

М а м а й. Дуслыгыбызны ныгыту өчен бүләк итеп бирәм. Менә бел, мин сине ничек яратам. Ә син һаман миннән качасың. Син курыкма, минем белән йөрсәң, югалмассың. Мин сине кеше итәрмен!

И л г и з. Тукта, яндырып карыйм әле.

М а м а й. Юк, ул бит өйдә яндырмый.

И л г и з. Нишләп?

М а м а й. Тәрәзә аша аны кояш кыздырып җиткерми, тышка чыгып, аны кояшның үзенә тотарга кирәк.

И л г и з. Әйдә алайса, ишегалдына чыгабыз.

М а м а й. Син бар, мин менә моннан гына, тәрәзәдән карап торырмын.

(Илгиз, лупаны алып, тәрәзәдән чыгып китә. Мамай бүлмәдә кала. Тәрәзәдән караган булып, комодка таба күзләрен йөртә.) Илгиз, син еракка, кояшның кызуы төшә торган, җилсез җиргәрәк кит. Әнә тегендә утынлыклар янына! Син аны бер генә ноктага төбәп тор. Болай таба борылма. Монда карама!.. *(Шул арада комодтагы акчаларны алып, кесәсенә сала.)* Йә, ничек, яндырамы? Көйдерә башлады? Селкенмә, селкенмә, хәзер яндыра ул!

Тышкы яктан ишекне ачкыч белән ачкан тавыш ишетелә. Мамай тиз генә тәрәзәдән чыгып китә. И л г и з кереп, дәрес әзерләгән булып, урынына утыра. М ө х л и с ә керә.

М ө х л и с ә. Менә мин кайтып та җиттем, дәресеңне әзерләдеңме, улым?

И л г и з. Әзерләдем, әни, бик шәп итеп әзерләдем!

М ө х л и с ә. Менә рәхмәт, улым! Әйдә алайса шуның өчен үзеңне киногa алып барыйм. Мороженое алып бирермен. *(Комодка барып, акча алмакчы була.)* Мондагы акчалар кая?..

И л г и з. Белмим, әни, бая гына... Әй юк, кичә генә шунда иде бит... Яхшылап кара әле.

М ө х л и с ә *(комодтагы бөтен әйберләрне берәм-берәм идәнгә ташлый бара).* Мин югында өйгә әллә кеше кердеме?

И л г и з. Юк, әни, беркем дә кермәде...

М ө х л и с ә. Алай булгач, акчалар кая?!

И л г и з. Белмим, әни, белмим...

П ә р д ә.

ӨЧЕНЧЕ КҮРЕНЕШ

Вәлидә Уразмановалар квартирасы. Пөхтә итеп җиһазландырылган зур бүлмә. Берничә ишек. Әйбәт җиһазлар, бер читтә аквариум. Пәрдә ачылганда, сәхнәдә беркем дә юк. Бераздан, җырлап, Р а в и л мәктәптән кайтып керә.

Р а в и л. Уһу!.. Монда миңа эшләр бар икән... Бу бабай тагын өйне чүпләгән.

Кулындагы сумкасын тиешле урынына куя. Муенындагы пионер галстугын салып, бөгәрләми генә күзгә өстенә элә. Җиңнәрен сызганып җибәрә. Әнисенең стенада эленеп торган алъяпкычын алып бәйли. Бабасы Төхфәтнең иске шляпасын башына кия. Тәрәзәләрне ачып җибәрә. Авызына су кабып, бүлмә буенча бөркеп йөри. Кулына щетка тотып, идән себерергә керешә.

Җ ы р. Без – Ленинчыл, яшь буын –
Сталинга булышчы!
Һәрвакытта туры сүзле,
Һәр урында үткен күзле
Булу – безнең һәммәбезнең
Иң алдынгы бурычы.

В ә л и д ә кайтып керә.

Әни, син нишләп бүген бик иртә?

В ә л и д ә. Мин, улым, берничә көнгә авылларга, тынычлык турындагы мөрәҗәгатькә имзалар җыярга барам. Пароходка төшкәнче, берничә чынаяк чәй эчәргә дип кенә кердем.

Р а в и л. Әйдә, әни, диванга ятып тор. Мин хәзер чәй куеп җибәрәм.

В ә л и д ә. Кирәкми, улым, мин үзем дә куярмын.

Р а в и л. Юк, әни, син юлга чыгасы кеше, ял итәргә тиеш.

Электр чәйнеге алып, кухняга чыгып китә. Вәлидә диванга барып ята. Равил әйләнеп керә.

В ә л и д ә. Бүген уку билгеләрең ничек соң?

Р а в и л. Гадәттәгечә, яхшы, ике бишле алдым. Берсе хәтта плюс белән.

В ә л и д ә. Рәхмәт, улым, рәхмәт... Кая, көндәлек дәфтәреңне бир әле.

Р а в и л. Нигә, ышанмыйсыңмы?

В ә л и д ә. Сиңа ышанмаска ярыймы соң, улым? Син бит мине бервакытта да алдаганың юк. Шулай да мин, ана буларак, синең һәрбер адымыңны тикшереп торырга тиеш. Юкса, үзең беләсең, сезнең малай халкы бик хәйләкәр була...

Р а в и л. Ха-ха-ха!.. Анысы дөрес, әни!.. *(Дәфтәрен китереп бирә. Вәлидә аны карый.)* Аннан, әни, онытып торам икән, бүген мине директор чакырткан иде әле.

В ә л и д ә. Директор чакырткан иде?.. Әллә берәр гаебең булдымы?

Р а в и л. Вожатый Игорь, сине директор чакыра, дигәч, үзем дә куркып калган идем. Харап булдым, мин әйтәм... Коридорда малайлар белән французча көрәшкәнемне күргән икән дим. Бик куркып кына барып кердем... Антон Семенович ниндидер кәгазьләр карап утырган җиреннән, башын күтәрми генә: «Беләсеңме, Равилька, мин сине ни өчен чакырттым», – ди. «Белмим, Антон Семенович», – дим. «Бөтен предметлардан отличнога укуың, пионер оешмасында актив эшләвең өчен, без сине быел «Артек»ка җибәрәбез. Имтиханнар бетүгә әзерләнеп тор, әниеңә дә әйтеп куй, кирәк-яракларыңны караштырсын», – ди. Шатлыгымнанмы рәхмәт әйтергә дә онытып җибәргәнмен. Чыгып киткәндә генә, кылт итеп исемә төште. «Антон Семенович, аталарча кайгыртучанлык күрсәтүегез өчен рәхмәт сезгә», – дидем.

В ә л и д ә. Соң булса да, бик яхшы иткәнсең, улым.

Р а в и л. Ләкин, әни, «Артек» бик ерак бит, расходка акча күп кирәк булыр.

В ә л и д ә. Җибәрәбез, дигән икән, димәк, ул путевкасын үзе алып бирә дигән сүз, юлына гына үзебездән булыр.

Р а в и л. Минем өчен болай да син бик күп нәрсәләрдән үзеңне мәхрүм итәсең.

В ә л и д ә. Һи-и... Синең кебек балага минем бернәрсәм дә жәл түгел. Шулай, улым, Москвада булырсың. Башка шәһәрләрне күрерсең. Төрле өлкәләрдән, республикалардан килгән балалар белән аралашырсың. Андагы табигать белән танышырсың. Кара диңгезнең ак башлы дулкыннарында коенырсың. Көньяк кояшның иркә назлары белән тәнеңне чыныктырып, җиденче класска көч, энергия җыеп кайтырсың. Менә, улым, безнең партия, хөкүмәтебез балалар турында нинди кайгыртучанлык күрсәтә.

Р а в и л. Әйе, әни, беркөнне безнең отряд җыелышына ике тапкыр Советлар Союзы Герое исемен алган полковник Харитонов килгән иде. Шул безгә сугышта күрсәткән батырлыкларын, балалык чакларында нинди авырлыклар күрүен сөйләде. Чыннан да, патша заманында балаларның тормышлары бик аяныч булган икән шул. Әни, мин кемгә охшаганмын?

В ә л и д ә. Ничек кемгә?

Р а в и л. Әтигәме, әллә сиңамы, дим.

В ә л и д ә. Төсең-битең белән миңа охшагансың, ә инде акыл, холык ягыннан нәкъ атаңның үзе син.

Р а в и л. Син акыллы түгелме?

В ә л и д ә. Мин дә юләр түгел, әлбәттә. Ләкин кайбер мәсьәләләрдә мин килешүчәнлек күрсәтеп куйгалыйм. Синең әтиең башка кеше иде... Әгәр дә ул, берәр кешедә ярамаган гадәт күрсә, ул кешенең кемлегенә карамастан, күзенә карап әйтә иде. Һәрвакытта шат күңелле, көләч йөзле, ыспай, матур гәүдәле, җаваплы эшләрдә җитәкчелек итә иде. Сталинградтан башлап, бөтен каты сугышларны кичеп, зур батырлыклар күрсәткән бер командирның Берлинны алган көнне үлеп калуына мин һаман да әле ышанып җитә алмыйм...

Р а в и л. Ярый, әни, ул турыда сөйләмә. Үзеңә дә, миңа да уңайсыз була...

В ә л и д ә. Ярый әле миңа күңел юатырга аның кебек акыллы, туры сүзле улым бар... *(Кочагына алып сөя.)* И... Чәйнегең кайнагандыр бит. *(Торып китә башлый.)*

Р а в и л. Юк, юк, әни, үзем китерәм, кузгалма!..

Кухняга йөгереп чыгып китә. Вәлидә, торып, өстәл әзерли. Чәйнек тотып, Р а в и л керә. Чәй эчәргә утыралар.

Әни, быел безгә утынны кайчанрак ташырлар икән?

В ә л и д ә. Һе-һе-һе!.. Ул турыда минем уйлаганым да юк иде әле, улым. Ярый искә төшердең.

Р а в и л. Үткән ел да көзгә таба гына китерделәр дә, кипмичә калды. Менә хәзер булса, бабай белән кисеп, ярып куяр идек.

В ә л и д ә. Ярый, улым, ул турыда мин командировкадан кайткач сөйләшермен. Йә, Илгиз дигән сабакташың ничегрәк әле анда?

Р а в и л. Әни, дөресен әйткәндә, акыл эше әйбәттән түгел шул.

В ә л и д ә. Дәресләр калдырамы?

Р а в и л. Анысы да булгалый. Анасын директорга чакыртканнар икән, нишләптер килмәгән.

В ә л и д ә. Үз-үзенә начарлык эшләвен дә аңламаган ана булыр икән. Дөньяда менә нинди аналар да бар, улым. Күрәләтә баласын боза бит.

Р а в и л. Безнең отряд советында комсомол секретаренең тәкъдиме буенча, мине Илгизгә беркеттеләр. Аның янына кереп йөрергә, дәресләрен карашырга куштылар.

В ә л и д ә. Белмим шул, улым, Мөхлисә апаң бит сине күрә алмый, беркөнне бабаң алдында волейбол баганасы турында сүз кузгатканың өчен дә үзеңә ничек ябышкан. Шулай булгач, ничек син аларга кереп йөрерсең икән.

Р а в и л. Нәрсә булса да эшләргә кирәк бит, әни. Бу килеш дәвам итсә, Илгизнең бөтенләйгә бозылып китү куркы-

нычы да бар, диде безнең укытучы. Ул хәзер Мамай кебек бозык малайлар белән дуслашып йөри башлаган. Бүген укытучылар килеп, Мөхлисә апаның үзе белән яхшылап сөйләшергә булдылар. Инде аны да тыңламаса, нишлисең? Акылга утырмасмы, дип «Яшь Сталинчы», «Комсомолец Татарии» газеталарына язарга булдык.

Вәлидә. Менә бу әйбәт фикер, улым. Юкса бит чакыртып мәктәпкә килми, сөйләшергә теләсәң, һаман да иренең, ике улының сугышта үлүе белән масаеп, баласын якларга керешә. *(Сәгатенә карап.)* Ярый, улым, миңа пароходка төшәргә вакыт.

Равил. Син, әни, анда озак торырсың микән?

Вәлидә. Бер-ике көн булырмын, мин Югары Осланга гына чыгам. Менә расходка акча калдырам, бабаңа бирерсең. Аның рөхсәтеннән башка беркая да йөрмәссең. Син хәзер уйнарга чыгасыңмы?

Равил. Юк, әни, тиздән имтихан башлана. Мин хәзер дәресләремне карарга утырам.

Вәлидә. Ярый алайса, утыр, улым. Ул турыда мин сиңа әйтеп тормыйм инде. Чөнки син аны үзең дә яхшы аңлыйсың. Хуш, улым, мин киттем.

Равил. Хуш, әни!.. *(Вәлидә китә. Равил җырлый-җырлый өстәл җыярга керешә.)*

Без – Ленинчы яшь буын –
Сталинга булышчы!
Һәрвакытта туры сүзле,
Һәр урында үткен күзле
Булу – безнең һәммәбезнең
Иң алдынгы бурычы.

Славка йөгереп керә.

Славка. Равил, Равил, Илгиз турында ишеттеңме син?

Равил. «Кол» алуынмы?

Славка. Түгел. Монда әле аннан да зуррак хикмәтләр бар.

Равил. Нинди хикмәтләр?

Славка. Илгиз Мөхлисә апаның үз малае түгел икән ич!

Равил. Кем әйтә?

Славка. Минем әни әйтә.

Равил. Синең әниең әйтә? Ул каян белгән?

Славка. Төхфәт бабай сөйләгән.

Равил. Минем бабаймы?

Славка. Әйе, синең бабаң шул.

Равил. Тукта әле, моны сиңа әниең үзе әйттеме?

С л а в к а. Юк. Мин аны тыңлап белдем.

Р а в и л. Ничек инде ул, тыңлап белдең?

С л а в к а. Бая, Мөхлисә апаның акчасы югалгач, йорттагы бөтен хатыннар җыелганнар иде.

Р а в и л. Нәрсә син бутыйсың, ашыкмый гына сөйлә әле, нинди акчасы югалгач?

С л а в к а. Ишетмәдеңме? Аның бит бүген акчасын урлаганнар.

Р а в и л. Кесәсеннәнме?

С л а в к а. Түгел, комод тартмасыннан.

Р а в и л. Комод тартмасыннан... Күпме икән?

С л а в к а. Күпме икәнен әйтми, елый да елый гына...

Р а в и л. Менә сиңа кирәк булса?.. Йә-йә, шуннан, хатыннар җыелгач, ни булды?

С л а в к а. Мөхлисә апа Илгиздән шикләнә икән, милициягә уголовный розыскага барам, дип чыгып китә башлаган иде, аны туктаттылар. Яхшылык белән генә Илгиздән сорашырга куштылар.

Р а в и л. Шуннан, Илгиздән сорашты микән?

С л а в к а. Ничек сорашасың, ул бит юк. Чыгып киткән, бөтен җирдән малайлар эзлиләр. Тапмыйлар. Пристаньгә төштеләр. Вокзалга да бардылар, юк. Шуннан минем әни теге парадныйда торучы Сорокин хатыны белән сөйләшеп тора. Артларында минем басып торуымны күрмиләр. Әни әйтә, үз бавырыннан төшкән бала булса, алай сөйләмәс иде, ди, шуннан, өйгә кергәч мин моны әнидән сорыйм. «Әни, Илгиз Мөхлисә апаның үз баласы түгелмени», – дим. Әни аптырап калды да: «Ә син аны каян белдең», – ди. «Сорокин хатыны белән сөйләшеп торуыгызны тыңладым», – дим. Шуннан әни әйтә: «Әйе, улым, ул аны асрарга алган, исемен дә үзгәрткән. Миңа аны Төхфәт абзый сөйләгән иде», – ди.

Р а в и л. Кит аннан.

С л а в к а. Честное пионерское слово!

Р а в и л. Бу бит, Славка, ачыктан-ачык алдалау!..

С л а в к а. Алдау шул. Алдау-ялганлау безнең илдә җинаять санала.

Р а в и л. Дөрес, Славка, бәлки, аның ата-анасы исәндер, аны эзли торганнардыр. Ә ул аны монда яшереп асрый. Үз баласы итеп йөртә. Бу бит берәүнең әйберен генә түгел, бала кадәр баласын үзләштерү дигән сүз. Ләкин дөрес микән бу?

С л а в к а. Минем әни алдамас инде.

Р а в и л. Минем бабай алдар булып чыгамы?

С л а в к а. Мин бит алай димәдем. Минем әнигә сөйләгән генә, дим.

Р а в и л. Менә шул шул, синең әниеңә сөйләгән, үз оныгына – миңа, берни дә әйткәне юк. Юк, минем бабай андый кеше түгел ул. Миннән бер серен дә яшерми. Гайбәт түгел микән бу? Әниеңнән яңадан сорашып кара әле, мин дә бабайдан сорармын. Аңарчы беркемгә дә сөйләмә, яме?

С л а в к а. Ярар, шуның өчен дә мин аны сиңа әйтергә кердем. Юкса бит, чыннан да, минем әни дә, синең бабаң да туры кешеләр булып чыкмыйлар. Менә бит эш нәрсәдә. Неужели акчаларны Илгиз алыр икән, Равил, ә?

Р а в и л. Юк, Илгиз аны эшләмәс.

С л а в к а. Башка кеше бит аларга кермәгән?

Р а в и л. Акчалар Мамайда булырга тиеш. Чөнки алар Илгиз белән бик дуслар. Кайчан карама, бергә булалар. Бая мин мәктәптән кайтканда да, ишегалдында йөриләр иде. Әйе, Славка, Илгиз турында, Мамай турында безгә уйларга вакыт.

С л а в к а. Уйлап ул Мамай белән нишли алабыз?

Р а в и л. Юк, Славка, без бик күп нәрсә эшли алабыз. Без – пионерлар, мәктәп балалары, Мамайның бөтен бозык якларын күреп торабыз, башка балаларга йогынты ясавын да беләбез. Ләкин бер сүз әйтмибез. Шулай ук Мөхлисә апаның Илгизне дөрес тәрбия итмәвен, соңгы вакытта Илгизнең начар укуын да беләбез. Аңар да бер сүз эндәшмибез. Юк, болай ярамый. Бүген безнең отряд советында комсомол секретаре Голованов «Пионерларга мәктәптә яхшы укучы булу гына җитми, алар өйдәге, семьядагы начар яклар белән көрәшүдә дә үрнәк булырга тиешләр» дип куйды. Бу бик дөрес. Менә шуның өчен дә отряд советы безнең мәктәп балаларының күбесе шушы йортта торуын искә алып, Мамайны тәрбия итәргә, аны үз арабызга алырга, Илгиз кебек начар укучы балаларга булышырга, төрле спорт командалары, шумовой оркестр оештырырга тапшырды.

С л а в к а. Боларның бөтенесен дә үтәргә булыр иде, тик менә Мамай белән генә... Аңар бит бер сүз әйтер хәл юк, хәзер бокс приемнары белән авызга да борынга!

Р а в и л. Мамай берүзе, без күбәүләр. Коллектив белән эш иткәндә, барысын да җиңеп була. Мамай спорт ярата, бигрәк тә футбол өчен үлә. Менә шулай итеп без аны арабызга тартырбыз. Мин шәһәр күләмендә үрнәк булырлык футбол командасы төзим. Шул турыда бүген безнең кухняда җыелып сөйләшербез.

С л а в к а. Менә бу эш булыр ичмасам. Беренче кеше итеп мине аласың.

Р а в и л. Син хәзер Илгизне эзләп табасың да минем янга китерәсең.

С л а в к а *(юмор белән).* Есть, иптәш капитан! *(Төз басып чыгып китә.)*

Р а в и л. Илгиз – башка кеше баласы... Тормышта менә нинди хәлләр дә була икән...

Гармунын алып уйнап җибәрә, Т ө х ф ә т кайтып керә.

Т ө х ф ә т. Молодец, улым, әйттереп утыра икән!

Р а в и л. Молодецын молодец, бабай. Аягыңны сөртеп кер. Яңа гына себереп чыгардым.

Т ө х ф ә т. Минем аягым пычрак түгел ич.

Р а в и л. Тыштан ияреп кергән тузаннарың бар. Югыйсә төзүчеләр ыспай матур йортлар салырга оста булалар да, шуларны пычратуда иң беренче шапшаклар алар ук.

Т ө х ф ә т. Дөрес сүзгә җавап юк, диләр. Тәнкыйтеңне кабул итәм. *(Аякларын сөртеп, түргә уза.)*

Р а в и л. Менә сиңа, бабай, акчалар.

Т ө х ф ә т. Нинди акчалар?

Р а в и л. Әни биреп калдырды. Үзе бер-ике көнгә командировкага китте. Утыр әле, минем синнән берничә сорыйсы сүзем бар, ярыймы?

Т ө х ф ә т. Сора, улым, син дигәндә, аяк идәндә.

Р а в и л. Бабай, син менә нарзаседатель кеше, миңа шуны әйт әле: берәүнең әйберен үзләштерү закон буенча ничек санала?

Т ө х ф ә т. Билгеле инде, улым, җинаять санала. Шуның өчен дә без андый кешеләрне хөкем итәбез.

Р а в и л. Әгәр икенче берәүләр шундыйларны белә торып та әйтмәсәләр, ничек карыйсыз?

Т ө х ф ә т. Тоже җинаять итеп карыйбыз.

Р а в и л. Яхшы. Икенче соравым шундый: син үзеңне нинди кеше дип беләсең?

Т ө х ф ә т. Минме? Ике куллы, ике аяклы, ике борын тишекле...

Р а в и л. Юк, шаярмый гына. Син нинди кеше?

Т ө х ф ә т. Ягъни ничек инде ул?

Р а в и л. Намуслы, туры сүзле кешеме?

Т ө х ф ә т. Тукта әле, нигә син миңа мондый сорау бирәсең?

Р а в и л. Беләсем килә.

Т ө х ф ә т. Мин әйтмәсәм, бабаңның нинди кеше икәнен белмисеңме?

Р а в и л. Беләм дә, үзеңнән ишетәсем килә.

Т ө х ф ә т. Мин болай, улым, үземне бик намуслы кеше дип йөрим. Гомеремдә кеше хакына тимәдем. Ялган

сөйләмәдем. Кешеләрне рәнҗетмәдем. Һәр урында, һәр җирдә дөреслекне якларга тырыштым. Гомерем буена эшне – хезмәтне сөйдем. Шулай булгач, намуслы кешеләр рәтенә керәмдер инде.

Р а в и л. Алай булгач, намуслы кеше булып әйт әле: күрше Мөхлисә апаның улы Илгиз – үз баласымы?

Т ө х ф ә т *(кисәктән үзгәреп.)* Тукта, тукта... Сиңа нигә кирәк булды ул?

Р а в и л. Беләсем килә.

Т ө х ф ә т. Беләсең килсә, менә шул инде алайса... Үз баласы!

Р а в и л. Менә инде алдадың!

Т ө х ф ә т. Ничек алдадым?

Р а в и л. Үз баласы түгел бит.

Т ө х ф ә т. Син аны каян беләсең?

Р а в и л. Славканың әнисенә кем сөйләде, син түгелме соң? *(Төхфәт, уңайсыз хәлгә калып, бер сүз эндәшми тора.)* Их, бабай, туры сүзле, намуслы кешенең эше шушы буламы? Җитмәсә тагын, үзең – нарзаседатель... Сезнең, картларның, берсенә дә ышаныч юк икән. Йә ул яктан, йә бу яктан гаебегез чыга да тора.

Т ө х ф ә т. Соң бит аны мин эшләмәгән.

Р а в и л. Барыбер. Мөхлисә апаның аны яшереп асравын белгәнсең. Намуслы кеше булып, нигә әйтмәдең? Алай эшләргә ярамавын нигә Мөхлисә апага аңлатмадың? Җитмәсә тагын, мин сорагач та, «үз баласы» дип торасың.

Т ө х ф ә т. Мин аны сугышта ирен, ике улын югалткан бер ананың күңелен төшермәү өчен генә кешегә әйтмәдем. Әгәр дә ул бала булмаса, Мөхлисә апаң акылдан шаша иде, диләр. Шул малайны алганнан соң ул, үлгән ирен, балаларын оныта барып, үзен юата башлаган.

Р а в и л. Анысы бик әйбәт булган. Ләкин нигә аны баланың үзеннән яшерергә? Мөхлисә апа ул баланы кайдан алды икән?

Т ө х ф ә т. Мин анысын белмим. Мөхлисә апаң ул чагында Яңа бистәдә Хәерниса исемле танышларында торган. Алар кырык икенче елны бире күчеп килделәр. Менә шул чагында, Мөхлисә апаңны күчерешә килгәндә, Хәерниса миңа сөйләгән иде.

Р а в и л. Ул Хәерниса апа хәзер исән микән?

Т ө х ф ә т. Исән. Еш кына урамда күргәлим. Ялгышмасам, Ямашова урамында торалар. Тукта әле, нигә син боларны прокурор шикелле миннән сорыйсың?

Р а в и л. Болай гына...

Төхфәт. Юк, болай гына булырга охшамый, күзләрең янып торалар. Мин сиңа, улым, шуны әйтергә тиеш: Мөхлисә апаңа карата берәр начарлык эшләргә уйлама. Илгизсез ул бер көн дә тора алмас.

Равил. Әгәр дә без, пионерлар, мәктәп балалары һәм шушы йортта торучылар, Илгиз турында ашыгыч чара күрмәсәк, ул барыбер Мөхлисә ападан китәчәк.

Төхфәт. Китеп кая барыр ул, хи-хи-хи... Бигрәк мәми авыз бала бит.

Равил. Акыллы балаларның берсе дә андый юләрлекне эшләми. Менә шундый мәми авызлардан чыгып куйгалый. Син шуны беләсеңме? Ул хәзер сабагын бик начар укый. Быел классында калачак. Мамай кебек бозык малайлар белән аралаша. Бүген әнә Мөхлисә апаның акчасы югалган.

Төхфәт. Акчасы югалган?.. Өеннәнме?

Равил. Комод тартмасыннан.

Төхфәт. Алай икән...

Равил. Әйе, бабай, шулай... Мөхлисә апаң тәрбиясе менә кая китереп җиткерде... Ә син шундый хәлләрне күрмисең.

Төхфәт. Чыннан да, уйлап карасаң, шулай булып чыга бит. Нишлисең инде?

Равил. Нишлим? Тиешлеләрне фаш итеп, газетага язам.

Төхфәт. Газетага язасың?.. Син, улым, мине язма инде. Бердән, синең бабаң, икенчедән, сайланган кеше – нарзаседатель! Суд кешеләренең авторитетын төшерү булып чыкмасын.

Равил. Ә соң бер баланың бозылуына сәбәпче булу яхшымы?

Төхфәт. Түгел дә. Мин бит аны усал ният белән эшләмәгән. Кайвакытта дүрт аяклы ат та абынып куйгалый. Шуның шикелле ул, минем ялгышым гына, ялгыш өчен бездә хөкем итмиләр.

Равил. Ул чагында син миңа Хәерниса апаның адресын әйт. Мин ул баланың кайдан алынуын, исем-фамилиясен сорашырга барам.

Төхфәт. Юк, улым, сиңа анда барырга ярамый, шик тудырырсың, минем үземнең баруым яхшырак булыр. Тик бер шарт белән: бу эшкә мине катнаштырмыйсың.

Равил. Анда күз күрер әле. Алайса бар инде, бабай, яхшылап сорашып кайт.

Төхфәт. Исем-фамилиясен онытып җибәрмәгән булса ярый инде.

Равил. Кайдан алганын гына әйтсен, калганын үзебез эзләп табарбыз.

Т ө х ф ә т. Аннан инде чыннан да шул газетага язасыңмы?

Р а в и л. Хәзергә әле анысы сер.

Т ө х ф ә т. Ярый, сер булса, сер булсын. Дөресен әйткәндә, улым, ул баланы мин үзем дә кызгана идем. Болай булгач, бозык малайлар белән дә аралашкач, чыннан да берәр нәрсә эшләргә кирәк. Ярый, мин киттем. *(Китә. Равил аквариум янына килә.)*

Р а в и л. Нихәл сез, минем балык малайларым, сезнең ашыйсыгыз да килгәндер. Хәзер мин сезне туйдырам. *(Аквариумга азык ташлап тора.)* Әй-әй! Жерех малае, алай усал булырга ярамый. Мин көчле дип, Америка империалистлары шикелле, көчсезләрнең хакын ашама!..

И л г и з белән С л а в к а керә.

С л а в к а. Иптәш капитан, биргән заданиең үтәлде, көчкә эзләп таптым үзен, чормага менгән дә ябалак шикелле күзен ялтыратып тик почмакта утыра.

Р а в и л. Рәхмәт. Хәзер инде үз эшеңә дә бара аласың.

С л а в к а. Ярар, мин киттем. *(Китә.)*

Р а в и л. Әйдә, Илгиз, утыр. Нигә инде алай чормага менеп утырдың? *(Илгиз эндәшмичә тора да елап җибәрә.)*

И л г и з. Безнең өйдән бүген акча югалды...

Р а в и л. Ишеттем, Илгиз. Барсын да ишеттем. Ләкин хәзер елаудан файда юк.

И л г и з. Әни шуны миннән таптыра... Милициягә илтеп бирәм, ди.

Р а в и л. Әйе, ул чагында күңелле түгел шул...

И л г и з. Акчаның мин кем алганын беләм...

Р а в и л. Белгәч, нигә соң әниеңә шулай дип әйтмисең.

И л г и з. Мин аңардан куркам...

Р а в и л. Олы кешемени?

И л г и з. Түгел дә, кесәсендә аның үткен пәкесе бар.

Р а в и л. Курыкма, кем икәнен әйт. Тиешле җиренә мин үзем җиткерермен.

И л г и з. Мамай...

Р а в и л. Мамай? Ул икәнен яхшы беләсеңме соң?

И л г и з. Күрүен күрмәдем. Әни өйдә югында минем яныма тәрәзәдән кергән иде. Шул алгандыр. Әни миннән таптыра. *(Елый.)*

Р а в и л. Елама, тынычлан. Әнә Мамай ишегалдында йөри икән, хәзер мин аны чакырып сөйләшәм.

И л г и з. Кирәкми, кирәкми, ул мине кыйнар!..

Р а в и л. Курыкма, кыйнатмам. *(Тәрәзәгә барып кычкы-*

ра.) Мамай, Мамай, дим! Безгә кер әле. Бар син, Илгиз, кухняга чыгып тор. Ул китмичә күренмә.

Илгиз кухняга чыгып китә. Мамай керә.

Мамай. Равил, нәрсәгә чакырдың? Беркөнге шикелле сугыш уены уйныйбызмы әллә?

Равил. Юк, ул турыда түгел. Миңа шәһәр спорт комитетыннан безнең йорт идарәсе каршында яхшы әзерлекле, тимер дисциплиналы футбол командасы оештыруны йөкләделәр. Әгәр дә без шундый команданы оештыра алсак, шәһәр күләмендә үткәрелә торган ишегалды командаларының ярышында катнаштыралар. Бу ярышлар «Трудрезерв», «Динамо» стадионнарында барачак. Шул ярышта өстен чыккан команда «Спартак» җәмгыятенең яшүсмерләр группасына кертеләчәк.

Мамай. Уһу... Бу бик шәп. Әйдә, Равил, оештыр. Безнең йортта яхшы уенчылар күп. Беренче итеп мине аласың. Курочкин Вовканы, Марат Бикмурзинны, Слава Сусловны...

Равил. Дөрес, безнең ишегалдында әйбәт уенчылар бар. Ләкин начар кешеләр дә юк түгел. Ишеткәнсеңдер, бүген әнә Мөхлисә апаның акчасын урлаганнар.

Мамай *(белмәгәнгә салынып)*. Кит аннан! Кем урлады икән?

Равил. Кем урлаганы тиздән беленер. Тик менә безнең йортның яманаты тарала, менә шунысы бик начар. Карак беркая да китә алмас, аны тотарлар. Уголовный розыскага кешеләр китте инде, тиздән этләр килеп җитәчәк.

Мамай *(куркып)*. Этләр килеп җитәчәк?

Равил. Әйе, Мамай, этләр килеп җитәчәк. Безнең Казан розыскасына Москвадан бик сизгер «Юлбарыс» дигән эт алганнар икән.

Мамай. Син аны каян беләсең?

Равил. Минем бабай нарзаседатель бит. Судта алар шул Юлбарыс тоткан каракларны хөкем иткәннәр. Безгә дә шуны чакырырга киттеләр. Әй, кызык та итеп тота икән... Каракны тапканнан соң, туп-туры күзенә карап тора да, ди, кисәктән генә һап итеп бугазына ябыша, ди.

Мамай. Куй-куй, мондый вак караклык өчен генә андый этне йөртмәсләр.

Равил. Ник йөртмәсеннәр? Мөхлисә апаның акчалары ремонт өчен җибәрелгән казенный акчалар булган.

Мамай *(тагын да курка төшеп)*. Казенный акчалар?

Равил. Әйе, казенный акчалар. Менә шуның өчен дә минем бабай Юлбарысны алырга үзе китте.

Равил, чәчен тараган булып, көзгедән Мамайны күзәтә. Мамай, Равилне күрмәгәнгә санап, кесәсеннән төргәк чыгара да ишек янында эленеп торган пальто кесәсенә сала.

Менә, Мамай, безнең ишегалдында нинди бозык кешеләр торалар. Үз күршеләренең акчаларын урлыйлар.

М а м а й *(тавышын күтәреп.)* Андый паразитларны самосуд белән хөкем итәргә кирәк! Икенче кат кеше әйберенә тимәсләр.

Р а в и л. Менә нәрсә, Мамай! Шул төзеләчәк футбол командасының капитаны итеп без сине куярга телибез.

М а м а й. Мине?

Р а в и л. Әйе, сине.

М а м а й. Шаяртасың...

Р а в и л. Шаяртмыйм, Мамай, чынлап әйтәм.

М а м а й. Ә син үзең?

Р а в и л. Мин тренер булырмын. Син шуңа ничек карыйсың? Капитан булырга ризамы?

М а м а й. Мин бик риза булыр идем дә, малайлар риза булырмы?

Р а в и л. Риза булырлар. Тик безнең берничә шартыбызны үтәрсең.

М а м а й. Нинди шартыгызны?

Р а в и л. Беренчедән, әниеңнең сүзен тыңлыйсың. Авыру була торып, синең артыңнан каравыллап йөри, мескен. Икенчедән, иртәгәдән мәктәпкә барасың.

М а м а й. Шул гынамы?

Р а в и л. Җитәр. Әнине тыңламау, укуны ташлау – уен эш түгел ул.

М а м а й. Аларны гына үтәп булыр иде. Тик минем калган дәресләр...

Р а в и л. Кайгырма, команда булышыр. Шул турыда бүген кич белән безнең кухняда җыелышып сөйләшү була. Бәлки, шәһәр спорт комитетыннан да килерләр. Кичкә таба ишегалдындагы малайларга әйтеп чыга алмассыңмы?

М а м а й. Нигә чыкмаска? Хәзер үк әйтеп чыгам. *(Китә. Ишек янына җиткәч, кинәт туктап кала.)*

Р а в и л. Нигә туктадың, бар инде.

М а м а й. Менә нәрсә, Равил. Бая син күрмәгәндә, мин менә бу кесәгә бер төргәк салган идем, син аны, алып, Мөхлисә апага бир әле.

Р а в и л. Нинди төргәк соң ул?

М а м а й. Мөхлисә апаның акчалары.

Р а в и л. Димәк, син алган идең?

М а м а й. Юк, алмадым... Мин аларны таптым...

Р а в и л. Кайдан?

М а м а й. Ярый инде, кайдан икәнен сорама... Мин аларны уйнап кына алган идем.

Р а в и л. Мондый эш белән уйнарга ярыймы соң, Мамай?

М а м а й. Мин аны үзем дә беләм...

Р а в и л. Белгәч, нигә алдың?

М а м а й. Булды инде... Моннан соң беркайчан да алмам...

Р а в и л. Белмим шул...

М а м а й. Пионерларча сүз бирәм.

Р а в и л. Син бит пионер түгел, күптән чыгардылар ич.

М а м а й. Яңадан керермен.

Р а в и л. Алсалар, диң.

М а м а й. Яхшы укысам, нигә алмасыннар? Мин эштән чыккан нәрсә түгел. Мәктәптән, укучы иптәшләремнән аерылу әллә миңа җиңел идеме?.. Урамнан бара башласам, бармаклары белән төртеп, «әнә мәктәптән куылган малай килә» дип күрсәтәләр кебек тоела иде... Өйгә кайтып керсәм, әни белән сеңлемнең караңгы чырайларына әрнеп көя идем... *(Пальто кесәсендәге төргәкне алып, Равилгә суза.)* Мә, Равил, мин аларның тиененә дә тимәдем. Барысы да шунда, син аларны Мөхлисә апаның үзенә бир инде.

Р а в и л. Ә нигә соң үзең бирмисең?

М а м а й. Оялам...

Р а в и л. *(Төргәкне алып, кухня ишегенә барып кычкыра).* Илгиз, бире чык әле!

И л г и з чыга.

И л г и з. Нәрсә, Равил?

Р а в и л. Менә шушы төргәкне әниеңә кертеп бир.

И л г и з. Нинди төргәк соң ул?

Р а в и л. Югалган акчаларыгыз.

И л г и з. Акчаларыбыз?! *(Китә башлый.)*

М а м а й *(аның җиңеннән тотып).* Кая, Илгиз, минем лупамны бир!

И л г и з. Янымда юк, әйдә, хәзер чыгарып бирермен. *(Китә.)*

Р а в и л. Нинди лупа иде ул?

М а м а й. Мин аны шул лупаны биреп алдаган идем.

Р а в и л. Их син, күзле бүкән!.. *(Шаярып, Мамайның күкрәгенә төртеп куя.)*

М а м а й. Ә син – тубал баш! *(Французча көрәшә башлыйлар. Равил, Мамайның муеныннан алып, сырт аша идәнгә сала. Мамай, егылган җиреннән торып.)* Юк, син мине бокста җиңеп кара!

Р а в и л. Әйдә! Әллә мин синнән куркаммы?

Бокс алымнары кулланып, көч сынаша башлыйлар. Т ө х ф ә т кайтып керә.

Т ө х ф ә т. Бу нинди әкәмәт?! *(Мамай чыгып китә.)*

Р а в и л. Йә, бабай, күрдеңме?

Т ө х ф ә т. Күрдем, улым, барсын да бәйнә-бәйнә сөйләттем. Толстой урамындагы балалар йортыннан алганнар. Баланың элекке исеме Игорь Андреевич Борисов булган.

Р а в и л. Борисов? Кая, миңа кара белән кәгазь бир!

Т ө х ф ә т. Нәрсә, газетага язасыңмы?

Р а в и л. Анысы әле сер, бабай.

Т ө х ф ә т. Нинди бетмәгән сер соң ул? Миңа гына әйт инде.

Р а в и л. Күпне белсәң, тиз картаерсың, дигән бабайлар.

Т ө х ф ә т. Алай дисәң, сүзем юк. Картаерга теләмим!

П ә р д ә.

ДҮРТЕНЧЕ КҮРЕНЕШ

Вакыйга Ленинградта Борисовлар квартирасында бара. Матур итеп җиһазландырылган бүлмә. Тышка, кухняга чыгу, йокы бүлмәсенә керү өчен ишекләр. Бүлмәдә караңгы. Радиодан «Шүрәле» балетын тапшыралар. О л ь г а Ф и л и п п о в н а өстәл лампасы яктысында китап укып утыра.

О л ь г а. «Күз яшең дә кипмичә, егълап вафат булган әни!
Гаиләсенә җиһанның ник китердең ят кеше?!
Үпкәнеңнән бирле, әнкәй, иң ахыргы кәррә син,
Һәр ишектән сөрде угълыңны мәхәббәт сакчысы.
Бар күңелләрдән җылы,
йомшак синең кабрең ташы, –
Шунда тамсын күз яшемнең иң ачы һәм
татлысы!»

Кем белә, бәлки, минем улым Игорь да миңа булган балалык мәхәббәтен күңелендә шулай саклап йөртә торгандыр. Кем белә, бәлки, ул да шагыйрь шикелле ишектән ишеккә сөрелә торгандыр... Их, шагыйрь, шагыйрь, чып-чын кешеләр рухының инженеры булгансың. Аналарга карата балалар йөрәгендә сакланган изге тойгыларны тирән хискә манып бирә белгәнсең.

М а т р е н а А н т и п о в н а керә.

М а т р е н а. Исәнмесез, Ольга Филипповна!

О л ь г а. Әйдә, Матрена Антиповна, рәхим итегез. *(Ут кабыза.)*

М а т р е н а. Сез бүген нишләп өйдә?

О л ь г а. Игорьга бүген унике яшь тулган көн, шул уңай белән мин беркая да бармаска булдым. Атасы Андрей Леонтьевич та иртәрәк кайтырга булган иде, ни өчендер озаклады.

М а т р е н а. Бүген иртән почтальон «Борисовларга өченче кат килүем инде, һаман өйдә булмыйлар», – дигәч, китергән заказной хатын алып калдым. *(Хат бирә. Ольга аны тиз генә ачып укый.)*

О л ь г а. «Андрей Леонтьевич! Хатыгызга озак җавап язалмавыбыз өчен гафу үтенәбез. Ул, әлбәттә, сезнең авыр кайгылы соравыгызны хәл итүгә бәйләнгән иде. Сез, немец фашистлары тарафыннан безгә көчләп тагылган сугыш вакытында, югалган бердәнбер балагызны табалмавыгызга әрнеп язасыз. Әйе, бу зур кайгы... Мәсьәләгә практик яктан килгәндә, эш болай тора: сезнең үтенечегез буенча, Советлар Союзында булган бөтен балалар йортларыннан тиешле белешмәләрне җыйдык. Ләкин Игорь Андреевич Борисов фамилияле баланың сугыш елларында да, хәзерге көндә дә балалар йортларында тәрбияләнүенә бернинди дә мәгълүмат ала алмадык. Шулай итеп, Сезнең авыр кайгыгызны җиңеләйтүгә ярдәм итә алмавыбыз белән үзебезне тирән борчылуда хис итеп калабыз. Сезгә ихтирам белән РСФСР Мәгариф министрлыгының балалар йортлары идарәсенең начальнигы...»

М а т р е н а. Димәк, бу хат Андрей Леонтьевичка җавап итеп язылган?

О л ь г а. Әйе, шулай булып чыга. Ләкин миңа Андрюшаның бу турыда берни дә әйткәне юк. Ни генә булмасын, бу безнең кайгыбызны басарлык бу хатта юанычлы хәбәр юк. Менә, Матрена Антиповна, инде кайда гына язмадык, бөтен җирдән дә шундый җаваплар килә... *(Пауза.)*

М а т р е н а. Радиода нинди матур музыка уйныйлар? Кытайныкымы димме.

О л ь г а. Татарча, Киров исемендәге театрда бара торган «Шүрәле» балетын бирәләр.

М а т р е н а. Татарча дисезме?

О л ь г а. Әйе, татарча.

М а т р е н а. Аларның балетлары бармы?

О л ь г а. Бар икән шул. Мин үзем дә беркөнне урамда «Татар балеты» дигән афишаны укыгач, гаҗәпләнгән идем. Узган атнаны Андрюша белән барып карадык.

М а т р е н а. Соң ничек, ошадымы?

О л ь г а. Ошады гына түгел, сокланып карадык. Шундый тирән мәгънәле, бай мелодияле балет. Шул балетка нигез итеп алынган «Шүрәле» исемле әкиятне Габдулла Тукай

дигән шагыйрьләре язган икән. Аның иҗаты белән якыннан танышу өчен, бүген китапханәгә барып аның русча әсәрләрен алып кайттым. Сез кергәндә, әле шуны укып утыра идем. Чыннан да, бөек шагыйрь булган. Бер шигырен сезгә укыйм әле.

«Күп «җыланнар» сызгырып читтән карыйлар бәхтемә,
Борла-сырла, бәдбәхетләр, үрмәлиләр тәхтемә.
Аз кеби баскан бу золмәт, тормышым йортын минем,
Түзмиләр бит бер генә яктан ачылган актыма!
Үзләре... сүздән түбәннәр, күзләре тездән түбән;
Эт кеби һаулап яманым, күз йомалар яхшыма.
Азмы какканны вә сукканны күтәрдем мин ятим?!
Азрак үстерде сыйпап тик маңлаемнан милләтем.»

М а т р е н а. Әйе, Ольга Филипповна, күрәсең әле без Советлар Союзындагы халыкларның әдәбият, сәнгатьләрен һәм аларның тормышларын бик аз беләбез. Аның өчен без гаепле түгел, әлбәттә. Чөнки патша заманында андый халыкларга түбән итеп нәфрәт белән карарга безне тәрбияләп килгәннәр.

О л ь г а. Чыннан да, без элек, татар дигәч, ломовой извозчик, толчокта иске-москы әйберләр белән сәүдә итүче кешеләрне генә татар дип белә идек. Әлеге «Шүрәле» балетын карарга баргач, исебез китте инде. Ярты театр татарлар. Шунысы кызык булды. Моңарчы минем белән ун ел буена бергә эшләп йөргән бер иптәшем дә татар хатыны булып чыкты.

М а т р е н а. Аларны каян таныйсың? Төс-битләре безнеке кебек, өс-башларында аерма юк. Сөйләүгә килгәндә тагын да... Ай, музыкасы... Чыннан да, йөрәккә тия торган музыка икән.

О л ь г а. Сез ул балетны, Матрена Антиповна, барып карагыз. Постановкасы да бик бай. Ул костюмнар дисәң инде, исең китәрлек.

М а т р е н а. Карыйм, әлбәттә, карыйм. Мин әле бүген Царское Селога барган идем. Хәйранга калдым. Немецлар ваткан-җимергән бөтен йортларны төзәткәннәр. Квартал-квартал яңа йортлар салганнар. Ул паркларны, мәйданнарны танымаслык хәлгә китергәннәр.

О л ь г а. Әйе, Антиповна, мин кичә сугыштан соңгы бишьеллык планыбыз үтәлеше турындагы Госпланның белдерүен укыдым. Дүрт ел буена барган каты сугыш нәтиҗәсендә җимерелгән хуҗалыгыбызны торгызып, яңадан-яңа уңышларга ирешүебезне язалар. Бу шулай, хуҗалык өлкәсендә булган яраларыбызны без, әлбәттә, төзәтеп бетердек. Ләкин немец-фашистларының кешеләр рухында тудырган ярала-

ры бервакытта да төзәлмәс, һәм ул онытылмас та. Чөнки өчәр-дүртәр балаларын югалткан аналар, кадерле ирләрен җуйган хатыннар, газиз аталарыннан мәхрүм калган балалар йөрәгендә мәңге онытылмаслык әрнүле яра булып сакланырлар... Кичә, тынычлыкны яклаучылар мөрәҗәгатенә имзалар җыйганда, мин, киләчәктә үзем кебек аналар бердәнбер балаларыннан аерылмасыннар, минем кебек бала хәсрәте авырлыгын татымасыннар иде дип, кулымны куйдым.

М а т р е н а. Ольга Филипповна, мин сезнең ул бала югалту вакыйгагызны сорарга йөрим, ләкин һаман уңайсызланам. Ничек булды соң ул вакыйга?

О л ь г а. Ул бик озын, Антиповна.

М а т р е н а. Булса да сөйләгез әле, беләсем килә.

О л ь г а. Сугыш башлану белән атасы фронтка китте. Без Игорь белән икәү генә калдык. Мин институтта, хәзерге урынымда, гыйльми секретарь булып эшли идем. Үзегезгә мәгълүм, көз көне безнең Ленинград шәһәренә блокада башланды. Балалы хатыннарны эвакуацияләргә... Көннәрнең берендә безне шәһәр читендәге урманга җыйдылар... Меңләгән аналар, меңләгән балалар белән самолетларга чират көтеп ятабыз... Билгеле, көндезләрен мөмкин түгел... Менә беркөнне төнлә белән немец пиратлары килделәр дә балалар белән тулган урманны бомбага тоттылар... Анда елаш-кычкырыш китте... Бичара аналар, балаларын күтәргән хәлдә, анда да монда йөгереп, үлемнән котылырга урын эзлиләр... Мин дә Игорьне күкрәгемә кысып йөгердем... Ләкин шуннан соңгысын хәтерләмим... Аңыма килгәндә, мин инде госпитальдә идем... Мин анда биш тәүлек буена аңсыз ятканмын. Күземне ачу белән баланы сораша башладым. Алар мине, әлбәттә, балагыз өчен кайгырмагыз, ул исән-сау, ясләдә тәрбияләнә, дип юаттылар. Шулай итеп, мин анда өч ай ятып терелеп чыкканнан соң, баланы эзләп яслегә киттем. Ләкин анда бөтен балаларның күптән инде эвакуация белән озатылуын хәбәр иттеләр. Шуннан мин, бөтен шәһәрләргә хатлар язып, баланың кайдалыгын эзләргә керештем. Ләкин бер генә җирдән дә күңел юатырлык хәбәр алмадым... Шулай итеп айлар, еллар үттеләр... Безнең Ленинград шәһәре дә блокададан чыкты, дәһшәтле сугыш та бетте... Атасы да кайтып килде. Без яңадан баланы эзләргә керештек. Менә шуннан бирле төрле җирләргә язабыз, сорашабыз, тик нәтиҗәсе генә юк.

М а т р е н а. Әйе, уйлап карасаң, нинди генә авырлыклар күрмәдек. Төштә күргән шикелле. Ә шулай да без аларның барсын да йөрәк аша кичердек... Ярый, мин чыгыйм инде.

О л ь г а. Утырыгыз әле, Антиповна. Андрюша да кайтып җитәр инде, бергәләп кичке ашны ашарбыз.

М а т р е н а. Рәхмәт, кече улымның төнге сменага китәсе бар.

О л ь г а. Хатны китерүегез өчен рәхмәт.

Матрена Антиповна китә. Ольга, утны сүндереп, яңадан язу өстәле янына килә. Китап укуын дәвам иттерә.

«Кара йөзләр безне булмас эшкә тәклиф иттеләр:
– Сезгә монда юк ирек, Солтан җиренә кит! – диләр.
Китмибез без – безгә анда мондагыдан эш кыен,
Монда ун урнына анда унбиш шпион».

А н д р е й Л е о н т ь е в и ч кайтып керә.

Андрюша, син нигә бик озак?

А н д р е й. Проходкада кечкенә авария булып алды.

О л ь г а. Нинди авария?

А н д р е й. Көтмәгәндә, су катлавын бәреп чыкты. Шуның белән көрәштек.

О л ь г а. Ә мин сине көтә-көтә арып беттем...

А н д р е й. Син тагын еладың?

О л ь г а. Матрена Антиповна кергән иде.

А н д р е й. Соң?

О л ь г а. Сиңа пакет керткән.

А н д р е й. Нинди пакет?

О л ь г а. Бала турында, Мәгариф министрлыгына язгансың икән, шуңа җавап җибәргәннәр. Менә укы. *(Хатны Андрейга бирә, ул укый.)* Ләкин, Андрюша, бер генә дә өметле сүз язмаганнар... Үч иткән шикелле, кая гына язсак та, бер үк төстә җавап бирәләр. Шулай ук соң, Андрюша, ул бала югалыр микәнни?

А н д р е й. Юк, Олечка, югалмас, безнең илдә кеше түгел, энә дә югалмый. Мин бүген эшли торган җиремә Үзәк бюродан бик шатлыклы бер хәбәр алдым.

О л ь г а. Нинди хәбәр?

А н д р е й. Тыңла, укыйм: «16 ноябрьдә Ленинград шәһәреннән һава транспорты ярдәмендә Москва шәһәренә күчерелгән 100 бала исемлегендә Игорь Андреевич Борисов дигән бала да бар. Ләкин шуннан соң баланың кайда озатылуын гына аныклый алмыйбыз. Һәрхәлдә, без аны якын араларда эзләп табуыбызга ышанабыз.

О л ь г а. Димәк, бала Москвага илтеп тапшырылган?

А н д р е й. Әйе, Олечка, тапшырылган. Минемчә, ул хәзер

Куйбышев, Казан йә Ульяновск шәһәрләренең берсендә булырга тиеш.

Ольга. Ләкин бит ул шәһәрләргә язып карадык, уңай җавап килмәде.

Андрей. Баланың аерым кешеләргә тәрбиягә бирелүе бар. Чөнки сугыш елларында халкыбыз, зур патриотик үрнәкләр күрсәтеп, бу яклардан килгән поездлардан меңләгән балаларны үз тәрбияләренә алганнар.

Ольга. Ах... Әгәр дә шулай булса иде, мин дөньядагы аналарның иң бәхетлесе булыр идем.

Андрей. Менә нәрсә, Олечка. Бу турыда мин үзебезнең начальниклар белән сөйләштем, беренче числодан миңа отпуск бирергә булдылар, шул вакытка туры китереп, син дә алырга тырыш, икәүләп китәрбез һәм баланы табарбыз.

Ольга. Минем отпускамны теләгән чагымда бирерләр. Ләкин бала исән булыр микән соң?

Андрей. Исән булыр, Олечка, чөнки безнең бала физик яктан нык, таза бала иде бит.

Ольга. Анысы дөрес. Ул бит бернинди дә чир белән авырмады. Тугыз айдан йөри башлады. Бер яшь тулганда, инде ул матур итеп сөйләргә кереште... Ярый, синең инде карының ачкандыр, мин хәзер сиңа ашарга кертәм. Аңарчы менә газеталарны карый тор.

Газеталар биреп, кухняга чыгып китә. Андрей Леонтьевич, газеталарны алып, диванга ята. Укырга керешә. Кисәктән сикереп тора.

Андрей. Төшемме бу, әллә өнемме? Әйе, әйе, өнем! Ул исән, ул исән!.. Ольга, Ольга, дим!

Кухня ишегенә барып кычкыра. Ишектән Ольга күренә.

Ольга. Син кычкырдыңмы, Андрюша?

Андрей. Әйе, Оля, мин... Мин сиңа хәзер... Юк, аңарчы син үзеңне кулга алырга тиеш.

Ольга. Тукта әле, сиңа ни булды?

Андрей. Син миңа сүз бир.

Ольга. Нинди сүз?

Андрей. Салкын кан белән кабул итәргә.

Ольга. Нәрсәне?

Андрей. Мин әйтәчәк хәбәрне.

Ольга. Нинди хәбәрне?

Андрей. Хәзер әйтәм, вәгъдә бир.

Ольга. Ярый, вәгъдә, әйт тизрәк.

Андрей. Безнең Игорь исән!..

Ольга. Исән?!.

Ачы тавыш белән кычкырып җибәрә дә егыла башлый. Андрей Леонтьевич аны тотып ала. Күтәреп, диванга яткыра. Стакан белән су эчерә. Ольга аңына килә.

Андрюша, син миңа дөресен әйттеңме?

А н д р е й. Андый сүз белән шаярырга ярыймы соң, Олечка. Менә Казаннан, Равил исемле бер бала редакциягә хат язган. Тыңла, укыйм: «Иптәш редактор! Сугыш елларында Ленинград шәһәреннән эвакуация белән Казанга җибәрелгән бер ир бала безнең күрше хатынында тәрбияләнә. Ләкин ул хатын үз баласы түгеллеген баланың үзеннән һәм башка кешеләрдән дә яшерә. Иптәш редактор! Бәлки, ул баланың ата-аналары исәндер, шуның өчен минем бу хатымны газета укучыларыгызга җиткерсәгез иде. Равил Уразманов.»

Андрей белән Ольга, шатлыкларыннан әйтергә сүз таба алмыйча, бер-берсенә карашып торалар да кочаклашып еларга керешәләр.

Ут сүнә.

БИШЕНЧЕ КҮРЕНЕШ

Мөхлисә Ниязбаева квартирасы. Пәрдә ачылганда, Илгиз дәрес әзерләп утыра. Кухнядан М ө х л и с ә чыга.

М ө х л и с ә. Улым, Илгиз, син мәктәпкә китмәдеңмени әле?

И л г и з. Юк әле, әни, бер табышмак арифметик белән баш ватып утырам, һич чыгара алмыйм. Син булыш әле миңа.

М ө х л и с ә. Була ул, улым, хәзер чыгарырбыз аны. Йә, әйтеп кара әле.

И л г и з. Бер малайдан «Синең ничә кыз туганың һәм ничә ир туганың бар?» – дип сораганнар. Малай: «Күпме ир туганнарым булса, шулчаклы кыз туганнарым бар», – дип җавап кайтарган. Шул ук малайның сеңлесеннән: «Ничә ир туганың һәм ничә кыз туганың бар?» – дип сораганнар. Кыз: «Минем кыз туганнарым, ир туганнарыма караганда ике өлеш азрак», – дигән. Боларның ничә ир туганнары һәм ничә кыз туганнары булган? Һәм барлыгы алар ничә бала булганнар? Менә шуны берничек тә аңламыйм.

М ө х л и с ә. Моның нәрсәсен аңламыйсың? Бик ансат ич бу.

И л г и з. Юк, син аны чыгарып кара әле.

М ө х л и с ә. «Күпме ир туганым булса, шулчаклы кыз туганым бар». Димәк, малайның әйтүенә караганда, болар дүрт малай да дүрт кыз булып чыгалар. Барысы сигез бала.

И л г и з. Юк шул, әни, кызлары азрак.

М ө х л и с ә. Ничек азрак? Малай безгә: «Күпме ир туганым булса, шулчаклы кыз туганым бар», – ди бит.

И л г и з. Кызыныкын укып кара әле. Нәрсә ди икән?

М ө х л и с ә. «Минем кыз туганнарым ир туганнарыма караганда ике өлеш азрак». Димәк, кыз балалары икәү генә булып чыга.

И л г и з. Түгел шул, малай бит безгә «Күпме ир туганым булса, шулчаклы кыз туганым бар» ди.

М ө х л и с ә. Тукта әле, тукта, нәрсә пупалыйсың?

И л г и з. Пупаламыйм, ул үзе шулай пупаланган.

М ө х л и с ә. «Күпме ир туганым булса, шулчаклы кыз туганым бар». «Минем кыз туганнарым ир туганнарыма караганда ике өлеш азрак». Буталганнар, дөрес язмаганнар.

И л г и з. Юк, әни, дөрес булмаганны китапка язмыйлар.

М ө х л и с ә. Ул чагында үзең чыгар. Әнә Равил ишегалдында, анардан чыгарт. Мин стройконторага барам. *(Китә.)*

И л г и з *(тәрәзәгә барып).* Равил, бер генә минутка кер әле!

Р а в и л керә.

Р а в и л. Нәрсә бар, Илгиз?

И л г и з. Бер табышмакны арифметик чыгара алмый торам.

Р а в и л. Кая әле, син чыгара алмаган нинди арифметика икән ул?

И л г и з. Менә шушы.

Р а в и л *(әкрен генә укып чыга).* Монда мәсьәлә шунда, Илгиз, ир бала да, кыз бала да, җавап биргәндә, үзләрен санамыйлар. Шуның аркасында аңлашылмаучылык килеп туа. Әйтик, аларның дүрт малайлары, өч кызлары булган, барлыгы җиде бала, ди. Ләкин малай җавап биргәндә, күпме ир туганым булса, шулчаклы кыз туганым бар, дип әйтүе белән, үзен исәпләми калдыра. Кызның да, минем кыз туганнарым ир туганнарыма караганда ике өлеш азрак, дип җавап бирүе дә шул – үзен исәпләмәүдән килеп туа. Бу – башваткыч арифметика. Бу шул – башын алсаң, борынын алсаң, койрыгы сумалага ябышкан тукран кебек.

И л г и з. Менә эш нәрсәдә икән! Ә мин кайчаннан бирле утырам, баш ватам... Әйдә, көрәшәбез!

Р а в и л. Ярамый, бүген синең имтиханнарың бар.

И л г и з. Шулай шул... Миңа хәзер китәргә дә бик вакыт.

Р а в и л. Бар, уңышлар телим.

Илгиз китә. Ашыгып, В ә л и д ә кайтып керә.

В ә л и д ә. Улым, Равил, шатлан, иртәгә «Артек»ка китәсең!

Р а в и л. «Артек»ка?

В ә л и д ә. Әйе, улым, менә путевкасы!

Р а в и л. Соң бит аны миңа июль урталарында дигәннәр иде.

В ә л и д ә. Миңа да шулай дигәннәр иде дә, бүген обкомолдан чылтыраттылар. Иртәгә юлга чыгарга тиеш булган Советлар Союзы Героеның улы, Меркулов дигән малай, кисәктән генә авырып киткән. Аның путевкасын сиңа тәкъдим иткәч, каршы килмәдем. Күрәсең, безнең квартирада ремонт бара. Кешедә торганчы, китүең яхшырак булыр, дидем. Син кайтканчы, монда ремонт та бетеп куяр.

Р а в и л. Димәк, миңа Кырымга «Артек»ка китәргә!.. *(Шатланып сикергәли, йөгереп килеп, әнисен кочып ала. Кат-кат үбә.)* Әнием, бәгърем, рәхмәт сиңа…

В ә л и д ә. Миңа түгел, улым, мәктәбеңә, совет властена рәхмәт әйт. Чөнки бу путевканы мин түгел, алар сиңа алып бирделәр.

Р а в и л. Анысы дөрес, әни.

В ә л и д ә. Димәк, бу – синең тырышып укуыңның, пионер һәм җәмәгать эшләрендә актив катнашуыңның, мәктәптә һәм өйдә үзеңне тота белүеңнең җимеше. Бу бабаң кайда икән?

Р а в и л. Мич капкачлары алам дип йөри иде.

В ә л и д ә. Мин аны базарга чыгарырмын дигән идем. Юлда укырга күбрәк китаплар ал, алар сиңа иптәш тә, вакыт уздырырга ярдәмче дә булырлар. Поездда барганда төшеп йөрмәс өчен, мин синең азыкларыңны мул итеп куярмын. Җиде бала китәсез икән. Сезгә баш итеп бер комсомолецны җибәрәләр. Аның сүзеннән чыкмассыз: ул ни әйтсә, шуны эшләрсез. Мин хәзер вокзалга, билет өчен акча илтергә барам. Шуннан райком бюросына керермен. Син монда кирәкле нәрсәләреңне карый тор. Кайтышлый вак-төяк әйберләреңне ала кайтырмын.

Мич капкачлары тотып, Т ө х ф ә т кайтып керә.

Бик вакытлы кайттың бит, әти.

Т ө х ф ә т. Чәй эчәргә көтәсезмени? Тамагым бик кипкән иде, кызым, кая, китер чәеңне!

В ә л и д ә. Чәй кайгысы юк әле, әти, хәзер базарга чыгып, тере тавык белән бер биш дистә йомырка алып керерсең.

Т ө х ф ә т. Мич чыгаручыларны сыйлыйбызмыни?

В ә л и д ә. Юк, Равилне иртәгә Кырымга озатабыз.

Т ө х ф ә т. Кырымга?

Р а в и л. Әйе, бабай, хуш, мин китәм!

Т ө х ф ә т. Хәерле сәфәр, улым.

В ә л и д ә. Ярый, мин киттем. Әти, син мин әйткәнне онытма инде.

Т ө х ф ә т. Юк, юк, кызым, мин хәзер китәм. *(Вәлидә китә.)* Һай-һай- һай! Кырымга, курортка барам, диң, ә?

Р а в и л. Әйе, бабай, исәп шулайрак.

Т ө х ф ә т. Советның кадерен генә белегез, балалар. Менә бит үзегезне нишләтә? Без бала чакта курорт түгел, каткан ипине дә туйганчы күрмәдек. Иске чабатаны берничә кат ямап кия идек.

Р а в и л. Син, бабай, минем аквариумдагы балыкларымны карарсың инде, вакытында ашарга бирергә, суларын алыштырып торырга онытма.

Т ө х ф ә т. Ярый, улым, онытмам.

Р а в и л. Аннан, бабай, бүген безнең ишегалдында концерт булырга тиеш. Син инде үзеңнең скрипкаң белән катнашырсың, яме?

Т ө х ф ә т. Белмим шул, улым, мич чыгаручылар янында торасым бар. Безнең печник халкына күз-колак булмасаң, миннән киткәнче, иясенә җиткәнче, дип кенә эшлиләр.

Р а в и л. Юк инде, бабай, бүгенге концертны безгә бик шәп итеп уздырырга кирәк. Күрше йортлардан да керәләр. Үзең беләсең, иртәгә мин китәм. Бу инде, артистларча әйткәндә, саубуллашу концерты була.

Т ө х ф ә т. Алай дисәң, сүзем юк, улым. Ярый, мин, базарга чыгып, сиңа тавык алып кайтыйм әле. Кирәк булсам, үзебезнең өйдә булырмын. *(Китә.)*

Р а в и л. Их, гармуным, каласың... Кая, үзеңне сайратып җибәрим!.. *(Кутәренке күңел белән берничә көй уйнап җибәрә. Ишегалдында Мамай тавышы ишетелә.)*

М а м а й. Равил, Равил, бире чык әле!

Р а в и л. Минем эшем бар, үзең монда кер!..

Карават астыннан кечкенә чемодан чыгарып, өстәлгә куя. Ашыгып, М а м а й белән С л а в к а керә.

М а м а й. Равил, мин хәзер шәһәр спорт комитетына кереп сөйләштем. Безнең футбол командасын ишегалды командаларының исемлегенә керттеләр!

Р а в и л. Анысы шәп булган, Мамай, тәбрик итәм!

С л а в к а. Беләсеңме, Равил, нинди призлар...

М а м а й *(бүлдереп)*. Олылар сөйләгәндә тыгылма, Славка!

С л а в к а. Бетте, бетте, мин болай гына...

М а м а й. Ярышта җиңеп чыккан команда членнарына призга алтышар айлык «Комсомолец Татарии» газетасына подписка биреләчәк.

С л а в к а. Аннан тагы...

М а м а й. Славка! Тик тор, дим!..

С л а в к а. Юк, юк, мин болай гына...

М а м а й. Шул команда яшьләр командасының кубогында уйнау правосын алачак.

Р а в и л. Бусы тагын да шәп икән!

С л а в к а. Бүген безгә...

М а м а й *(Славканың аягына басып).* Май кап, дим, Славка...

С л а в к а. Ай!.. Сөялемә бастың бит...

М а м а й. Бүгеннән тренировкаларны башлап җибәргә иде, ләкин Мөхлисә апа бөтен ишегалдын такта, бүрәнәләр белән тутырган. Нишлибез, иртәгәдән Казанка буена чыгабызмы, әллә Черек күлгәме?

Р а в и л. Боларның хәзер һәммәсен дә, Мамай, үзегезгә хәл кылырга туры киләчәк. Чөнки мин китәм.

М а м а й. Китәсең?..

С л а в к а. Кая?

Р а в и л. «Артек»ка.

С л а в к а. Кайчан?

Р а в и л. Иртәгә.

М а м а й. Алай булса, беттек, харап булдык! Безне бит ярышның беренче көнендә үк Молотов районының егерме өченче йорт командасы белән уйнарга билгеләгәннәр иде.

Р а в и л. Билгеләсәләр, бик әйбәт. Уйнарсыз.

М а м а й. Син бит безнең тренер, центр нападения!

Р а в и л. Тренерлыкны, центр нападениялыкны да үзең алырсың.

С л а в к а. Кит аннан, кит, ул бит йөгерә алмый, Равил.

М а м а й. Кем, минме йөгерә алмыйм?

С л а в к а. Конечно, син бит якын килгәннәрне подковать итәргә генә оста. Ә йөгерергә...

М а м а й. Җитәр, дим, кур!..

Р а в и л. Мамай!..

М а м а й. Гафу, Равил, ялгышлык белән...

Р а в и л. Үз урыныңа Славканы куярсың, ә инде Славка урынына, вратарьлыкка, Илгизне күтәрерсең.

М а м а й. Юк. Ул мәми авыздан булмый ул.

Р а в и л. Нишләп булмасын? Ул хәзер тупны шундый шәп тота... Беркөнне алтынчы йорт белән уйнаганда күрдең бит, нинди куркыныч тупларны...

С л а в к а. Конечно.
М а м а й. Нәрсә «конечно»?
С л а в к а. Тычкан тоткан песи кебек кенә эләктереп ала, дим.
М а м а й. Син киткәч, оркестр таралмаса ярар иде.
Р а в и л. Командир башың белән шундый настроениедә булсаң...
С л а в к а. Конечно, таралыр.
М а м а й. Туктыйсыңмы, юкмы син?..
Р а в и л. Бу сүзләрне балалар алдында сөйли күрмә тагын.
С л а в к а. Конечно. Равил китү белән, безнең бер эшебез дә туктарга тиеш түгел.
Р а в и л. Бик дөрес әйтәсең, Славка. Онытып торам икән, сезнең имтиханнар ничек соң әле?
С л а в к а. Мин кичә биреп бетердем, алтынчы класска күчтем.
Р а в и л. Ә син, Мамай.
М а м а й. Мин дә бүген иң соңгы предметны биреп кайттым.
Р а в и л. Молодец! Дүрткәме?
М а м а й. Син бигрәк инде, быелга миңа өче дә бик әйбәт. Әле дә төннәр буе ятлап утырдым.
Р а в и л. Уку сезоны бетү уңае белән безнең мәктәптә кичә үткәреләчәк. Шунда чыгыш ясарга безнең оркестрны сорыйлар.
С л а в к а. Димәк, хәзер безне мәктәптә дә беләләр.
Р а в и л. Мәктәптә генә түгел, райкомолда, горкомолда да беләләр, Славка.
М а м а й. Ләкин бит, син киткәч, гармунчыбыз булмый.
Р а в и л. Дядя Васяны сорарбыз.
М а м а й. Ярый ла ул риза булса?
С л а в к а. Булыр, үзем сорармын.
Р а в и л. Аннан, аргы парадныйдагы аксак әбигә ярдәм итәргә дип сөйләшкән идек, бүген аңа Тәэминат министерствосыннан утын китерделәр. Шуңа субботник оештырып, утын кисәрсез дә коридорына ташып куярсыз. Ярый, барыгыз, озакламый оркестрга репетиция башлыйбыз. Балаларга әйтеп чыгыгыз. *(Славка белән Мамай китә башлый.)* Мамай, минем сиңа сүзем бар икән.
С л а в к а. Миңа китәргәмени?
М а м а й. Шулайрак. Сыерлар су эчкәндә, бозаулар боз ялый, диләр.
С л а в к а. Подумаешь, зур шишка! *(Китә.)*
Р а в и л. Менә нәрсә, Мамай. Синең исемең бит яман, Мамай – ниндидер Алтын Урда ханының исеме. Аны бит хәзер эткә генә кушалар. Синең үз исемеңме соң ул, әллә кушаматыңмы?

М а м а й. Башта минем исемем Мөхәммәтҗан булган, бәләкәй чагымда сеңлем «Мамай» дигән дә, шуннан «Мамай» киткән. Мөхәммәтҗаны да шәп түгел инде аның.

Р а в и л. Шулай да Мамайга караганда, Мөхәммәтҗаны яхшырак.

М а м а й *(тәрәзәдән күреп).* Кара, кара, теге кабаниха ремонт өчен китергән такталарны чәлдереп маташа. Хәзер тотам мин аны!

Йөгереп чыгып китә. Равил өстәлдәге чемоданга китаплар тутыра. Тышкы яктан ишек шакыйлар.

Р а в и л. Керегез!

Ишек ачыла. Коридорда О л ь г а Ф и л и п п о в н а белән А н д р е й Л е о н т ь е в и ч күренә.

О л ь г а. Мөмкинме?

Р а в и л. Рәхим итегез. *(Эчкә узып, ишекне ябалар.)*

А н д р е й. Исәнмесез.

Р а в и л. Саумысыз.

А н д р е й. Ниазбаевлар шунда торалармы?

Р а в и л. Әйе, биредә торалар.

А н д р е й. Сез аларның улымы?

Р а в и л. Юк, мин – күрше малае. Безнең өйдә ремонт бара, вакытлыча аларда торабыз.

А н д р е й. Ә алар үзләре кайда соң?

Р а в и л. Хәзер кайтырлар. Бераз көтегез, утырыгыз.

О л ь г а. Рәхмәт. Гафу итегез, сезнең исемегез ничек?

Р а в и л. Равил.

А н д р е й. Равил?

О л ь г а. Газетага хәбәр язган пионермы?

Р а в и л. Нинди газетага?

А н д р е й. Безнең Ленинград газетасында Уразманов Равил дигән пионерның бер хәбәре басылып чыккан иде. Без менә шул хәбәр буенча килдек.

Р а в и л. Сез соң кемнәр буласыз?

А н д р е й. Сугыш вакытында югалган бер баланың ата-аналары булабыз. Менә газетада басылган хәбәр, укыгыз. *(Газетаны бирә.)*

Р а в и л *(газетаны укып).* Әйе, бу хәбәрне мин яздым.

А н д р е й. Сез?

О л ь г а. Кадерлем, ул малай хәзер кайда соң?

Р а в и л. Мәктәпкә соңгы имтиханнарын бирергә китте, озакламый кайтырга тиеш. Утырып торыгыз.

А н д р е й. Ул баланы караучы апа кайда соң?

Р а в и л. Озакламый ул да кайтырга тиеш.

О л ь г а. Аның башка балалары бармы?

Р а в и л. Юк. Ул шул бала белән генә тора. Сезнең ул югалган балагызның нинди дә булса берәр билгесе бармы соң?

О л ь г а. Аның күзләре зәңгәр, чәчләре аксыл-саргылт, аннан, аның аркасында борчак кадәр генә миңе булырга тиеш.

Р а в и л. Әнә ул үзе дә кайтып килә!

Шат күңелле И л г и з җырлап кайтып керә.

И л г и з. Беләсеңме, Равил, мин бүген имтиханны көтмәгән дәрәҗәдә... Гафу итегез, кеше бар икән... Исәнмесез!

О л ь г а. Исәнмесез, пионер!

И л г и з. Сез минем әнигә килдегезме?

А н д р е й. Юк, без сиңа килгән идек, пионер.

И л г и з. Миңа?

О л ь г а. Әйе, сиңа.

И л г и з. Нинди йомыш белән?

А н д р е й. Ничек дип әйтергә икән...

О л ь г а. Без сиңа...

Р а в и л. Илгиз алар сине карарга килгәннәр.

И л г и з. Ничек инде ул, «мине карарга»?

Р а в и л. Алар безнең район балалар консультациясеннән. Балаларның сәламәтлекләрен тикшереп йөриләр. Алар врачлар, мине дә чишендереп карадылар...

О л ь г а. Әйе, без райондагы бөтен балаларны карап йөрибез.

И л г и з. Минем бернинди дә авыруым юк.

А н д р е й. Барыбер без сезне карарга тиеш.

О л ь г а. Без сезне озак тотмабыз.

И л ь г и з. Юк, юк. Минем бер җирем дә авыртмый. Күптән түгел генә безне мәктәптә карадылар.

Р а в и л. Киреләнмә инде, авызыңны ачтырып, берничә тапкыр «а-а!» дип кычкыртырлар да җибәрерләр. Аннан сиңа ни була?

И л г и з. Каратырга дисеңме?

Р а в и л. Билгеле карат. Әйтәм бит, мине дә карадылар.

И л г и з. Бөтенләй чишенергәме?

О л ь г а. Күлмәгеңне генә сал. *(Илгиз киемнәрен сала, Равил китә башлый.)*

И л г и з. Равил, син кая?

Р а в и л. Мин ишегалдына оркестрга репетиция ясарга чыгам.

И л г и з. Мин килмичә башлама.

Равил гармунын алып китә. Ольга Илгизнең күкрәгенә бармаклары белән суккалап карый. Колагын күкрәгенә куеп тыңлый. Аннан аркасы белән әйләндерә. Илгизнең калак сөягендәге миңен күреп кычкырып җибәрә.

А н д р е й. Сабыр, Ольга, сабыр...
И л г и з. Доктор иптәш, әллә миндә куркыныч авыру бармы?
О л ь г а. Юк, синдә бернинди дә авыру юк...
И л г и з. Алай булгач, нигә елыйсыз?
О л ь г а. Минем дә синең кебек бер малаем бар иде. Синең тәнең нәкъ аның тәненә охшаган.
И л г и з. Ни булды соң аңа?
О л ь г а. Моннан бер ел элек үлде...

М ө х л и с ә кайтып керә.

М ө х л и с ә. Кунаклар бар икән. Исәнмесез!
А н д р е й. Саумысыз.
О л ь г а. Сез бу баланың әнисе буласызмы?
М ө х л и с ә. Әйе, әнисе булам.
О л ь г а. Без сезнең белән сөйләшергә тели идек.
М ө х л и с ә. Сез үзегез кемнәр соң? Укытучылар дияр идем, мәктәптә күргәнем юк.
И л г и з. Безнең, әни, хәзер оркестрның репетициясе, аннан концерт була. Мин шунда чыгам. Минем мандолинам кайда икән?
М ө х л и с ә. Менә монда, сандыкка салып куйган идем. *(Сандыктан мандолина алып бирә. Илгиз китә.)* Мин сезне тыңлыйм.
О л ь г а. Сез безне гафу итегез, бу бала сезнең үз балагызмы?
М ө х л и с ә. Бу нинди сорау?
А н д р е й. Әйе, бу сорау сезгә гаҗәбрәк тоела торгандыр. Ләкин безнең өчен ул – бик табигый һәм хаклы сорау. Чөнки...
М ө х л и с ә. Туктагыз әле, сез кемнәр соң һәм ни өчен миңа мондый сорау бирәсез?
О л ь г а. Без – ата-аналар; моннан тугыз ел элек немецфашистлары илебезгә көтмәгәндә һөҗүм итеп, балаларны ата-аналардан, ата-аналарны балаларыннан аерган көннәрдә улыбызны югалткан идек. Без менә шул балабызны эзләп килдек. Сез – ана кеше, безне аңларга һәм аналарча намус белән эш итәргә тиешсез. Тагын да сорыйм: ул бала сезнең үз балагызмы?
М ө х л и с ә. Әйе, үз балам.
О л ь г а. Юк, сез дөрес әйтмәдегез. Ул сезнең балагыз булырга тиеш түгел. Ялынып сорыйм, дөресен әйтегез. Мин сездән моны минем шикелле балаларын югалткан йөз меңләгән аналар исеменнән сорыйм: кайдан сез ул баланы алдыгыз?

М ө х л и с ә. Балагыз югалган икән, ни өчен сез аны миннән сорарга булдыгыз?

А н д р е й. Чөнки аның сәбәпләре бар.

М ө х л и с ә. Нинди сәбәпләр?

А н д р е й. Без хат алдык.

М ө х л и с ә. Нинди хат?

А н д р е й. Сезнең шәһәрдән аны безгә бер кеше язды.

М ө х л и с ә. Сезнең улыгыз миндә диепме?

О л ь г а. Юк, ул алай дип язмаган. Безнең шәһәрдә менә шундый бер хатында Ленинград шәһәреннән эвакуация белән килгән бер ир бала тәрбияләнә, ләкин аны тәрбия итүче хатын үз баласы түгеллеген кешеләрдән, хәтта баланың үзеннән дә яшерә, дигән. Ул баланың безнең балабыз икәнен исбат итәрлек башка дәлилләребез дә бар. Ләкин без аны сезнең үзегездән икърар иттерәсебез килә. Әйтегез, ул бала сезнең үз балагызмы?

М ө х л и с ә. Әйе, ул бала минем үз балам түгел...

О л ь г а. Аллага шөкер...

А н д р е й. Рәхмәт сезгә.

О л ь г а. Чын совет кешеләренчә дөреслекне әйттегез.

А н д р е й. Утырыгыз, рәхим итегез.

М ө х л и с ә. Рәхмәт.

О л ь г а. Әгәр дә мөмкин булса, кайдан һәм ничек алуыгызны да сөйләп бирсәгез, яхшы булыр иде.

М ө х л и с ә. Ул бик озын тарих.

А н д р е й. Булса да сөйләгез, чөнки ул безгә баланың безнең балабыз икәнлеген ачыкларга ярдәм итәчәк.

Урамда «Сәгать чылбыры» көенә оркестрның репетициясе башлануы ишетелә.

М ө х л и с ә. Ул менә болай булды: минем ирем полк командиры иде. Сугыш башланганда, без Минск шәһәрендә тора идек. Үзегезгә мәгълүм, 22 июньдә, иртәнге сәгать дүрттә, безнең шәһәрләребезне бомбага тоттылар. Мәрхүм минем ирем йокысыннан сикереп торды да аннан-моннан киенеп чыгып йөгерде... Шуннан инде без аны күрмәдек... Минск шәһәренә немецлар якынайгач, мин ике яшүсмер улым белән Казанга кайттым. Шулай итеп көн артыннан көннәр, ай артыннан айлар үтте. Безнең атабыздан һаман хәбәр булмады. Бары тик сентябрь ахырларында гына Смоленск шәһәре өчен барган каты сугышларның берсендә аның батырларча һәлак булуы турында безгә хәбәр иттеләр... Бу хәбәрне алу белән, минем улларым икесе бер көнне барып язылдылар да аталарының урынын алыштырырга фронтка киттеләр... Мин берь-

ялгызым калдым... Сугышлар кызганнан-кыза барды. Немецлар Москвага таба килә бирделәр... Көннәрнең берендә мине военкоматка чакырдылар. Бардым, шунда миңа Москваны саклау өчен барган каты сугышларда улларымның икесе беркөнне һәлак булулары турында әйттеләр... Шулай итеп минем тормышым җимерелде. Дөньяда яшәрлек өметем дә калмады... Башта мин, беркая чыкмыйча, атналар буена капланып ята... ладым да ладым... Тора-бара күзләремнең яше кипте... Тамактан яздым... Хыялый кеше шикелле, төннәр буена урамнарда йөри башладым... Шуннан миңа мәрхәмәтле кешеләр тәрбиягә бала алырга киңәш бирделәр. Чыннан да, мин беркөнне эвакуация белән килгән балалар йортына барып, менә шул Игорь Андреевич Борисов дигән матур баланы сайлап алдым. Ул чагында аңа өч яшьләр булды микән?..

Ольга. Ике яшь тә алты айлар чамасы булырга тиеш.

Мөхлисә. Шулай итеп мин аны балалар йортыннан алып кайттым да тәрбия итә башладым. Ул миңа яңадан тормыш бирде, шатлык, куаныч китерде. Дөньяда яшәү өметемне кайтарды. Мин аны шулкадәр карадым, шулкадәр кадерләдем... Төннәр буе йокламыйча баш очында утырып чыга идем... Шуның өчен мин аңа балигъ булганчы үземнең балам түгеллеген дә белдермәскә булдым.

Андрей. Ни өчен?

Мөхлисә. Тәрбиясенә зарар килер дип курыктым. Хәтта квартирамны да алыштырып кешеләрдән яшерергә тырыштым. Менә шулай итеп, мин аны шушы яшькә кадәр карап үстердем. Сез нәрсә, аны күрергә килдегезме?

Андрей. Юк, без аны алып китәргә килдек.

Мөхлисә. Сезгә ул җиңел. Әгәр дә мин бирсәм...

Ольга. Ничек бирмисез? Ул – безнең балабыз.

Мөхлисә. Минем дә балам.

Ольга. Без – аның үз ата-аналары.

Мөхлисә. Мин дә – анасы.

Ольга. Ләкин тәрбиягә алган.

Мөхлисә. Барыбер. Мин аны үз анасыннан да болайрак карадым.

Ольга. Ул чагында, гафу итегез, без судка мөрәҗәгать итәргә мәҗбүр булырбыз.

Мөхлисә. Итегез, ләкин гаделлек сөюче совет суды минем файдама хөкем итәчәк.

Ольга. Белмим шул, итәр микән?

Мөхлисә. Беләсе-нитәсе юк, бу шулай булачак!

Ольга. Безнең аталык-аналык хокукларыбызны совет суды бервакытта да инкяр итәчәк түгел. Без аны сигез елдан

бирле эзләдек, күпме газап, мәшәкатьләр кичердек. Ә сез аны бездән һәм башкалардан яшереп асрагансыз. Җитмәсә тагын, аның исемен үзгәртүгә кадәр барып җиткәнсез. Моның өчен сезне беркем дә гафу итә алмас!

А н д р е й. Кирәкми, Оленька, мәсьәләне безгә талашмыйча, татулык белән чишәргә мөмкин. Судка да барып йөрисе юк. Ул хәзер зур малай, бу авыр мәсьәләне чишүне без аның үз ихтыярына тапшырыйк.

О л ь г а. Ничек инде үз ихтыярына?

А н д р е й. Бала кем белән торырга тели, шуны үзе сайласын.

М ө х л и с ә. Яхшы, бу тәкъдимгә мин риза.

А н д р е й. Чакырыгыз баланы.

М ө х л и с ә *(тәрәзәгә барып кычкыра).* Улым, Илгиз, бире кер әле!

Мандолинада ниндидер бер көй уйнап, И л г и з керә.

И л г и з. Нәрсә бар, тизрәк сөйлә, әни, безнең анда репетиция бара. *(Мандолинага чиртеп куя.)*

М ө х л и с ә. Менә нәрсә, улым, синең яныңа әти-әниләрең килеп чыксалар, син нишләр идең?

И л г и з. Ничек инде килеп чыксалар? Әтинең килеп чыгуы мөмкин түгел, ә син инде һәрвакытта минем янымда.

М ө х л и с ә. Әгәр дә ул бик үк дөрес булмаса?

И л г и з. Ничек инде дөрес булмаса?

М ө х л и с ә. Менә шулай, мин синең үз анаң булмасам?

И л г и з. Моның булуы мөмкин түгел! Һәм мин аны теләмим дә.

М ө х л и с ә. Беләм, әлбәттә, син аны теләмисең. Әгәр дә ул чыннан да шулай булып куйса?

И л г и з. Тукта әле, әни, нигә син мине мондый сораулар белән аптыратасың?

М ө х л и с ә. Юк, аптыратмыйм. Менә синең әниең белән әтиеңнәр килгәннәр.

И л г и з. Ә син?

М ө х л и с ә. Мин синең үз әниең түгел булып чыгам. Их, Илгиз!.. Мин сине яшьли балалар йортыннан тәрбиягә алган идем. Исеңдәме, бервакытны син миңа хәтереңдә калган бизәкле күлмәкле, зәңгәр күзле әниең, шляпа киеп йөргән әтиең турында сөйләгән идең.

И л г и з. Әйе, исемдә...

М ө х л и с ә. Менә хәзер алар синең каршында!.. *(Сүзсез карашып торалар.)*

О л ь г а. Улым, Игорь, кил минем яныма...

М ө х л и с ә. Бар, улым, Илгиз, бар!

Илгиз Ольга янына бара. Ул аны кочагына алып сөя.

О л ь г а. Улым минем, күз нурым... Сине кочып сөяр көнем дә бар икән...

М ө х л и с ә. Әтиеңне дә коч, улым...

Илгиз Андрей янына бара. Ул аны кочаклап сөя. Кесәсеннән фотокарточка чыгарып күрсәтә.

А н д р е й. Менә моны таныйсыңмы син?

И л г и з. Юк. Ниндидер кечкенә бер малай.

А н д р е й. Ул син, улым!

И л г и з. Мин?

А н д р е й. Сугыш башланыр алдыннан мин сине зоопаркка алып барган идем. Шунда без синең белән менә шушы фотога төштек, исеңдәме?

И л г и з. Юк, исемдә түгел.

А н д р е й. Аннан мин сине ишәккә атландырып йөрттем, анысы да исеңдә түгелме?

И л г и з. Анысы бераз гына исемдә, шунда синең шляпаң да очып китте, без аны куып тоттык.

А н д р е й. Әйе, әйе. Нәкъ шулай булды да. Мин сине...

М ө х л и с ә. Ярый, мәсьәләгә якынрак килик. Алар, улым, сине алып китәргә килгәннәр. Син шуңа ничек карыйсың?

Илгиз, түбән карап, бер сүз эндәшми тора.

О л ь г а. Син безнең, улым, бердәнбер балабыз. Ата-анага баланың ни дәрәҗәдә кадерле икәнен син аңларга тиешсең. Шулай түгелме?

А н д р е й. Без Ленинград шәһәрендә торабыз. Тормышыбыз яхшы. Мин – метро төзелешенең инженеры. Әниең – фәнни тикшеренү институтының гыйльми секретаре.

О л ь г а. Игорь, әйт, улым, син бит безнең белән китәсең?

М ө х л и с ә. Юк, улым, әни белән калам, диң.

О л ь г а. Йә, әйт инде, газаплама безне, балакай.

М ө х л и с ә. Димәк, икеләнәсең?.. Синсез миңа яшәү мөмкин түгеллеген син бик яхшы беләсең... Нигә шуны әйтмисең?..

А н д р е й. Көчләмәгез, апа, сез аңа уйларга вакыт бирегез.

Мөхлисә. Юк, юк, ул хәзер әйтергә тиеш! Илгиз, әйт, син бит мине ташлап китмисең?.. Шулай бит?.. Нигә эндәшмисең?.. Их, улым... Синең өчен чирек гомерем биреп, күпме йокыларым калдырдым... Авыр сугыш елларында үзем ашамыйча, сине туйдырдым... Тугыз ел буена җил-яңгырдан,

бураннардан саклап, аналык хисләремнең иң җылысын сиңа бирергә тырыштым... *(Күңеле тулып, кухняга чыгып китә.)*

И л г и з. Әни, елама, мин сине бервакытта да ташламам!.. *(Мөхлисә артыннан китә.)*

О л ь г а. Улым, Игорь, син кая барасың?! *(Аның артыннан китә башлый.)*

А н д р е й. Сабыр, Ольга, сабыр...

Ольганы туктата. Тышта оркестрда моңлы рус халык көен уйныйлар.

О л ь г а. Андрюша, аңлыйсыңмы шуны, бала ата-анасын танымый. Моннан да авыр фаҗиганең булуы мөмкинме? Менә бит ул немец фашистларының халыкка китергән җәфаларының җимеше. *(Пауза. Оркестр туктый.)* Менә нәрсә, Андрюша! Бу хатын белән яхшылыкта бер эш тә чыкмавына мин тәмам ышандым. Мин әйткәнчә, суд аша хәрәкәт итәргә кирәк.

А н д р е й. Әгәр дә ул судта да шуны кабатласа?

О л ь г а. Ничек кабатласа?

А н д р е й. Бала безнең белән китәргә риза булмаса, дим. Күрәсең, ул аны ничек ярата.

О л ь г а. Юк, юк, ул аны аңларга тиеш. Баланың үз ата-анасын танымавы мөмкин түгел.

А н д р е й. Ольга, ул бит безне танымыйм, дип әйтми. Апаны да ярата икән, ул бик табигый. Чөнки ул баланы тугыз ел буена караган. Ана вазифасының бөтен бурычларын үтәгән. Күрсәткән яхшылыклары белән баланың мәхәббәтен үзенә казанган. Безнең балабызны үзенеке кебек кадерләп үстерүен без кире кагарга тиеш түгелбез. Менә шуның өчен, әйдә, без аңа үзебез белән китәргә тәкъдим итик.

О л ь г а. Карчыккамы?

А н д р е й. Әйе, апага. Мин ышанам, ул чагында Игорь да риза булыр.

О л ь г а. Белмим шул, күнер микән соң? Күрдең ич, ул нинди тискәре хатын. Ох, әгәр дә ул безнең белән китәргә риза булса, мин аны үз анамнан да болайрак тәрбияләр идем...

Мөхлисә кухнядан чыга.

М ө х л и с ә. Менә нәрсә, иптәшләр! Илгиз мине шушы хәлемдә калдырып китәргә риза булмавын әйтергә чыгарды.

А н д р е й. Ул турыда, апа, бездә бер тәкъдим бар. Ул тәкъдим белән эш иткәндә, сезгә баладан аерылмаска, безгә ата-аналык вазифабызны үтәргә мөмкинлек туачак. Без сезгә үзебез белән бергә торырга тәкъдим итәбез.

М ө х л и с ә. Биредәме?

А н д р е й. Юк, Ленинградта.

М ө х л и с ә. Ленинградта?

О л ь г а. Әйе, Ленинградта. Безнең квартира шартларыбыз да бик әйбәт. Шәһәрнең нәкъ үзәгендә торабыз. Без икебез дә эшлибез. Сез һәрвакытта Игорь белән бергә булырсыз. Хәтта аның белән бер бүлмәдә торырсыз.

М ө х л и с ә. *(Озак уйланып торганнан соң кухня ишегенә барып кычкыра.)* Улым, Илгиз, әйдә әле бирегә!

Илгиз бу якка чыга. Ишек-тәрәзәләрдән башларын сузып, оркестрда уйнаучы балалар карап торалар.

И л г и з. Нәрсә, әни?

М ө х л и с ә. Әйдә, улым, әйберләреңне җыябыз!

И л г и з. Ни өчен?

М ө х л и с ә. Без, улым, китәбез!

И л г и з. Кая?

М ө х л и с ә. Ленинградка, әтиең-әниеңнәр янына.

И л г и з. Безнең белән син дәме?

М ө х л и с ә. Әйе, мин дә сезнең белән бергә. Алар үз әти-әниләрең булсалар, мин сиңа дәү әниең булырмын. Син шуңа ризамы?

И л г и з. Риза, әни, мин бик риза!

О л ь г а. Рәхмәт, улым, намуслы бала булгач, дөрес карарга килдең.

А н д р е й. Шулай ук, апа, сезгә дә бик зур рәхмәт. Шуның белән бергә, икмәк-тозың, җылы почмагын биреп, безнең балабызны карап үстергән Совет Татарстаны халкына да рәхмәт!

Р а в и л, кереп, идән уртасына баса.

Р а в и л. Команда, бирегә!..

Уен коралларын кулларына тотып, яшеренеп торган балалар белән бергә, скрипкасы кулында килеш, Төхфәт карт та сәхнәгә килеп баса.

Р а в и л. Балалар! Дуслык шатлыгына багышлап чыгарган көебезне уйнарга!

Т ө х ф ә т. Миңа туктап торыргамы?

Р а в и л. Юк, бабай, сиңа да уйнарга.

Т ө х ф ә т. Алай булгач, нигә балалар дип команда бирәсең? Әллә мине сакаллы сабый диденңме?

Р а в и л. Ялгыш әйттем, бабай, оркестр!

Марш уйныйлар.

П ә р д ә.

1952

БИБЛИОГРАФИК БЕЛЕШМӘ

«Таймасовлар» 1941 елны Мәскәүдә уздырылырга тиешле Татар совет сәнгате декадасы өчен махсус язылган. Пьеса илебезнең Бөек Ватан сугышы алды чорын, халкыбызның патриотик хисләрен, омтылышларын гәүдәләндерә. Ул беренче мәртәбә 1941 елның 26 июлендә Татар дәүләт академия театрында куела. Рольләрне А.Уральский (Таһир), Н.Таждарова (Шәмсия), Г.Зиятдинов (Солтан), Ф.Ильская (Гөлшат), Х.Сәлимҗанов (Шәүкәт), И.Гафуров (Марат), Н.Арапова (Кәнҗебикә), С.Булатов (Искәндәр) башкаралар.

Әсәргә музыканы Җ.Фәйзи яза, сәхнәгә куючы – Ш.Сарымсаков.

«Төнге сигнал» – Бөек Ватан сугышы темасына багышланган беренче драма әсәрләреннән. Ул 1941 елның көзендә языла һәм декабрь аенда Республика күчмә театры тарафыннан (Режиссеры Ә.Мәҗитов) район сәхнәләрендә куела.

«Изге эманәт» 1944 елда языла. Әсәрдә Донбасс хезмәт ияләренең немец фашистларына каршы патриотик көрәше гәүдәләнә. Т.Гыйззәт пьеса өстендә эшләү процессында Донбасс җирләрендә була, әсәр өчен материал җыя.

Пьеса 1946 елның маенда Татар дәүләт академия театрында сәхнәләштерелә (режиссеры Ш.Сарымсаков). Спектакльдә Х.Уразиков (Гыйният), Г.Болгарская (Хәзинә), З.Солтанов (Әбүзәр), Х.Сәлимҗанов (Фуат), Камал III (Әсфан), М.Миңлебаева (Наҗия), Г.Нигъмәтуллина (Асия), Г.Булатова (Лида), Н.Гайнуллин (Мартынов), Т.Гыйззәт (Апанас) һ.б. катнашалар.

Әсәргә музыканы С.Сәйдәшев яза.

«Чын мәхәббәт» 1947 елда иҗат ителә һәм 1948 елның көзендә Татар дәүләт академия театрында А.Юсупов тарафыннан сәхнәгә куела. Әсәрдә совет халкының Бөек Ватан сугышы елларында фронт һәм тылдагы фидакярлеге сурәтләнгән. Рольләрдә Ф.Ильская (Гөләндәм), Камал III (Дәүран), Г.Болгарская (Акулина), М.Ильдар (Коновалов), Х.Әбҗәлилев (Хәсәнша), Р.Җиһаншина (Бәрбәрия), З.Басыйрова (Хәмдия) һ.б. уйныйлар.

Музыканы С.Сәйдәшев иҗат итә.

«Үрнәк адымнар» 1953 елны языла. Әсәр партиянең авыл хуҗалыгы турындагы политикасын, промышленность белгечләренең, партия чакыруына җавап итеп, авыл хуҗалыгын аякка бастырудагы патриотик эшләрен гәүдәләндерә. Пьеса республиканың күчмә театрлары тарафыннан сәхнәгә куела һәм берничә тапкыр басылып чыга.

«Бердәнбер бала» 1952 елның ахырында языла. Ул Бөек Ватан сугышы елларында (1941–1945) совет кешеләренең тормышында барлыкка килгән тирән яралар һәм илебез халыклары арасында чәчәк аткан бердәмлек һәм дуслык мөнәсәбәтләренең чагылышын гәүдәләндерә.

ЭЧТӘЛЕК

Таймасовлар
7

Төнге сигнал
54

Изге әманәт
80

Чын мәхәббәт
139

Үрнәк адымнар
194

Бердәнбер бала
236

Библиографик белешмә
286

Литературно-художественное издание

Гиззат Тази
(**Гиззатов** Тази Калимуллович)

ИЗБРАННЫЕ ПРОИЗВЕДЕНИЯ

В пяти томах

Том 3

Составитель **Гиззатов** Казбек Тазиевич

Казань. Татарское книжное издательство. 2009

На татарском языке

Әдәби-нәфис басма

Гыйззәт Таҗи
(**Гыйззәтов** Таҗи Кәлимулла улы)

САЙЛАНМА ӘСӘРЛӘР

Биш томда

3 том

Төзүчесе **Гыйззәтов** Казбек Таҗи улы

Мөхәррире *Ф.М.Хафизов*
Рәссамы һәм бизәлеш мөхәррире *Р.Х.Хәсәншин*
Техник мөхәррире һәм компьютерда биткә салучысы
Ф.Р.Гыйсмәтуллина
Корректорлары *Г.М.Хәбибуллина, С.Н.Галимуллина, Л.Р.Галимова*

Оригинал-макеттан басарга кул куелды 3.11.2009.
Форматы 84×108 $^1/_{32}$. Шартлы басма табагы 15,12.
Тиражы 2000 д. Заказ В-1567.

Татарстан китап нәшрияты ДУП. 420111. Казан, Бауман урамы, 19.
http://tatkniga.ru
e-mail: tki@tatkniga.ru

Оригинал-макет Jaһat™ программалар пакеты ярдәмендә әзерләнде.

«Идел-Пресс» полиграфия-нәшрият комплексы ААҖ.
420066. Казан, Декабристлар урамы, 2.